

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE AGRIENSIS

NOVA SERIES TOM. XXX.

SECTIO CULTURAE

REDIGIT
HIDY PÁLNÉ

EGER, 2003

AZ ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI
ÚJ SOROZAT XXX. KÖTET

TANULMÁNYOK
A KULTÚRA ÉS KÖZMŰVELŐDÉS
KÖRÉBŐL

SZERKESZTI
HIDY PÁLNÉ

EGER, 2003

*Digitális világ
Ne lelkeshodolj!*

**ACTA
ACADEMIAE PAEDAGOGICAE
AGRIENSIS**

NOVA SERIES TOM. XXX.

SECTIO CULTURAE

Kakuk Jenő emlékére

REDIGIT
HIDY PÁLNÉ

EGER, 2003

1904

ACADEMIA SAEPTORUM

AGRIENSIS

NONAEMERITOMORUM

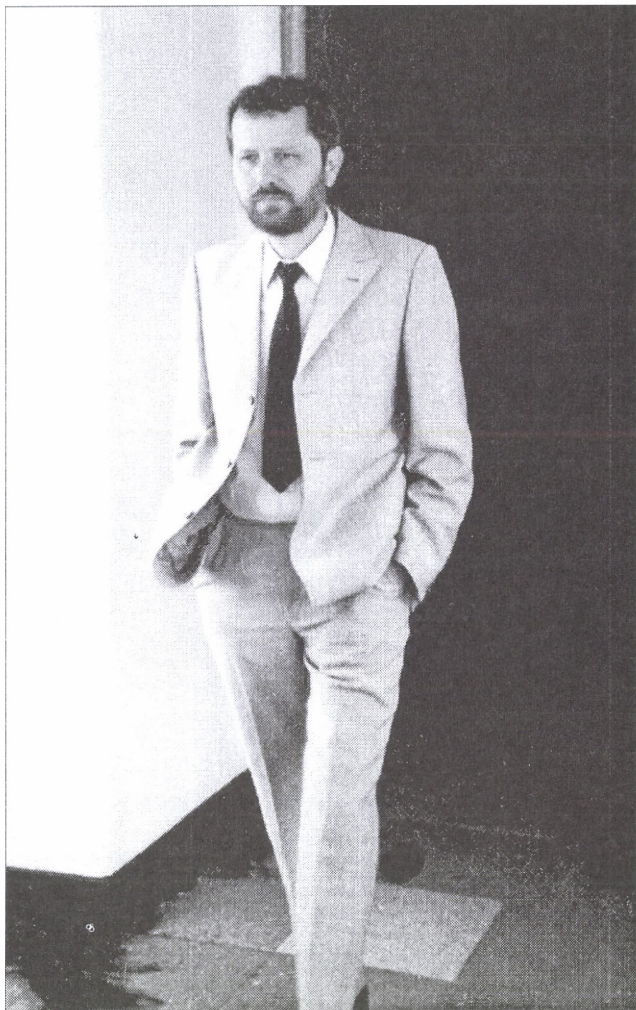
INSTITUTUM

1904

1904

1904

1904

Kakuk Jenő
(1949–1993)

Szerkesztőbizottság:
HAUSER ZOLTÁN, PONYI LÁSZLÓ

A kiadványhoz tartozó CD-t szerkesztette:
Jónás Zoltán

A kiadásért felelős:
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó műszaki gondozásában
Igazgató: Rimán János

Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné
Megjelent: 2003. december   Példányszám: 100

Készült: PR-editor Kft. nyomdája, Eger
Ügyvezető: Fülöp Gábor

A lélek szárnyán....

Elhangzott 1993. augusztus 30-án Kakuk Jenő (élt 44 évet), Kakukné Molnár Klára (élt 42 évet), Kakuk Eszter (élt 16 évet), Kakuk Zsuzsanna (élt 14 évet) temetésén.

Kedveseink!

Ti, az immár örökre együttlévők és összetartozók, az egymástól már soha el nem választhatók!

Ti, itt benn a szívünkben, és ti ott fenn, a messzeségen túl, ott fenn, a FÉNY és BÉKE birodalmában!

Dermedten állunk. Emberi létünk olyan pontján és olyan pillanataiban, amikor és ahol a szó elakad, a szó kevés, ahol csak a szív legtisztább és legigazabb érzéseinek van helye, mert ezek, és csakis ezek képesek túljutni elcsukló hangunkon, és vissza nem tartható könnyeinken. Lehunyt szemmel és néma ajakkal, a lélek szárnyán indulunk felétek... És hisszük, hisszük, hogy elérünk Titeket.

Köszönjük a sorsnak, hogy találkozhattunk veletek, hogy életek életünknek része lehetett. Köszönjük, hogy megismerhettünk egy családot, egy otthon, ahol a szeretet olyan minőségei léteztek és munkálkodtak, melyek sugárzó erejénél sokszor és sokan melegedtünk, ahol a betoppanó mindig nyitott ajtókra talált, és ahonnan lélekben feltöltődve, a szellemi és lelki egymásra találások erőt adó élményével jöhetett el barát és ismerős, tanár és diák egyaránt. Sokan és sokat kaptunk Tőletek, általatok. Fülünkbe csengő dallamok, tudatunkba vésődő verssorok, gondolatok, hangok és hangulatok hozzák, őrzik most már rejtőzködő lényeteket.

Lázadva és nemcsak a földi, de a totális igazság hitében is megínogva kérdezzük: akkor hát miért? Miért éppen Ti? Miért éppen most, és így? Miért? Miért, és miért?

Nincs válasz. Most még nincs. De valami megdöbbentő és szívszorító sejtetem nem hagy nyugodni bennünket. Hogy ami történt, miattunk és értünk is történt.

Milyen sokan vagyunk itt... Mennyire sokan vagyunk, akiket alapjaiban kavart fel, rázott meg az, ami veletek történt. Milyen sokan érezzük úgy, hogy talán még soha, de soha nem szembesültünk ilyen rettenetes erővel lét és nemlét nagy kérdéseivel, hogy LEHETETLEN, most valóban lehetetlen kikerülni és megkerülni a nagy szembesülést önmagunkkal és életünkkel...

A HIÁNY fájdalmának viharában még katartikusabb erővel vésődnek belénk a Tőletek, a Tőled tanultak, Jenő.

A tanítás, a lecke elemi és kozmikus erejű. Élni csak önmagunk megharcolt belső törvényei szerint lehet és érdemes, hogy erőt és időt csak a mindenséggel mérhető dolgokra szabad fordítani, hogy a nagyoknak és fontosnak vélt dolgok, egy másik, magasabb dimenzióból nézve semmivé silányulnak.

Te biztos, sziklaszilárd voltál a hitben. Csalhatatlan irányítód volt a fontos és jelentéktelen dolgok összekuszált rendjében történő eligazodásra.

Te tudtad, és segítettél a körülötted lévőeknek is felismerni, hogy félünk, nem a kicsinyes és múló földi hatalmaktól, hanem csakis önmagunk értéklátó tekintetének elhomályosulásától és torzulásától kell.

Te hitted, és nekünk is segítettél hinni, hogy az élet szép, ha van szemünk és szívünk az aprónak tűnő varázslatok megéléséhez és felismeréséhez, ha nem esünk áldozatul lelket őrlő és elszürkítő csapdáinak.

Te tudtad, hogy a BÉKE csendjét elsősorban önmagunkban hordozva, önmagunkkal megküzdve nyerhetjük el.

Hited, erőd segített a bizonytalanoknak, a kerülő úton járóknak, az életben eligazodni akaróknak, az önmagukat keresőknek, és az önmagukkal harcot vívóknak.

Így lettél, így vagy Te TANÁR, a szó legtisztább, legmagasabb rendű értelmében.

Bennetek és általatok, segítséget kaptunk mi is a LÁTÁSRA, a felismerésre.

Éltetek és elmentetek, a fájdalom könnyei, sokunk látását mosták tisztábbra és élesebbre.

A felismerés és a feladat súlya már a miénk. Miénk a teher, hogy innen elmenve, a fájó érzések viharát megélve, a TUDÁS és LÁTÁS birtokában, önmagunkat mivé és milyenné formáljuk.

Mert kereszt és feltámadás, szenvedés és megújulás, egy töről fakadva, egymástól elválaszthatatlanul jelentik a TITKOT, élet és halál nagy misztériumát.

Kedveseink! Segítsetek! Segítsetek nekünk, a tovább élőknek, a bukdácsolóknak, a kétségek között gyötrődőknek és roskadozóknak. Segítsetek, hogy az Ave Mária, oly tisztán és mélyről fakadóan törhessen fel szívükből, ahogy Klári ezt a Te hangod repítette a magasba, és az „Isten kezében vagyunk, és ott vagyunk a legjobb helyen” hite, oly biztosan és erőt adóan áradjon szét bennünk, ahogy Jenő, az a Te hangodból és a Te szemeidből sugárzott és sugárzik felénk...

Hidy Pálné

Tíz év múlva... (Előszó helyett)

Ott és akkor, kollégánk sírjánál, valóban feladatul kaptuk, hogy amit barátként, munkatársként, vagy tanítványként tőle eddig kaptunk és tanultunk, azt őrizzük, továbbvigyük, igaz talentumként kamatoztassuk. A nagy évfordulók, számadásra, magunk és egymás felé fordulásra, emlékezésre szólítanak. Emlékezzünk. Kollégánkra, Kakuk Jenőre, és a vele együtt elmenőkre.

Ez a tanulmánykötet Róla és rólunk szól. Szól a hűségéről és a szeretetről, a hiteles emberi életnek kijáró őszinte tiszteletéről és megbecsüléséről, egy emberről, aki halála után 10 évvel is össze tudott hívni minket, aki még most is képes arra, hogy egy tanulmánykötet emberi és intellektuális sokszínűségében egységet és összetartó erőt jelentsen. Jenő miatt... Jenő emlékére... Visszatérő mondatként legtöbbször így mondtak igent az írásra, a kötet mellékleteként megjelenő CD összeállításra és elkészítésére. Örülne, ha tudná...

Összejöttünk hát. Verset mondunk, zenélünk, írunk, beszélünk és emlékezzünk.

Írunk magunkról, életünkről, munkánkról, hozzá és hozzánk közelálló témákról és gondolatokról, az elmúlt tíz év történéseiről.

Filmről, költészetéről, színházról és zenéről, Egerről és a főiskoláról, a „versben tündöklő Erdélyről” szólnak az írások, melyeket barátok, munkatársak, munkáját folytató kollégák, a már és a még tanítványai közé tartozók írtak.

Emlékezik és ír első hallgatói csoportjából, a tizenkettőből egy, akiket egyedül neki sikerült megszélesítenie, és Eger rendszerváltó történetéről írva, utolsó hallgatói csoportját is képviseli valaki.

Egy most végző hallgatónk, aki tanárként már nem találkozhatott vele a feldebrői templom történetét, ünnepszámba menő hangversenyprogramjait kutatva bukkant nyomára. Nyomára bukkant, mert ott is, abban a világban és környezetben is, már akkor is otthon volt.

A Schubert-dalok művészi előadásmódjáról annak tollából olvashatunk írást, aki ott, abban a nehéz órában, az Ave Maria csodálatos dallamainak szárnyán segített sírjuk mellől kicsit utánuk mennünk.

A kötetben Kakuk Jenő néhány írását is olvashatjuk. Rá jellemző témák, gondolatok, érzések. Ismerősek.

Sokakat képviselve, egy időn és téren túli, szomorú és mégis felemelő szellemi találkozás résztvevőiként, így vagyunk, így lehettünk hát újra együtt.

Szeretettel köszöntök mindenkit

Hidy Pálné

Havas András

Sírni szabad

Ő tanított meg rá...

Nem, ez így nem jó...

Én tőle tudom, hogy sírni szabad. Hogy ha itt az ideje, ha valaminek egyszer és mindenkorra vége, akkor felesleges a vigasz és haszontalan dolog azt mondani, nem baj, meg azt, hogy gondolj inkább a jóra. Akkor már nem érdemes kérdezni semmit, csak hagyni kell az embert sírni szépen, és nem szabad letörölni az arcunkról a könnyeket.

Amikor ott, a patakparton, a felnémeti kocsmában diplomaosztás után utoljára jöttünk össze, nyilvánvaló volt: ennek vége. Így többet nem leszünk együtt, hiába gondolunk másra, hiába iszunk és röhögünk, ezek az utolsó óráink, kapaszkodhatunk, de hiába. Előre féltem ettől a bulitól, készülni is másképp készültem rá, persze elrontani sem akartam a végét, de lehetetlen volt nem gondolni erre.

Szóval lehetetlen volt nem érezni a találkozás úgymond végső jellegét, a város, a padok, a vendéglők, a kollégiumi szobák elhagyását, a búcsút egymástól és persze a lányoktól, akik nélkül az idő másképpen fut: unalmasan, szürkén és hiábavalóan, mindenféle irányok nélkül. Mint egy pohár víz, amit kiöntünk az asztalra.

Egyszer azt mondta egy rajzos haverunk, jaj, nehogy azt gondoljátok, hogy például Pesten (ahová ő járt), ennyire szeretik egymást az emberek, mint itt... Nem tudtuk, de azért sejtettük, hogy kívül minden másképp van, hogy „semmi szeressük egymást gyerekek” meg „all you need is love” nincsen odakinn, csak a hűvös, praktikus élet a sok mit miérettel, s azzal, kinek hogyan éri meg és mi lesz abból a haszna.

Ott ültünk néhányan az asztal sarkán, mellettünk ő is persze, szólt a zene, beszélgettünk, háttal ültünk a széken, a támlájára könyököltünk és akkor, fogalmam nincs, hogy miért, miféle szavak hatására, a fejemet a karomra hajtva sírni kezdtem. A többiek először azt hitték pihenek és tovább beszéltek, de a ritmusosan rázkódó vállak aztán egyértelműen jelezték, hogy mi is történik itten. Hogy akkor most annyira vége van ennek az egésznek, hogy már arra nincsen kifejezés, annyira durván és azonnal elvesztünk mindent és nincs kegyelem... nagyjából ennyi lehetett bennem.

Hárman ültek körülöttem. Az egyik nem értette mi történik, a másik pontosan tudta, de vigasztalni próbált, ne. Ne, meg azt, hogy ne csináld, nem érdemes. De ő percekig nem szólt semmit, majd azt mondta: hagyjátok, minden oka megvan rá.

Pontosan tudta, hogy nincs vigasz, minden szó felesleges, és csak annyit lehet tenni, hogy ott maradnak mellettem és megvárják, amíg újra elhiszem, hogy azért kibírható lesz a jövő, bárhogyan is fáj most. Jó húsz percig tarthattam amíg elhittem újra, utána azt hiszem berúgtunk.

Így, húsz év elteltével kár volna tagadni, hogy e félelmek beigazolódtak. A megérzések mindig sokkal jobban bejönnek, mint a biztos és kiszámított tudás. Barátok elvesztése és az a megmagyarázhatatlan és állandóan jelenlévő hiányérzet, aminek nem tudunk a végére járni soha, az idő múlása, hogy csak néhány dolgot említsek.

És persze amit tőle tudok azóta...

Amikor kilencvenhárom nyarán egy reggelen meghallottam a szerkesztőségben a hírt, mindenképpen egyedül akartam maradni, végigrohantam a folyosón, hogy keressek magamnak egy üres szobát. Bementem az egyikbe, kikönyököltem a párkányra és csak néztem, néztem kifelé... Zavart volna, ha bárki lát, de pár perc múlva bejött valaki, aki aggódott értem és megkérdezte mit csinálok, nem vagyok-e rosszul. Nem akartam, hogy könnyes szemekkel bámuljak, mint valami rossz hollywoodi film végén a főhős, a nagy kék semmibe.

De aztán...

Aztán mégis megfordultam és belenéztem annak az embernek az arcába...

Sírni szabad.

Kocsis István

Jelentés a Tekintetes Úrnak

A Gondolat Kiadó 1964-ben jelentette meg Ernst Fischer: A fiatal nemzedékek problémái című kötetét. A mű már 1963-ban látott napvilágot Bécsben. A könyv hazai kiadását követően élénk visszhangot váltott ki nálunk is hiszen a marxista szemléletmód számára jókor érkezett a nyugati ifjúság „kilátástalanságát” ellenpéldaként itthon felmutatni. A műnek akkor is voltak bizonyos áthallásokat inspiráló hatásai, de elterjedésének és közismertségének időszakában – a hetvenes évek elején – még az ideológusaink sem gondolták volna, hogy a Szelíd motorosok nemzedéke, az Eper és vér korszaka Magyarországon is meghatározó problémává női ki magát.

Az említett kötet prologusában megfogalmazott „belső párbeszéd” nem haszontalan a korszellem megidézésére.

Prológus

Tisztelt ifjú választók!

Ha látom önöket, akik életrevalók, munkaszeretők, beilleszkedtek a társadalomba, akiknek a fejében nincsen nyakatekert ideológia, hanem

egy lemezjátészó...

megbízható ideálok...

benningázok...

siker, hivatás, saját otthon...

táskarádió...

családi boldogság...

fűszerezve strip-tease-zel...

Ki vág itt mindig...

közbe? Ki?

...a szavamba? Kicsoda Ön voltaképpen?

Ön! Privátim! Amit Ön ezekről a tisztelt fiatal választókról privátim gondol, az Ön hirtelen szavai hangszalagra felvéve.

Hagyjuk ezt! Ne zavarjon! – No, mit is akartam mondani... Mi jár a fejében? – Kedves ifjú barátaim, tudjátok, tudjátok-e...én mindjárt tudni fogom...tudjátok-e, kik vagytok? Ti vagytok a jövő.

Helyt álltok a kormánykeréknél és a síelésben...

csak a gondolkodásban vagytok gyöngék..

forró szívvel a technikában...

de mélyhűtött szívvel az ágyban.

Alkalmazkodók, törekvők, sohasem protestálók. Amilyenek kívánnak benneteket. A főnök mindenekelőtt! Az osztályharc elavult! A főnök mindenekelőtt. Szolidaritás, sutba vele! A főnök mindenekelőtt! Kiszolgálni a főnököt, elgáncsolni a szomszédot! A főnök titkárnőjének törjétek össze a szívét, a többinek töltétek ki a nyakát, önmagatoknak törjétek ketté a gerincét! Mert mire jó a gerinc? A gazdasága van szükség – azaz: eszmények által nemesített gazdaságra: Matriális idealizmus! Úgy értem: tárgyas. Azaz: konkrét! Konkrétinizmus! Mindig a legközelebbit, az anyagot, mindig, ami kéznél van! Azaz: elanyagtalanodott, mert anyag nincs, eltörölték, elintézték. Már nem ismerünk materializmust, nem ismerünk mást, mint...

pénzt!!

A felsőbbrendű szimbólumként!

sikert!!

Felemelkedést az eltömegesedéstől, a szabad személyiség diadalát!

Népszersűséget!

Alkalmazkodást a környezethez, az üzemi légkörhöz, a szomszédsághoz, az elpusztíthatatlan műanyagmosolyt, tekints jobbra, légy ilyen; tekints balra, légy olyan; légy a másik, sohasem te magad! Viseljétek azt, amit mindenki visel! Mondjátok azt, amit mindenki mond! Vásároljátok azt, amit mindenki vásárol! Fogyasszatok! Hozzatok pénzt forgalomba! A gazdaságnak vásárlókra van szüksége! Vásároljátok! Vásároljátok! Vásároljátok!

Akié az ifjúság, azé a jövő.

Ha ugyan van még ilyesmi...

Ki lármázik ott? Miféle zsvivaj ez?

Jönnék!!

Kik? A vörösök? A sárgák? A lökhajtásos bombázók? Az úrrakéták? A marslakók?

A fiatalok!!

Kik?!

A fiatal barbárok. Vigyázat, recseg-ropog! Rendőr! Rendőr. Fuinal verekszenek, kiszakad a torkuk, elszakad az ingük, beszakad az utca! Hála istennek, itt a rendőrség!

Akié az ifjúság...

az veri...

azé a jövő...

s szétveri!

Hisz' különben oly okosak vagytok...

amíg minden diribdarabokra hullik!

Ki bujtotgatott benneteket? Hiszen különben...

Ifjú titánok vagytok! Vagányok...

kedves fiatal emberek...

A jóléti állam termékei...

Különben oly igyekvők, oly használhatók. Minek hát a lázadás?
Ide egy apát! Ide egy vezért! Úsd, nem apád, inadszakadtáig!

Kik vagytok ti, hé?

Felemásságotok örökösei! Világotok torzképe!

Mit akartok ti, hé?

*Még nem tudjuk. De ha majd tudni fogjuk úristen, micsoda erő!
Hidrogénszőke jövő vagy hidrogénbomba. Úristen, ez aztán odaszó!*

Mi lesz belőletek, hé?

*Még nem tudjuk. Talán semmi említésre méltó. Talán a világvége. Ta-
lán az ész győzelme. Vagy pedig...?*

Nem így merültek fel itthon akkor még ezek a gondok, mondhatjuk egy igen-igen szűk réteget leszámítva meg sem fogalmazódtak.

Cseh Tamás és Bereményi Géza is szelídebben gondolnak vissza a szóban forgó esztendőkre. Még emlékezünk a dalukra:

„A hatvanas években fellazult tételben
fogalmazódott meg a világ.

Kafkában Sartreban, távoli bölcsekben
ismerte meg önnönmagát.

Óh a Balaton,
régii nyarakon.

Bár nem volt vitorlás hajónk...”

Sokaknak azóta sincs, bár az évek előrehaladtával rájöttünk, hogy sok egyéb más is hiányzott a közérzetünk jobbrafordulásához.

A cselekvési mozgástér behatároltsága mellett vagy azzal fordított arányban kerestük a saját kitörési pontjainkat.

Figyeltünk az erdélyi irodalomra Székely Jánost, Sütöt, Kányádit olvastunk, szamizdatokat cseréltünk egymás közt. Elkezdtünk „külföldre” járni, persze ott is értették a magyar szót, és csak hálásnak kellett lennünk a román határőrnek, aki alaposan megmotozva engedett át Ártádnál a határon. Egyre inkább tudatosult bennünk Adynak a kérdésfeltevése:

„...S a rossz úton mert minden ellovan
felüti néha a fejét a lovam
És megkérdi még szép feje kigyúl:
Hát mi lesz ebből tekintetes Úr?”

Ennyi közös évtizeddel a hátunk mögött, amelybe természetesen beleszámít az utolsó 10 év is, amelyet fizikai értelemben már nem tudunk egymással megosztani, felteszem én is a kérdést: Hát mi lesz ebből Tekintetes Úr?

De mit is csináltunk? Mit dolgoztunk?

A Tekintetes Úr, ha a pohár kedvelt fröccsével helyet foglal egy bárányfelhő szélén, és visszagondolkodik a húsz, huszonöt esztendővel ezelőtti történésekre, és segít nekem is emlékezni, akkor könnyen összerakhatjuk a mozaikokat.

Vitáinkból, világot megváltó beszélgetéseinkből több dolog is kipattant „teljes fegyverzetben”, mint Pallas Athéné Zeus agyából, de volt egy valami, ami nem csupán a többször is ismételhető egyedi alkalmakat, rendezvényeket, erdélyi utazásokat, irodalmi esteket jelentette. Ezt a valamit kellene a maga történetiségében visszaadni. Nem a krónikás hitelességéről van csupán szó, sokkal inkább annak a máig tartó folyamatnak a kultúrán belül betöltött szerepéről, funkciójáról, amelynek létrehívása, módolgatása közepette, ahogy az akkor fiatal költő, Verbőczy Attila írta: „Köszönöm, hogy ugyanarra a péklapátra írhattam fel a nevemet.” 1972-nyarán a fiatal írók, költők kezdeményezésére létrejött az ország első olvasótábor. Mócsi Feri, Kovács István, Ratkó József Szentmihályi Szabó Péter, Varga Csaba vállalták 8 napon át a hatvani és a hatvan környéki általános iskolák 6.-7. osztályából verbuvált gyerekek körében a kiscsoportok vezetését. Felsőtárkányban a Heves megyei KISZ- és Úttörő Táborban kaptuk helyet a 150 főt befogadó faházakban mint altábor.

Két nap múlva már tudtuk és vallottuk a később megszülető olvasótábori módszertan számára, hogy ilyen többet nem szabad tervezni. Már attól is majdnem gutaütést kaptunk, hogy a mi 40 fős táborunkat hiányolták reggelente, mondván: miért nem tisztelegnek úttörőnyakkendőben a zászlófelvonás előtt. Ezt éppen úgy nem tudtuk megmagyarázni, mint ahogy a hangosbmondóból sok wattal ricsajzott indulókat, slágereket is nehéz volt – ha megszüntetni nem is, de legalább – időkorlátok közé szorítani. Máságunk nehezen volt magyarázható és érthető a „hivatásos” táborvezetőségnek.

Ezekkel a technikai nehézségekkel együtt feledhetetlen 8 napot élt meg együtt 40 gyerek, a már bemutatott kiscsoportvezetők és e sorok írója.

Fábián Zoltánnak – az írószövetség akkori elnökének – megnyitó gondolatai határozták meg az egész heti közös munkát.

A személyiséget, annak fejlesztését, az önismeretet, az emberibb emberré válást értelmezte, és ezt tették később a kiscsoportvezetők is. Közben voltak úgynevezett kreativitást fejlesztő foglalkozások, bábelőadás, kirándulás és sok-sok beszélgetés a csoportokon belül.

A tábor olyan jól sikerült, hogy 1980-ig a politikai szemöldökráncolás miatt még csak nem is gondolhattunk rá, hogy Hatvanban önállóan tábort rendezzünk, miközben az országban egyre többet szerveztek. Ugyanakkor ez a hosszú – 8 éves – kihagyási idő megalapozta, és 1980-tól újból elindította a máig töretlen folyamatot.

Összeverbuválódott a szabadcsapat, és tagjai egymástól függetlenül, ki-ki a maga területéről „bedolgozott” Hatvanban a tábort szervező Ady Endre Könyvtár munkájába.

Kulcsár Katalin, a Magyar Rádió szerkesztője az erdélyi irodalomról tartott eredeti hangfelvételekkel kiegészített előadásokat Koós Károlyról, Kányádiról, Sütőről. Havas Judit – aki a Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott – előadói estjei. Chikán Bálint kiállításmegnyitói és a Tekintetes Úr irodalmi, színházi és filmelemzései adták a felismerést: együtt a Csapat.

A népdal, a zenekultúra jelenléte érdekében hívásunkra hozzánk csatlakozott Ördög Mária a frissen végzett karnagy. Jött a filozófia szakos Kovács Gábor, Bacsa Tibor nyomdász, Arató Antal, akkor a Jászberényi Könyvtár igazgatója.

A táborokat nagy többségükben Nagykökényesen az e célra átrendezett iskolában szerveztük. A hatvani Ifjúsági Tábor is több éven át otthont adott. Mindig volt egy alapgondolatunk – a magyar történelemből kiragadott egy-egy korszak, amire a 10–12 napos közös munkát felfűztük. Szöveggyűjteményt és daloskönyvet szerkesztettünk a tábor lakóinak, és elindultunk körbejárni, meghallgatni az Illyés Gyula-i értelemben vett ötágú sípot.

Első alkalommal Erdélybe mentünk Kányádi Sándorhoz, aki a Házsongrádi temetőben kalauzolt minket. Sütő Andrásához Pusztakamarásra és Marosvásárhelyre. Utána a Felvidék következett: Gál Sándor Kassán, Dobos László Pozsonyban. 1983-ban az akkori Jugoszláviában Magyarokániban találkoztunk Kalapáti Ferencel. Fehér Ferenc boroszlón a nyaralójában fogadta a tábort. Szlavkó Mathovics szerb költő – már nem él – birkalakomát akart rendezni tiszteletünkre. A következő esztendőben Burgerlandban jártunk. Galambos Ferenc Iréneusz atya volt az alsóöri plébánia udvarán felállított sátoztáborban a házigazdánk és örvidéki kirándulásunkon a kalauzunk.

A sort Kárpátaljával zártuk Beregszász–Ungvár–Munkács felfedezésével. Nyevickén az Ungvár melletti várromok között bemutattuk Ratkó József fordításában Szophoklész Antigonéját. Itt találkoztunk Balla D. Károllyal, Fodor Gézával és a többi fiatal költővel. Utazótársaink előtt mindig előadtunk egy-egy művet. Németh László Mathiász Panzióját, Tamási Áron Énekes madarát, Ratkó József Segítsd a királyát, mikor mit.

Kiváló előadókat sikerült meghívunk a nagykökényesi gyepre. Többször is vendégünk volt Czine Mihály, Montágh Imre, Vekerdi László, Gerő And-

rás. Eljött Turcsány Péter, Zombori Ottó, Dinnyés József, Cs. Varga István, Nagy Attila, Gál Sándor, Faludy György, Szépfalusi István. Galambos atya alsóórbból a nagykökényese híveknek és nekünk misézett a helyi templomban. Sorolhatnám hosszasan a neveket. Amikor feltettük magunknak a kérdést: miért rendezünk olvasótábort, könnyű volt rá a válasz. A „kizökkent időt helyrehozni”?! Fejlesztani a fiatalok olvasási kultúráját, történelmi ismeretét, azonosság- és magyarságtudatát.

Mindez történt abban az időszakban, amikor mindenki tisztában volt az Aczél György által ismertetett 3T, a Tiltom, Tűröm, Támogatom politika által teremtett szabályokkal. Mi állandóan a „Tiltom” és a „Tűröm” határesei voltunk. Természetesen kifelé szép és hangulatos frazeológiát teremtünk. Fábíán Zoltán mindig hangoztatta, hogy az olvasótáborok „a szocialista hazafiság”, a „szocialista demokrácia gyakorlóterepei”. A határainkon túli erdélyi, felvidéki irányultságainkat már kicsit nehezebb volt megmagyarázni, nem is beszélve Kárpátaljáról, ami akkor még Szovjetúniónak számított. Természetesen itt a Magyar–Szovjet Baráti Társasággal való kapcsolatfelvétellel volt a döntő és a druzsba fogalom sajátságos értelmezése.

A Tekintetes Úr ezekre az utakra már nem jött velünk, de ragaszkodott hozzá, hogy lányai, amint felnőttek a tábori korosztályba, a későbbiekben táborlakóvá váljanak.

A kilencvenes évek elejétől teret kaptak az erdélyi és testvérvárosi kapcsolatok. Minden évben eljutottunk Kézdivásárhelyre, Berezdre, Zabolára, Kommandóra. Mindezek eredményeként manapság már az egykori táborlakók alkotják a jelenlegi tábori vezetőséget, ők érzik ugyanolyan fontosnak a tábori létet, ahogy 20–25 esztendővel korábban mi éreztük.

Természetesen nagyot változott a világ, vele együtt a tábort rendező kedv és motiváció is. Az ős- és hőskorban úgy éreztük, valami ellen szerveződünk. Féltünk az Orwell által megírt világtól, nem akartunk belenyugodni saját identitásunk elvesztésébe. A korszak értékrendet elsorvasztó hatásai ellen úgy éreztük, tennünk kell valamit. Tudtuk, hogy ezek csupán jó szándékú és filantróp utóvédharcok, hiszen a szellemi „egyen-fűnyíró” géppel szemben az olvasótáborok csupán szárnyaszegett próbálkozások.

De a Száll a kakukk fészkére című mű analógiájára legalább mi is megpróbáltuk a nehéz csaptelepet kidobni az ablakon, bár tudtuk, hogy a „fönéni” haragudni fog érte. A tábort megjárt ifjúság emlékezetében nem múltak el nyomtalanul az együtt töltött napok. Szabó Zoli hatvani szakmunkástanuló levelét kívánom idézni, aki éveken át lelkes táborozó volt, és elválásunk után többek között az alábbiakat írta:

Hogyan látom az olvasótábort?!

Általában minden embernek megvan az igénye arra, hogy megismerje a világot, amiben él, és az embereket, akik társai az életben.

Amint, ahogy a Föld felszíne sem egyforma, úgy a rajta élő népek sem élnek egyformán, sőt nincs két olyan ember, akinek egyformák lennének az életkörülményei, érzései, gondolatai és felfogása az élet dolgairól, az emberi kapcsolatokról, a haza, az otthon, a család szeretetéről, a szerelemről, a barátságról, és még sorolhatnám...

Az olvasótábor segít abban, hogy mindazt, amit itt felsoroltam, jobban megismerjük, bíráljuk, megvitassuk, tanuljunk belőle, más, ma is élő vagy régebbi korok történelmi személyiségeinek példáiból és művészeinek alkotásaiból, továbbá a kiscsoportos foglalkozásokon belül az egymás közti véleménycserével kialakított beszélgetésekből, vitákból.

Az olvasótáboroknak még sok egyéb erényük van, de a legfontosabb talán az, hogy akik részt vesznek benne, a tábor ideje alatt egy olyan társaság tagjai, akik vidámak, önfeladtek, és olyan hangulat veszi körül őket, amelyről talán még a „nagyfilmek”-ben sem álmodnak.

Minden eddigi olvasótáboros nevében megköszönöm az olvasótáborok szervezését, és kívánom, hogy továbbra is legyen szívügy, mert a fiatalok igénylik a távolbalátást, bár sokan még nem is halottak arról a módjáról, amit olvasótábornak neveztek el. Végezetül kívánom minden fiatalnak, hogy részese legyen legalább egy olvasótábornak, mert biztos vagyok benne, hogy ezzel egy életre szóló élményt szerez magának.

A Tekintetes Úrat ekkor már annyira lekötötte a katedra és a filmesztétika, hogy nem jött velünk, de ez semmit nem vont le az egymásra figyelésből és számontartásból. A táboroknak éppen ez volt talán a legnagyobb erényük, hogy emberek tudtak benne és általa egymásra találni. Kamarás István találó kifejezésével élve „lelki erőművek” voltak, szálakat kötöttek, értéket mentettek át a jövőnek, a mának.

Ratkó József költő többször jött közénk. Tábori körülmények között feldolgoztuk és bemutattuk a Segítsd a királyt c. „drámácskáját”. Talán ő fogalmazta meg a legpontosabban azokra az évekre a látéleletet, amikor azt mondta: „Ifjúságunk, úgy látom szellemi inkubátorban nevelkedik, s ha már nekünk, mai felnőtteknek megártott a közelmúlt, legalább őket neveljük úgy, hogy büntudat helyett legyen érzékeny öntudatuk”.

Ennek a fontos gondolatnak a szerzője is a Tekintetes Úrral majdnem egyidejűleg hagyott itt minket, és maradt ránk örökségként a „megözvegyült munka”, amelyet nagyot fordult világunkban az itt maradottak próbálunk ugyanazon következetességgel számon kémi önmagunkon.

Ez a számonkérés most is a kultúra házatáján történik a teljesen megváltozott viszonyok és lehetőségek között. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy ma sem könnyebb. Ugyan már régen nem jön értünk a „fekete autó”, nem motoznak a határon, és feledhetjük a 3 „T” gondolkodásunkat karámok között tartó hatásait. Kaptunk cserébe globalizációt és társadalmi méreteiben megnyilvánuló nemtörődömséget, a dekadenciának soha nem tapasztalt méreteit. Itt állunk az Európai Unió csatlakozás küszöbén, amelyben megteremtettük a plázák és a hajléktalanok világát. Valamikor arról vitatkoztunk – boldogult úrfi korunkban –, hogy miért kell olvasótábort szervezni, és egyértelműen tudtuk: Valaminek az ellenében, ahogy egy elhallgatott költő, Szalay Zoltán írta: „Bujdoktában szépül igazzá az ének”. Ma sem könnyű a „szépbeszött hit”-et megőrizni és munkáltatni. Hinni abban, hogy vannak fogalmak, amelyek nem üresek ki, hogy ebben a világméretű poszt korokban lehet a poszton maradni, mégha Adysan megkérdézzük is magunktól: Mién is? Miért is?

Természetesen szintén Adyval élve újból feltesszük a kérdést: „Hát mi lesz ebből Tekintetes Úr?”

A jelenlegi látélet nem túl biztató.

Fekete Gyula már a 80-as években megkondította a harangot, mondván **fogyunk**. Ez a folyamat azóta így maradt. A felnövekvő generációk műveltségét, olvasottságát vizsgáló felmérések alapján tudjuk: **butulunk**.

Növekszik a minimálbér, ezzel szemben egyre nagyobb rétegek körében **szegényedünk**.

Mindezzel csak azt akarom mondani, maradt munka bőven, úgy is mondhatnám: Nem győzzük olvasótáborokkal a bajt. Úgy véljük, fontos, amit teszünk. Egymásban is erősítjük a fontosságtudatunkat. A mai szegődményesek közül néhányan belekóstoltak még mint hajdani diák táborozók. A „fertőzöttségünk” máig tart. Persze akad újonnan „fertőzött” is. Az idén Európát – benne önmagunkat – próbáltuk értelmezni. Tudós és neves emberek jöttek segíteni az értelmezéshez. Többen hosszasan köztünk maradtak. Szerettek velünk lakozni „,fehérek” voltunk, és úgy éreztük, európaiak. Volt köztünk egy olyan is, aki a jövőt sugalmazta: Rendezzünk egy olyan tábort, amelyben a kiemelkedő uralkodók, államfők szerepét állítjuk a tábori gondolat középpontjába. Szent Istvántól ... meddig is?!

Mint látja a Tekintetes Úr, a 80 huszár mindig együtt van. Ugyan „nehéz a viselet”, de „szép élet, jó élet” és, jól vagyon dolga” annak, aki örömet „leli benne”, aki tudja, amit mi is tudtunk, és ki is írtunk még együtt az ajtonkra „ha megszerettek kopogtatás nélkül...”.

Jól meggondoltuk, és „gyöngy még bennünk az elrendelés, hogy a bolondok útját játjuk!” Hát itt tartunk, Tekintetes Uram!

Lisztóczy László

Versekben tündöklő Erdély

In memoriam Kakuk Jenő

I.

1992 és 1998 között jelent meg a romániai magyar költészet ismert és kallódó értékeit egyaránt számba vevő, hat tematikus gyűjteményből álló – e sorok írója által válogatott és szerkesztett – antológiasorozat. A sepsiszentgyörgyi – Szabó Bojta vezette – Castrum Könyvkiadó reprezentatív és nagy sikerű vállalkozása 1992 karácsonyán indult az *Isten kezében* című összeállítással. Ezt követte 1993-ban a szülőföld hagyományai és szépségei előtt tisztelgő *Hazahív a hűség*, 1995-ben a szerelem mikrokozmoszát bemutató *Arany és kék szavakkal*. 1996-ban két gyűjtemény is napvilágot látott: először *A megmérő idő* című – az emberélet szakaszait és fordulóit ciklusokba rendező – válogatás; a honfoglalás emlékét idéző millicentenáriumi ünnepek alkalmából pedig a *Versekben tündöklő Erdély* két kötete, Szentimrei Jenő 1941 könyvnapjára megjelent, időben és térben a teljes magyar líra Erdély-élményét megszólaltató antológiájának második, javított és tetemesen bővített kiadása.

Eredeti elképzelésünk szerint a *Versekben tündöklő Erdély* zárta volna a sorozatot, megjelenését tudatosan időzítettük a honfoglalás évfordulójára. Hűséges olvasóink folyton növekvő tábora azonban nem hagyta jóvá elhatározásunkat, a cserbenhagyás vétségében marasztalt el, és a vállalkozás folytatására biztatott minket. Különösen sokan vetették szemünkre, hogy – bár jó néhány idevágó művet közreadtunk az említett gyűjteményekben – nem foglaltuk önálló kötetbe a természet szépségeit megéneklő verseket, pedig az erdélyi magyar líra talán ebben a témakörben alkotta meg a legnagyobb értékeit. A szünni nem akaró ostrom végül megtörte ellenállásunkat: 1998-ban került a könyvesboltokba a *Hegyek, fák, füvek (Romániai magyar költők versei a természetről)* című válogatás. Megjelenését a gyöngyösi Pallas Kiadó és annak vezetője, Kerekes László is támogatta.

Az antológiasorozat indítékai és előzményei gyermekkoromba nyúlnak vissza, amelyet egy kis mátrai településen, Markazon töltöttem. Az 1940-es és 1950-es évek fordulóján került a faluba egy igen művelt római katolikus pap, Tassy Ferenc, aki kivételes hatást gyakorolt egyéniségem és gondolkodásom alakulására. A magyar történelemről, XX. századi szétszórattatásunkról is tőle kaptam az első hiteles információkat. Amikor először meglát-

tam Magyarország régi – az idő tájt otthon és az iskolában egyaránt tabunak tekintett – térképét, kétségbeesve szaladtam hozzá magyarázatért és vigaszért. Mélyen emlékezetembe ivódtak akkor megfogalmazott gondolataim arról, hogy a sokféleséget a teremtett világ legnagyobb értékévé és működésének feltételévé avató Isten akaratából s Trianon tragikus következményeinek enyhítése érdekében is munkálkodnunk kell az ősszmagyarság lelki, szellemi, kulturális egységén. A „kisebbségi humánus” új vonásokkal gazdagíthatja a magyar műveltséget, diaszpóra-helyzetünket a magyar lét alapjainak kiszélesítésére, a magyar szellem tágitására is fölhasználhatjuk.

Erdély iránti vonzódásom is közel ötven évvel ezelőtt kezdődött. Akkor került a kezembe az első onnan származó könyv, az *Erdélyi Helikon* íróinak 1934-ben megjelent antológiája. Életre szólóan magával ragadott a kötet írásaiból sugárzó erkölcsi tisztaság és erő, a tetten ért „transzszilván emelkedettség”, mely nyilvánvalóan összefügg Erdély hagyományaival és – súly alatt nő a pálma – a kisebbségi sorssal. Erdély múltjáról és a magyar művelődésben játszott szerepéről Ady Endre *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című esszéje mondta a legtöbbet számomra, amely megragadó szellemességgel és sokoldalúsággal dokumentálta, hogy ez a valaha „Tündérkert”-nek becézett országrész toleranciából, demokratikus gondolkodásból és európaiságból története során mindig példát mutatott az anyaországnak, olykor – például az 1568-as tordai országgyűlés vallási türelemről szóló határozatával – rálicitált Nyugat-Európára is.

1973 óta számtalanszor – minél elviselhetetlenebbé váltak ott az életkörülmények, annál sűrűbben – bejártam Erdélyt, megismertem minden zegézugát, megcsodáltam gyönyörű tájait, fölkerestem múzeumait, templomait és temetőit. Lenyűgözött és ellenállhatatlan erővel vonzott magához az a kivételes intenzitású, közös nyelvünket és hagyományainkat is becéző szeretet, amellyel az erdélyi magyarok fogadják az anyaországból érkezőket. Útról útra gyarapítottam barátaim számát, s lassanként szinte egész Erdélyt benépesítettem velük. Kiváló költők is akadtak közöttük – például Magyar Lajos és Páll Lajos –, akik később kézírataikkal is segítettek az antológiák szerkesztését.

Magyar-történelem szakos gimnáziumi tanárként, majd az egri Eszterházy Károly Főiskola Irodalomtudományi Tanszékének oktatójaként is szenvedélyesen gyűjtöttem az erdélyi könyveket, elsősorban a versesköteteket, s mintha mindezt csupán azért tettem volna, hogy egyszer csaknem teljes egészében a saját könyvtáramból állíthassam össze az antológiásorozatot.

Az 1989 decemberében lezajlott romániai fordulatot én is nagy lelkesedéssel, túláradó, könnyes örömmel éltem át. Meggyőződéssel vallottam, hogy végre elérkezett az idő a magyar és a román nép megbékélésére, az erdélyi magyarság emberhez méltó létfeltételeinek megteremtésére. Leg-

szebb vágyaimat és reményeimemet semmisítették meg máig felfoghatatlan primitívséggel és kegyetlenséggel az 1990 márciusában bekövetkezett marosvásárhelyi események. Úgy éreztem, hogy ezt a csalódást már nem lehet pusztán a ráció erejével elviselni. Akkor kezdtem gyűjteni – megbízás nélkül, magam és mások számára is Kapaszkodót keresve – erdélyi magyar költők szakrális verseit. Hervai Katalint, az erdélyi utak során szerzett, izzó tehetségű, önzetlen és hűséges barátot kértem meg a készülő könyv illusztrálására. Együtt kerestük meg 1992 augusztusában Sepsiszentgyörgyön Szabó Bojtát, a néhány hónappal korábban alapított Castrum Könyvkiadó igazgatóját... Az *Isten kezében* 1992 karácsonya óta három kiadást ért meg, közel húszezer példányban fogyott el, igen meleg fogadtatásra talált mindkét hazában és azok határain túl is. Olykor meglepően távoli településekről is fölfölvívnek még telefonon ismerősök és ismeretlenek, hogy a föld alól is próbálják szerezni egy példányt belőle. Bölöni Domokos számolt be arról, hogy ausztráliai magyarok műsört állítottak össze a kötet verseiből, s előadásukat a nagy sikerre való tekintettel meg kellett ismételniük. Az *Új Ember* című katolikus hetilap – rendhagyó módon – két alkalommal is közölt róla recenziót, először Pomogáts Béla, majd Pálmai Kálmán tollából. A második ismertetés elé magyarázatul és mentegetésül írt szerkesztői bevezető „az utóbbi idők legnagyobb visszhangot kiváltó verseskötete”-ként méltatta az összeállítást: „Országhatárainkon túl, nyugaton és keleten ragadtak tollat kiváló költők és irodalomértők, hogy írásban mondják el róla véleményüket, de hazai jeles irodalomtörténészeket is megihletett e válogatás.”

Ez a legmerészebb álmainkat is felülmúló érdeklődés ösztönzött a vállalkozás folytatására, melynek a lelke Szabó Bojta volt: az ő lelkesedése, hihetetlen munkabírása és jó szervezőkészsége segített át a nehézségeken, a válságos pillanatokon. Munkámat természetesen a magyar irodalom egységének és oszthatatlanságának tudata vezérelte, ami nem zárja ki, sőt feltételezi a helyi hagyományok ápolását és kölcsönhatását. Minden új kötet megjelenése után megisméltődött az *Isten kezében* sikere, az olvasók az elismerés és a rokonszenv megszámlálhatatlan gesztusával ajándékozták meg a kiadót és a szerkesztőt. Ehhez bizonyára hozzájárult a könyvek tipográfiai szépsége is. Terveit egykori mesterének, az erdélyi magyar könyvművészet egyik legnagyobb egyéniségének, Deák Ferencnek az ötletei és tanácsai alapján Hervai Katalin készítette. A sorozat első és harmadik kötetét Hervai Katalin, a másodikat és a negyediket Plugor Sándor, az ötödiket Deák Ferenc illusztrálta. Az utolsó kötet képanyagát a nemzetközi rangú és hírvű grafikus, Gy. Szabó Béla hagyatékából válogattuk.

Egy kolozsvári magyar egyetemista Sepsiszentgyörgyre küldött levelében úgy vélekedett, hogy a *Hazahív a hűség* – melyet Balogh Edgár a *Romániai Magyar Szó* hasábjain „csodálatos könyv”-nek nevezett – az erdélyi magyar

fiatalok identitástudatának és otthonosságélményének nélkülözhetetlen forrásává válhat. Ezt erősíti meg, hogy a megjelenését követő esztendőben új kiadása vált szükségessé, s hogy 1999 júniusában népszerű igazságügyi miniszterünk, Dávid Ibolya – az *Isten kezében* című válogatással együtt – „örökbe fogadta” a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Egy nagyváradi olvasónk azt fejtegette, hogy nem ismer könyvet, amely az *Arany és kék szavakkal* című összeállításhoz mérhető teljeséggel és hitelességgel mutatná be a legemberibb érzelmek, a szerelem misztériumát. Egy régi tanítványom arról vallott, hogy a sorozat kötetei – elsősorban az *Isten kezében* és *A megmérő idő* – súlyos egzisztenciális válságának leküzdéséhez nyújtott segítséget számára...

Tovább idézhetném a fentiekhez hasonló megnyilatkozásokat és az antológiák fogadtatásának egyéb dokumentumait. A bennük kifejeződő szeretetnek természetesen a kötetekben szereplő költők a tényleges címzettjei.

Az olvasókkal folytatott beszélgetések csaknem egybehangzóan arról tanúskodnak, hogy az antológiák tematikus rendje, egységes műve szerkesztett kompozíciója és a mögötte munkáló létfilozófiai igény keltette föl leginkább érdeklődésüket, nyerte meg tetszésüket. Legtöbbjüket meghódították az Erdély hagyományaival, a „sajátosság méltóságá”-val, a kisebbségi sorssal összefüggő értékek, amelyeket teljes gazdagságukban szerettem volna bemutatni. A verseket az érintett téma valamennyi aspektusát, változatát és árnyalatát fölvonultató ciklusokba csoportosítottam úgy, hogy azok önmagukban is logikus és kerek egységet alkossanak. Így a költemények nemcsak önértékükkel és zárt saját világukkal, hanem a struktúra egészében elfoglalt helyükkel és szerepükkel is élnek és hatnak, a ciklusok felépítése és egymásba fonódó rendje is szellemi izgalmat rejt és üzenetet közvetít.

A versek kiszemelése és a kötetek összeállítása során elvettem bármiféle előítéletet vagy kirekesztő szemléletet, eszmetörténeti és poétikai szempontból egyaránt a hagyományok teljes körére támaszkodtam. Tudatosan törekedtem arra, hogy minél hiánytalanabban kihasználjam azt a kedvező lehetőséget, amely az 1989-es fordulat után kibontakozó nyitottabb értékrendből, a cenzúra eltörléséből származott. Az 1989 előtti évtizedek erdélyi magyar irodalmának kívánatos – és máig időszertű – újraértékelését szolgálhatja, hogy viszonylag nagy számban válogattam a kötetekbe olyan költőket, akiket korábban világnézeti vagy politikai okok miatt kiszorítottak az irodalmi életből. Tisztában vagyok az antológiaszerkesztés korlátaival és kockázataival, tudom, hogy én sem kerülhettem ki a szubjektivitás, az arányt elvesztés, a figyelmetlenség csapdáit. Abban viszont biztos vagyok, hogy az újraközölt költők közül néhányan – például Bárd Oszkár, Flórián Tibor, Pakocs Károly vagy Szombati-Szabó István – az eddigieknél több figyelmet érdemelnének. Afelől sincs kételyem, hogy indokoltan kerültek a második

világháború után először erdélyi antológiákba Jékely Zoltán versei: azóta az ő életművére is bejelentette igényét az erdélyi magyar könyvkiadás és irodalomtörténet-írás. Mivel nemcsak kötetekből, hanem régi és új folyóiratokból is válogattam, olykor a legnagyobbak arcképéhez is sikerült új vonásokat rajzolni: Bartalis János *Isten kezében* és *Isten orgonája*, Dsida Jenő *Kóbor énekek* című költeménye az *Erdélyi Helikon* hasábjain, Szilágyi Domokos *Érmellék* című alkotása az *Igaz Szó* 1957-es Ady-emlékszámában látott napvilágot.

II.

Az antológiasorozat fölfedezettjei közé tartozik Kabós Éva is. Az egyik legmegrendítőbb, ugyanakkor a legfelemelőbb epizód az ő nevéhez fűződik.

1915-ben született Kolozsvárt régi erdélyi arisztokrata családból. Költői pályáját a II. világháború küszöbén kezdte. 1938-ban szülővárosában látott napvilágot első versgyűjteménye, a *Zörgessetek! Megnyitattik!*, amelynek borítóját Gy. Szabó Béla tervezte, méltatására pedig a jeles író, Molter Károly vállalkozott az *Erdélyi Helikon* hasábjain.

Édesanyját ötévesen, édesapját 1938 decemberében vesztette el. Ekkor a dél-erdélyi Maroslekenyére költözött, hogy ottani házuk és birtokuk ne maradjon gazda nélkül. Nem menekült el onnan Erdély kettészakítása és Antonescu rémuralma idején sem. Ott kereste föl levelével 1943-ban Dél-Erdély magyar irodalmának mindenese, Vita Zsigmond. Azt a hírt közölte vele, hogy a román hatóságok engedélyt adtak egy magyar nyelvű verseskönyv kiadására, a lehető leggyorsabban rendezze sajtó alá az első kötet megjelenése óta írott verseit. Kabós Éva először azzal a megjegyzéssel utasította el az ajánlatot, hogy a cenzúra a legjobb versek kihagyására kényszerítené. „És mi a fontos, hogy Maga jó kritikát kapjon, vagy hogy megjelenhessen egy magyar könyv?” – felelt aggályaira Vita Zsigmond. Ilyen előzmények után látott napvilágot 1943-ban Nagyenyeden második kötete, az *Amit az én sorsom megad nekem*, Erdély kettéosztása után a déli tartomány tudtommal egyetlen magyar nyelvű verseskönyve. Ugyanebben az évben hét verse szerepelt a *Romániai magyar költők antológiájában*, amely szintén Nagyenyeden jelent meg Vita Zsigmond szerkesztésében. (Én ebben az antológiában és a korabeli erdélyi folyóiratokban – elsősorban a *Pásztortűz* lapjain – ismerkedtem meg Kabós Éva nevével.)

A második világháború után származása miatt – magyar volt és ráadásul földbirtokos lány – maga alá tiporta és közel öt évtizedig torkára fojtotta a szót a történelem hidrafejű réme. Az *Isten kezében* közölte újra három versét. Közülük a *Romok felett* címűt teljes terjedelmében idézte Éltes Enikő a *Romániai Magyar Szó* hasábjain a válogatást méltató recenziója „csattanója-

ként”. A *Miért nem állítottál meg?* címűt pedig Kubik Anna szavalta el a Kossuth Rádió népszerű műsorában, a Vasárnapi Újságban.

Kabós Éva nyolcvanadik évéhez közeledve Marosvásárhelyen élte meg – a szónak csaknem konkrét értelmében, hiszen volt, aki halottnak hitte – „a költő feltámadását”. Csakhamar nyomozni kezdtek utána, megtalálása után rendszeresen közölték verseit, visszaemlékezéseit és meséit az erdélyi sajtóorgánuk.

Minderről beszámolt abban a dokumentumértékű levelében is, amelyet másfél esztendővel az *Isten kezében* megjelenése után küldött egri címemre. Időközben megjelent a *Hazahív a hűség* is, amely Kabós Évától a *Szegény földedre visszaszállok* című verset közölte. Erre is utal az említett levél, melyet a benne olvasható adatok érdekessége és fontossága miatt teljes egészében ideiktatok:

994. máj. 11.

Kedves Lisztóczy László!

Ha tudná, hogy milyen régóta keresem, kutatom a címét! Marosi Ildikótól megkaptam végül a Szabó Zsoltét, akitől levélben megkérdeztem, de hiába vártam tőle a választ. Múlt héten jutott eszembe, hogy hátha Balogh Edgár tudja, – Ő aztán póstafordultával megküldte nekem.

Tehát megvan a cím, és most kéne valami szépet írni. De 80-ik évesen, szinte félszázados erőszakos elhallgattatás után már nem olyan könnyű összeszedni a szavakat.

Ha az ember elgurít egy követ... Ez a kő az „Isten kezében” volt.

Marosi Barna vette meg legelsőnek, Ildikó volt, aki elszaladt hozzám a hírrel. És a kő gurult tovább... A R. Magyar Szó ismertette a könyvet és pont az én versemet hozta le „bemutatóként”. A Kossuth-rádió is ismertette a könyvet, és az én versemet szavalták. Egerben egy videón „Isten kezében” címmel, templomi háttérrel a 10 (?) vers közül az egyik az enyém. (Sajnos, ott az ékezetet nem tették fel, erre azért vagyok kényes, mert sokan felvették a nevünket.) Stb. stb. még sorolhatnám tovább. A sztori azonban az, hogy azt hitték, h. halott költőről van szó. Mikor az itteni rádiótól – hosszas keresgélés után – reám találtak (akkor az már a negyedik interjú volt, az egyik nem ezzel kapcsolatban), meg is mondta ezt a riporter.

Mellékelek két cikket, talán az is mond valamit.

Amikor 1949. március éjszakáján örökre elvittek az otthonomból, – nem volt könnyű. Pár százán voltunk kényszerlakhelyes földbirtokosok, az Isten mindig megsegített minket, valamilyen kenyeret és néha örömeket is adott. Nekem külön bánat volt az elhallgattatás. Erről beszélni sem lehetett, annyi

nehézség között, ki értette volna meg, hogy ez is fájhat? Aztán később már nem is fájt. Betokosodott ez is, mint minden gyász.

Most sokszor fáj megint. Mikor télen a RMSZ-ban megjelent „A Bolyai” c. cikkem, – kérték az EMKÉ-től, hogy menjek velük kiszállásokra felolvasni. A szívemet tenném a közönség elé, – de nincs már erőm utazni. Vagy kérnek még verset, és nem tudok küldeni. (A meséket szívesen kiadnám, szükség is volna rá, de nem tudom az elintézésék, a lehetőségek útjait.)

A Hazahív a hűség-ben megjelent versemtől nem voltam elragadtatva. Későbbben már nem is írtam ilyen „fellengősen”. Bár, Balogh Edgár azt írta róla, h. „gyönyörű, híven tükrözi a könyv alap gondolatát, szép és igaz”. Igaznak, igaz! Még a virágcsokrok is, melyeket az induláskor kaptam.

Köszönöm kedves Lisztóczy László, h. a sorssal ezt még megadatta nekem! Külön köszönöm azt, hogy nem ismert engem, tehát a vers megjelentése nem nekem szólt; hanem a versnek! De a „halott költő” még megérte!

Remélem, megkapja ezeket a sorokat, annak ellenére, hogy az irányítószámot nem tudtam felfedezni.

Köszönettel és sok üdvözzel:

Kabós Éva

A levél egy jellegzetesen XX. századi erdélyi magyar sorsot tár az olvasó elé. Írója hányattatásaiért, szenvedéseiért csak élete végén kapott némi kárpótlást. 2002-ben – nyolcvanhét éves korában – bekövetkezett haláláig négy újabb könyve jelent meg. Két verseskötete: 1996-ban Csíkszeredában az *Apám földjén*, 2000-ben Marosvásárhelyen a *Visszajátszás*. 1997-ben Csíkszeredában láttak napvilágot *Volt egyszer egy kút* címmel visszaemlékezései, 1998-ban Marosvásárhelyen *Havasok tündérei* címmel meséi.

Az *Apám földjént* ezzel a dedikációval küldte el Egerbe: „Dr. Lisztóczy Lászlónak – aki elindította ezt a könyvet –, köszönettel és szeretettel: Kabós Éva. Marosvásárhely, 1996. II. 2.”

A *Volt egyszer egy kút* előszavában Sütő András így rajzolta meg portróját: „itt van köztünk »talpig nehéz« bánatban, szenvedésben átélt évtizedeivel a 30-as, 40-es évek legendás alakja, a verset író, közlő, (nem asztalfióknak gyónó) földbirtokos lány, aki egyetlen kötőszót sem áldozott a »költői túlélés« érdekében. Osztályát fölszámolták, tehát őt magát is fegyveres útonállók kergették ki otthonából és hurcolták kényszerlakhelyre. Ezzel vége lett az ígéretes költői pályának is. Kabós Éva nem könyörögte be magát a forradalmi romantikába.

Most pedig, hogy régebbi és újabb verseinek kis csokrárt vehettük kézbe: öröm és bánat hullámvásában csodálkozom rá magam is a különös metamorfózisra. Mintegy jégtakaró alól szabadultan, félévszázados versek moccan-

nak életre, váltanak színt és szólalnak meg, és mondják tisztán, hitelesen azt az időt, órát, percet, amelyben megszülettek.”

III.

Az antológiasorozat története elválaszthatatlanul összefonódik tíz eszendeje elhunyt kollégám és barátom, Kakuk Jenő emlékével. Ő kezdeményezte – feleségével és Jónás Zoltánnal együtt – az antológiák megjelenését követő műsoros könyvbemutatókat, amelyekkel bejártuk egész Erdélyt, Magyarországot néhány városát is.

Barátságunk – amelyet elsősorban a költészet és a könyvek szeretete motivált – jóval az *Isten kezében* megszületése előtt kezdődött. Nagyon szerettem őt érzelemgazdagságáért, szárnyaló fantáziájáért, intenzív átélőképességéért, mélységes humanizmusáért. Ötvöződtek benne három legkedvesebb irodalmi hősöm tulajdonságai: Hamlet vívódó, önemészítő, a lét alapkérdéseit firtató bölcsessége, Don Quijote lelki nemessége és idealizmusa, Szindbád mámoros életszeretete, ábrándos, bolondos gavallériája és bohémsége, otthonkereső nyugtalansága és finom iróniával átszőtt nosztalgiája. Rendelkezett a szürke, nyers és durva valóság átlényegítésének, misztikus és transzcendens síkra emelésének varázslatos képességével. Megteremtette a maga szuverén és autonóm világát, amely a játék, a humor, a mese színeit villantotta föl. Kevesen tudtak olyan odaadóan, annyi empátiával figyelni másokra, mint ő. Csaknem teljesen hiányzott belőle a hiúság, az irigység, a féltékenység. Önfeledten örült barátai és kollégái eredményeinek, sikereinek. A jóság, a becsületesség, a tisztesség legapróbb megnyilatkozásait is legendává fokozta rajongó, biztató szavaival. Mellette sűrűn élhette át az ember a létezés legnagyobb csodáját: az önzetlen, a tiszta, a minden ellentmondáson, képmutatáson és érdeken felülemelkedő szeretet misztikus pillanatait.

Különösen gyakran élhettem át ilyen pillanatokot az *Isten kezében* megjelenése után. Barátomat a készülő kötet titkaiba is beavattam, odaadtam neki az egybegyűlt verseket, meghallgattam észrevételeit. A frissen megjelent könyv egyik első példányával őt és családját ajándékoztam meg 1992 decemberében. Én viszonzásként azt a karácsonyi ajándékot kaptam tőle, hogy feleségével, Molnár Klárával és közös barátunkkal, Jónás Zoltánnal fölkerestem otthonomban, sejtelmes mosollyal a könyvtárszoba asztala mellé ültetett, majd bemutatták azt a műsort, amelyet az *Isten kezében* verseiből állítottak össze. Meghatottan hallgattam végig a rögtönzött produkciót, a szavakat és a Molnár Klárika által előadott gregorián dallamokat, zsoltárokat és egyházi énekeket.

Utána együtt határoztuk el, hogy a műsort – melyhez én bevezetőt ígértem – fölajánljuk a Castrum Könyvkiadónak az *Isten kezében* című összeállítás erdélyi népszerűsítésére.

Szabó Bojta örömmel fogadta az ötletet, testvérével, a kolozsvári *Művelődés* szerkesztőjével, Szabó Zsolttal és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettel összefogva, csakhamar megszervezte a könyvbemutató körutat. 1993. május 23. és 30. között került rá sor, Kolozsvár, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda és Gyergyóditró voltak a fő állomásai. (Ezen az úton készült erdélyi templomokban az a videokazetta is, amelyre Kabós Éva hivatkozott levelében.) Mindenütt igen meleg fogadtatásban részesültünk, a rendszerváltozás, az anyaország és Erdély egymásra találásának eufóriája hatotta át fellépéseinket. Szép és felejthetetlen emlékeink fűződnek például Csernátonhoz. A híres Haszmann család tagjainak saját kúriájukban külön is előadtuk műsorunkat, utána a háziakkal és Szabó Bojtával „vidám keresztényi lakomán” vettünk részt. Asszonyaink már lefeküdtek, amikor Jónás Zoltánnal és Kakuk Jenővel kimentünk az udvarra, fölöttünk ragyogott a tiszta, csillagos égbolt, mi a könyvbemutatók élményeitől és az elfogyasztott bortól megmámorosodva átöleltük egymást, s nagyon-nagyon szerettük az életet, Erdélyt és ezt az egész, csodálatos Mindenséget. Hasonló élményekben volt részünk korábbi erdélyi útjaim egyik fontos színhelyén, Gyergyóditrón is, ahol a falu apraja-nagyja összegyűlt meghallgatásunkra, műsorunkat percekig tartó vastappsal jutalmazták, majd pompásan megvendégeltek, és a szeretet ezer meg ezer jelével halmoztak el minket. Amikor autónkon szálláshelyünkre, Csíkszeredába tartottunk, a meghatottságtól megszólalni sem tudtunk, némán, könnyeinket törölgetve mosolyogtunk egymásra, Kakuk Jenő barátunk pedig – aki párjával együtt hátul ült a kocsiban – meg-megsimogatta hol a volán mögött ülő feleségem fejét, hol az enyémet.

Kérésünkre Szabó Bojta úgy szervezte meg a körutat, hogy a végén ott lehessünk a csíksomlyói pünkösdi búcsún. Molnár Klárka sajtó, dagadt, bekötözött bokával vett részt a körmeneten, ami csak növelte a zarándoklat értelmébe vetett hitét és önbecsülését. A magunkkal hozott imakönyvből buzgón énekeltük a legszebb Mária-énekeket, s a Fájdalmas Szűzanya, a Magyarok Nagyasszonya oltalmába ajánlottuk Erdélyt és a mi szerény erőfeszítéseinket.

Itthon is jó ideig tovább élt bennünk az a mámor, ami az úton kerített hatalmába. Kakuk Jenő sokszor és sokaknak elszavalta még – például sörözés közben – azokat a verseket, amelyeket kiválasztott és a műsorba illesztett az *Isten kezében* kötetből. Különösen négy vers állt igen közel hozzá: Áprily Lajos *A csavargó a halálra gondol*, Berde Mária *Törvény*, Reményik Sándor

Béke és Bartalis János *Isten kezében* című alkotása. Földidézésükkel közelebb férközhetünk egyéniségéhez, érzelem- és gondolatvilágához.

Áprily Lajos közismert versében a sodró erejű élet- és természetszeretet, az Assisi Szent Ferenc-i lényegességélmény és megragadottság kifejezése lehetett vonzó számára. Berde Mária *Törvény* című művében a lét ellentmondásaival és korlátaival birkózó, gyarló és Isten végtelen irgalmában bízó ember katartikus őszinteséggel megrajzolt képe kelthette föl érdeklődését:

*Ki keresztet hordott mindenkiért:
A földön igazságot nem ígért!
A földön a föld törvényét szeresd,
A földön egy a törvény: a kereszt.*

*Kinek keresztje föl az égig ért:
Az égben boldogságot nem ígért.
Az égben ítélt égi Szerелеm:
Az égi egy-törvény: a kegyelem.*

*Ki kereszttről alá poklokra szállt:
Ott igaz és hű mérleget talált.
Ott, ki miképp vetett, akképp arat –
Igazsággal egy mér: a kárhozat.*

*Hogy jól imádkozz, jól vigyázz azért!
Igazságod Istentől sohse kérd.
Szólj: „Törvényed szerint legyen velem,
Itt a kereszt és túl a kegyelem;
Csak igazság szerint velem ne tégy,
Mert tűzbe hullok úgy, mint őszi légy!”*

Reményik Sándor verse, a *Béke* – melyet a másik háromnál is jobban kedvelt és sűrűbben idézett – az erkölcsi világrend, a világot irányító Szeretet hatalmába vetett mélységes hitét, a mindent megértés és a mindennel kibékülés mágikus pillanatát formálta esztétikumává:

*Valami furcsa összehangolódás,
Valami ritka rend –
Széthúzó erők erős egyensúlya,
Mély belső bizonyosság idebent –
Bizonyosság arról, hogy élni jó,
Szenvedni elkerülhetetlen,
Szeretni tisztán: megistenülés,
Még halni szép –
S a Kifejezést meglelni mindenekhez,*

*Megtalálni a felséges Igét:
Az Igét mindenekhez:
A Béke ez.
Orkán ordíthat aztán odakünt,
Robbanhat ezer bomba: kárbament,
De kárt nem okozott.
Bent:
Csend.
A Béke itt kezdődik.
Bent: Csend.
Isten hozott.*

Az *Isten kezében* című vers – mely az erdélyi magyarság szenvedéseiről és megaláztatásairól készít megrendítő leltárt – a többinél is fojtogatóbban idézi föl a nemsokára bekövetkező katasztrófát: Kakuk Jenő és családja 1993 augusztusában autóbaleset áldozata lett. A gyászszertartás részeként elhangzott Bartalis János műve is...

Igen nehéz volt magunkhoz térni a felfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, szörnyű tragédia után. Azóta is Kakuk Jenő nevével tiltakozom, ha azt a primitív közhelyet hallom, hogy nincs pótolhatatlan ember. Ő a felejthetetlenek, a pótolhatatlanok sorába tartozik.

Rá és családjára emlékezve tettünk fogadalmat, hogy folytatjuk az antológiasorozatot és az erdélyi műsoros könyvbemutató körutakat. Ehhez égető szükség volt Szabó Bojta megszállottságára, a „szolgálatos versmondó”, Jónás Zoltán hűségére, hivatástudatára és akaraterejére, két énekművésziünk, Balogh Ágnes és Maczkó Mária tehetségére, áldozatvállalására. Míg élek, emlékezni fogok azokra a könnyekre és tapsokra, amelyekkel ismételtlen és érdemeinken felül is megajándékozott minket a mindig nagy számban összegyűlt erdélyi közönség. Egy ottani tanár kollégám szép és sokatmondó szavakkal igazolta vissza vállalkozásunk értelmét. 1995. június 12-én Zilahon előadott műsorunk utolsó pillanataiban szó nélkül csúsztatta a kezembe az irodalmi est meghívóját, amelyre ezt a mondatot írta: „Köszönet az együvé tartozás és a sokszínűség élményének átélését nyújtó csodálatos alkalomért”. Ezek a forró hangulatú találkozások is szemléltették és tudatosították Szentimrei Jenő igazát: „nem veszhet el a nép, mely szellemi erőiben ennyire gazdag és ennyire törhetetlen. Voltunk, vagyunk és leszünk.”

Kakuk Jenő szelleme mindvégig velünk maradt ezeken az utakon. Sűrűn emlegettük, s azzal is vétót mondtunk halálára, hogy első körutunk egyik legvarázslatosabb színhelyén, a csernátoni Haszmann-kúria udvarán kopjafát állíttatunk tiszteletére. Ehhez a kopjafához is el-elzarándokoltunk, s lehajtott fejjel, könnyes szemmel idéztük magunk elé egy nagyszerű, pótolhatatlan barát emlékét.

Patkós Magdolna

Muzsikáló Gyöngyös

Fejezetek a város zenei múltjából és jelenéből 1945-től napjainkig

JENŐNEK...

Meggyőződéselem, hogy nincsenek véletlenek. Azokkal az emberekkel találkozunk, akikkel szellemi-lelki fejlődésünk szempontjából találkozunk kell. A kapcsolatok, kötődések nem egy életre szólóak, azok tovább élnek, ha szükséges, hogy tovább éljenek.

Örülök, hogy találkozhattam Kakuk Jenővel. Amint ez a kötet is bizonyítja, a halál nem képes elszakítani az igazi összetartozásokat, a kapcsolat milyensége más formákat, dimenziókat keres magának.

A lelkivilágunk, a gondolkodásunk sok hasonlóságot mutatott. Ami minket összekötött a szereteten kívül, az a zene volt. Ezért áldozom én most az Ő emlékének jelen írásomat a város zenei életéről.

Ez év őszére szervezzük az egeri főiskolán 1973-ban végzett ének szakosok 30 éves találkozóját. Mára 17-en maradtunk összesen, történelem–énekzene, magyar–énekzene, és orosz–énekzene szakosok. 10 évvel ezelőtt egy nem tervezett találkozóra jöttünk össze. Ekkor búcsúztunk Kakuk Jenőtől és Molnár Kláritól, magyar–énekzene szakos társainktól.

A 4 év alatt ez a kis létszámú társaság nagyon összekovácsolódott, a zene igen jó összekötő kapocsnak bizonyult. Összesen 3 fiú volt közöttünk, Jenő talán a legnépszerűbb volt, szeretetteljes egyéniségével.

Közösségi tevékenységekben is részt vettünk. A tanárképző női karában énekeltünk, én hegedűsként a zenekarban is játszottam. Jenő és Klári irodalmi érdeklődéséhez szűknek bizonyult a tanárképzős keret. Ők tagjai voltak a Szívós József vezette Irodalmi Színpadnak is. Jenőnek egeri lévén jó kapcsolatai voltak a színházzal, így néhány darabban az ő közreműködése révén statisztáltunk is.

Jenővel a négy év alatt, de utána is nagyon jó barátságban voltunk. Persze szétváltak az útjaink, de időnként találkoztunk. Viszonylag gyakran megfordultam Egerben, ahol természetesen rendszeresen felkerestem Jenőt és Klárit. Ők akkoriban Ocskay Gyuri vegyeskarában énekeltek, a kórus Gyöngyösön is vendégszerepelt néhányszor. Számukra nagyon fontos volt, hogy kapcsolatuk maradjon a zenével, ha már nem tanítanak. A zene az én életemet is végigkísérte. Zeneiskolásként a Záborszky József vezette „Tücsök Zenekar-

ban”, majd a Szimfonikus Zenekarban játszottam Gyöngyösön, ezután következett a főiskola. 20 évig vezettem szülőfalumban Gyöngyössolymoson egy népdalkört, 6 évig népzenei játszottam a Vidróczki Néptáncgyűttes zenekarában, majd a gyöngyösi Musica Mansueta Kamarazenekarban keztem el zenélni, amit még ma is művelek.

A Mátra Művelődési Központban töltött éveim alatt Szívós József igazgató többször meghívta volt színpadosait Gyöngyösre, így Jenővel egykori főnököm révén is sokszor találkoztam. Ők rajongásig szerették Szívóst, vagy ahogy ők nevezték „Szívós aput”.

Ma már nincsenek közöttünk. De életművüket itthagyták, szellemiségük tovább él bennünk, általunk.

I. A szabadművelődés korszaka 1945–1948

1945 után elemi erővel indult be az élet, a magyar zeneművészet intézményei meglepő gyorsasággal szerveződtek újjá. A zenei élet a legjelentősebb magyar zeneművészek, Bartók és Kodály munkásságához kötődött. Újjászerveződtek a II. világháború között működő közösségek, de sok új is született, soha nem látott mértékben vettek részt emberek a közösségi művelődés egyes színterein.

Gyöngyösre is az volt a jellemző, hogy a két világháború között létező zenei csoportok egy része újjáalakult, ugyanakkor új közösségek is létrejöttek.

A kórusmozgalomban folytatták működésüket az olyan nagymúltú kórusok, mint a *Főegyházi Énekkar* és az *Alsóvárosi Katolikus Énekkar*. A két világháború között működő *Iparos Dalkört* 1946/47-ben szervezte újjá *Tomits György* karnagy.

A zenei közművelődés formái közül legfontosabbak voltak a hangversenyek, valamint az aktív zenélés színterei: a kórusokban, zenekarokban történő zenélés. A hangversenyek zöme kórushangverseny volt, de általában ezeken is közreműködött egy-két jeles zeneművész. A helyszín is igen változatos: Katolikus Kultúrház, Szent Bertalan-templom, a mai Mátra Szálló vörös terme a legjelentősebbek.

A hangversenyeket többen is szerveztek, így például a Magyar–Szovjet Baráti Társaság, Magyar–Szovjet Művelődési Társaság, Iparos Dalkör, gimnázium. Sok esetben a szabadművelődési ügyvezető a kezdeményező.

A korabeli sajtó sok szép hangversenyről beszámol, amelyek fellépői között neves művészek is közreműködtek. Most csak a jellemző vagy kiemelkedő jelentőségű hangversenyeket említjük meg.

1946. október 27-én a Szent Bertalan-templomban ének- és orgonahangversenyre került sor, ahol az Iparos Dalkörrel közösen lépett fel a nagymúltú Főegyházi Énekkar és az Alsóvárosi Énekkar, *Katolikus Énekkar és a Polgári Leányiskola Énekkara*. A 200 résztvevő dalos műsorán Pachelbel,

Buxtehude, Cesar Frank művei szerepeltek.¹ A kórusokat Simon Sándor és Pátzay János vezényelték. Orgonán közreműködött Zalánfy Aladár orgonaművész. Az **1947-es koncertéletről** kiemelkedik a nagyszerű **Chopin-hangverseny**, amelyet a Hungária Szálló (ma: Mátra Szálló) vörös termében rendeztek meg. Zongorán közreműködött Pátzay János, énekelt Pongrácz Margit.²

A háború utáni első dalostalálkozót 1946. július 27-én rendezték a városi szabadművelődési ügyvezető szorgalmazására. A gyöngyösi Iparos Dalkör a nyíregyházi Iparosok Dalkörével lépett fel közösen. **1947. június 21-én** már másodízben rendeztek **dalostalálkozót Gyöngyösön**. Ekkor már több kórus ad hangversenyt: a gyöngyösi kórusok mellett két vendégkórus, a Textilipari Rt. énekkara és a tiszaföldvári iparos dalkör.

1948 tavaszán városi zenekar létrejöttéről számol be a szabadművelődési ügyvezető tájékoztató jelentése: megalakul a *Gazdakör Fúvószenekara*. Ugyanebben az évben alakul meg a *Pedagógus Énekkar*, az *Iffjúsági Énekkar*, az *Iffjúsági Zenekar* és az *Iparostanonciskolai Énekkar*³, valamint a *Szakszervezeti Dalárda*, és egy zenei eseményeket támogató, szervező egyesület, a *Gyöngyösi Zenekedvelők Egyesülete*.

Így a városban működő énekkarok száma 9-re emelkedik, a zenekarok száma 2.

Ebben az évben is megfordulnak vendégkórusok, így 1948. május 23-án a Szent Bertalan-templomban rendezett **egyházi ének- és orgonabemutatónak** főszereplője a budapesti Faludi Kórus, amely a templom kórusával együtt Schubert, Mozart és Beliczay miserészleteket és más egyházi műveket adott elő. Pátzay János orgonajátékával mutatkozott be. A műsor érdekessége volt, hogy a felhangzó művek kizárólag egyházi jellegűek voltak.

Az 1948-as évben már a gimnázium is jeles zenei eseményt szervezett a március 15-i ünnepségén. „A szabadságharc centenáriuma alkalmából 5 város diákjai versengtek egymással. Az *egyesített kórus Bárdos Lajos: Forr a világ bús tengere c. művét énekelte, a zeneszerző vezényletével.*” A gimnázium kórusa ekkoriban a helyi kulturális élet egyik fontos tényezője volt.⁴

2. A szervezett zeneoktatás megjelenése 1949–1962

Az 1948–49-es kommunista hatalomátvétel után a zeneélet korábbi sokszínű intézményhálózatát átalakították, államosították, sok esetben működő-

---

¹ Dr. Misóczki Lajos: A szocialista kultúrforradalom negyedszázados útja Gyöngyösön. Alcím: Gyöngyös város kulturális életének története 1944–1969. Kézirat. Gyöngyös, 1969. 11.

² Lovász Béláné: Kis gyöngyösi zenetörténet – 2. rész. Kézirat. 2003. 1.

³ Dr. Misóczki Lajos: Uo. 11.

⁴ Lovász Béláné: Uo. 2.

képes modellt romboltak szét. Az állami intézmények ekkor kialakult rendszere lényegében 1990-ig fennállt. 1952-ben megalakult az Országos Filharmónia, mint országos hatáskörű, állami hangversenyrendező vállalat, 1950-ben pedig a Zeneműkiadó. A szocialista művészetpolitika hangoztatott célja volt, hogy a művészet értékeit eljuttassa a széles tömegekhez. Ezt a célt szolgálta többek között az 1948-ban létrejött ún. Gördülő Opera, amelynek feladata az opera vidéki népszerűsítése volt. A komolyzene hallgatósága kezdetben ugrásszerűen növekedett, a tömegek valós érdeklődése azonban a kényszerítő magas kultúra helyett inkább a könnyebb műfajok felé irányult. Az 1950 körüli zenepolitika legsötétebb fejezete az ún. Bartók-per volt, vagyis a Bartók-életmű kettészakítása, részleges megbélyegzése.⁵

A nyitás kezdetei 1955–56-ra tehetők. 1956 októbere a magyar zenei életben is komoly veszteségeket okozott. Olyan kiváló művészek választották az emigrációt, mint Cziffra György, Ligeti György, Vásáry Tamás. Ez utóbbi Gyöngyösön is koncertezett 1955-ben.

Hangszeres képzéssel a **14 főnyi Gyöngyösi Zenepedagógusok Munkacsoportja** foglalkozott, amely szervezett keretben, államilag jóváhagyott éves terv alapján nevelte az ének-zene szeretetére a gyöngyösi fiatalokat. A munkacsoport tagjai és a később hozzájuk csatlakozott zenetanárok újból és újból szorgalmazták a zeneiskola létrehozását.

Tulajdonképpen az a furcsa, hogy a zenei élet ilyen nagyszámú résztvevői mellett csak viszonylag későn jön létre a „hivatalos” zeneiskola. Bár megjegyzendő, hogy egy korabeli, 1937. június 19-i bizonyítvány körpecsétjén már ez áll: „1935. Gyöngyösi Államilag Engedélyezett Zeneiskola”, amely intézmény valószínűleg a háborúig működhetett.

1945. szeptember 17-i rendkívüli képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve arról tanúskodik, hogy a testület elutasítja a zeneiskola alapítására érkezett kezdeményezést: „...Gyöngyös Város Képviselőtestülete az állandó választmány és a polgármester javaslata alapján elhatározza, hogy a miskolci tanterületi főigazgatóságtól érkezett azon kérelmet, – miszerint Gyöngyös városában zeneiskola szerveztessék, és az iskola vezetője Simon Jenő budapesti lakos legyen, teljesíthetőnek nem találja. Indokolás: a Képviselőtestület a kérelem elutasítását tartotta célszerűnek, mivel a mai nehéz időkben a város anyagi támogatását olyan célokra fordítja inkább, melyek a szociális érdekeket még nagyobb mértékben képviselik, mint a zeneiskolának felállítása, bár a képviselőtestület elismeri azt, hogy Gyöngyösön a zeneiskola szükséges.”⁶

---

⁵ Az ún. „polgári expresszionista” Bartók-műveket évekre zár alá helyezték, a népzeneire közvetlenül építkező alkotásokat vagy a kései Bartók-stílus „népi klasszicizmust” sugárzó műveit viszont széles körben propagálták.

⁶ Dr. Misóczki Lajos: Uo. 11.

A **Zeneiskola alapítására** a Zenepedagógusok Munkaközösségének többszöri kérésére, végül **1958-ban került sor**. A kezdeményezők egyike volt Szabó Tivadar, aki az intézmény első igazgatója lett. A tanítás a mai zeneiskola épületében kezdődött, igaz, egy kisebb területen, hiszen akkoriban még más funkciói is voltak az egykori gimnáziumnak. Szabó Tivadar a gyöngyösi zeneiskolai oktatás tekintélyének megalapozója, ugyanakkor ő volt az, aki a dalkultúrára is nagy gondot fordított. 1960/61-ben 10 felnőttkar és iskolás gyermekkar, 4 felnőtt- és ugyanannyi gyermekzenekar kérte művészeti tanácsait, amit ő önzetlenül meg is adott.

A zeneiskola tanulói közül 1962 tavaszán öten nyertek felvételt konzervatóriumba: Bágyi Mária, Czápos Mária, Ferencz Sándor és Major Zsuzsa zongoristák, valamint Kováts Éva hegedűs. Felkészítő tanáraik voltak: Csápos Józsefné, dr. Borhy Ottó, dr. Gaál Istvánné, Jani Éva, S. Nagy Mariann és Szabó Tivadar.⁷

A megyei sajtó híradása szerint 1962-ben már harmadik éve szervezett koncerteket Gyöngyösön az Országos Filharmónia, és az új programsorozat, a **Gyöngyösi Zenei Hetek** (1962. április 29.–június 9.) megvalósítását is ez a szervezet vállalta magára⁸, természetesen a zeneiskola közreműködése mellett. A rendezvénysorozatot így indította útjára Dienes Tibor, a megyei Művelődési Osztály művészeti előadója: „Gyöngyös város és járás vezetői, attól a tudatos célkitűzéstől áthatva, hogy egyre inkább fejlesszük az ifjúság zenei műveltségét, minél hamarabb tüntessük el a kulturáltság fokaiban is a falu és város még meglévő különbözőségét, bátran bízta ennek a szép zenei programnak a kidolgozását, megszervezését és végrehajtását a zeneiskolára, vezetőjére, tanáraira, a város legjobb zenei szakembereire.”⁹

Melyek az első GYZH főbb jellegzetességei? Két tanári hangversennyel találkozhatott a közönség: a gyöngyösi zeneiskola tanárai, illetve a Miskolci Zeneművészeti Szakiskola tanárai adtak koncertet, de vendégszerepelt a Szakszervezetek Miskolci Központi Kórusa is. A GYZH központi eseménye a IV. Gyöngyösi Dalos Ünnepe, amelyen 9 kórus mutatkozott be: a házigazda Gyöngyösi Városi Kórus mellett 8 vendégkórus. A GYZH a vidék számára is tartalmazott programsorozatot, a koncerteket Nagyréde, Karácsond, Gyöngyössolymos, Ludas, Gyöngyöshalász, Vámosgyörk, Abasár közönsége is hallgathatta.¹⁰ Ez a későbbiekben már nem jellemző.

1950-től a korábbi 9-cel szemben már „csak” 5 énekkar működött. Közülük a korábban Iparos Dalkörként szereplő kórus nevet változtatott, 1949. november 6-tól Gyöngyösi KIOSZ Dalkörként működött tovább. 1953-tól a

---

⁷ Népújság, 1962. március 18. 1.

⁸ Gyöngyösi Zenei Hetek Népújság, 1962. április 15. 1.

⁹ Dr. Misóczki: Uo. 74.

¹⁰ Népújság, 1962. ápr. 18. 1.

Művelődési Házban tartották próbáikat *Városi Énekkarként* és hamarosan vegyeskarrá szerveződnek (1954). Vezetőjük ekkor már *Szabó Tivadar*, aki több mint 10 éven keresztül irányítja a művészeti munkát (1953-1963.) A kórust országos hírűvé fejleszti, 1956-ig Egerben, Miskolcon, Budapesten és más városokban vendégszerepeltek, 20 állandó műsorszámmal. Rádiószereplésükre 1956. szeptember 21-én került sor. Az énekkar ügyvezető elnöke *Soós Ferenc* volt, aki eredményes énekkari szervező munkájáért 1956. aug. 20-án a népművelési miniszter dicséretében részesült.¹¹ A kórus jelentős népnevelői szerepet is betöltött, hiszen nemcsak a városban, hanem a környék falvaiban is rendszeresen szerepeltek. Azokon a településeken, ahol nem volt művelődési ház, a kocsmában énekeltek.¹²

1955 kiemelkedő hangversenyét a **Bartók-emlékhangversenyt** a Gyöngyösi Zenepedagógusok Munkacsoportja szervezte, **1955. március 30-án** délután 5 órai kezdettel a Járási Kultúrházban. A kor jellegzetessége tükröződik a meghívón elhelyezett mottóban is: „Mutassa meg ez a hatalmas seregszemle az új élet, a szocialista kultúra, a béke ügye iránti rendíthetetlen ragaszkodástokat, erősítse, mélyítse bennetek a Haza olthatatlan szeretetét.” A műsor bevezetőjét Sümeghy Béla városi népművelési előadó mondta, Bartók művészetét Pátzay János, a Zenepedagógus Munkacsoport tagja méltatta. A műsorban Bakó Istvánné, dr. Borhy Ottó, Czápos Józsefné, Falvay Gézané, Goreczky Sándorné, Keleti Miklósné, Pátzay János, Tarajossy Sándorné (zongora) és Székely Gyula (hegedű) növendékei szerepeltek.¹³ A Bartók-életműből a népdalfeldolgozások közül hangzottak el műsorszámok, ami megfelelt a kor politikai elvárásainak, és természetesen a növendékek tanultsági szintjének.

Gyöngyösön régi hagyománya volt a szüreti mulatságok megrendezésének. Ezt a hagyományt újították fel az ötvenes években. „...Az 1959. évi szüreti rendezvény már az új, 4000 személyes nézőterű szabadterei színpadot is igénybe vehette: itt került bemutatásra a rendezvénysorozat kiemelkedő előadása, a három felvonásos népi daljáték a **Gyöngyös Gyöngyi Szép Szerelme**. A délutáni szüreti felvonulást 80000 nézték, az esti daljátékot túl a táblás házon. „Szépek szépe Gyöngyvér, fejedelem lánya, / Mély sírba költözék, arany koporsóba / – kezdte a 300 főnyi szereplő a bús siratót, idézve a hajdankort. Aztán; szinte néhány sorba sűrítve a város ezer éve: mert a munka tette nagygyá; szorgos lakóit...”

És zeng tovább a dal, zúg a taps, peregnék a nagyszerű jelenetek. Döbbenetesen élményt adó és pazarul szép előadás volt!...”¹⁴

---

¹¹ Dr. Misóczki: Ua. 27, 41.

¹² Ivádyiné Both Éva szóbeli közlése, 2003. augusztus

¹³ Bartók-emlékhangverseny meghívója

¹⁴ Dr. Misóczki Lajos: Uo. 58.

A daljátékot Gyöngyösön és környékén gyűjtött népdalokból állította össze Szabó Tivadar. A dalok feldolgozásához sok segítséget kapott Kodály Zoltántól, aki vállalta a zenei rész lektorálását és a dalok kórusra történő átírását. A mű szöveggönyvét Muharay Elemér állította össze a helyi hagyományok alapján. Az előadást Horváth Árpád rendezte. A daljáték közel 500 helyi szereplő közreműködésével jött létre (felnőtt, gyermekszereplők, kórusok, zenekarok, népi táncosok). Az előadás sikerét jelezte, hogy nemcsak a magyar újságok, de a szocialista országok sajtója is elismeréssel szólt a kezdeményezésről.¹⁵

Az általános iskolai kórusmozgalom is töretlenül fejlődött 1957/58-tól. Egy gyöngyösi gyermekkórus – a IV. sz. Általános Iskola énekkara, – Pók László vezetésével 1960 májusában az egri díszhangversenyen nyújtott gyönyörű alakítást. „A hangversenyen különösen nagy rokonszenvvel fogadta a közönség az együttes által előadott A dob pereg című mozgalmi dalt, a gyöngyösi szüret témáját idéző népdalokat és az elhangzott orosz népdalokat. A rendezők körében általános volt az a vélemény, hogy a gyöngyösi úttörők ének- és zeneegyüttese egyike volt a legjobbaknak, akik a májusi egri hangversenyen szerepeltek.”¹⁶ Későbbiekben is szép eredményekkel versenyeztek a gyöngyösi iskolák énekkari és zenekari tagjai. Sokat törődtek a növendékek képzésével a zenepedagógusok munkaközösségének tagjai és vezetői: dr. Borhy Ottó, dr. Gaál Istvánné, a hatvanas évek közepétől Keleti Miklósné.

Kodály Zoltán nagyon szerette a Mátrát, 1941–59 között első feleségével, Emma asszonnyal évente megfordultak Galyatetőn, sokat túráztak, sétáltak a közeli hegyekben. Anyagi támogatást nyújtott a galyatetői kápolna üvegablakához, a nyugodt, csendes környezetben alkotott is, többek között itt fejezte be a Csendes misét (1942). 1961-től már második feleségével pihent Galyatetőn, és természetesen kapcsolatba került városunkkal is. A Gyöngyös Gyöngyi Szép Szerelme című dalmű lektorálásáért, valamint a népdalok kórusműre történő átírásáért csupán azt kérte, hogy zenei általános iskolát létesítsenek Gyöngyösön. Az akkori tanácselnök ígéretet tett, hogy lesz zenei általános iskola, amikor az új iskola felépül. Az iskola valóban fel is épült 1966-ban, ám a zenei tagozat csak 5 évvel később, 1971-ben indult be.

Dr. Borhy Ottó és dr. Gaál Istvánné vezette azt a 80 tagú Városi Gyermekkart, amely a város iskoláiból szerveződött. 1961 júliusában megtudták, hogy Kodály Galyatetőn tartózkodik, és levélben megkeresték. A mester rövidesen válaszolt, és fogadta a kórust Galyatetőn 1961. július 29-én. A nagyszálló halljában délután 5 órakor találkozott Kodály felesége társaságá-

---

¹⁵ Lovász Béláné: Uo. 5.

¹⁶ Népiújság, 1960. május 13.

ban a kórossal. A gyerekek virággal és egy-egy üveg borral köszöntötték a mestert és feleségét. Ezt követően rögtönzött hangversenyen elénekelték: Regnart: Altató, Bárdos: Hej igazítsad és Kodály: Gergelyjárás c. művét dr. Gaál Istvánné vezetésével. Kodály figyelmesen hallgatta a kórust, majd azt mondta: „Remélem, hogy Debrecenből nem jöttök üres kézzel haza” – amivel az ősszel sorra kerülő országos versenyre célzott. Ígéretet tett arra is, hogy 50 füzetet küld a *Biciniumok II.* kötetéből, hogy ezzel is segítse az énekkart. A műsor után Kodály több mint egy órán át beszélgetett dr. Gaál Istvánné és dr. Borhy Ottó kórusvezetőkkel, valamint az úttörőkar tagjaival.

Kodály emlékére Fehér Miklós tanár és fotós javaslatára egy turistaútvonalat neveztek el a Mátra északi gerincén. „*Kodály Zoltán útja*” Tarról indul („Sej, a tari réten”) és kapaszkodik fel Ágasvára, majd Mátraszentistvánon keresztül Galyatetőre. Az utat a 2001-es Mátra turisztatérkép is jelzi. A természetjárók tervezik, hogy ezen az útvonalon teljesítményútrákat is szerveznek majd, akár a muzsikások, énekkarosok, zenészek részvételével is.¹⁷

A kórus emlékalbumában (az emlékalbum dr. Borhy tulajdonában van) a következő sorok olvashatók a nagy zenetudós bejegyzéseként: „Galyatetőn... kedves látogatóm volt: a gyöngyösi úttörő kar. Szép énekük reményt kelt, hogy lesz idő, amikor Gyöngyös nemcsak boráról lesz híres, hanem énekeseiről és éneken alapuló zenei kultúrájáról is. Kodály Zoltán.”¹⁸

3. Virágzó zenekultúra 1962–73

Az erős ideológiai beállítottság jellemzi a kort, mindez azonban nem ment a művészi munka rovására, hiszen mint látni fogjuk, a János vitétől Beethoven Karfantáziájáig ívelő műsorszámok sorában a zeneirodalom értékes alkotásai sorjáznak.

Záborszky József a zeneiskola igazgatója 1962–68

Hogyan került Gyöngyösre Záborszky József Budapestről? „Egyik barátom, Zagyva Imre miniszterelnöki főtanácsos vitt le Gyöngyösre azzal a szándékkal, hogy bemutat dr. Raft Miklósnak, az akkori tanácselnöknek, aki zeneiskola-igazgatót keres városa számára. Mindketten egyet akartunk... 1962. szeptember 5-én léptem be először a gyöngyösi zeneiskolába, ahol nagyarányú tatarozás folyt. Az épületben a zeneiskolán kívül még 3 szerv működött, de dr. Raft Miklós tanácselnök megígérte, hogy fél éven belül kiüríti részünkre a termetet, amit be is váltott. Ezek után 22 tanterme lett a zeneiskolának...”¹⁹ Így emlékszik vissza Záborszky József arra az időszakra.

---

¹⁷ Lovász Béláné: Kodály Zoltán Galyatetőn és Gyöngyösön. Kézirat 2002. 6–7.

¹⁸ Dr. Misóczki Lajos: Uo. 74.

¹⁹ Záborszky József: Gyöngyösi éveim 1962–68-ig. Kézirat 2002. 1.

ra, amikor Gyöngyösön megkezdte zeneiskola-igazgatói pályafutását. Hatalmas lendülettel, lelkesedéssel kezdett a munkának. Mögötte olyan szakmai, pedagógiai, vezetői és szervezői gyakorlat volt már, amit hamarosan a gyöngyösi is megtapasztalhattak.

Záborszky József kiváló zenei szakemberként került Gyöngyösre, aki hegedűtanár, karmester és zeneszerző egy személyben, másrészt remek szervező, „menedzser”.

Megszervezte az egyéni és csoportos zeneoktatást. Létrehozta a 30 tagú tücsökzenekart a növendékekből. Első szereplésük a november 7-i kultúrházi fellépés volt, amelyen az elégedett tanácselnök úgy gratulált az igazgatónak: „Jóska, látom, hogy az alapoknál kezded.” Új tanszakokkal bővítette ki a hangszeres oktatást. Mindazon hangszereket oktatták, amelyek szükségesek voltak egy vonós, ill. szimfonikus zenekarban: hegedűt, brácsát, csellót, bőgőt, fuvolát, oboát, klarinétot, kürtöt és trombitát. „...a tanácselnök úr segítségére sokszor volt szükség, mivel a gyöngyösi zenetanárok egységet képeztek az ellenállásban, nem úgy dolgoztak, ahogy én szerettem volna...”²⁰ Azonban a növendékek és szülei és a fiatal tanári kar – akikkel korábban együtt dolgozott, és akiket magával hozott Budapestről –, mellette álltak, és az eredmények hamarosan őt igazolták. A „pesti” tanárok kiváló szakmai munkát végeztek, és besegítettek a zenekari munkába is: Bakos Erzsébet cselló, Klein Éva hegedű, Csetényi Gyula fuvola, Vadász Antal klarinét, Bokor István oboa és ütőtanár, Breznóy Judit magánének-tanár. A gyöngyösi közül is voltak támogatói: Keleti Miklósné zongoratanár, aki a helyettese lett és Baghy Emília zongoratanár. A Tücsök Zenekarból egy – két éven belül átkerültek a tanítványok a felnőtt zenekarba, a Városi Zenekarba, amely együttesek rendszeres szerepeltetésével megkezdte a közönség zenei nevelését.

Záborszky József szisztematikusan építkezett. Már kezdeti lépéseinél is fontosnak tartotta, hogy a zeneiskola nyisson a szülők, a város felé. Ezért tovább folytatta és kibővítette az OF bérleti hangversenyeit. Először a szülők – a felnőttek – számára, majd délelőtt, tanítás alatt az iskolások számára a Kultúrházban. „...Ezek az ifjúsági hangversenyek szinte népünneppé váltak. Meg tudtam győzni az igazgatókat a zenei nevelés fontosságáról. Vigyáztam arra, hogy az OF a legjobb szólistákat és előadókat küldje. Pl. Abban az időben Antal Imre sokszor konferált az ifjúságnak, sőt... játszott is zongorán a gyerekeknek, a végén egy-egy szám könnyűzenét is adott rádasképpen...”²¹ Az első OF meghívó az 1962/63-as évad koncertjeit tartalmazza, októbertől márciusig, havonta egy alkalommal, a zeneiskola nagytermében.

---

²⁰ Záborszky József: Uo. 1.

²¹ Záborszky József: Uo. 2.

Ebből kiemelkedik a Tátrai Vonósnégyes hangversenye, illetve a zeneiskolai tanárok hangversenye. Az végig fontos szerepet játszott Záborszky József hangversenyszervező munkájában, hogy a helyi zenei élet szereplőit bevonja. Első évben még „csak” a tanárok hangversenyével találkozunk, de az 1964–65-ös OF ifjúsági hangversenyeinek prospektusa már szinte a gyöngyösi zenészek közreműködésével valósul meg, természetesen kiegészülve egy-egy neves közreműködővel. A 4 hangverseny közül 3-ban közreműködik a Gyöngyösi Városi Szimfonikus Zenekar. Az 1965/66-os koncertévad kiemelkedő eseményét a Muzsika c. szaklap is jelzi. 1965. novemberi hangversenyműsorában a budapesti, debreceni, kecskeméti és más nagyvárosok mellett Gyöngyös neve is szerepel. November 24-én **Kóródy András**, az Állami Operaház zeneigazgatója vezényelte az I. István Gimnázium Szimfonikus Zenekarát Gyöngyösön.²² „1968. szeptember 8-án **Ferencsik János** főzeneigazgató volt Gyöngyös város vendége Beethoven-műsorral. Hosszú betegsége után ez volt az első hangversenye a kedvenc István Zenekarral a régi Kultúrházban. Nagy siker volt, és Gyöngyös város joggal büszkélkedhet ezzel.”²³ Mind a felnőtt, mind az ifjúsági OF hangversenysorozatok márciusig tartottak, ami nem volt véletlen.

Áprilistól a **Gyöngyösi Zenei Hetek** rendezvénysorozatával folytatódtak a hangversenyek. A GYZH már önmagában is egy zenei közművelődési programot takart. Olyan programot, amelyben a hangszeres és énekes muzsika egyaránt fontos szerepet kapott, és amely által sokan jutottak átélhető zenei élményhez.

Fontosnak tartotta a kitekintést, az értékek felmutatását országos, sokszor nemzetközi tekintetben is, hiszen így személyes példák által válik vonzóvá a fiatal zenészek számára a zenei pálya. Ezt jelzik azok a koncertek, amelyeken jeles művészek szerepeltek. Visszatérő vendég volt pl. Banda Ede cselőlművész, Kovács Dénes hegedűművész.

Záborszky József tisztelte az elődjei által létrehozott értékeket, azokat megtartotta, de tovább is fejlesztette. Folytatta a korábbi dalostalálkozókat, 1965-ben már a **VII. Dalostalálkozót** szervezik meg a művelődési házban. Ebben az évben a gyöngyösi és hazai kórusok mellett részt vett egy német kórus is Gera városából. A dalostalálkozókon minden alkalommal volt bírálóbizottság is, annak elnöke évente Rezessy László volt, az Egri Tanárképző Főiskola főiskolai, majd tanszékvezető tanára. A 65-ös GYZH a **Gyöngyösi Ifjúsági Zenei Nappal** zárult június 5-én a Szabadtéri Színpadon. Érdemes felsorolni a résztvevő gyöngyösi együtteseket: Városi Művelődési Ház Szimfonikus Zenekara, Városi Művelődési Ház Énekkara, Vak Bottyán

---

²² Muzsika, 1971. 4. sz. 10–11.

²³ Záborszky József: Uo. 3.

Gimnázium énekkara, I. Sz., II. Sz., III. Sz. Általános Iskola énekkara, Iparitanuló Intézet énekkara, Állami Zeneiskola tücsökzenekara, a Városi Művelődési Ház balettiskolája.²⁴ Az 1966-os GYZH alatt a zenekar egyik hangversenyén Beethoven: Karfantáziája hangzott el többek között a Városi Énekkar és Zenekar előadásában, Váczi Károly zongoraszólójával. „Kétségtelen, a zeneiskola elindított még évekkkel ezelőtt egy olyan kulturális mozgalmat Gyöngyösön, ami kezdetben csak kevesek érdeklődését keltette fel. Ma már esemény egy-egy hangverseny a városban. A vendégművészek is tapasztalhatták ezt. De még nagyobb a jelentősége annak a zenei igénynek, ami egyre inkább terjed, ma már szinte általánossá vált. És ehhez az érdeklődéshez felnőtt a tradíciókkal rendelkező énekkar mellé a szimfonikus zenekar is... Az elismerést méltóan kiérdemelte Záborszky József karnagy, akinek értő irányítása alatt színesedik és teljesedik ki Gyöngyös zenei élete...”²⁵

1967-ben új elemekkel gazdagodik a GYZH. 1967. április 16-án rendezik meg a Városi Művelődési Házban „Az **Észak-magyarországi Zeneiskolai Zenekarok Fesztiválját**” (Az első ilyen fesztivált 1966-ban Egerben rendezték.) A résztvevő zeneiskolák: Salgótarján, Ózd, Mezőkövesd, Hatvan, Nagybátony, Rudabánya, Eger és Gyöngyös. A fesztivál vezetője Gombás Ferenc, a miskolci Bartók Béla Zemenűvészeti Szakiskola tanára. „...az az alap gondolat vezette Gombás Ferenc tanár urat, hogy egy zeneiskola munkáját és igényét elsősorban az iskola zenekara tudja képviselni és a zenét megszerettetni nem csak az iskolán belül, hanem a társadalom széles rétegeivel is...” A bírálóbizottság elnöke: Sándor Frigyes, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola professzora.²⁶ Ebben az évben indítják a **Mester és tanítványa** sorozatot, amelyen két gyöngyösi növendék koncertezett akkori tanárával. Május 3-án a zeneiskolában Tátrai Vilmos a Zeneművészeti Főiskola professzora és Fehér Valéria, a Zeneművészeti Főiskola hallgatója adott hangversenyt, valamint Hambalkó Edit, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola tanára és Konecz Tamás, a szakiskola hallgatója. Ebben az évben indul útjára az **I. Gyöngyösi Ifjúsági Dalosünnep** május 27-én, a GYZH részeként.

Általában a Gyöngyösi Zenei Heteket, annak zárásaként egy **nagyszabású szabadtéri zenés színházi előadás** koronázta meg. Az előadások jellegzetessége volt, hogy az első kivételtől eltekintve, valamennyi gyöngyösi résztvevővel valósult meg, jeles operaházi szólisták közreműködésével. Záborszky József kiválóan tudott együttműködni a színész-énekesekkel és a rendezővel, aki minden esetben Jankovits Jenő volt, a nagy múltú Gyöngyösi

²⁴ GYZH 1965. április 23.–június 5. programfüzete

²⁵ G. Molnár Ferenc: Az érdem a zenekaré. Népszerűség, 1966. május 13.

²⁶ GYZH 1967. április 4.–június 4. programfüzete 4–5.

Játékszín vezetője. A zenekar, az énekkar mellett több előadáson közreműködött a város másik jeles együttese, az 1962-ben alakult Vidróczki Néptáncgyűttes. (A János vitézben, a Hány Jánosban) Így szinte a város valamennyi művészetet kedvelő rétegét megmozgatták ezek az előadások, és a gyöngyösi résztvevők vonzották a közönséget. Már a második évben nagyszabású szabadtéri zenés művel zárul a GYZH. Mozart: Szöktetés a szerájból c. vígoperája került színre. Erről így ír a megyei lap: „Gyöngyösön történt valami, aminek híre ment az országban. ...Operaházi énekesek, gyöngyösi énekkarok, valamint a Budapesti István Gimnázium Zenekara hozta létre az előadást. Hasonlót szerintem egyetlen város sem tud felmutatni ... És hogy az előadás kitűnően sikerült, ez fontosabb.”²⁷ 1964-ben Záborszky József: Aszoka c. történelmi operáját viszik színre: „Ehhez az előadáshoz dr. Raft Miklós tanácselnök úr óriási anyagi és erkölcsi segítséget adott. Így operaházi szólistákkal, operaházi balettel, valamint az István Zenekarral valósult meg az előadás.”²⁸

1966. június 7-én már a Gyöngyösi Szimfonikus Zenekar és a Városi Énekkar – amelyeknek karnagya Záborszky József volt – közreműködésével, operaházi és helyi szólistákkal valósul meg a János vitéz a szabadtérin. 1967-ben a Hány János, 1968-ban a Parasztsücsület, 1969-ben Schubert: Három a kislány...

Záborszky jó szemmel fedezte fel a tehetséges fiatalokat, és terelte őket a tehetségüknek megfelelő pályára. Különösen szívén viselte a szegény sorsú gyermekek támogatását. Például Ivádyné Both Éva mesélte, hogy őt még Szabó Tivadar toborozta be a Városi Kórusba középiskolás diákként, de Záborszky volt az, aki „meglátta népművelői vénáját”, és kiemelte akkori sivár munkahelyéről. Ekkor került a Művelődési Házhöz művészeti előadónak, ahol később igazgatóhelyettes lett. A zenészpálánták útját nemcsak gyöngyösi tanulmányaik idején követte figyelemmel, de akkor is, amikor elkerültek a városból, és máshol folytatták zenei tanulmányaikat. Példa erre a Sándor testvérek, Csonka Zsuzsa, Koncz Tamás vagy Süveges Zsuzsa, Szabó Kati, de lehetne a példákat sorolni. Sőt felnőtt pályafutásukat is szemmel tartotta. Szinte apai figyelemmel és szeretettel követte és ambicionálta őket.

Ugyanilyen ragaszkodással viseltetett városunk iránt. Annyira megszerette Gyöngyöst és a gyöngyösi embereket, hogy amikor csak tehetett, vagy amikor hívták, akkor jött, és újabbnál újabb zenei csemegékkal lepte meg városunk közönségét.

---

²⁷ G. Molnár: Népiújság 1963. június 21.

²⁸ Záborszky József: Uo. 2.

„Ekkor megkondult a vészharang. Megalakultak a budapesti kerületi zeneiskolák és a XIV. kerületben igazgatónak engem jelöltek. Hozzájárult ehhez az elhatározáshoz, hogy hallottak és tudtak a gyöngyösi sikerekről. Bármennyire is szerettem volna, de nem lehetett kitérni a hívó szó elől. Szeptember 5-én jelentettem be, hogy el kell mennem. Utódom a zeneiskola fiatal tanára Bakos Erzsébet csellótanár lett...”²⁹ – emlékszik vissza Záborszky József.

Bakos Erzsébet Budapestről került Gyöngyösre, 1962-től csellótanárként tanított a zeneiskolában. **1968–73-ig** irányította a zeneiskolát. Záborszky József az elért eredményeket és fiatal kollegáját természetesen nem hagyta cserben. Rendszeresen lejárt Gyöngyösre. Az akkor 65 tagú szimfonikus zenekart tovább vezette egészen 1972-ig. A zenekar 10 éves fennállása alatt jelentős szerepet töltött be a város kulturális életében.

Bakos Erzsébet igazgatósága alatti években éneket is tanított és énekkart is vezetett a Berze Nagy János Gimnáziumban.

Diákjaik továbbra is részt vettek minden városi és megyei rendezvényen, sikeres szereplői voltak a Gárdonyi Géza Diáknapoknak, seregszemléknek.

A megkezdett rendezvénysorozatot tovább folytatták.

A GYZH 1969-es prospektusa arról tanúskodik, hogy a III. Gyöngyösi Ifjúsági Dalosünnepet és a XI. Gyöngyösi Dalosünnepet Kodály Zoltán emlékére rendezték.

1969. március 15-én kamarahangversenyre került sor, amelyen közreműködött Inge Schafer énekes (mezzoszoprán) Berlinből, J. Baghy Emília (szoprán), Badóczy Zsuzsa (alt), Tihanyi Éva (mezzoszoprán), Koncz Tamás (zongora), valamint a Sándor Quartett, amely a gyöngyösi Sándor testvérek-ből alakult. A koncert érdekessége volt, hogy a közreműködők a német énekesnő kivételével valamennyien a zeneiskola zenei pályán továbbtanuló növendékei voltak. Április 3-án a Frankfurti Kamarazenekar koncertezett Gyöngyösön, német szólisták közreműködésével. Ez évben a zeneiskola tanulói között hangszeres versenyeket szerveztek a Tanácsköztársaság 50 éves jubileuma tiszteletére. A bírálóbizottság elnöke Banda Ede Kossuth-díjas professzor és Fasang Árpád, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola igazgatója voltak.

Új elemek is megjelentek a GYZH programján, az ún. **üzemi hangversenyek**. Ilyenre került sor májusban az Egyesült Izzóban és a mátrafüredi művelődési házban. Gyöngyös Fő terén és Gyöngyös város új lakótelepén pedig Szerenád Esteket tartottak.

---

²⁹ Záborszky József: Uo. 3.

Schubert: Három a kislány c. 3 felvonásos daljátékával zárult az eseménysorozat június 6., 7. és 8-án este 7 órakor a Szabadtéri Színpadon, mindhárom este teltházzal, ez ma már hihetetlennek tűnik. Főszereplők: Bartha Alfonz és Turpinszky Béla az Operaház magánénekesei, J. Baghy Emília, Badóczy Zsuzsa, Tihanyi Éva, Lorenz Kornélia operaénekes és Tréfás György debreceni színész. Közreműködött a Városi Művelődési Ház Énekkara és Szimfonikus Zenekara. Karigazgató: Bakos Erzsébet, Karmester: Záborszky József, rendező: Jankovits Jenő³⁰ „Közel 300-an vesznek részt az előadás színrevitelében. Az I. Sz. Általános Iskola énekkara önálló feladatot is kap. Ők alakítják a kis kamarakórust, amit Schubert vezényel a darabban. A Berze Nagy János és a Vak Bottyán Gimnázium énekkarának tagjai bécsi polgárok lesznek a színdarabban. No, a felnőtt énekkari tagok... sem hiányoznak a tömegjelenetekben... a Vidróczki Néptáncgyűttes tagjai sem, de a szereplők között ott találjuk a kitérőgyári színjátszó csoport ismert személyeit is. Gyöngyösön minden művészeti együttes fellép a hét végi szabadtéri előadáson...”³¹

1970 tavaszán a GYZH keretében május 2-án sor került a **IV. Ifjúsági Dalosünnepre**, amely ismét jelentős seregszemléje volt a városban működő kórusoknak, de két vendégegyüttest is fogadott a város, az egri I. Sz. Énekzene Tagozatú Általános Iskola Kórusát, valamint az I. István Gimnázium Énekkarát, akik Kodály Kállai kettősét szólaltatták meg zenekari kísérettel, Záborszky József irányításával. Képet ad a dalostalálkozó a Gyöngyösön működő ifjúsági kórusok helyzetéről is. Négy általános iskolai kórus, két gimnáziumi és egy szakközépiskolai kórus szerepelt a dalosünnepen, amelynek második részében az egyesített kórus a Városi Szimfonikus Zenekarral és szólisták közreműködésével többek között előadták Beethoven Karfantáziáját, amely Záborszky József dirigensi munkájának egyik legnagyobb teljesítményét jelentette városunkban.³²

Bakos Erzsébet így ír a zeneiskola további munkájáról: „A zenei heteket, azokon belül a tanszakonkénti növendékhangversenyeket, karácsonyi hangversenyeket a következő években is hasonló sikerrel folytattuk, de emellett igen komoly műhelymunka zajlott az oktatáson belül. Szorgalmasan készültek zenei továbbtanulásra az arra alkalmas hangszeres növendékek. Ezekben az években vált hivatalosan lehetőség a tehetségesebb, zenei pályára készülő növendékekkel való fokozottabb foglalkozásra.”³³

³⁰ GyZH 1969. március 1.–június 8. Prospektus.

³¹ G. Molnár Ferenc: Három a kislány Gyöngyösön. Népújság, 1969. június 5.

³² G. Molnár Ferenc Gyöngyösi Zenei Hetek: Kitűnő nyitány az ifjúsági énekkarokkal. Népújság. 1970. május 4.

³³ Bakos Erzsébet: Néhány gondolat a gyöngyösi zeneiskoláról. Kézirat. 3.

Kiemelkedő eseménye volt ennek az időszaknak a zeneiskola fennállásának 15 éves jubileumi rendezvénysorozata. Az ünnepi hangverseny egyik érdekessége volt, hogy bemutakoztak a zenei tagozatú általános iskola növendékei Juhász Andrásné vezetésével. A zeneiskolának igen jó kapcsolatai voltak a tagozatos iskolával és a gimnáziumokkal is. A koncerten bemutakoztak a zeneiskola „B” tagozatos³⁴ növendékei, valamint a már magasabb szinten zenei tanulmányokat folytató volt növendékek. Kodály 90. születésnapjára szolfézsversenyt hirdettek, és május 3-án tanári hangversennyel zárták az ünnepségsorozatot. Ennek záró részében fellépett a tanári kamaragyüttes.³⁵

Az 1973-as tanév végén Bakos Erzsébet befejezte gyöngyösi pályafutását, és ezzel tulajdonképpen lezárult a város legvirágzóbb zenei-művészeti korszaka. Záborszky József sem járt le a továbbiakban rendszeresen Gyöngyösre. A nevéhez fűződő zenei együttesek vezető híján hamarosan megszűntek, így a Városi Énekkar (amelyet 1969–70-ben még Nagy György vezetett) és a Városi Zenekar, nem sokkal később a Tücsök Zenekar is.

4. 1971–1989. A zenei tagozat alapításától a rendszerváltásig

A Zeneiskola élére ezután dr. Mocsáry Lászlóné került, aki 1973 és 1992. között vezette az intézményt. 14 tanszakon folyt a munka: zongora, gordonka, ének, hegedű, gitár, klarinét, oboa, fuvola, rézfúvó, előképző, szolfézs, zeneirodalom, zeneóvoda, kamarazene. Az 1973-as tanévtől kezdtek foglalkozni az óvodás korúakkal. Az iskola belső életének szervezettségét szolgálta a tantárgyi munkaközösségek kialakítása: zongora szakosok, vonós hangszert tanító tanárok, elméleti tárgyakat tanítók számára.

„Minden zeneiskolában „A” és „B” tagozaton folyik az oktató-nevelő munka. A „B” tagozatos tanulók zenei pályára készülő növendékek, akiknek a szakmai, hangszeres tudását az elérhető legmagasabb szintre kell fejleszteni...” E kiemelt foglalkozás meghozta az eredményt a zeneiskolának, hiszen 1992-ig 57 tanuló került zenei pályára.

Az iskolába jelentkező tanulók száma nagyon emelkedett, ugyanakkor a pénzügyi feltételek hiánya és a kötelező óraszám csökkenése nem adtak lehetőséget a létszám növekedésére és a túlórák megemelésére. Ezért 1979-től bevezették a hangszeres előkészítő foglalkozást hegedű, gordonka és zongora szakon. Ugyancsak ettől az évtől szervezték meg a „Szorgalmas hangversenyeket”, ahol 2-3 hetente minden felkészült, szorgalmas tanuló szerepelhetett.

---

³⁴ Zenei pályára készülő, emelt szintű oktatásban részesülő hallgatók

³⁵ Jubileumi rendezvénysorozat prospektusa

1974-ben ismételten megalakult a Tücsök Zenekar dr. Sóti Lászlóné (Klein Éva) vezetésével, majd később, szintén az ő vezetésével alakul meg a Musica Mansueta Kamarazenekar is.

Az Országos Filharmónia hangversenyei tovább folytatódtak a zeneiskola szervezésében egészen 1985-ig. Az ifjúsági hangversenyek látogatóinak száma 1973-ban 600 fő volt, 1978-ban 1700 fő, 1981-ben 2000 fő (5 koncertsorozat). Az ország vidéki városai közül Gyöngyös került az első helyre a látogatói létszám tekintetében. A koncertek hallgatói létszámának ugrásszerű emelkedését az 1978-ban a város közművelődési életébe belépő új művelődési központ segítette elő, ahol a színházterem hangversenyteremként is funkcionált. A felnőtt bérleti hangversenyek zömében kamarakonzertek voltak, amelyeket a zeneiskola kamaratermében rendeztek. A teljesség igénye nélkül: Banda Ede, Onczay Csaba, Kocsis Zoltán, Schiff András, Kovács Dénes, Ránki Dezső, Kocsis Albert, Gregor József, Matúz István, Magyar Hárfás Trió, Bartók vonósnégyes, Weiner vonósnégyes, Jandó Jenő, stb. vendégszerepelt.

A zeneiskola a megyei hangszeres és elméleti versenyek szervezésében kezdeményező, lebonyolító iskola lett. Nagyon sok növendék jutott el ugyanakkor országos versenyekre. 1973-tól 1992-ig 20 alkalommal vettek részt különböző országos hangszeres, kamarazenei, szolfézs versenyeken, igen eredményesen. A zeneiskola a 19 év alatt jó szakmai munkát végzett, megtartotta stabilitását.

„Az egész népre kiterjedő zenekultúra csak úgy jöhet létre, ha a zenei nevelést az általános műveltséget nyújtó elemi és középiskolai oktatással kötjük egybe. ... e nélkül nem beszélhetünk komolyan népművelésről és a kultúrának a néphez juttatásáról.” Kodály Zoltán eme nemzetprogramja elsősorban az ének-zenei tagozatú általános iskolai képzésben válhatott valóra. Az első ilyen iskolát 1950-ben alapították Magyarországon.

Gyöngyösön 1966. szeptember 4-én épült fel az új iskola a város déli részén, amelyet az itteniek VI. sz., később Egressy Béni Általános Iskolaként ismernek. Ebben az iskolában indult meg a **zenei tagozatú oktatás az 1971–72-es tanévben**. A zenei tagozat beiskolázása az egész városra kiterjedt, sőt a környék jó zenei alapképességű kisdíákjait is szívesen fogadták. Az indulás körüli években igen nagy volt az érdeklődés, így szelektálni kellett a jelentkezők között. A jobb zenei adottságokkal rendelkező gyermekeket vették fel a zenei tagozatos osztályokba, az átlagos képességű kisdíákok normál énekzeneoktatásban részesültek az iskolában. „A kétfajta képzés alapvetően abban tér el, hogy a tárgy oktatására fordított óraszám jelentősen különbözik. Így az elvégzett anyag mélysége is. A két tananyag fő iránya megegyezik – népzenei ismeretek, zenetörténeti alapismeretek –, de a készségfejlesztés

munkája teljesen eltérő. Az ún. normál tanterv követelményrendszere minden átlagos zenei képességekkel rendelkező gyermek számára teljesíthető, a tagozatos tanterv követelményrendszere más feladatok teljesítésére sarkall... A készségfejlesztés különbözőségének leglátványosabb megjelenése az énekkari munkában jelentkezik...³⁶

Az induló ének-zene tagozatot *Juhász Andrásné* tanította, aki elmélyült szakmai tudással és kellő tapasztalatokkal rendelkezett, és nagy türelemmel, szeretettel foglalkozott a kicsinyekkel, több mint egy évtizedig. A felső tagozatban ezt a munkát *Nagy György* látta el.

„1976. szeptember 1-jén jött fel a felső tagozatba az első zenei osztály. Ettől kezdve évről évre töltődött fel a kórus egyre képzetesebb kórustagokkal. Ez meg is látszott a szerepléseken. Egyre igényesebb kórusművekkel állhatunk pódiumra. ...”³⁷

Az intézmény a város zenei életében is egyre jelentősebb szerepet töltött be.

1972-ben az iskola szervezte meg és adott helyet az **V. Ifjúsági Kórusfesztiválnak** 1972. május 27-én, a GYZH – 1972. április 5.–június 25. – keretében, amelyen 9 kórus vett részt, ebből 3 egri, egy budapesti és 4 gyöngyösi kórus, közöttük volt a megye 3 városában működő zenei tagozatos kórus is. 1981-ig 3 alkalommal készített az iskola kórusával felvételt a Magyar Rádió, az Éneklő Ifjúság mozgalomban végzett munkájukat elismerő oklevéllel jutalmazta a rádió zenei szerkesztősége.

Juhász Andrásné és Nagy György karnagy távozása után *Nagy Judit* és *Kalocsainé Csillik Mária* (1981), foglalkozott a gyermekek ének-zenei nevelésével, később *Schubert Henrik* kapcsolódott még be ebbe a munkába. Három egyéniség, mindannyiuknak megvolt a maga sajátos szerepe az iskola életében. Schubert Henrik például – aki hangszeres tanári tanítási tapasztalattal került vissza az iskolába, arra gondolt, hogy az alsó tagozat 1-2. évében megismert és használt furulya hangszert miért ne lehetne folyamatosan használni a nyolc év alatt az órákon. Az elképzelés a megvalósítás szakaszában életképesnek bizonyult, ezt több fellépésük – pl. az egri színházban a megyei gálaműsoron, de több városi fellépésen – is bizonyította. Amikor már 7. éve furulyáztak együtt tanítványai, „Tinódi Consort” néven együttesként számos meghívást kaptak. A zeneirodalom jeles szerzőinek műveit – Vivaldi, Mozart, Bach – mutatták be műsoraikon. Legnagyobb sikerüknek a németországi Urexweilerben történt fellépésüket tartják.

Városunkban a hetvenes évek közepétől sorra alakulnak az új kórusok.

---

³⁶ Kalocsainé Csillik Mária: A nem tagozatos és a tagozatos ének-zene oktatás néhány jellemzője. Kézirat. 2002.

³⁷ Nagy György: Énekkar a gyöngyösi VI. Sz. Általános Iskolában Kézirat, 1981.

A **Muzsikus Céh Leánykar** 1974-ben a Berze Nagy János Gimnázium tanulóiból jött létre a Családi Intézet kezdeményezésére, amelynek fenntartásában két évtizedig működött. Később a gimnázium lett a háttérintézmény. Az együttes karnagya *Holló Erzsébet*. Megalakulásuk óta rendszeresen közreműködnek a családi, városi, megyei, országos és nemzetközi rendezvényeken. Az „ezüstvasárnapi” karácsonyi hangverseny kezdeményezői a városban, amely hagyományt a Cantus Corvinus Vegyeskar folytatta. Az „Éneklő Ifjúság” kórusversenyein többször elnyerték az „Év kórusa” címet. Rendszeresen énekeltek a Magyar Rádió „Kóruspódium” műsorában, 1981-ben a rádió nyilvános hangversenyén szerepeltek. A sárospataki Országos Diáknapokon négy alkalommal kapott a kórus fesztiváldíjat.

Három alkalommal (1994, 1996, 1998) kaptak meghívást a Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyre Debrecenbe, ahol mindhárom alkalommal „Folklor Diplomát” szereztek, a Budapesti Nemzetközi Kórusversenyen 1993-ban „Nemzetközi koncertkórus”, 1995-ben „Arany” és „Ezüst” minősítést kaptak. Az 1999–2000-es tanévben a Musica Mansueta Kamarazenekarral közösen Pergolesi Stabat Materét Gyöngyösön és Egerben is bemutatták. Erről a koncertről CD-felvétel is készült. 2000–2001-ben Illés Lajos Cantus Hungaricusából szolgáltattak meg részleteket iskolai és városi ünnepeken. A kórus jelenleg ifjúsági vegyeskarként működik, 2002-ben a Hair c. musicalt adták elő több alkalommal a városban.

Városi és Pedagóguskórus

A Városi és Pedagóguskórus 1977-ben alakult, elsősorban a járás pedagógusaiból, női karként. Karnagya *Tóth Antal* a karácsondi általános iskola igazgatója, ének-zene szakos tanár társadalmi munkában vezette a kórust, alig egy évig. A kórus támogatója és háttérintézménye a Mátra Művelődési Központ. 1978-ban települt Gyöngyösre két ének-zene szakos pedagógus, *Kalocsai Miklós*, és felesége, *Kalocsainé Csillik Mária*, aki már 1978 októberében átvette a kórus irányítását. Kalocsai Miklós 1979 májusától a Városi Tanácsnál közművelődési felügyelőként dolgozott. Ő volt az, aki kezdeményezte a kórus vegyeskarrá alakulását. Elsősorban a férfikar betanításával foglalkozott, de segédkarnagyként is közreműködött. Hamarosan városi kórusná szervezték az éneklő közösséget. „A Kalocsai házaspár a kezdeti nehézségek után egyre színvonalasabban dolgozó közösséget szervezett és irányított. Csillik Mária – mint elismerten jó kórusvezető – sok figyelmet és energiát fordított a kórus fiatalítására, valamint a szakmai színvonal fokozatos fejlesztésére...”³⁸ Az eredmények természetesen nem maradtak el. 1983-ban már arany minősítést kap a kórus, és 1990-ben eléri a Fesztiválkórus

---

³⁸ Városi és Pedagóguskórus Gyöngyös, 1977–1992. Szerk. és bevezető: Szívós József 3.

fokozatot. Természetesen szaporodnak a fellépések is, mind városunkban, mind az ország különböző pontjain.

A Pedagóguskórusok I. Észak-magyarországi Találkozóját Kalocsai Miklós kezdeményezésére hozták létre 1984-ben. A találkozón hét kórus vett részt. A vendégek között jelen volt a Kórusok Országos Tanácsának elnöke Tóthpál József, dr. Sárdi János a Pedagógusok Szakszervezete Központi Vezetőségének titkára. A zsűriben közreműködött Fasang Árpád, Karai József és Turcsányi Emil. A zsűri tagjai elismeréssel szóltak mind a találkozóról, mind a vasárnapi múzeumi hangversenyről. „A zene születésének legfontosabb rugója az ünnep, ez zenetörténeti tény. Itt az ünnep és a zene találkozásának lehettünk tanúi. A hangverseny magas színvonalát a fellépő kórusok biztosították, s úgy ítéljük meg, hogy sokat fejlődtek, főleg finomságban, kifejezőerőben...”³⁹ A második találkozón 1988-ban már 10 hazai kórust és egy Cottbusból érkező kórust fogadhattak a gyöngyösiek. Az első két találkozót Kalocsai Miklós közművelődési felügyelő szervezte meg, a Pedagógus Szakszervezet helyi vezetője, és a Mátra Művelődési Központ támogatásával.

A Cantus Corvinus Vegyeskar 1983-ban alakult *Holló Erzsébet* karnagy vezetésével, zenélni, énekelni szerető fiatalok és fiatal házaspárok, zenetanárok baráti társaságaként. A kórus fenntartója a Gyöngyszöv Áfész volt, amely 1989-ben alapítványt létesített a kórus részére. Próbáikat a karnagy egykori munkahelyén, a mai Családi Intézet házasságkötő termében tartották és tartják ma is. Már az első évben részt vettek Egerben a Vándor Sándor Kórustalálkozón. 1983-tól szervezik a városban az Ezüstvasárnapi hangversenyeket, amelyet minden évben megtartanak, vendégegyüttessel, szólistákkal kiegészítve. 1987-ben a *Musica Mansueta* Zenekarral közösen szerepeltek a Soproni Kamarakórus Fesztiválon. Már külföldi meghívásoknak is eleget tettek. 1989-ben megszerezték a Fesztiválkórus minősítést.

A Musica Mansueta Kamarazenekart dr. Sóti Lászlóné szervezte meg 1987-ben. A zenekar próbáit a zeneiskolában tartja. A gyökerek igazában a múltban keresendők, a zenekar magját ugyanis azok a zenészek alkotják, akik valaha együtt zenéltek a Záborszky József által létrehozott Tücsök Zenekarban, majd Szimfonikus Zenekarban. Többségük dr. Sóti Lászlóné Klein Éva hegedűtanárnő tanítványa volt. Záborszky József és Sótiné áldozatos, szeretetteljes munkája, az együttzenélés élménye olyan mély nyomokat hagyott az akkori tanítványokban, hogy szinte mindegyikük kapcsolatban maradt a zenével. Így *Matinné Szabó Katalin* hegedűtanár lett, ő a zenekar vezetője 1992 óta, Monostoriné Négyesi Ibolya csellótanár lett, a cselló szólamvezetője, Nagy Judit, Némethné Süveges Zsuzsanna, Patkós Magdolna

---

³⁹ Molnár Klára: A pedagóguskórusok I. észak-magyarországi találkozásjáról. Néptűjság, 1984. június 26.

ének-zene szakos tanári diplomát szereztek, közülük ketten ma is tanítanak,⁴⁰ én magam többek között a zenei élet szervezőjeként, majd menedzsereként dolgoztam, illetve dolgozom ma is. Dr. Gombos Margit orvos lett, de ő is zenekari tag. Varga Tamásné Pitlik Emese matematika–fizika szakos gimnáziumi tanár szintén Sótiné növendéke volt. Szerencsére nem hiányzik a fiatalabb korosztály sem. Az együttes műsorában megtaláljuk a barokk és klaszrikus kor kiemelkedő zenekari és oratórikus alkotásait éppúgy, mint a XX. század nagy mestereinek műveit. A zenekar kezdettől bekapcsolódott a város zenei életébe. Rendszeresen fellépnek városi rendezvényeken, jótékonyági szervezésű koncerteken.

Az intézményi háttér, koncertszervezés

1987-ben a *Mátra Művelődési Központ átadása* új közművelődési lehetőségeket teremtett a városban. Ettől kezdve rendelkezésre állt egy 468 férőhelyes, korszerű technikával felszerelt színházterem, hangversenyzongora, egy kamaraterem, hatalmas előcsarnok, klubhelyiségek, presszó az előtérben, és egy jó szakmai gárda a népművelői munka szervezésére. Talán a leglátványosabb terület, amelyet az új körülmény inspirált, az a színházművészet volt, de a színházterem hangversenyteremként is funkcionált. Ugrásszerűen megnőtt az ifjúsági bérletes előadások száma, 1979-től karácsonyi hangversenyeket szerveztünk az aulában, amelyen részt vett a város valamennyi általános és középiskolai kórusa, és a Városi és Pedagóguskórus. Ebből hagyomány is teremtődött, hiszen a karácsonyi hangversenyeket minden évben megrendezte a Mátra Művelődési Központ. Átalakult a korábbi felnőtt bérletes előadások szerkezete is. Míg korábban csak kamara-előadások voltak – hiszen nem volt nagyzenekari koncertre alkalmas terem –, 1981-től a felnőtt bérlet egy kamara-előadásból, egy vagy két orgonakoncertből és egy nagyzenekari hangversenyből állt a művelődési házban. 1985-ig a zeneiskola volt a hivatalos szervezője a koncerteknek, a művelődési központ a közönségszervezésbe és a reklámba segített be. Miután a zeneiskola erre egyre kevesebb figyelmet tudott szentelni, az Országos Filharmónia 1985-től a Mátra Művelődési Központtal kötött szerződést a hangversenyek szervezésére, a filharmóniai megbízott én lettem az intézményben. Többször vendégszerepelt Gyöngyösön az Egeri Szimfonikus Zenekar, de a Miskolci Szimfonikusok is. Nem volt könnyű a közönség megszervezése, hiszen, a felnőtt törzsközönség a zeneiskola kamaratermére volt méretezve (kb. 150 fő), és a többi jegyet szólójegyként kellett értékesíteni akár a templomi, akár a színháztermi hangversenyeken. Mégis rendszerint jó $\frac{3}{4}$ -ed házat sikerült megszervezni, az orgonahangversenyek pedig teltházakkal mentek. Meg kell említenem még,

---

⁴⁰ Matinné Szabó Katalin: *A Musica Mansueta Kamarazenekar*. 2002. Kézirat.

hogy megindult a dzsesszkoncertek szervezése is. 1983–84-ben dzsessz-sorozatokat indítottunk a fiataloknak Benkó Sándorral, illetve Pege Aladár-al. Több éven keresztül lehetett nívós dzsesszkoncertekre járni városunk-ban, sőt a mélyebben érdeklődők dzsesszklub keretében is ismerkedhettek a dzsesszzené nagyjaival.

A „hivatalos” hangversenyszervezők mellett a megalakult új zenei együt-tesek is szerveztek koncerteket, sőt hagyományokat teremtettek évente visz-szatérő hangversenyeikkel. Így a város koncertélete egyre sokszínűbb, ár-nyaltabb lett.

5. Muzsikáló Gyöngyös. A rendszerváltástól napjainkig

A rendszerváltással új lehetőségek nyíltak meg a közművelődés terén. Országos szinten is jelentős számú egyesület, alapítvány jött létre. Átalakul-tak a korábbi monopolhelyzetben lévő intézményesített struktúrák, például az Országos Filharmónia Rt.-vé alakult, és önálló területi egységeket hozott létre. Átalakult a támogatási rendszer is. A Nemzeti Kulturális Alap, majd Alapprogram és más alapítványok a pályáztatás eszközeivel kívánnak céltá-mogatást nyújtani. Viszonylag későn jelent meg a közművelődést is szabá-lyozó törvény (1997).

Hogyan mutatkozik meg a rendszerváltás városunkban? A felálló első képviselőtestület létrehozta szakbizottságait, így a Kulturális Bizottságot, amely bizottság viszonylag gyorsan megteremtette a kulturális területtá-mogatási formáját, a pályázati rendszert. Megváltozott a Polgármesteri Hivatal-ban a kulturális területért felelős személy elnevezése is. 1990-től már nem felügyelő, hanem „közművelődési menedzser” e beosztás neve, a szervezeti egység, ahová tartozott: Humán Közszolgáltatások Igazgatósága. Mindezen szavak: menedzser, humán közszolgáltatás is jelzik a szemléletváltozást. A jó kezdeményezéseket felkarolni, bátorítani, segíteni, és azok megvalósítá-sához megtalálni a jogi és anyagi eszközöket, ez vált igazán fontossá. Ez utóbbi persze nem olyan egyszerű, hiszen a korábbi nagyvállalatok sorra mentek tönkre, vagy privatizálták őket, az újak pedig még nem erősödtek meg annyira, hogy mecénásként megjelenhetnének a kultúra területén is. A közművelődési törvény előírta, hogy helyi rendeletben kell szabályozni a város közművelődési életének feltételrendszerét. Ezt a rendeletet Gyöngyös város viszonylag korán megalkotta (1998), és többek között azt is meghatá-rozta, melyek az anyagi támogatás formái városunkban. Ezek a lehetőségek megteremtették, hogy megjelenhessen a város életében a sokszínűség, és akinek életképes ötlete van, az meg is valósíthassa azt.

A zenei együtteseink – felnőttkórusok és zenekarok – mindegyike alapít-ványi formában működik, és rendszeresen pályáznak évente saját programja-

ik megvalósításához pénzek elnyerésére. Kiemelt, Pro Civitate együtteseink a költségvetésből külön támogatásban is részesülnek.

A Zeneiskola igazgatója 1992–1997 között Jakkel Mihály Zsolt, 1997–2002 között Bolyky József volt, mindketten a zeneiskola tanári karából pályáztak e posztra. Az intézmény fennállásának 35. évfordulóján, 1993. május 12-én vette fel Pátzay János jeles orgonista és karmester nevét. A hangszeres zeneoktatás egyik legfontosabb fokmérőjévé vált ebben az időszakban a különböző megyei, országos versenyeken való részvétel, de maga az iskola is rendezője volt több megyei, regionális versenynek. Így például Országos Kamarazenei Fesztivál megyei selejtezőjének, megyei, regionális, és területi selejtező fuvolaversenyeknek, megyei, több megyére kiterjedő zongoraversenyeknek. Területi és országos versenyeken a zeneiskola fuvola, zongora, hegedű, gordonka, kamarazene területeken rendszeresen ért el kiváló eredményeket. 1994. november 5-én első ízben rendeznek az intézményben országos eseményt: emlékünneepséget és szimpoziomot Theobald Böhm zeneszerző születésének 200. évfordulója tiszteletére. Ő volt a ma is használt fuvola megteremtője. Az előadók között a fuvola hangszer jeles képviselőit: zeneakadémiai tanárokat, fuvolaművészeket hallhatott a közönség. 1997 decemberében a zeneiskola volt növendéke, Gulya Róbert nyeri a Kodály Zoltán özvegye által meghirdetett zeneszerzői verseny 3. díját. Ezt követően szerzői esten a gyöngyösi közönségnek is bemutatja legújabb műveit. 2001 júniusában Bolyky József fúvószenekari találkozót szervezett városunkban, a vendégegyüttesek többek között a Fő téri színpadon léptek fel. A Jakkel Mihály Zsolt igazgatósága alatti 5 évben 31 tanulót, Bolyky József időszakában 13 tanulót vettek fel zeneművészeti szakközépiskolába. A zeneiskola aktívan részt vett és vesz a város zenei életében, hiszen évente 50-70 között van azon rendezvények száma, amelyen közreműködtek a zeneiskola tanulói, zenei együttese, tanárai.

A zenei tagozatú Egressy Béni Általános Iskola nagykórusa *Kalocsainé Csillik Mária* vezetésével évente indult az „Éneklő Ifjúság” országos kórusversenyen. Öt alkalommal nyerték el az „Év kórusa” kitüntető címet. Több mint 10 rádiófelvételük volt. Kórusaik állandó szereplői a városi rendezvényeknek, ünnepegeknek, jótékonysági hangversenyeknek. Három németországi fellépésük volt, a meghívók közül többeket az iskola is vendégül látott. 1998-ban bekapcsolódtak az Európai Ifjúsági Zenei Fesztivál rendezésébe, egy holland és egy orosz gyermekkart láttak vendégül. 1998-ban az erdélyi testvérvárosban, Kézdivásárhelyen jártak. A közel száz megtanult mű felöleli a kórusirodalom valamennyi korszakát, legnagyobb súllyal szerepelnek közöttük Mozart, Bartók, Kodály Bárdos és Karai kórusművei.

A zenei tagozaton *Nagy Judit* tanárnő 1989-től 1999-ig tartott bemutató foglalkozásokat gyöngyösi zenei tagozatos osztályával az esztergomi Dunakanyar Művészeti Nyári Egyetemen. Az 1967 óta Esztergomban évente megrendezésre kerülő kurzusra a világ különböző tájairól érkeznek az egyetemista, főiskolás hallgatók és gyakorló zenepedagógusok, hogy megismerkedjenek a Kodály Zoltán kidolgozta magyar zenei neveléssel. A kéthetes tanfolyam szakmai irányítója Szőnyi Erzsébet nyugalmazott egyetemi tanészévezető tanár, a Kodály Társaság alelnöke. Nagy Judit szoros szakmai kapcsolatba került a tanárnővel; aki többször járt Gyöngyösön az Egressy Béni Általános Iskolában. Miután megismerkedett Nagy Judit tanítási gyakorlatával, utána kérte fel csoportjával együtt a nyári egyetemen tanári közreműködésre. „...Igyekeztem azt az alapkonceptiót érzékeltetni a hallgatókkal, hogy a gyermekek népzenei gyökérből a zenei anyanyelv elsajátításával, énekelve, karénekelve érnek el a zeneirodalom nagy alkotásaihoz...”⁴¹ Bemutató foglalkozásainak teljes tervezetét megjelentette *Az ének-zene tanítása* című szakmai folyóirat, Szőnyi Erzsébet bevezetőjével. Szőnyi Erzsébet az iskola igazgatójának küldött levelében a következőket írja: „A gyöngyösi gyermekek ének-zene tantárgyi bemutatója hosszú évek során a legjobb példát mutatta a külföldi hallgatók számára, akik hiteles forrásból akarnak megismerkedni a Kodály koncepcióval. Nagy Judit pedagógiai és zenei képességei a hazai élmezőnyben is kimagaslóak, az itteni munkája pedig egyszerűen a magyar kultúra, azon belül a zene exportja szempontjából már eddig is kivételesen magas szintet jelentett.”

Az iskola három kiváló zenepedagógusának munkája sem tudta megmenteni az intézményt a végkifejlettől, a zenei tagozat fokozatos megszűnésétől. A 2001–2002-es tanévben a belépő osztályok már heti 2 órában tanulnak énekórát, ami ugyan a jelenlegi helyzethez képest emelt szintű ének-zene oktatást jelent, de az intézmény másik emelt szintű oktatása, a matematika heti 5 órát kap. Fokozatosan épül le tehát a zenei tagozat, a 2003–2004-es tanévben már csupán emelt szintű oktatásról lehet beszélni. Az igazgató így indokolja a tagozat megszűnését: „Sajnálatos módon, az utóbbi időben az iskolai életben, az oktatásban a művészeti nevelés háttérbe szorult. A kerettantervek bevezetésével csökkent az énekórák száma, már nem tesz lehetővé olyan magas szintű énektanítást, mint amilyen az elmúlt években volt. Változott a szülők, a diákok igénye is. Előtérbe került az informatika és az idegen nyelvek iránti érdeklődés.”

Tovább folytatódott a korábbi jó színvonalú ének-zenei oktatás a normál tagozatos iskolákban is. Azokban az intézményekben, ahová elhivatott, na-

---

⁴¹ Nagy Judit: *Néhány gondolat az esztergomi Dunakanyar Nyári Egyetemről...* Kézirat, 2002.

gyon jó szakember kerül, természetesen az iskola zenei élete is fellendül, a közös zenélés legfőbb színtere, a kórus magas színvonalon működik. Különösen két normál tagozatos iskola emelkedik ki közülük a városban: a Felsővárosi és az Arany János Általános Iskola.

Az **Arany János Általános Iskola énekkarát** 1981 óta *Némethné Süveges Zsuzsanna* vezeti. 1982-ben már Arany minősítést kapott a kórus az „Éneklő Ifjúság” versenyen, 1986-ban pedig elérték a szakmai munka csúcspontját jelentő „Év kórusa” címet. És hogy ezt a címet abban az évben hányan szerezték meg Heves megyében? Erről Szepesi György ír, a megye zenei életét bemutató írásában: „Normál tagozatú iskoláinknál a gyöngyösi 3-as Számú Általános Iskola kórusát (vezető: Némethné Süveges Zsuzsanna) és a karácsondi Általános Iskola kórusát kell kiemelniük nagyszerű munkájukért. Mindkét kórus elnyerte az „Év kórusa” címet...”⁴² A kórus 1995-ben és 1999-ben ismételen megszerezte az „Év kórusa” címet. 1997-ben Heves megyét egyedül ez a kórus képviselte az I. Magyar Kórusversenyen – a zenei tagozatos iskolák versenyén –, ahol sikerült a középmezőnyben helytállniuk. 1995-ben és 1997-ben szakmai eredményeik alapján vehettek részt az V. és VI. Budapesti Nemzetközi Kórusversenyen, ahol Bronz Diplomát kaptak. Ezen kívül a legnagyobb elismerés volt a kórus számára, hogy vigadóbeli szereplésük meghallgatása után Karai József kéziratos kottákat küldött ajándékként a kórusnak, amely műveket 1996-ban be is mutatták a budapesti Szent István Zeneművészeti Szakközépiskola hangversenytermében.⁴³ Ez alkalomra a zeneszerzőt is meghívták, aki levélben kívánt sikeres szereplést: „...Igen meglepődtem azon, hogy nem tagozatos az iskola, – teljesítményük alapján ugyanis zenei általánosra gondoltam. Az Ön munkája és a hasonlóké, eleven cáfolata a gyengék és lusták siránkozásainak. A hangversenyen sajnos nem lehetek jelen, éppen kórházban leszek egy operáció miatt. Őszre szeretnék néhány új kompozíciót küldeni...”⁴⁴

A **Felsővárosi Általános Iskola gyermekkarát** 1989 óta vezeti *Farkas Istvánné*. A kórusvezető áldozatkész munkája mellett ki kell emelni az iskolavezetés maximális kiállítását az ének-zene kultúra, a kórusmozgalom mellett, hiszen ez a hozzáállás manapság párját ritkítja. Biztosítják a kórus működéséhez szükséges anyagi, tárgyi eszközöket, ezen túl dicséretben, jutalomban részesítik azokat a gyerekeket, akik a kórus munkájában részt vesznek. Így a gyermekek, de a szülők szemében is presztízse van az ének-zene

⁴² Szepesi György: Tükörkép megyénk zenei életéről. Hevesi Szemle, 1986/4. 51.

⁴³ Ez volt a Gyöngyösiek Budapesten c. hangverseny a Szent István Zeneművészeti Szakközépiskola hangversenytermében, ahol a Musica Mansueta Kamarazenekar, az Arany János Általános Iskola kórusa és gyöngyösi kötődésű művészek léptek fel, Záborszky József meghívására.

⁴⁴ Karai József levele Némethné Süveges Zsuzsa tanárnőhöz. Kézirat. Bp., 1996. május 4.

oktatásnak, kórusmozgalomnak Az iskola jó adottságait kihasználva ők maguk is rendeznek koncerteket, és szívesen adnak helyet más rendező szervezeteknek, így például a megyei „Éneklő Ifjúság” hangversenyeknek, vagy például a városi kultúranapi, békenapi hangversenyeknek.

Az iskola kórusának munkáját a szakmai eredmények is bizonyítják: 1993, 1995, 1997. években az „Éneklő Ifjúság” arany fokozatát nyerték el. A legnagyobb elmerést az 1999-es esztendő hozta meg: Arany fokozatú Diplomával, és „Év kórusa cím”. 1999-ben, 2002-ben részt vettek a „Pünkösdi Ének” Nemzetközi Gyermekkórus Fesztiválon Balatonfüreden, 2001-ben a németországi Ravensburgban vendégszerepeltek nagy sikerrel az ottani zeneiskola meghívására. Évente jótékonysági karácsonyi hangversenyt szerveznek az iskolájukban, amikor a jól éneklő tanítók, tanárok is beállnak a kórusba énekelni. Minden évben nagyon népszerű ez a rendezvény a szülők és érdeklődők körében egyaránt.

A Gyöngyösi Gyermekkar három általános iskola – az Arany János, az Egressy Béni és a Felsővárosi Általános Iskola – összefogásának az eredménye. 1999 tavaszán az „Éneklő ifjúság” gyöngyösi találkozóján mindhárom iskola kórusa megkapta az „Év kórusa” kitüntető címet, amely egyben belépőt is jelentett a Kodály Zoltán II. Magyar Kórusversenyre. Bár ezen külön-külön is részt vehettek volna a kórusok, de úgy gondolták, izgalmasabb feladat lesz közösen készülni és részt venni a versenyen. A mintegy 160 főt számláló gyermekkar a kórusversenyen bronz minősítést és a zsűri különdíját kapta. 2000. októberében meghívást kaptak a „Kultúrával a Nyugat kapujában” című millenniumi vetélkedő megyei döntőjére, ahonnan a Gyöngyösi Gyermekkar jutott tovább az országos fordulóra. E vetélkedősorozat országos bemutatóján Szolnokon a zsűri Nívódíját kapták. Természetesen a város nagyrendezvényein is szerepeltek, például ők nyitották 2000. november 11-én a Pedagóguskórusok V. Észak-magyarországi Találkozójának ünnepi hangversenyét, amelyen 13 pedagóguskórus vett részt. 2003-ban részt vettek az „Éneklő ifjúság” és az I. regionális amatőr összművészeti fesztivál Heves megyei rendezvényeinek gyöngyösi bemutatóján a Felsővárosi Általános Iskolában. Heves megyében egyedül a Gyöngyösi Gyermekkar kapta meg az „Év kórusa” minősítő címet, így a továbbiakban – az országos kórusversenyen – nemcsak városunkat, hanem a megyét is képviselik majd.

A rendszerváltás utáni évek új együttesek megjelenését is elősegítették, de tovább működnek a korábban alakult együttesek is.

Az Alsóvárosi Énekkar, a város legrégebbi együttese, 113 éves múltat tekint vissza. Az egyetlen énekkar, amely képes volt megmaradni a „nehéz időkben” is. Az énekkar működése a ferencrendiek templomához kötődött,

amelyben régóta virágzó énekkultúra volt, különösen a XX. század első évtizedeiben. A konvent, amelynek akkor már főiskolai rangja volt, hívatásos énektanárok által tanította, művelte a zenét. Gregoriánokat, polifon miséket tanultak. Különösen kiemelkedő volt tevékenységük P. Dobor Dénes idején, aki a kispapokból és városi elemi iskolás fiúkból vegyes kart is szervezett (Mária Tanoda, 1941.) 1946-ban nemcsak a húsvéti Passiót énekelték, de népszínműveket is előadtak. 1950-ben elvitték a ferenceseket. Az énekkar ezután ritkábban szerepelt. A jelenlegi karnagy, *Lupis Miklós* 1977 óta foglalkozik az együttessel. Az új karnagy vezetésével mutatták be pl. Händel oratóriumából a Halleluját. Lendületet adott működésüknek a ferencesek visszatérése, Hován Ágoston atya Gyöngyösre kerülése, hiszen ő többek között énektanár is volt. Az atya bemutatkozó miséjén Charles Gounod miséjét énekelték. Szent Ferenc halálának évfordulóján, 2001. október 4-én előadták Naphimnuszát. A kórus az egyházi alkalmakon énekel, országos meghívásaik is általában egyházi ünnepekhez kapcsolódnak, templomokban, búcsúkon énekelnek. Létszámuk 40–50 fő, vegyeskarként működnek.

A Szent Bertalan Kamarakórus 1991 novemberétől 1994 novemberéig aktívan részt vett a város zenei életében. A kórusvezető, *Baghy Emília* zongora-ének szakos tanár így emlékszik vissza a kezdetekre: „A hűségesen visszajáró régebbi és a jelenleg magánéneket tanuló növendékeimből egy kamaraegyüttest állítottam össze. A névválasztás remény, a hovatartozást mutatná: szeretünk templomban énekelni, és a mi Nagytemplomunk nem dúskált szép kórusmuzsikában hosszú ideig.”⁴⁵ Az alakulás időpontja két fellépést takar. A kezdet egy jótékonyági hangversenyt a Szent Bertalan-templom újjáépítésére, a zárás Mozart Requiemjét Záborszky József karnaggal, szintén a Szent Bertalan-templomban. Rendszeresen énekeltek miséken, a nagy ünnepek szertartásain, de bekapcsolódtak a város életébe is, például az új kórház avatási ünnepségén. Közel 110 művet tanultak meg e rövid idő alatt. Lelkesedésüket rontotta, hogy nem volt állandó próbatermük, vándoroltak a zeneiskolától a Kolping Házig, Ferences rendházig, míg végül a tanárnő lakásán kötöttek ki. Ez, valamint az állandó támogató hiánya emésztette a duzzadó energiákat. A tanárnő ekkor már a Szent István Zene-művészeti Szakközépiskola magánénektanára, akit Záborszky Kálmán igazgató ezen időszakban bíz meg a konzervatórium zenei igazgatóhelyettesi teendőivel. Az egykori tagok közül ma többen operaénekesek lettek, így Bakos Kornélia, Dobi Kiss Veronika, Farkas Gábor. Rab Kamilla orgonaművész lett... és a többiek is közel maradtak a zenéhez.

A Gyöngyösi Református Gyülekezet Ádám Jenő Énekkara 1992 februárjában alakult meg, az egyházközség vezető lelkészének, Berzétei László

---

⁴⁵ Baghy Emília: Kamara képzett hangszálakkal. Prés, 1993.

lónak a biztatására. A karvezetés feladatait *dr. Ágai Ferenc* gyülekezeti tag, orvos vállalta. Ádám Jenő nevét azért választották névadónak, mert a zeneszerző, zenepedagógus sokszor látogatott el a gyülekezet istentiszteleteire, illetve gyakran pihent a mátraházi Református Lelkészüdülőben vagy Kodály Zoltán galyatetői nyaralójában. A kórus elsősorban egyházzenei műveket tanul, feladatát alapvetően a gyülekezeti alkalmakon végzi. De az öko-menikus együttműködés jegyében többször tartottak zenés áhítatot a katolikus közösség ünnepi alkalmain. Több ízben látogattak a kárpátaljai Técsőre, ahol részt vettek az Arany Ősz fesztiválokon, de a técsői és beregszászi református templomokban is énekeltek. Karai József zeneszerző „református” műveket küldött a kórus számára, szerzői utasításokkal, ajánlásokkal. A kórus működése nem belterjes, hiszen a kórustagok közül többen énekelnek valamelyik gyöngyösi világi kórusban, ahová elviszik az egyházi kórus hangulatát, felfogását, értékrendjét.

A Bányász Kultúráért Alapítvány Fúvószenekara 1997 tavaszán kezdte meg működését Gyöngyösön. Nem új együttesként, hiszen maga az együttes 1945-ben alakult, Mátraaljai Szénbányák Központi Koncertfúvószenekara néven. A környékünk egyetlen olyan együttese, amelyet gazdasági szervezet alapított, és a mai napig állandó támogatóval rendelkezik.

A székhelyváltást a finanszírozással kapcsolatos problémák indokolták. A Mátrai Erőmű Rt. Bánya- és Energiaipari Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége úgy döntött, hogy saját forrásból alapítványt hoz létre, és a teljes hangszerállományt, kottákat és felszereléseket megvásárolva azokat átadja az alapítványnak. Az együttes folyamatos működését a Mátrai Erőmű Rt. évenként megújuló, szerződésen alapuló támogatása biztosítja. Az együttes munkájáról számos elismerés és díj tanúskodik: 1994-ben fesztiválzenekari minősítő címet kaptak a fúvószenekarok országos minősítésén, 1996-ban „Heves megyéért” kitüntetést, 2001-ben Gyöngyös város Pro Civitate kitüntetését.

Az együttes rendszeresen részt vesz hazai rendezvényeken és Gyöngyös város kiemelkedő rendezvényein. Próbáikat a Mátra Művelődési Központban tartják, az együttes karnagya: *Juhász András*.

A Come Prima Énekegyüttes 1999 tavaszán alakult különböző foglalkozású emberekből, akiket a zene szeretete és az együtténeklés öröme hozott össze. A kórusvezető: *Illés Veronika*. Néhányan korábban is énekeltek kórusban, többségében a Cantus Corvinus Vegyeskarban. A kamarakórus létszáma 21 fő, melyből 11-en alapító tagok. A zeneirodalom valamennyi korszakából énekelnek, de igyekeznek olyan műveket választani, melyek kevésbé ismertek, vagy egyáltalán nem hangzottak el még Gyöngyösön. A XX. századi magyar szerzők művei állnak hozzájuk legközelebb. Tudatosan töreksenek arra, hogy minden hangversenyükön felhangozzék egy-egy Gár-

donyi, Karai, Bárdos mű. A kórus munkáját nagyfokú igényesség jellemzi. A kamaragyüttes új színfolt a város életében, ők is megszervezték maguknak és a városnak néhány évente visszatérő eseményt, mint a húsvéti, nyárbúcsúztató, vagy karácsonyi hangversenyeket. Önálló Bárdos- és Bach-hangversennyel jelentkeztek a zeneszerzők évfordulóján 1999-ben és 2000-ben. 2001 decemberében első minősítő hangversenyükön arany fokozatúra értékelte őket a zsűri.

A Musica Mansueta Kamarazenekar is töretlenül fejlődött a rendszer váltás évei után. Kiemelkedő sikerű volt az a jótékonysági hangverseny, amelyet a Zeneakadémia nagytermében adtak 1995-ben. Az együttes gyakran szerepel a városi ünnepségeken, rendezvényeken, és évente legalább egyszer önálló hangversenyt adnak, általában júniusban, évadzárásként. Az együttes vendégszerepelt külföldön a testvérvárosokban, Dániában, Ausztriában, Erdélyben. Emlékezetes koncertjeik egyike a salzburgi székesegyházban volt, ahol a Cantus Corvinus Vegyeskarral együtt adták elő Mozart D-dúr Missa brevisét. A zenekar munkáját Gyöngyös város 1998-ban jutalmazta Pro Civitate kitüntetéssel.

A Városi és Pedagóguskórus és a Cantus Corvinus Vegyeskar fejlődése szinte párhuzamosan halad egymás mellett. Mindketten „Hangversenykórus Cum Laude” országos minősítéssel rendelkeznek, amely minősítést a Cantus Corvinus 2000-ben, a Városi és Pedagóguskórus 2001-ben szerezte meg. Rendszeresen részt vesznek országos találkozók, szerepléseken, kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeznek, amit az is jelez, hogy szinte minden évre jut egy-egy külföldi út. Mindkét közösséget Pro Civitate kitüntetéssel jutalmazta Gyöngyös Város Önkormányzata.

Folytatódott a **Pedagóguskórusok Észak-magyarországi Találkozóinak** szervezése 4 évenként, így 1992-ben, 1996-ban, 2000-ben. Minden év kötődött valamilyen évfordulóhoz, amely természetesen befolyásolta a kórusok felkészülését a kórusművek választásában. Az 1992. évi találkozó a Kodály évforduló jegyében zajlott, 8 hazai kórus és a Rietz-ből érkezett férfikar, a gyöngyösiek testvérkórusa vett részt a találkozón. 1996-ban a honfoglalás 1100. évfordulójához kötődött a találkozó, amikor is 9 hazai kórus látogatott el városunkba. A magyar millennium éve kiemelkedő volt a kórustalálkozó szempontjából is, hiszen 13 kórus – az eddigi legtöbb – látogatott el Gyöngyösre. A magas létszám miatt a kórusok nem önállóan, hanem blokkokban énekeltek, ami azt jelentette, hogy egy blokkban a közel hasonló színvonalú 3-4 kórus énekelt, 4 kórusművet. A közös számokat közel 700 énekes énekelte, a hangverseny kezdetén a Szózatot, a zárásakor Kodály-Berzsenyi A magyarokhoz c. művét. Lélekemelő volt, az egyik legnagyobb dalosünnepen, Gyöngyösön.

Az Országos Filharmónia 1991-ben megvonja a szervező Mátra Művelődési Központtól a felnőtt bérleti előadások szervezésének lehetőségét azzal az indokkal, hogy az előző évi koncertek látogatottsága gyér volt. Az ifjúsági bérleti hangversenyek szervezése az Országos Filharmónia megszűnéséig töretlen, átalakulása után a megyei szervező próbálkozik kevés sikerrel, az énektanárok nincsenek megelégedve a koncertek minőségével. Majd helyben Holló Erzsébet gimnáziumi énektanár állít össze ifjúsági sorozatot a Kulturális Bizottság támogatásával.

A felnőtt hangversenyek sokaságából csak néhány jellemző koncertcsoportot szeretnék kiemelni.

A **Záborszky család „visszatérését”** a városba több rangos koncert jelezte. A Parasztszünet sikeres nyári szabadtéri előadása a Szent Bertalan-templom előtti téren, 1994. március 26-án Verdi: Requiemje, ugyanezen év március 30-án Cezar Franc Krisztus hét szava a kereszten című magyarországi ősbemutatója a Ferences templomban, majd Mozart Requiemje a Szent Bertalan-templomban, ez utóbbi három Záborszky József vezényletével.

1995-ben bekapcsolódott városunk a Magyar Rádió kezdeményezésére a **Zene ünnepe** rendezvénysorozatba. Ennek a lényege, hogy június 21-én, a Zene ünnepén Európa-szerte megnyílnak a hangversenytermek, és mindenütt szól a muzsika, bárki számára hozzáférhetően, ingyen. Ez a nap városunkban valóban a zene ünnepévé vált, mert e rendezvényeken szinte a város valamennyi zenei együttese részt vett, jeles gyöngyösi származású művészek közreműködésével, délutánonként a Mátra Múzeum udvarán, este a Szent Bertalan-templomban, illetve 1996-ban a Szent Erzsébet-templomban. A rendezvényt 1996-ban és 1997-ben is megtartottuk.

A **Kamarazenei hangversenysorozat** a hiány teremtette meg, az, ami a város zenei életéből a kilencvenes évek elejétől kimaradt, vagyis a hivatásos zene rendszeres jelenléte városunkban. Ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy szem elől ne tévesszük a mércét, az országos, nemzetközi színvonalat. A sorozat a Musica Mansueta Kamarazenekar 10 éves jubileumi ünnepségsorozatával indult el újtára 1997 szeptemberében az én szervezéscimmel, a zeneiskola támogatásával. Néhány nemzetközi hírű együttes a sorozat szereplői közül: Magyar Barokk Trió, Grassalkovich Vonósnégyes, Budapest Klarinét Kvartett, Zeltweg testvérváros kamaraegyüttese Lore Srettner hegedűművész irányításával, a Csembaló koncert holland és norvég szólistákkal, Camerata Hungarica Czidra Lászlóval, a Tomkins Énekegyüttes, a Budapesti Vonósok, Várjon Dénes. Munkáim megszaporodása miatt a koncertsorozat további szervezését átadtam a zeneiskolának, akik folytatják a sorozatot a mai napig.

A Mátra Művelődési Központ által szervezett **Mester és tanítványa sorozat** keretében többek között olyan mesterek szerepelhettek tanítványaik

társaságában, mint Záborszky József, dr. Mocsáry Lászlóné, dr. Sóti Lászlóné, Baghy Emília. Ők négyen olyan hosszú időn keresztül végeztek zenepedagógiai és közösségszervező munkát, hogy méltán mondhatjuk azt általuk zenét művelő, zenét szerető nemzedék nőtt fel városunkban.

Másik nagy alkalom a zenei események szervezésére – és ebből szintén hagyomány teremtődött – a **magyar kultúra napja** gyöngyösi ünnepei. Ezek sorából kiemelkedik a 2001. évi ünnepi hangverseny. Ekkor olyan összefogás valósult meg a művészeti együttesek között, amire ugyan a múltból elég sok példa akad, de a közelmúlt eseményeire ez nem volt jellemző. Fellépett ezen a koncerten – 2001. január 21-én a Felsővárosi Általános Iskola aulájában városunk csaknem valamennyi művészeti együttese: a Come Prima Énekegyüttes, a Cantus Corvinus Vegyeskar és a Városi és Pedagóguskórus, valamint a Musica Mansueta Kamarazenekar. A Vidróczy Nép-táncegyüttessel kiegészülve – akik az eredeti Rábay Miklós-koerográfiát tanulták be –, mutattuk be Kodály Kállai kettősét, Gergely Péter Pál karnagy vezényletével. A kb. 200 fő előadásában megszólaló mű nagy hatással volt a közönségre és persze az előadókra is. A vendégkarnagy, aki Egerben és Miskolcon is vezet kórusokat, azt mondta, hogy ez a vállalkozás egyedülálló országosan is, és további közös munkálkodásra inspirálta az együtteseket.

2001-ben ismét volt **Vasárnapi Muzsika**, igaz nem a Mátra Múzeum udvarán, hanem a Fő téren, illetve a Szent Bertalan utcában. A helyi zenei együtteseink adtak koncerteket, de volt egy vendégzenekar is, a Szent István Jubileumi Zenekar. Ez a zenekar Záborszky József egykori növendékeiből alakult. Szólisták közreműködésével adtak kellemes, nyáresti koncertet Ménesi Gergely és a „nagy mester”, Záborszky József közreműködésével, aki ekkor már megkapta kiemelkedő teljesítményeiért a Magyar Örökség-díjat.

Talán nem véletlen, hogy e barátságos kisvárosban már-már közelítünk Kodály álmának megvalósulásához, azaz hogy legyen a zene mindenkié, hiszen e sok kiváló együttes, az ő rokoni, baráti környezetük, közönségük behálózza a város csaknem minden rétegét, közegét. Időszerű, hogy e nagyszerű, élő zenekultúrából a gyöngyösieken kívül másoknak is megmutassunk valamit. Ennek érdekében készült első ízben zenei CD Gyöngyös Város Önkormányzata kiadásában, a város kiemelkedő művészeti együtteseinek közreműködésével. A „Muzsikáló Gyöngyös” című CD- felvétel szereplői: Gyöngyösi Gyermeckar, Cantus Corvinus Vegyeskar, Come Prima Énekegyüttes, Városi és Pedagóguskórus, Musica Mansueta Kamarazenekar. Úgy gondolom, hogy ez a felvétel bepillantást ad az ezredfordulón Gyöngyös város virágzó zeneéletébe.

Irodalom:

Magyar Kódex Kossuth. Kiadó, Bp. 2001.
Magyar művelődéstörténet. Osiris Kiadó, Bp.1998.
Magyarország a XX. században. Szekszárd, 1998.
Bárdos Kornél: Eger zenéje. Akadémia Kiadó, Bp. 1987.
Dr. Köpeczi Béla: A kultúra világa. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1963.
Breuer János: Negyven év magyar zenekultúrája. Zeneműkiadó, Bp., 1985.
Muzsika c. folyóirat: 1993, 1994, 1996, 1998. évi számai
Magyar zene c. folyóirat 1994.

Rövidítések:

Gyöngyösi Zenei Hetek – GYZH
Országos Filharmónia – OF
Mátra Művelődési Központ – MMK

Adalékok a magyar filmirodalom 1945 előtti történetéhez

A magyar filmművészet értékes hagyományai, maradandó alkotásai többnyire a felnőtté válás idején vagy később születtek. A két kezünkön megszámlálhatjuk azokat a mozidarabokat, melyeket korábban forgattak, s mégis fontos szerepet játszanak a fejlődés folyamatában. Igaz, tehetségeknek szinte sohasem voltunk szűkében, a körülmények azonban nem kedveztek az ambíciózus filmeseknek, akik – Korda Sándor, Kertész Mihály, Fejős Pál és a többiek – külföldön valósították meg elképzeléseiket, s váltak nemzetközi klasszissá. Sokan vallják: a történelmi áttekintést Fábrival, Jancsóval, Szabóval, Makkal kell kezdeni.

Mindez persze vitatható álláspont, ám ha elfogadjuk, hangsúlyoznunk szükséges: a filmről szóló régi irodalom nem annyira kopár, mint a szigorú mércével selejtesnek ítélt játékfilmmezőny. Nemcsak Balázs Béla teoretikai munkássága miatt – érdekesség: a világ minden táján óriási becsben tartott esztétát, a filmelmélet egyik úttörőjét az 1941-ben kiadott Filmlexikonból kihagyták, könyvei, írásai nem jelentek meg a saját hazájában, baloldali szemlélete és zsidó származása miatt persona non gratá-vá nyilvánították –, hanem azért is, mert a futószalagról legördülő produktumoktól eltérően több filmtárgyú kötetünk is kiállja a nemzetközi összehasonlítás próbáját. Konceptcionális szakkönyvkiadásról nem beszélhetünk, az azonban kétségtelen: az üzlet szempontjai nem voltak meghatározóak ebben a szférában s a meg szállott szerzők és mecénások a szenciaciók, illetve érdekességek mellett gyakran figyeltek a látvány logikájára is. Hajtsuk meg az úttörők előtt megbecsülésünk zászlaját. Nagyobb tisztesség a hajdani szerzők számára el sem képzelhető, mint az, hogy modern korunkban is gyakran forgatják műveiket, a filmliteratúra becses dokumentumait.

Az alábbiakban néhány állomás felvillantásával mutatunk be regisztrálásra érdemes kiadványokat. Teljességre főleg terjedelmi okokból nem vállalkozhattunk, de azért sem, mert több filmkönyv „átvilágítása” – elsősorban Nemeskürty István jóvoltából – már megtörtént. (Néhány példa: Wolfram Elemér: A FILMDRÁMA FEJLŐDÉSE, MŰVÉSZETE, JÖVŐJE című eszme-futtatása 1925-ből, mely „az első magyar filmesztétikának” tekinthető, Hevesy Iván: A FILMJÁTÉK ESZTÉTIKÁJA ÉS DRAMATURGIÁJA című, 1925-ben megjelentetett összefoglalása, sokak bibliája és kalauza, az 1938-as évjáratú Kispéter Miklós – elaborátum, A GYŐZELMES FILM, a feltehetően nagy példányszámban nyomtatott s antikváriumok polcain ma is

fellelhető igényes ismeretterjesztő tanulmány¹). Olyan kötetekről szólunk, melyek – ha szerény téglaként is – beépültek, vagy beépülhetnének a tradíciókban elég szegényes magyar filmkultúrába.

A kezdetek kezdete A TÁNC (pontosabban A TÁNCZ). Az Uránia Tudományos Színház vállalkozásában készült 1901-ben. A háttérret Nemeskürty István tárta fel A MOZGÓKÉPTŐL A FILMMŰVÉSZEZETIG lapjain: „Pekár Gyula egyik, a táncról szóló előadását filmmel óhajtotta illusztrálni, s mivel a filmtárban kedvére való anyagot nem talált, az intézet műszaki vezetőjét, Zsitkovszky Bélát megkérte, hogy készítsen ilyen filmet. Az előadó- és vetítőhelyiség tetején forgatták a pár perces illusztrációt.”² Az írásos dokumentum is fennmaradt, tulajdonképpen ez az első számú őnyomtatvány a hetedik művészet – akkoriban még csak cirkuszi show, kezdetleges mutatóvány – életjelei közül. Pekár ilyenformán progresszív szerepet játszott a mozgóképek megismertetésében és népszerűsítésében, e tette minden bizonnyal jelentősebb tollforgatói érdemeinél. A bevezető passzusokból következtethetünk a rendezvény jellegére és az előadás stílusára:

„Hölgyeim és Uraim! Szokatlan vendég kopogtat ma este a színház ajtaján, mely a kilencz görög múzsa legtudósabbikának, Urániának a hajléka. A komoly Uránia csodálkozva néz a jövevényre: nem földi lakó az, egy lenge génusz, ki antik öltönyének redői közt lantot tart, s lejtve libben eléje. Imígyen szól, szinte szomorúan:

- Ősmersz-e még engem? Múzsa vagyok én is, egy a kilencz közül, a legjászbibb: a Táncz, s jövök a legkomolyabbhoz. Terpsichore jön látogatóba hozzád, Uránia!”³ És így tovább, ennyire patetikus választékos-sággal és finom emelkedettséggel.

Az első magyar nyelvű, szigorúan filmtárgyú könyv F. Paul Liesegang Düsseldorfban kiadott úttörő jelentőségű munkájának fordítása. A feladatra – a címlap szerint a bővített átdolgozásra is – Kozma Sándor, a kaposvári Apolló Színház igazgatója vállalkozott. A Somogyi Napló Nyomdai Intézete (Kaposvár, Korona utca) volt a kiadó, a füzet 2 koronába került.

A MOZGÓFÉNYKÉP. A KINEMATOGRAFIA FEJLŐDÉSE, LÉNYEGE ÉS JELENTŐSÉGE című technikacentrikus dolgozat, mely esztétikai fejtegetéseket egyáltalán nem tartalmaz, azért válhatott széles körben

---

¹ KISPÉTER MIKLÓS: A GYÖZELMES FILM Film, tudomány, művészet Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp.

² NEMESKÜRTY ISTVÁN: A MOZGÓKÉPTŐL A FILMMŰVÉSZEZETIG. (A magyar film-esztétika története 1907–1930) Magvető, Bp. 1961. 10. 1.

³ A TÁNCZ. Történeti tanulmány három szakaszban. Írta Pekár Gyula. Uránia Magyar Tudom. Színház R.T. 1901. 3. 1.

kézikönyvvé, mert rendszerezett ismeretekeket közölt az új kifejezési forma kialakulásáról, az úttörők kísérleteiről, bizonyos gazdasági vonatkozásokról. A szerző maga is említést tesz arról előszavában, hogy megrendelést teljesített: „több kisebb-nagyobb felolvasásom, előadásom alkalmával, miket a kinematográfiáról tartottam, azt a megfigyelést tettem, hogy széles körben nagy érdeklődés mutatkozik e tárgy iránt. Aki csak egyszer is mozgófényképet látott s a tárgy iránt némileg érdeklődik, kérdezni fogja, hogy támad e csodálatos hatás s ki a feltalálója?” Mindehhez a fordító hozzáfűzi: „A kinematográfia az egész világon csodás elterjedtségnek örvend; nálunk is.”⁴ Íme, a mű közreadásának magyarázata. Kozma Sándor néhány felvétellel egészítette ki Liesegang szövegét. Képeket állítása szerint „suba alatt” készített a Pathé-Frères cégnél tett látogatása alkalmával.

Figyeljünk az évszámra: 1911-ben járunk. Figyeljünk a füzet gondozójának foglalkozására: moziigazgató. Nyelveket ismer, külföldre jár, missziót teljesít.

Nagy utat tettünk meg azóta visszafelé.

A magyar filmirodalom első rangos teljesítményei között tarthatjuk számon Körmeny Ékes Lajos Dr (a neve így áll a kötet címlapján) A MOZI című esszéjét. Kassa sz. királyi város kultúrtaácsosa, a tart. százados-hadbíró, a lelkes lokálpatrióta, a Kassai Városszépítő Egyesület egyik megalapítója – mint az előszóban említi – „hivatalból” foglalkozott a moziival kapcsolatos kérdésekkel, s személyes indíttatást érzett arra, hogy „a nagyközönséget és a hatóságokat érdeklő kérdéseket” tanulmány formájában összegezze. Már a fejezetcímek elárulják a nézőpont eredetiségét. A terminológia, melyet Körmeny Ékes használ, a tízes években – a kiadás esztendeje 1915 – eléggé szokatlan: „Moziipar, filmgyártás; A szennyfilm; Hatósági beavatkozás; A mozi közönsége; A színház és a mozi. A mozi művészi feladatai; A mozi és a népnevelés; Katonai filmoktatás. Közigazgatási feladatok.” Az ismeretek terjesztésének szándéka igényes, némi arisztokratizmus azonban áthatja az író keményen kopogó mondatait. Egy bizonyíték: abból a kétségtelen tényből kiindulva, hogy a filmekben sűrűn előfordul gyilkosság, házasságtörés, kerítés, szöktetés, kéjelgés, mérgezés, kötél, tör, kés, pisztoly, puska stb., A MOZI lelkes jegyzetírója szigorú következtetésre ragadtatja magát: úgy véli, a témadömping a kinematográfia sajnálatos eltévedését és kinövéseit bizonyítja. (Mintha Dosztojevszkijt meg kellene róni azért, mert a bűnről és a bűnhődésről írt!) Hasonlóképpen torz az optikája, amikor a

---

⁴ F. PAUL LIESEGANG: A MOZGÓFÉNYKÉP. A KINEMATOGRÁFIA FEJLŐDÉSE. LÉNYEGE ÉS JELENTŐSÉGE. Német eredetiből fordította, és bővítve átdolgozta Kozma Sándor, a kaposvári „Apolló Színház” igazgatója. Somogyi Napló nyomdai intézete, Kaposvár, 1911. 3–5. l.

„sexuális és bűnügyi drámákról” értekeznek. Ezzel szemben hasznos szociológiai megfigyeléseket tesz közzé a közönségről (mozibajárási szokások, statisztikai adalékok, a műfajok fogadtatása stb.), s a mozgóképes iskolai felhasználásának iskolai metodikáját ugyancsak gazdagítja német források nyomán részletezett témavariációival. A végső konklúziót tartalmazó mondatokat azért érdemes teljes egészében idézni, mivel akár 2003-ban is papírra vethetnénk. Márpedig Körmendy Ékes Lajos Dr nyolcvannyolc esztendeje vélekedett így az új kifejezési formáról:

„A mai életviszonyok szükségszerű alakulásaként jelentkező és talán éppen ezért páratlan népszerűsége vergődött mozi ... már olyan hatalmas tényezővé nőtte ki magát, hogy a tömegekre való nagy hatását, szinte varázslatos erejét nem látni, fel nem ismerni vakság volna. Tőlünk függ csak, hogy a mozinak a nép nevelésére kiválóan alkalmas tömegvonzó erejét a kultúra szolgálatába állítsuk s azt a népműveltség terjesztésének intézményes eszközévé tegyük.”⁵

A 25 ÉVES MOZI című kiadvány, melyet a magyar kinematográfia negyedszázados jubileuma alkalmából jelentettek meg Lányi Victor Dr., Radó István és Held Albert szerkesztésében, túlságosan sokat ígér – történelmi áttekintést –, helyette azonban eklektikus egyveleggel szolgál, bár a publikációk jó része valamilyen vonatkozásban érdekes információ a hazai filmgyártás múltjának rekonstrukciójához. Azért tanulságos elidézni egyes fejezeteknél, mert a kor hangulatát, a megnyilatkozók szemléletét, az emlékek optikáját a többnyire nyúl farknyi közlemények, vallomások, jegyzetek is érzékeltetik. Az előszót – 1920-ban vagyunk! – József főherceg jegyzi.

Beszédek az írók véleményei. Nemcsak a két Múzsza kapcsolatának rejtett összefüggései rajzolódnak ki belőlük, szubjektív alkotói tükrökbe is pillanthatunk: elszólások, kiszólások, leszólások élénkítik az élménybeszámolókat. Mivel a kötet széles körben ismeretlen nálunk, kissé hosszasan idézünk a szövegekből.

Jókai Mór (KÉT LEVÉL A MOZIRÓL, 1895. április 13.) nem bizonyult jó jósnak, amikor megjövendölte a Lumière-galaxis közeli halálát: „A nizzai kávéházban és azután Génúában, ahol még egyszer láttam őket (t. i. a mozgóképeket V. J.), az emberek úgy tódultak hozzá, mintha búcsú vagy vásár volna. Ha az emberek megunták, úgyis oda fog kerülni. A vásárra. A cirkusz- és trapézművészek közé. Nagyon szeretném, ha ezek a falon mozgó képek Pestre is kerülnének. De örülne a sok lateiner és delnő rajta.”⁶ Bródy

⁵ KÖRMENDY-ÉKES LAJOS Dr: A MOZI. Singer és Wolfner, Bp. 1915. 99. l.

⁶ A 25 ÉVES MOZI. A magyar kinematográfia negyedszázados története. Szerkesztették: Lányi Victor Dr., Radó István, Held Albert. Bíró Miklós. Nyomdai Műintézet. Bp. 1920. 26. l.

Sándor próféciája viszont bevált: „A kino azért kedves emlékemben van, de a kino nagyiparosokért nem rajongok. Egy főszakértőt és rendezőt azonban ismerek, Korda a neve. Nagyszerű művészi hajlandósággal tele, rendkívül eszes ember s az az érzésem, hogy ezen a téren még világhírű lesz.”⁷ Krúdy Gyula lírai feltárulkozása szindbádi dimenziókat teremt: „Én csak a hangulatot, a zenét, a romantikát és a természetet szeretem a moziban... Pestről, Budáról, Tabánról oly témákat, oly hangulatképeket tudnék feldolgozni, amelyek filmeséje a következő volna:

A Hold akkoriban a Gellérthegyre járt aludni. És öreg csavargó módjára leste meg a szerelmeseket a bokrok körül, gyanús füttyjeleket hallatott a sötétségben, majd énekelt és nevetett a hegyoldalban, magasan a vén püspök szobra felett, siető léptekkel ment a szerpentinúton, hogy az alvó füvek, megpihent kavicsok felébredtek és csodálkozva néztek a Hold fehérharisnyás lábai után, mintha felemelt ruhájú nők futnának a hegyoldalban.”⁸

A filmjáték művészei közül igazi nagyságok véleményét ismerjük meg a lapokon: Blaha Lujzáét és másokét, akiknek sok közülük volt a kinematográfia felvirágoztatásához nálunk. Igazán eredeti megfigyelésekre nem telik tőlük, inkább udvariaskodnak és közhelyeket ismételve, amikor a vászon varázslatát méltatják. Rákosi Szidi a szerkesztők kedvében járva lelkesedett: „Mióta gép előtt állottam, még jobban szeretem a filmeket, boldog vagyok, ha moziba járhatok, igen-igen megélvezem a jó darabot, s örömem nem ismer határt, ha egyik-másik kedvenc tehetséges tanítványomat látom viszont a vásznon.” Rajnai Gáborról – a fejezetcímben y-nal, később i-vel írják a nevét – ez nem áll az ismertetésben: „Minden szerepében kiforrottan tökéletes és amit sokan irigyelnek nála: ő komolyan és mélyen át is érzi mindazt, amit alakításaiban oly ragyogó stílussal kifejezésre juttat!”⁹ Reklámízü ajánlás másutt is bőven található a könyvben.

A Magyar filmipar története címet viselő blokkban szinte fizetett x-ekért kiáltó hirdetések sorakoznak. Feltűnő pontatlanságokkal. „Az egész vállalkozásban, kapkodó, komolytalan szerkesztési módjában előrevetíti árnyékát a magyar filmipar súlyos válsága”¹⁰ – vonja le kissé túl szigorúan a következtetést a korszak mérlegét előkészítő krónikás.

A nagyközönség számára is megjelentettek különféle füzeteket, kulisszák mögé kacsingató intimitások füzérét, ismeretterjesztésnek álcázott leírásokat. A hangzatos címek sokat ígérnek, a bulvárjelleg azonban eleve egyszerűsítést jelent, alapfokú tálalásban, a lényeges és lényegtelen dolgokat egybe-

---

⁷ Uo. 32. l.

⁸ Uo. 35. l.

⁹ Uo. 118. l.

¹⁰ NEMESKÜRTY ISTVÁN i. m. 270. l.

mosva, misztikum kódét kavarva a jólétesültek tájékozottságával hivalkodó információk körül. Ha valaki ügyesen forgatta a szavakat, úgy is összeüthette a beszámolókat, hogy akár be se tette a lábát a stúdiókba.

Ferenczy Tibor, a budapesti „Mars” filmgyár rendezője nem tartozott a kívülállók közé – igaz, a művészi hierarchiában meglehetősen szerény hely illette meg –, ám kétségtelen: nem nagyon mélyedt el mestersége – szakmája? foglalkozása? hivatása? – titkaiban. A MOZIÉLET REJTELMEIBŐL című kompilációja – 1921-es évfárat, nyomtatott Borbély Gyula villamosüzemű könyvnyomdájában – például a filmszínészekkel szemben támasztott követelményeket a következőképpen határozza meg: „... első kellék a csinos külső, a szép termet, második a jó arcjáték és végül a nyugodt idegzet. A többit megtanulhatja az iskolában, és azután válhatik belőle egy új Psylander, vagy egy másik Lóth Ila.”¹¹ Emberábrázolásról, átélésről, megjelenítési eszközökről, mozgáskultúráról Ferenczy filmrendező úr sajnos nem beszél.

A „Képes Mozivilág” gondozásában 1921-ben látott napvilágot egy szórakoztató antológia (MOZIHUMOR avagy hogy festenek a lepedő félistenei és démonai a vászon mögött). Filmalkotásnak imitálták (rendezte Gábor Jenő, a felvételeket készítette Gedő Lipót és Major Henrik, olvasható az első lapon), pedig inkább vicces csevegésnek mondható. Poénokkal fűszerezett fogalommagyarázat vezet be, majd a szakma prominens személyiségeit bemutató rajzok és kénrímek következnek (Damó Oszkárrol: Mióta Damóval rendeztet az Astra, Jelszava a gyárnak: Sic itur ad astra!; Mattyasovszky Ilonáról: Vérbeli filmdíva a fess Mattyasovszky, Játékban nüanszot legjobban ő hoz ki; Pánczél Lajosról: Régi filmkritikus, a sajtót szolgálja, Am a rossz filmeket szívéből utálja). A Mozi-mozaik fejezetben kapott helyet Karinthy Frigyes villámréfája az álmogyári életről.¹² A mesék manipulatív jellegét karikírozó írás élményanyagát valószínűleg a forgatások hétköznapijából merítette a szerző, de szikrázó szellemességre ezúttal nem tellett az erejéből. Harsányi Zsolt versikéje (dalszövege) viszont hangulatos szinopszis-paródia gördülékeny prozódíával és gúnyos nyelvöltögetésekkel (MOZI).

A szórakoztató olvasmányok, különösebben nem is álcázott propaganda-termékek bizonyos passzusai – cikkei, interjúi stb. – kuriózumértékű forrásokat is tartalmaznak. Egyikről-másikról még egy futó leltárban is említést tehetünk.

---

¹¹ FERENCZY TIBOR: A MOZIÉLET REJTELMEIBŐL. Borbély Gyula villamosüzemű könyvnyomdája, Mezőtúr, 1921. 14–15. l.

¹² MOZIHUMOR AVAGY HOGY FESTENEK A LEPEDŐ FÉLISTENEI ÉS DÉMONAI A VÁSZNON MÖGÖTT. Rendezte Gábor Jenő. „KÉPES MOZIVILÁG”, Bp. 1921 62–65. l.

Várnai István a MOZI-KÖNYVTÁR 1. számában (szerkesztette Barna Jenő és Vajda Ferenc, a füzetet Schenk Ferenc könyvkereskedése mint főbizományos jegyzi, az évszám nincs feltüntetve) MÉSÉK A MOZIGÉPRŐL címmel közöl színes beszámolót a „Hogy készül a film” témakörében. Várnai bevezetesként szinte példátlan módon ostromozza önmagát – könnyelműnek és felszínesnek nevezve „a filmterületről összevadászott kis riportjait”, mivel a Bådeckeri pontosság sohase volt a kenyere” –, ám bízik benne, hogy közleményei hasznosak és tanulságosak lehetnek azok számára, akik „e kedves művészet” felsőbb osztályába óhajtanak lépni. Ami miatt a MÉSÉK A MOZIGÉPRŐL a filmfilológia figyelmére számíthat: Korda Sándor rövid írása (Hogyan kell mozidarabot írni?). A későbbi sikerproducer, Anglia és Amerika műtermének meghódítója a „nem könnyű mesterség a mozidarabírás sem” tételét (ez a hangulatos olvasmány utolsó mondata) a gyakorlati esztétika nyelvén, közérthető plaszticitással igyekszik bizonyítani:

„Aki benne él a filmgyártás folyton hullámzó irányzataiban, csak az látja tisztán, hogy lassanként teljesen elvesznek a filmdarabokon a régi és rossz irodalmi rekvizitumok. Annak a felismerése, hogy a film önálló műfaj, hogy a filmdarabnak tényleg filmre, képre, képek sorozatára írottak kell lenni, egész új perspektíváját nyitotta meg a filmszínművek irodalmának is. Bizonyos, hogy ebben az értelemben vett filmszínművet csakis íróművész tud írni. A filmdarab írás technikája azonban akkor is egészen különálló és meglehetősen nehéz dolog marad. A mozidarab-írónak nem elég elgondolni valamit: –mindjárt látnia is kell. Csak azok az események jók a filmdarab számára, amelyek képen kifejezhetők és amelyeknek érthetőségéből semmit sem von le az, hogy szavak nélkül mondja el őket a mozivásznon. Aki tehát mozidarabot ír, elsősorban arra ügyeljen, hogy képszerű legyen darabjának minden egyes jelenete. Ne akarjon a színész szájába tirádát adni, se olyan mondatokat, amelyeket szavak nélkül megjátszani lehetetlen. Ma már ugyan a jó mozisínésznek végtelenül gazdag a kifejezési skálája, de mégis nagyon kell ügyelni arra, hogy egy-egy drámai jelenetben az ütközőpont ne egy komplikált beszéd, hanem egy belső vagy külső akció legyen.”¹³

Gró Lajos mintegy két ívnyi tanulmánya, A FILM ÚTJA (Általános Könyvkiadó, Budapest, 1927) a néma korszak szakirodalmának egyik legfigyelemreméltóbb darabja. A könyv írója klassziserényeket csillogtatva öszszegzi gondolatait és megfigyeléseit; nem pusztán impressziókat vet papírra, hanem esztétikai rendszer kialakítására törekszik; progresszív szemlélettel elemzi a tendenciákat; minősít és medítál a szerény terjedelemez képest

¹³ VÁRNAI ISTVÁN: MÉSÉK AZ ÍRÓGÉPRŐL (HOGY KÉSZÜL A FILM). MOZI-KÖNYVTÁR. Szerkesztik Barna Jenő és Vajda Ferenc. Schenk Ferenc könyvkereskedése. Bp. 28–29. l.

széles tematikai skálán mozogva. Grónak még a vitatható tézisei sem érdeketelnek. Emeljünk ki néhányat fixa ideái sorából.

A filmburleszk az élet és a társadalom mechanizmusát domborítja ki – véli az esztéta –, magyarázatot keresve arra, hogy miért Amerikában virágzott ki a műfaj. Charlie Chaplin és Buster Keaton művészetébe alámerülve előbbinek juttatja a pálmát (megítélése szerint) a Nagy Fapofa elmarad pályatársa mögött a nagy társadalmi mélységek feltárásában: Chaplin forradalmár, Keaton konzervatív, állapítja meg sommás egyszerűséggel.¹⁴ Manapság sokan A GENERÁLIS megteremtőjét vélik univerzálisabbnak, de amikor Gró összemérte az óriásokat, a burleszkfenoméneket a pálya csúcsain jártak, korai volt még helyüket kategorikusan kijelölni.

A film korszerűsége forradalmi újszerűségében rejlik – állítja egy másik Gró-axióma. A filmművészet teljes szakítást jelent minden addigi formával – így szól az érvelés – s csak alapjában rokon a többi játékművészettel, mert anyagát, a tánchoz és a színpadhoz hasonlóan az ősforrásból merítette. Ugyanakkor tömegművészet a szó ideális értelmében, mert pszichében és gondolkodásban egyértelművé formálja a különböző individuumsokat, miután a vágy, amely létrehozta, s amely a lényegét képezi, az is szociális és nem individuális vágy. A film „egy eljövendő kor megnyilvánulása, mely kornak lelki és gazdasági feltételei teljesen megérették, egyes jelei már a mában is mutatkoznak, mert hiszen az emberiség, ha nem is száz százalékban, de lényegében meg szokta valósítani az ideáljait.”¹⁵

A *film és a kapitalizmus* című fejezetben bukkanunk egy roppant kemény konklúzióra. Eszerint a „bűnbeesés” folyamata így következett be: Adottak voltak a filmnek mint kollektív művészetnek a törvényei, nem hiányzott tehát más, csak az, hogy az ifjú múzsa önmaga útját járja. Igen ám, de a film minden korábbi művészetnél jobban elkapitalizálódott (lehet, a kifejezés nyakatekert, ám roppant kifejező!) s a tőke mindent a maga képére formált. Mi hát a baj? „A film üzlet, illetve *iparcikk* lett, amelyet minden más iparcikkhez hasonlóan tömegével állítanak elő, amikor is nem a *minőség*, hanem a *mennyiség* az irányadó.” (Gró Lajos kiemelései.)¹⁶ A kapitalizmus tehát válságba kergette a filmművészetet.

Tanulságosak *A film, mint kulturális tényező*, illetve *A film és a vallás* című fejezetek is: a szerző morális felelőssége is tükröződik bennük. A „filmszerű film” fogalom ugyan, melyet a szerző használ, szerintünk fából vaskarika („irodalmoszerű irodalom”, „színházszzerű színház” sem létezik), de az egyik zárógondolat szép utópia lehetőségeit vizionálja: „A filmben a materialisztikus technika kitermelte a matéria legjobb ellentétét, a technikai

¹⁴ GRÓ LAJOS: A FILM ÚTJA. Általános Könyvkiadó, Bp. 1927. 11. 1.

¹⁵ Uo. 19. 1.

¹⁶ Uo. 20–21. 1.

korlátok alól való felszabadulást és egy új világot felépítő, lehetőségeiben korlátlan eszközöket, amelyek a kor kollektív élményeit állíthatják formába s amelyeknek ilyen, a mindenséget átfogó produktumai előtt, a materialisztikus határokon kívül, a faji, nyelvi és politikai határok is leomlanak, hogy egyetlen közösségbe tömörítsék az emberiséget.”¹⁷

Pola Negri, a filmsztár (1896–1987) ÉLET ÉS ÁBRÁND A MOZIVÁSZNON címmel jelentette meg „emlékeit és benyomásait”. Dr. Vass István tette hozzáférhetővé a magyar közönség számára a francia eredetiből fordított szöveget. Azért időzünk néhány pillanatra az írásműnél, hogy legalább ízelítőt adjunk a tarka egyvelegből, melyet a mozicsillagok teremtettek gyakran hivatkozott, máskor álszerény, többnyire krajcáros igazságokat feltűpírozó, valamilyen szempontból mégis figyelemre méltó prózájukkal.

A CARMEN, a MADAME DUBARY, a HOTEL IMPERIAL sztárja filozofál. Tetszetős megfigyeléseit elegáns mondatokba bújtatja. Falvédőigazságokat fedez fel, ám azt nem vitathatjuk el tőle, hogy olthatatlan szeretettel igyekszik meghatározni a vetített képek jelentőségét. Bizonyítékként elég egyetlen jellegzetes citátum:

„A film a világ minden mozivásznán vetíthető, olyan látványosság, amelyet az egyszerű elmék is megértenek és nem drága. A propagandának és az oktatásnak ennél hatásosabb eszköze nincs.

A film érdeme, hogy a legkülönbözőbb fajok már bensőségesebben és közelebbről ismerik egymást.

Ennek a megismerésnek eredménye az lesz, hogy szeretni fogják egymást.

Az embereket, az egész emberiséget egy átfogó harmóniába a mozi köti majd egymáshoz.”¹⁸

Így álmodozott egy világszép naiva. Formális logikája sem másilyen. Miután azon dohog, hogy megcsontkított irodalmi csontvázak sétálnak végig a mozivásznon (plasztikus szókép!) s fájjalja a közönség kényelmességét (sokan kezükbe sem veszik az érdekes és hasznos könyveket, ha megfilmesítették őket), arra a meglepő következtetésre jut, hogy a film a könyvet meg fogja ölni.

Pola Negrinél ezrével találhatunk értőbb ítéseket.

Hevesy Iván a filmesztétika és történet avatott tudósaként írta be a nevét a hazai mozgóképkultúra lapjaira. Mivel Balázs Bélát agyonhallgatták, Hevesy Iván kutatásainak jelentősége némiképpen fölértékelődött. Egyéb-

---

¹⁷ Uo. 47. l.

¹⁸ POLA NEGRI: ÉLET ÉS ÁBRÁND A MOZIVÁSZNON. Dr. Vass István Bp. kiadása, 9. l.

ként megérdemelten, ugyanis a NYUGAT kritikusa, a film és a fotó elkötelezettje, a művészeti ismeretterjesztés professzora dicséretes erények birtokában dolgozott. Rendszerben gondolkodott, fölényes alapossággal ismerte vizsgálati tárgyát, analitikus érzéke rugalmas gyakorlati fogékonysággal párosult, lényegretörően fogalmazott.

Dévai Bélával közösen publikált könyve, A FILM KULISSZATITKAI (megjelent Budapesten 1928-ban, a felelős kiadó maga Hevesy Iván, a borítéklapot Bortnyik Sándor festőművész tervezte) sajátos breviárium a filmgyártás mechanizmusáról. A fejezetek: A filmgyár és a filmműterem, Hogyan kell scenáriumot írni?, A filmfelvétel, A filmtrükkök, A film technikája. Az első „blokk” a hangzatos cím ígérését váltja valóra: felvételeket tartalmaz kulisszákról, forgatásokról, jelenetekről, filmszínházakról. Korrekt a tájékoztatás, akárcsak A film útja a mozivászonig című összeállítás, melyet – Dévai tollából származik! – egészséges optimizmus hat át: „... a tisztulást és elmélyülést, a becsületes és tiszta szándékú filmművészet megszületését már semmi sem tarthatja vissza”¹⁹, olvashatjuk az utolsó lapon.

A FILM KULISSZATITKAI azt bizonyítja: igazi szaktekintélyek számára sem számít rangon aluli feladatnak a széles nézőközönség szolgálata – elvégre a celluloidszalag sem az arisztokratizmus jegyében vált népszerűvé. Magyarországon Nemeskürty István misszióként vállalt munkássága a legjobb bizonyíték arra, hogy tudós is lehet kikiáltó, az elvont teória embere szintén megszólalhat populáris nyelven.

Pánczél Lajos egyszemélyes évkönyvei (előbb AZ ÉN MOZIM, később AZ ÉN HANGOS MOZIM cégér alatt) a hazai filmélet hasznos – vagy csak közérdeklődésre számot tartó – tudnivalóit gyűjtötték csokorba.

Nézzük például az 1930-as kiadást, a „váltás” esztendejében megjelent zsebkönyvet. „Amikor a mozik egyre-másra szerelik fel a hangos gépeket, AZ ÉN MOZIM-nak is lépést kell tartani az idővel és a film fejlődésével”²⁰ – írja bevezetőjében a magyar szaksajtó szorgalmas munkása, a különböző lapokban rendszeresen szereplő, szerkesztőként és forgatókönyvíróként egyaránt érdemeket szerzett rutinos tollforgató. Történeti összefoglalása kicsit hevenyészett, jóllehet a Mihály Dénessel kapcsolatos megállapítások s a közreadott dokumentumok forrásértékűek s tárgyilagosan hiteles a hangosfilm magyarországi premierjéről szóló tudósítás is. Az ÚJSÁG 1929. december 20-i számában megjelent riportot Pánczél Lajos teljes terjedelmében felvette anyagába. A fogadtatás eufóriáját bizonyítja, hogy a Forumban (a mai Puskinban) 291, a Capitolban (az épület a Baross téren állt, 1947-ben

---

¹⁹ HEVESY IVÁN és DÉVAI BÉLA: A FILM KULISSZATITKAI. Bp. 1928. Jakab-nyomda 128. l.

²⁰ PÁNCZÉL LAJOS: AZ ÉN HANGOS MOZIM. A Hét kiadása, Bp. 1930. 3. 1.

lebontották) 123 előadást ért meg a nyitó film, a SINGING FOOL, AZ ÉNEKLŐ BOLOND, az összebevétel pedig 229.500 pengőre rúgott – akkor, amikor az ember havi 200 fixszel könnyen viccelt... A pesti mozikat bemutató oldalak – ahogy ma mondanánk – referációs tájékoztatók, akárcsak a *Mit hoz az új szezon?* című ismertetés a filmkölcsonzó vállalatok terveiről. A Hangosfilm-lexikon – a záró fejezet – kedvcsináló az év premierjeihez.

Az ambiciózus Pánczél érdeme, hogy meghonosította és megszerettette a kiadványtípust, melynek több változatával kísérleteztek az idők folyamán. Legtovább – ma is él a sorozat – a Magyar Filmintézet évkönyvei „bírták”, a kilencvenes évek közepén-végén sem hiányoztak a kínálatból. A filmsajtó fáradhatatlan robotosa egyébként mindent elkövetett az olvasó kegyeinek elnyeréséért. 1928-as almanachjában például (a Hét kiadása) „a világ legintelligensebb film közönségének” nevezi táborát s ezzel a túlzó epitheton ornans-szal meg is indokolja vállalkozása értelmét: a publikum epedve várja a híreket a moziról, a sztárok családi állapotáról, koráról, pontos címéről, hogy milyen filmekben játszottak, s melyekben fognak játszani stb. Mint írja, több ezer érdeklődő levélre válaszolt tíz esztendő alatt. Az ÉN MOZIM ilyenformán, állítja Pánczél, közkívánatra született: jellege, stílusa, felépítése, tartalma ennek megfelelő. A könnyed fajsúlyú cikkek közvetlen hangvétele harmonizált a szenzációk tálalásával: a szerző élvezettel csevegett, rajongással méltatta a filmeket, elismeréssel szólt a filmesekről, a forgalmazókról és a gyártókról egyaránt. Az illusztrációk viszont gyenge minőségűek, a nyomdatechnika akkoriban még gyerekcipőben járt.

Pánczél apróságokat is előszeretettel összegereblyézett (PEREG A FILM...²¹). Híreket, pletykákat, anekdotákat tudni nem kell, de lehet. Forrásait sem rejtette véka alá: a LICHTBILD BÜHNE, a DER FILM, a FILMHÖLLE, a PHOTOPLAY MAGAZINE, a MOVIE WEEKLY, a FILM-TRUTH hasábjairól merített többek között. A Thália Műintézet Rt. adta ki a zsebnotez formátumú könyvecskét, mely fakszimilében tartalmazza az első magyar moziengedély szövegét (a Sziklai Zsigmond nevére kiállított hivatalos határozatot). Az apró-cseprők füzére kimmersz tarkabarka, de filológiai szempontból megbízható, adatai többnyire hitelesek.

A filmirodalom jegyzékéből – perifériális volta miatt – rendszerint kihagyják Bódy János kézikönyvét, melynek pedig tudományos vizsgáldást sejtet a címe: A MOZIMŰVÉSZET RENDSZERE ÉS A SZÍNÉSZI MIMIKA (1929, a szerző kiadása²²). Az alcím a mű rendeltetését határozza meg: „Színművész, mozisínész, festő, szobrásznövendékek, úgyszintén papok,

²¹ PÁNCZÉL LAJOS: PEREG A FILM... Thália Műintézet RT, Bp.

²² BÓDY JÁNOS: A MOZIMŰVÉSZET RENDSZERE ÉS A SZÍNÉSZI MIMIKA. Fischhof Henrik könyvnyomdája, Kispeszt, 1929.

szónokok és színiműkedvelők magánhasználatára előkészített és lélektani alapon megírt 236-féle jellemrajz, arcjáték és művészi gesztus”. A folytatás – A MOZIMŰVÉSZET RENDSZERE ÉS A MŰKEDVELÉS ALAPELVEI – hasonló céllal készült: 423 féle művészi beszélő mozdulatot ír le (összeállította Bódy János, 1929, a szerző kiadása²³).

Az első rész „használati utasítása” Bódy definíciójában: „Minden egyes esetben az első helyen a *lélekállapot* tüzetes és kimerítő leírása áll.

A második helyet az *arcjáték* szakszerű körülírása foglalja le.

Ezután következnek a végtagok művészi mozgásainak – a *gestusnak* (tagjáték) leírása.

Végül a lélekállapotból folyó *indulatszó*, vagy ahhoz illő *jelmondat* zárja be az ismertetést, a begyakorlandó tananyagot.”²⁴ A moziiskolának az a célja, hogy az emberi test ezerféle mozgását a néma vásznon *beszélőképessé* tegye.

Iktassunk ide két leírást a hajdani rímszótárak funkcióját betöltő, pszichológiai igényességűnek álcázott segédeszköz (puska) fejezeteiből:

„212. SZERELEM.

A szerelem különböző neműeknek egymáshoz való egyéni vonzódása. Ha a szerelemből kihagyjuk a nemi vonatkozást, beáll: a szeretet. A szerelem édes gyötrelem, mert keserű szenvedések és rombolások járnak a nyomában. A reménytelen szerelem egyike a legborzasztóbb szenvedéseknek. Borzasztók a nem viszonzott szerelem kínjai, kétségbeejtő annak a helyzete, kit hártalan hűség, gyöngédség és odaadásért hűtlenséggel, csalással jutalmaznak. A szerelmesek esze ritkán van nyugodt állapotban: ép azért az első szerelem egész forradalmat idéz elő az egyén egész lényében. Aki sohasem szeretett, annak fogalma sincs azokról a boldogító gyönyörökről, melyeket a szerelmesek átéreznek.

Bizonyos kedves és jóleső állapotra emlékeztető a szerelmesek minden mozdulata. Fej kissé oldalt hajlik, szemek élénken ragyognak, száj kissé nyitva, lélegzet lassú, néha-néha egy sóhaj. Az ifjú gyengéden tekint imádotjtára, ez szemérmesen elpirul, tekintete nyugtalan lesz, zavarát képtelen palástolni, ha szívének ifja más lánnyal társalog. Az ifjú szemöldöke összeráncolódik, ha látja, hogy választottja más ifjúval bizalmasodik. A reménytelen szerelem a mosolygós arcot bánatossá hervasztja, a megcsalt szerelmes a kétségbeesés örvényében fetreng. A szerelmes arc valóban a lélek tükre, mert a szerelem gyorsan egymást követő változatai abban hűen életre kelnek.

²³ BÓDY JÁNOS: A MOZIMŰVÉSZET RENDSZERE ÉS A MŰKEDVELÉS ALAPELVEI. Fischhof Henrik könyvnyomdája, Kispest, 1929.

²⁴ BÓDY JÁNOS: A MOZIMŰVÉSZET RENDSZERE ÉS A SZÍNÉSZI MIMIKA. Fischhof Henrik könyvnyomdája, Kispest, 1929. 18. 1.

A karok és a kezek mozgásában gyengédség, a járás-kelésben légység érvényesül.

Mondás: Szerelmes vagyok!”²⁵

„224. UNALOM:

Unalmat csak a szegénylelkű, dologtalan ember ismer. A műveltség bizonyos fokán túl az unalom ismeretlen fogalom, mert a fegyelmezett agy, a nagy ismeretekkel bíró lélek önmagát szórakoztatja.

Aki unja magát, annak az arca semmitmondóan bámul bele a nagyvilágba. A fej oldalt hajlik, a homlok vízszintesen ráncolt. Ásítás ásítást ér egészen az elszunyadásig.

Nyújtózkodások.

Mondás: Unom magam!”²⁶

Az Újházi Ede színművész emlékének ajánlott összeállítások második darabját az író – nem is olyan szerényen – a színészképzés új rendszerének alapjaként tünteti fel, azt állítva, hogy a mozgás művészetét türelemmel és kitarással megszerezhetjük a könyvekből, a beszéd művészetét pedig a remekírók olvasása, a mesterek tanítása vagy önkaratunk segítheti. A „beszélő mozdulatok” koreográfiája az előző instrukciókénál is szórakoztatóbb. Íme mutatóban két címszó:

„FONTOLGATOM A DOLGOT.

Távolba néző tekintet. Száj tölcseralakúlag előre nyomva. A szemek néha görcsösen záródnak. A felső karok állandóan érintik a testet. Az elől keresztbe tett alkarok lassan szétválnak. A jobb alsó kar jobboldalra mozdul kinyílt tenyérrel felfelé, ugyanakkor a bal alkar is jobb oldalra mozdul, de a tenyér lefelé mutat. E mozgás néhányszor megismétlődik.”²⁷

„VIGYÁZOK!

Figyelő tekintet. A felső test mérsékelten előre hajlott, az áll előre tolt, a karok a test mögött össze vannak kapcsolva. A lábak kissé szétterpesztve állnak. A tekintet fürkészőleg előre irányított, néha idegesen oldalra fordul valami neszt vélve.”²⁸

Ma már kideríthetetlen, hányan merítettek ihletet a kispesti Bódy János imperatívuszaiából és szentenciáiból, de talán nem tévedünk, amikor így fogalmazunk: a hazai színpad és mozi kiválóságai – de még a közkatonákat is ide sorolhatjuk – aligha ebből a tankönyvből tettek szert szakmai biztonságra.

---

²⁵ Uo. 146–147. l.

²⁶ Uo. 153. l.

²⁷ BÓDY JÁNOS: A MOZIMŰVÉSZET RENDSZERE ÉS A MŰKEDVELÉS ALAPELVEI. Fischhof Henrik könyvnyomdája, Kispeszt, 1929. 61–62. l.

²⁸ Uo. 133. l.

Karinthy Frigyes a SZÍNHÁZI ÉLET egyik számában²⁹ gyilkos jókedvvel élcelődik azon, hogy a film felszippantja az írott betűt, csápjai benyomulnak a könyvtárak ablakain, a könyvlapok közé ékelődnek, kiszívják belőle a gondolatot és képszalaggá dolgozzák fel, vagyis „mindent felhasznál a mozi”. A cikk poénja: a szóbanforgó Karinthy-humoreszket is átültetik celluloidszalagra, s a jeles író tízezer dollárban szabja meg honoráriuma alsó határát. Persze igaz ami igaz: az ÍGY ÍRTOK TI írója a tréfás panasz ellenére élvezettel vetette magát a hetedik művészet karjaiba. Pénzcsinálásra jó volt (filmfeliratok készítése, fordítás), ihletet is lehetett csiholni bizonyos témákból vidám elmefutamokhoz. A BARÁTSÁGOS ARCOT KÉREK! ízig-vérig Karinthy-film, klasszikusunk bábfigurája is szerepel benne, s a vonzalom bizonyítékeként tarthatjuk számon az AMIRŐL A VÁSZON MESÉL karcsú kötetét is (Singer és Wolfner irodalmi intézet kiadása³⁰). Alcíme: JEGYZETEK A FILMRŐL. Voltaképpen „szatírákat” kellett volna írni. A lapokon óriási mozisikerekről olvashatunk, ötletek fonákja tárul fel, filmmesék paródiáján mulathatunk, megismerhetjük a gépezet mulatságos forrását.

A könyvecske legszemlésebb fejezete a SZINOPSZIS: Párolt irodalom labdacokban, amerikai szabadalom. A sztorik, ahogy mondani szokás, szinte kiáltanak a filmszalag után. Néhány tartalmi summa á la Karinthy:

„ILIÁSZ (Írta: Mr. Homeros – keresztneve ismeretlen, de hiszen a cégnek mindegy, lehet Ödön vagy Ferenc). Magasállású, de öreg és gyengeelméjű gentleman szép fiatal feleségét hámozatlan almával kínálja a fiatalember. Ezért idegen földön nagy veszekedések, miközben többen hintalóba bújnak és így előnyös helyzethez jutnak ravasz kapitány tanácsára.”³¹

„ÖDIPUSZ. Görög katona édesanyja nem ismeri fel saját fiát és viszont (vesd össze „Nem ismer meg a saját anyám” című humoreszk e sorok írójától), mire afölött való kétségbeesésében, hogy Freud Zsigmond, aki rendet tudna csinálni, csak háromezer év múlva fog megszületni, kiszúrja a szemét.”³²

„LEAR KIRÁLY. Öreg kapitalista leányaira bízva vagyónát, kettő nem fizet kamatot, megöszül, harmadik segíteni akar, de már késő.”³³

Smolka János MESEGÉP A VALÓSÁGBAN című munkáját – jóllehet az igényes Cserépfalvi kiadó jelentette meg – pletykatárként szokás emlegetni: intimpistáskodásnak akár középfokon is elmegy, sok kuriózumot tar-

²⁹ SZÍNHÁZI ÉLET. 1926. 42. szám 24–25. 1.

³⁰ KARINTHY Frigyes: AMIRŐL A VÁSZON MESÉL. Singer és Wolfner, Bp.

³¹ Uo. 74. 1

³² Uo. 75. 1.

³³ Uo. 76. 1

talmaz, még személyes vallomásai sem irritálóak, de hát a filmről mint esztétikumról nem nagyon vesz tudomást. Az alapállást – s a könyv témáját – a szerző bevezető szavaiban őszintén meghatározza: arról kíván beszélni, „miképpen születnek azok a mesék, amelyek a mai ember idegnyugtató, álombaringató, vászonravetített, beszélő vágyálmai?”³⁴ A csattanóra hegyezett anekdoták mulatságosak, kedélyeskedő az elbeszélés nyelve. A filmgyártási gyakorlat leírását a régi produceri szemlélet hatja át – hevülettel és iróniával átítatottan.

A gazdasági mutatók statisztikája – hitelességük persze ennyi év után ellenőrizhetetlen – árulkodó. Smolka táblázataiból megismerhetjük a Magyar Filmipari Alap bevételeit, s a filmek gyártásának költségvetési mutatóit. Megtudjuk, hogy egy átlagos hazai produktum annak idején mintegy 110.000 pengőt kóstált.³⁵ 5.000 pengőt kapott a rendező tiszteletdíjként, a szereplőknek és epizodistáknak kb. 17.000 pengő gázi jutott (a későbbi arányok, mint ismeretes, mások). A MESEGÉP Függelékkiegészítése paradox módon nagyobb gyakorlati haszonnal bír a többi szövegnél, a *Magyarok szerepe a külföldi filmgyártás fejlődésében* című minilexikon adatai megbízhatóak, a nacionalista ízü hivalkodást viszont el lehetett volna kerülni.

Akadémikusnak tetszhet a kérdés: foglalkozzon-e a filmtörténetírás (valamint a szakirodalom) befuccsolt tervekkel, meg nem valósult álmokkal, az alkotók életében szomorú stációt jelentő kapitulációkkal?

Elvileg természetesen nem (a színházban, a képzőművészetben stb. sem szokás lajstromozni a realizálatlan elképzeléseket), bizonyos esetek mégis kivételt képezhetnek s a kivétel, mint ismeretes, erősíti a szabályt. Nem mellékes mozzanat például, hogy Fábri Zoltán képtelen volt tető alá hozni az ARANYKOPORSÓt vagy hogy Jancsó és Wajda szövetkezése megfeneklett az ideológia ébersége és az anyagi feltételek hiánya miatt. Egy grandiózus elképzelést – mely sosem vált ábrándból valósággá – a türelmes papír is átforrósított: illik szólnunk róla, mivel nem egyszerűen elvetélt forgatókönyvről számolhatunk be (ilyenekkel Dunát lehetne rekeszteni), hanem egy irreálisan nagyszabású koncepcióról, egy sokáig dédelgetett ábránd kivitelezhetetlenségéről.

Varga István elaborátuma („AZ EMBER TRAGÉDIÁJA” MINT AZ EGYETEMES MAGYARSÁG ELSŐ VILÁGFILMJE) a tartalomjegyzék szerint 1939-ben hagyta el a nyomdát.³⁶ A két adat – Almásfüzitő, 1934.

---

³⁴ SMOLKA JÁNOS: MESEGÉP A VALÓSÁGBAN. Cserépfalvi, Bp. 9. 1.

³⁵ uo. 65. 1.

³⁶ VARGA ISTVÁN: „AZ EMBER TRAGÉDIÁJA” MINT AZ EGYETEMES MAGYARSÁG ELSŐ VILÁGFILMJE (Tanulmány). Copyright by Varga István Bp. /Kaposvár, 1939. augusztus

szeptember, Kaposvár, 1939 augusztus – feltehetően a munka megírásának kezdetét és végét, illetve a helyszíneket jelöli. A Jegyzet magyarázata a körülményekről ad felvilágosítást. A szerző hosszú évekkal korábban kialakult gondolataival ismerttet meg bennünket s jól tudja, hogy a tragédia megfilmesítésének az adott pillanatban körömfeketényi esélye sincs. Mivel azonban olyan szaktekintélyek biztatták mint dr. Janovics Jenő és Kárpáti Aurél, támogatásuk ösztönzően hatott az amatőr álmodozóra.

Madách Imre drámájáról lelkesen túlzó az a vélemény, melyet Varga István megfogalmaz: „...a Tragédia a világirodalom legnagyobbvonalú, vetélytárs nélkül való, minden hamis látszat ellenére egészen eredeti alkotása, amely felépítés, távlatnyitás és a gondolat ereje szempontjából nem is egyenrangú Jób Könyvével, Fausttal, Kainnal, Manfreddel és Peer Gynttel, hanem magasan felettük áll.”³⁷ Hogy az irodalmi remekmű átültethető a mozgóképek nyelvére, azt az elfogult Varga István döltbetűs kiemelésekkel igyekszik elhitetni – egyebek között azzal, hogy „a Tragédia filmszerűségét elsősorban épen (sic!) színpadra eszményi értelemben kevésbé alkalmas volta biztosítja, másodsorban a cselekménynek a paradicsomi keret által adott idő- és térbeli egysége, végül a színhely és a történet rendkívüli változatossága.”³⁸ Hasonlóan ideális témát és cselekményt természetesen tucatjával tudnánk sorolni, az érvelés meggyőzőbb argumentumokra épülhetne, mivel azonban az előterjesztő „az egyetemes magyarság művét” látja a tragédiában (a kifejezés értelmét lehetett volna pontosabban is definiálni), fogadjuk el alapállásnak a tetszetős általánosságokat.

Az anyagi háttérrel kapcsolatos elképzelés naiv: irdatlan összegeket előteremteni „az egész nemzet részvételével” lehetetlen, hiába vésetik kőtáblába a tanács: „mindez propaganda és kalkuláció kérdése”. A szivárványos utópiák folytatódnak a további lapokon is. Főrendezőnek Varga idegenbe szakadt nagyságaink valamelyikét képzeli el (konkrétan: Korda Sándort, Kertész Mihályt, Fejős Pált vagy – rejtély, hogyan került erre a listára – Czukor Györgyöt). Apróság, de nem mellékes: hogyan foglalkoztathatnának a faji törvények idején zsidó származású művészeket? A tanulmány írója bizottságok szervezésével véli biztosítottnak a szellemi koncentrációt. Kár, hogy intézményesített bürokrácia gátolná a javasolt munkamódszert. A film megvalósításának művészi elveit ugyancsak dilettantizmus hatja át, az egyes színek leírása iskolás (az égvilágon semmilyen konkrét támpontot nem kínál a filmeseknek). A hírverés eszközeinek számbavétele sem hiányzik a tervből, az ötletek azonban, akárcsak a további módszerek, realitásukban és lépésekükben eltúlzottak. Az időbeosztás teljes tájékozatlanságról árulkodik.

---

³⁷ Uo. 3. 1.

³⁸ Uo. 6. 1.

Varga a forgatásra két hónapot(!) szánna, a vágásra, összeállításra, egyéb technikai munkákra és a külföldi propaganda megindítására egyet. „A kész film – nyilatkoztatja ki – rövid pihentetés után (?) 1940. Szent István ünnepén a budapesti, öszre pedig a vidéki és külföldi közönség elé kerülhet.”³⁹

Kommentárként csupán a halhatatlan sorok átigazított változatát from ide, ennyi megfelel minősítésnek: Fantáziálni is csak pontosan, szépen, Ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes.

Szücs Ádám AZ IGAZI FILMMŰVÉSZETRŐL adta közre alapjában véve kulturált, ám elfogultan laikus megfigyeléseit⁴⁰ – s hogy mennyire nem visszhangtalanul, arról az ismételt kiadás tanúskodik. Nemeskürty István már A MESEAUTÓ UTASAI tömör könyvszemléjében kimutatta, hogy a jóformán teljesen ismeretlen szerző főleg Kispéter Miklós művének megállapításait visszahangozza, eredeti gondolatai nincsenek, a mozgóképi ábrázolásban túlbecsüli a statikus kompozíciókat, tehát – epigonizmusa folytán – nem alkalmas többre, mint hogy az olvasó érdeklődését komolyabb filmkönyvek iránt felkeltse.⁴¹ A felületességre jellemző: a képi illusztrációk aláírásai sem a filmek rendezőjét, sem a művek nemzetiségét nem tüntetik fel, az azonosítás tehát még a tájékozottak számára is gondot jelentene. Számos Szücs Ádám-programm ponttal vitatkozhatnánk, leginkább nem is az alapkoncepcióval – az hevenyészett, illetve nincs –, hanem az utolsó oldalon kifejtett eszmefuttatással: „Az egészen jó művet nem kell bírálni, mert az ember úgysem alkothat tökéletest. A hibás művet bírálni kell, hogy a művész fejlődjék. A jelenlegi filmekre vonatkozóan pedig az az eset, hogy egyszerűen nem lehet fölöttük bírálatot gyakorolni, mert a mai film még nem önálló és természetesen egyéni műfaj (???), s azért csak más műfajokhoz hasonlítva, s azoknak szemszögéből lehet hozzányúlni.”⁴² A sántító mondat érvelése elfogadhatatlan. Az igazi filmművészet lényegéhez Szücs Ádámnak nem sikerült közel férköznie.

Castiglione Henrik és Székely Sándor FILMLEXIKONja⁴³ 1941 őszen kibebbfajta szenzációt keltett, mivel hasonló formátumú vállalkozásra nem nagyon akadt példa szerte a világon (adattárakat és életrajzokat persze óriási számban megjelentettek, efféle enciklopédikus teljességű kiadványt azonban addig egyetlen országban sem hoztak tető alá). Aki valaha is részt vett lexikon szerkesztésében, elismeréssel méltathatja Castiglione és társa bátorságát.

---

³⁹ Uo. 39. l.

⁴⁰ SZÜCS ÁDÁM: AZ IGAZI FILMMŰVÉSZETRŐL. Hajnal-nyomda, Bp. é.n.

⁴¹ NEMESKÜRTY ISTVÁN: A MESEAUTÓ UTASAI. Bp. 1965. 224. l.

⁴² SZÜCS ÁDÁM: AZ IGAZI FILMMŰVÉSZETRŐL. Hajnal-nyomda, Bp. é.n. 120. l.

⁴³ FILMLEXIKON. Szerkesztették Castiglione Henrik és Székely Sándor, Bp. é.n.

Úgy vágtak neki a feladatnak, hogy közben már fújdogált a háború előszele, nem voltak bőviben a forrásoknak, tapasztalt szerző- és lektori gárdát aligha toborozhattak s akkoriban archívumi számítógépes bázis sem segítette a gyűjtőmunkát. A magyar nemzeti anyag viszonylagos teljessége annak köszönhető, hogy az összeállítók kitartó szívóssággal ostromolták a szócikkben szereplő szakembereket: töltsék ki a kérdőívet, s ha nem válaszoltak, másodszor, harmadszor is jelentkeztek a válaszáért. Szelekciójuk visszafogott, így aztán szinte mindenki bekerült a vaskos kötetbe, aki számított: arisztokratizmusnak nyomát se lelni a hasábokon. Más kérdés, hogy Eizensteinék, Pudovkinék, Dovzsenkóék teljesen kimaradtak. A negyvenes évek elejének Magyarországon a politikai szempontok dominánsak (egyes feltételezések szerint a szovjet film radikális mellőzését a lexikon megjelenítésének feltételül szabták).

Érdem a sok-sok információ közreadása, hiányosság az évszámok pontatlansága, s a különböző rovatok közötti egyeztetés hiánya (a kontrollszerkesztői teendőket nyilván megtakarították). Feltűnő, hogy Balázs Bélát „kifelejtették” (vajon Kodály Zoltán nélkül elképzelhető-e zenei lexikon?). Az elméleti alapkérdések és fogalmak magyarázatával sem bíbelődtek Castiglioneék, inkább a nagyközönség érdeklődését igyekeztek kielégíteni. Talán nem véletlen, hogy ezért (is) fullánkos bírálatok fogadták a könyvet a sajtóban – lehet azok dühöngtek leginkább, akik hiába keresték a nevüket a reprezentatív mezőnyben.

Ma már több új filmenciklopédia segíti a tájékozódást (egyik sem igazán ideális). Gazdagabbak, teljesebbek a régi FILMLEXIKON-nál, de az is bizonyos: még a XX. század végén, a XXI. század elején is elő kell venni ezt a szerény kalauzt a polcról.

Fontos adalék a filmek fogadtatásához, valamint – sőt elsősorban – morális háttérhez XI. Pius pápa apostoli körlevele a filmszínházakról (1941-ben rendezte sajtó alá az Actio Catholica Országos Elnöksége). Ajánlásai, tiltásai a közvéleményt jelentős mértékben befolyásolták, a dokumentum azonban ennek ellenére sem igazán ismert szakmai körökben.

XI. Pius 1936. június 29-én ismertette a nyilvánossággal állásfoglalását – mint a Bevezető hangsúlyozza: attól az aggodalomtól vezetettve, hogy „ez a művészet, messze elkanyarodva céljától, rohamosan oda jutott, hogy vászonra vetítve pártfogásába vesz minden botlást, bünt és kihágást.”⁴⁴

A történeti áttekintés néhány hangsúlyos mozzanata a következő.

---

⁴⁴ XI. PIUS PÁPA APOSTOLI KÖRLEVELE A FILMSZÍNHÁZAKRÓL (VIGILANTI CURA). Actio Catholica Országos Elnöksége, Bp. 1941. 6. 1.

Az eszmeterjesztésnek ezt a hatalmas eszközt – amely, ha egészséges elvek irányítják, a tanítás és nevelés hathatós eszköze lehet – sajnos, a legtöbbször bűnös csábításra és piszkos nyerészkedésre használják. Föltétlenül szükséges a filmművészetet olyan előírásokkal szabályozni, melyek az igazi művészet irányelvei, hogy a keresztény, sőt a természetes erkölcsöt jogtalanság és bűn be ne szennyezze. Minél csodálatosabb fejlődésnek indult a filmtechnika, annál inkább ártalmára vált az erkölcsök tisztaságának, a vallásos érzületnek és a polgári tisztességnek. Az Egyesült Államok filmszervezetének vezetői észrevették ennek az ügynek nemcsak az emberekre, hanem az egész társadalomra kiható veszedelmét, s 1930 márciusában saját elhatározásukból ünnepélyesen biztosítékot adtak, hogy a filmlátogatók erkölcsi érzését a jövőben tiszteletben tartják. Több azután nem történt. A Tisztelendő Testvérek – hozzájuk szólt az üzenet – megszervezték a Jó Erkölcsök Ligáját, mint valami szent hadsereget, hogy ennek segítségével a nemes elhatározások és a természetes, illetve a keresztény erkölcsök elvei ismét föléledjenek és tovább viruljanak. A Jó Erkölcsök Ligája nem azért kezdte el a küzdelmet, hogy rövid idő múlva elfáradjon és elsekélyesedjék, hanem hogy az Egyesült Államok püspökeinek irányításával a nép minden időnek és körülménynek megfelelő tisztességes szórakozását biztosítsa.

A folytonos ellenőrzés kötelezettségét írják elő a további passzusok. A magyarázat: a filmszínházak mint az élet iskolái a pusztá gondolkodásnál sokkal hatásosabban ösztönzik a legtöbb embert az erényre is, a bűnre is. Kell tehát, hogy a keresztény lelkiismerettel egyező elhatározásokra indítsanak és mindentől tartózkodjanak, ami az erkölcs sértetlenségét veszélyeztetné és rontaná. A Tisztelendő Testvérekben legyen készség arra, hogy a filmet, mely a tiszta erkölcsi felfogás, a vallásos meggyőződés s a keresztény tan parancsai ellen merényletet követ el, betiltsák és tehetségük szerint semmit el ne mulasszanak annak megakadályozására, ami a nép tisztességes erkölcsi érzékét sértheti vagy azt eltompítani alkalmas.

A gyakorlati utasítások határozottak. A vallás prominensei helyénvalónak tartják, hogy a Püspökök a filmvállalatok figyelmét időnként felhívják arra, hogy nekik, mint minden, a lelkipásztorkodás körébe tartozó dologra, a hívek tisztességes szórakozására is gondjuk van, mert isteni parancs folytán kötelességük a rájuk bízott hívek felüdítő szórakozásainak erkölcsi tisztasága fölött is őrködni és azt irányítani. Minden Főpásztor gondoskodik arról, hogy az Egyesült Államok katolikusainak példájára a reábízott hívek minden évben ígéretet tegyenek, hogy nem néznek meg olyan filmelőadást, mely az igazságot és az Egyház tanítását sérti. Föltétlenül szükséges, hogy a Püspökök állandó Ellenőrző Bizottságot szervezzenek, melynek feladata legyen a jó filmek terjesztése, a többit pedig erkölcsi érték szerint osztályozza, a bírálatokat pedig az egyes filmekről a papsággal és a hívekkel közölje. Az El-

lenőrző Bizottságba olyan férfiak jussanak, akik a filmügyben jártasak, s életüket hűségesen a katolikus elvekhez igazítják.

A kiadvány más fejezetei a körlevél jelentőségét domborítják ki, annak hatáskörét taglalják, valamint illetékes tekintélyek véleményét sorakoztatják fel s néhány gyakorlati tudnivalót (feladatot) részleteznek.

Fantáziatörténet, tömény fikcióra épül Byssz Róbert könyve, a FELCSAPTAM FILMCSINÁLÓNAK, melyet reklámszövege „hézagpótló munkának” mond, azt tartva erényének, hogy játékos fölénnyel és szórakoztató regényes köntösben vezeti be a magyar filmkedvelő közönséget a filmgyártás minden izgalmába és titkába. A kalandok és a mesét illusztráló rajzok egyaránt kedvesek, arról azonban sajnos nem beszélhetünk, hogy a cselekményből megismerhetnénk a filmkészítés mechanizmusát. Inkább bekuccskálhatunk a pavilonokba s egy szerelem kibontakozásának leírásához biztosít háttérrel a filmesek zaklatott világa. Banalitásai tanító szándékúak: „Nem tréfadolog a filmsinálás, hanem nagyon komoly mesterség, amit éppen olyan perfektil meg kell tanulni, mint a gyógyszerészetet, különben a legnagyobb bajok lesznek.”⁴⁵ Paradoxon, de igaz: Byssz (rajzművész volt) evidenciáin sokan nevelkedtek, számos családban ez a valószínűleg óriási példányszámban megjelentetett könnyű olvasmány volt „a filmkönyv”.

Kertes Pál – valójában Kertész Pál, nyilván a kirekesztő törvények miatt nem publikált a saját nevéen – FILMÁRU ÉS FILMŰVÉSZET című könyvét a budapesti Unitasnál jelentette meg. A közgazdasági fejtegetéseket ígérő kötetben esztétikai eszme-futtatások olvashatók – markáns háttérbe ágyazottnak, a történeti folyamatba illesztve, a „mozgó kép és a mozgó társadalom” szimbiózisának vizsgálatával a középpontban. Kertes-Kertész baloldali (töb-
bek szerint marxista) álláspontot képviselve taglalja 1943-ban (!) a filmművészet kialakulásának állomásait. Kiindulásként leszögezi: „Nyilvánvaló, hogy a mozgókép kifejlődésének legbensőbb mozgatórugója ugyanaz a mozgás volt, amely a kapitalizmust életre hívta és fejlesztette. Természetes továbbá, hogy mentül mélyebben hatotta át a kapitalizmust a mozgás, annál erősebben érezte a társadalom – hacsak ösztönösen is – a mozgókép találmányában a maga legkorszerűbb kifejezési formáját.”⁴⁶ A számvetés legfőbb tétele: „...a tőke, amely nem ismerhette a közönség ízlését, azáltal igyekezett profitját biztosítani, hogy kizárólag csak tapasztalata alapján beváltak vélt filmeket volt hajlandó gyártani. A bevált filmek azonban egyformaságuk következtében élettelen sablonokba meredtek és így lemaradtak a lét válto-

---

⁴⁵ BYSSZ RÓBERT: FELCSAPTAM FILMCSINÁLÓNAK. Bíró Miklós Nyomda, Bp. 188. 1.

⁴⁶ KERTES PÁL: FILMÁRU ÉS FILMMŰVÉSZET. Unitas, Bp. 1943. 25. 1.

zásaival fejlődő ízlés mögött. Ez a visszás helyzet új törekvéseket váltott ki, melyek a filmáru belső átalakulásához vezettek. A közönséges filmáruból művészi filmáru lett. Ez az új áru a tőke határozott ellenszenvével találkozott, mert a profitot látszott veszélyeztetni. A tőke tehát azáltal, hogy a művészi film érvényesülését akadályozni igyekezett, a film természetes fejlődésének állta útját.”⁴⁷ A *FILMÁRU ÉS FILMMŰVÉSZET* a kor esztétikai színvonalát messze meghaladó esszé, melyben okos megfigyelések váltakoznak kissé kategorikus kijelentésekkel. A gyakorlati példatár szegényes, több konkrét filmjelenet felidézésére lenne szükség s a szerző nem nevezi meg a forrásait sem, pedig vállalható előzményekből merített.

A film az oktatásban jelentős szerepet játszott 1945 előtt. A tantárgyak tanításának szerves részeként funkcionált, intézményesített formában biztosították a legkülönbözőbb oktatófilmek gyártását, rengeteg iskolában berregett a vetítógép, a pedagógiai irodalomban szintén elég sok a nyoma a témával kapcsolatos módszertani és más közleményeknek. Az írások egy része szerény színvonalú dolgozat, de a napvilágot látott tanulmányok között több igényes, tartalmas mű is akad. Ilyen Vidacs Aladár *A FILM ÉS A NÉPMŰVELÉS* című értekezése, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából a M. Kir. Orsz. Iskolánkívüli Népművelési Intézet adott ki 1944-ben. Első része – *A FILMRŐL ÁLTALÁBAN* – ügyes kompiláció, tömör rezümé, mely a kor szellemének megfelelően részletezi a fogalmakat. Talán csak az kifogásolható, hogy Vidacs Aladár helyenként kategorikusan ítélezkedik („a játékfilm főcélja a szórakoztatás”⁴⁸). A folytatás – címe: *FILM ÉS A NÉPMŰVELÉS* – Körmenty-Ékes Lajos elveit visszahangozza (a szerző említést is tesz a forrásról, melyet bőségesen felhasznált). Alapállása: „Az iskolánkívüli népművelés célja az, hogy a felnőttek és iskolaköteles koron túl levő ifjúság művelődési törekvéseit ébren tartsa, s megadja mindenki számára a műveltség megszerzésének és fejlesztésének lehetőségeit”.⁴⁹ Igaz, a közkeletű s napjainkban visszaszorulóban lévő kifejezést vitathatóan definiálja a szerző, mivel úgy véli: a „nép” fogalmán főleg a falusi, tanyai östermelő lakosságot kell érteni, ugyanakkor helyesen állapítja meg, hogy „a játékfilm önálló népművelő tényező, akárcsak a szó vagy a zene”.⁵⁰ Van mire alapozni, hangsúlyozza a *Mit vár a filmtől a népművelés?* fejezetében, hiszen – ezt is jól látja – sok népművelő szívós akarattal, odaadó ügyszere-tettel, a feltornyosuló nehézségek legyőzésével valósítja meg a filmes nép-

---

⁴⁷ Uo. 43–44. 1.

⁴⁸ VIDACS ALADÁR: *A FILM ÉS A NÉPMŰVELÉS*. M. Kir. Orsz. Iskolánkívüli Népművelési Intézet, Bp. 1944. 27. 1.

⁴⁹ Uo. 71. 1.

⁵⁰ Uo. 75. 1.

művelést. A vidéki tapasztalatok közreadása éppoly tanulságos, mint a témák és tárgykörök szerinti csoportosítás, az igényes kívánságlista. A kötet utolsó mondatának aforisztikus tömörségű gondolatát ugyancsak aláírhatjuk: „a népművelő ügyessége, pedagógiai lelkülete és tehetsége... fölemelheti a filmet a szenzáció színvonaláról a lélek örök táplálékának szintjére.”⁵¹

Vszevolod Pudovkin művének 1944-es kiadása⁵² (az „egy nap a világ” csüggeteg hangulatai idején, a vesztt háború végefelé!) vaskos anakroniz-musként fogható fel, mivel a hazai mozik nem vetítettek szovjet filmeket, a PATYOMKIN PÁNCÉLOSTól és társaitól a politikai és kulturális hatalom rettegett, s a propagandagépezet ösztüze a közelgő összeomlás előtt a korábbinál is kitartóbban zúdult arra az ideológiai veszélyre, amelyet egyebek között AZ ANYA, A DZSINGISZ KÁN UTÓDJA és más filmek alkotójának szellemisége képviselt. A könyv megjelentetése – fordítói a ma is élő színháztörténész és Jenei Imre rendezők voltak, a kiadó egyáltalán nem baloldali írások megismertetésére szakosodott! – egyenértékű azzal, mintha Rákosi Mátyás „uralkodásakor” a Szovjetuniót leleplező pamfletet hoztak volna nyilvános forgalomba, vagy mondjuk Leonyid Brezsnyev alatt Szolzsenyicin Gulágját ismertetik meg a Szovjetunió népeivel. Még a feltételezés is abszurd. Miként történhetett meg a politikai vakmerőség kategóriájába tartozó esemény? Nem figyeltek eléggé a cenzorok? Átsiklottak a keményebb mondatok felett, s azt hitték, a „technika” fedőnév mindent elleplez? Tépett volt az oroszán bajusza, nyugodtan lehetett cibálni? Ma már nehezen dönthető el. Tény viszont, hogy Pudovkin megjelent – s azonnal hatni kezdett.

A magyar szöveg alapja az 1933-as angol kiadás. Ezt ugyan a belső borítón – ahogy szokás – nem tüntetik fel (ne felejtjük el: a brit birodalommal is hadban álltunk), bizonyos jelek azonban arra utalnak, hogy Székelyék több forrás alapján dolgoztak. Ami a tartalmat illeti, a teória bizonyos hányada időközben megkopott, ám változatlanul érvényes sok gyakorlati tapasztalat és a társadalomkritikai szenvedély is példamutató. Pudovkinnak vannak érvényes üzenetei több emberöltő eltelte után is.

Két korszakot – a rózsaszínű MESEAUTÓ-ét és az 1945-tel kezdődő új világét – kapcsol össze Szóts István forradalmi jelentőségű számvetése, a RÖPIRAT A MAGYAR FILMMŰVÉSZET ÜGYÉBEN⁵³. A kiváló rendező még az ostrom alatt rendszerezte elképzeléseit, de amikor nyilvánosság

---

⁵¹ Uo. 118. 1.

⁵² PUDOVKIN: A FILM TECHNIKÁJA. Bolyai Akadémia, Bp. 1944.

⁵³ SZÓTS ISTVÁN: RÖPIRAT A MAGYAR FILMMŰVÉSZET ÜGYÉBEN. Független Nyomda, Bp.

elé merészkedett vele, nem kavarhatott vihart, pedig kristálytisza logikája, objektív helyzetfelmérése, elméleti és gyakorlati igényessége mércét jelentett a hazai kinematográfiában ténykedők számára – s azért is oda kellett volna figyelni Szóts szavára, mert ő megmutatta: lehet szemben úszni az árral, értékek teremthetők devalváció idején is. Némi elégtétellel legfeljebb az szolgálhat a szerző számára, hogy a későbbi évtizedek során úgyszólván bibliaivá nemesedett a textúra, idézték, értelmezték, magyarázták, s a mai napig hiteles állapotrajznak tekinthető.

A RÖPIRAT – befejezés és nyitány. A felnőtté váló filmliteratúra zsinórmértéke, mely új normák és eszmények felé mutat.

Archetipusok a mozgó fényben

A film talán a legalkalmasabb a mítoszi archetipusok (ösképzetek) felszínre hozására, hiszen a film profán természete ellenére szakrális is: a születés (fény) és a halál (sötétség) dialektikája. Moziban ülni annyit tesz, mint repülni és zuhanni: álmodni és felébredni. Mindegy az, hogy egy történetben a ritka archetipikus montázsorok fekete-fehérben vagy színpompában jelennek meg, egy a lényeg: a történetet, epikus alapzatot hajszálereivel átszővi,¹ átjárja, a zárt 'van'-t a szakrális létbe emeli.

Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy egy teljes kisfilmben (A szél) és két játékfilm részleteiben (Szindbád, Solaris) mutassam ki az archetipusok mozgóképes metamorfózisát.

Szindbád csendje

„A kép hallgatag költemény, a költemény beszédes kép.” (Plutarkhosz)

A filmtörténet ritka pillanata, mikor szerális montázsor jelenik meg a filmszöveg dramaturgiai fordulópontján. Sőt egyenesen kivételes, mikor ez a montázsor metaforikusan viselkedik, legfőképpen azért, mert a gyorsuló montázsok képeinek többsége archetipikus motívumokból építkezik vagy arra utal. Ilyen mély azonosságra vall Alfred Hitchcock Psycho-jának (1960) filmakadémiákon tanított zuhanyozó-jelenetének 71–78 snittje és Huszárík Zoltán Szindbád-jának (1971) az inzeret előtti és utáni 84 attraktív vágás-sorozata.² Mindkét filmben ezek azok a kulminációs pontok, ahonnan az archetipikus motívumok asszociációs szétsugározódnak a filmek szövetében. E filmek utazások a halálba: a Psycho az ősi rettenet kiáltása, a Szindbád a „nagy kapu” előtti megcsendesedés, a búcsúzó méltóság. Az első az ős-horror artikulációja, a másik a képbe oltott lágy bánat. Mindkét filmben a halál ösképe mossa át az összes motívumot: a Psycho-ban az éjszaka (gyér világítás, kitömött madarak, a rend őrének riasztó szemüvege, a függöny mögül előlépő gyilkos elmosódó/nemtelen alakja), a víz (zuhanyozó, vér, örvény, könny): a Szindbádban a négy őselem (füst, parázs, csöpögő víz, leves, hó, olvadás, patak, falevél, páfrány, fenyő, fakéreg, domb, sík, utak erdő, temető, templom, épületek, felhő) oszcillál-lélegzik. Még az akusztikus jelek is a halálképzet arculatának lenyomatai: az előbbiben a zaklatott, darabolt kísérőzene, a rettenet zörejei, az utóbbiban a lassú zongorabillentések, női kacajok és az elégikus cselló pengetése, a mondatok zeneivé

válása. Úgy tűnik, a halál ösképe mindkét filmben olyan „mélységi dramaturgia”, amely az érzéki és intellektuális tartalmat hordozza.³

A Huszárík-életmű korai, irodalmi és képzőművészeti fogantatású⁴ kisfilmjei metaforikus-meditatív filmversei (Groteszk, 1968; Elégia, 1965; Amerigo Tot, 1969; Capriccio, 1969) prelúdiumok, szakrális előjátékok a Szindbád mitikus álomvilágához.⁵ Valami különös és egyedi impresszionista-szürrealizmus⁶ olvad itt össze a szférák zenéjévé: „A szürrealizmus olyan, mint az eső: valami megfoghatatlan – a felhőből – jön, de a földet veri”. „Egyszerre kell megragadunk a naturálnál és a realitásban, és fölülemelkedni rajta” (Huszárík Zoltán).⁷

Ezen előképekben már filozófiává nemesített idő van: univerzális-szakrális végrendelet-leltár,⁸ utazás a halál felé, elmúláshorizontok (vonat, lovak és utak, kéz és szobor, varjúrebbenés és hőember, olvadás); emlékezés, védekezés, szorongás; kozmikus gyász; a tájelemek metamorfózisa (bukolikus tájból a bűnbeesett civilizációba); mitizáló színdramaturgia, képek és akusztikus elemek többszólamúsága, egymásra/egymásba csúszása; képek időfelettivé torzítása; dinamizált képek, feleselő elégikus monológok, az egymástól távoli képek szerális mezőjének mozgása, „sajátos pseudoepikus dramaturgia”; a zene, a vers, a képzőművészet közös ritmusa (szeszély, könnyedség, strukturáltság); zenei virtuozitás és matematikai fegyelem.

A Szindbád ily módon lesz az archetipikus karakterek összegzése, a spiritualizált gazdag és szegény filmes eszközök finom szöttese.⁹ Gazdag, mert a fizikaiban, a realitásban, az érzéki létben gyökerezik; szegény, mert szigorú hűvösség, stilizáltság, lelkiség a koronája. A Szindbád spiritualitása abban rejlik, hogy fokozatosan megszünteti eleven eszközeit; amit az egyik pillanatban felépített, azt a másikban alázattal lebontja.

A Szindbád gazdag lírai poéma: 12 múltbeli – jelenbeli történetet¹⁰ szegmentál és mos egymásba, az egyenes vonalúságot a szabad monológok és a kezdő montázsor szüntelen visszatérő képei által lebegteti (arcok, virágok, hóban guruló meztelen női test, repülő rózsák stb.) Egy utazás történetét látjuk: a tetszhaláltól a valódi halálig, az álmodás tobzódó líraiságától az elmúlás feszülő drámájáig. Míg a hosszú, szekondos, szobabelsős ágyjelenetekben erősen színezett minden,¹¹ addig a meglehetősen ritka nagyközelikben tompa és elmosódott pasztellek uralkodnak: az egymástól szinte független villanások – akár csak a lecsukódó szemhéj mögötti álomban –, kezdenek lassan képpé, mesévé összeállni. Álombeli és valódi nők karjai-szoknyái közt sodródik, választ és választják, de mindig visszatér az őszanya és szerető, Majmunka révébe, utoljára pedig a búcsú kopogó szemű öregasszonyainak furcsa ölelésébe.

A történet gazdag és szerteágazó (asszociatív bevillanások; önálló hangulatú és stílusú zárt/nyitott jelenetek; az évszakok, a hold, a ló, a fészület, a kocsi, az evés mitikus jelképiségének polifonikussága; egyszerű metonímiák jelenetet előlegező hangulati feltűnései), mégis következetesen egy irányba tart. A tavasz-ébredés és nyár-szenvedély, táncok (két Tavasz tündér, Tél tündére) és a ló/kocsi dramaturgiai keretében, ívében haladunk egy álomballada titkos ösvényein.

Szindramaturgiai értelemben is a keret hídja épül a végpontok között: a film elején és a zárásban megjelenő fogat szemcsés, durva zöld-sárga árnyalata, és az orgona/fészület előtti halál, a Huszárik-kéz szuperplánjának lassuló remegése. De a többször feltűnő-elhaló-feltámadó parázs, a virágáros lány piros rózsája, a Tél tündér piros sálja, a történet aranyló gyertyái is ugyan ezen logikában mozognak.

E szakrális gazdagság és szegénység dualitása már a négy vágás érzéki-gondolati-atmoszférikus nyitásban is teljes arzenáljában készen van. A nyitóképek vizuális tézis-antitézis-szintézise¹² egy szépséges és elherdált élet „eltévedt hercegének”¹³ identitáskereső szindbádiája.

A szerális montázssorok és az ebből kinövő filmegésznek kettős szerkezeti fundamentuma van: az ébredés előtti álomsziporkák, azaz a mélytudat homályából az égő realitásba kerülő szép-fájó titkok és szende történetek, amelyek nem elég zártak, de nem is eléggé álomszerűek – ő általuk kér Szindbád bebocsáttatást a megváltó halál nyugalmaiba. Ugyanakkor a nyitó motívumsor 8 perces, IV tételes (I.: 1–37; II.: 38–59; III: inzert, 60; IV.: 61–84) miniatűr szimfónia, ahol a zenei élmény képzésében nemcsak a lassú zongorabillentések, az egy majd a két cselló pengetései, hanem Szindbád monológjának révült ritmikussága, a képek tartalmi és plánozó lüktetése, a színek őselemekben való „megmerítkezése” is szerepet játszanak.

Az I. tétel lendülete még gyors (1-2 s/kép), a képek önállóan is felismerhetők, hangulati alapon ismétlődnek, bár az 1. és 29. kép valami hihetetlen gyorsan elmozduló gördülés, fehérség zöldes barna háttér előtt – talán a később gyakran feltűnő meztelen női test fordulása a hóban. A szuperplános-szükszekondos képek többsége áll (talajra lehullott levél, páfrány, virág női hajban, női arckép, rajta száradó levél, függőleges kereszt, virágcsipkés terítő piros szirmú virággal, női portré, kezét kontyához emeli, napkorong arcú virág), de vannak, amelyek megmozdulnak, mozgásaik aprók, mintha most születtek volna (belenyúlás, zsírkarikák „tánca” a leves felszínén, felizzó parázs, pókhálón remegő és a fa erezetéről csepegő víz, a fenyő előtt felszálló füst). A színek tiszták (fehér, barnás fehér, szőke-fehér) és érzékiek, földszínnűek (vörös, piros, barnás-vörös, barna, sárga-vörös, sárgás-zöld), mintha a női arcok/bibék kinyílásának koloratikus nyomatai volnának. A hangok is kitágulnak: apró zongoraleütések leheletnyi csenddel, a 7–9. képekben be-

úszó női kacajok, csönd (s ez pont a 10., szokatlan képre esik!), majd újból a lassú futam és a csend sejtelmes ötvöződése.

A II. tétel a lírai képszerkesztéssel szakítva egy pszeudo-epikus jelképes történetet mozgat előttünk: Szindbádot fehér lova hozza „halottas kocsiján”, egyik szeretőjétől a másikig, házak előtt, a dombon, a síkban, az elveszés dantei erdejében bolyongva. A kistotálók, bőszekondok barnás-szürkéjében, barnás-zöldjében, kék-szürkéjében csak ritkán villannak elő a fehérek (a suba gallérja, női alsós szoknya, ajtó- és ablakkeret). Mikor a ló kilép az erdőből s elhangzik Szindbád kezdő, búcsúzó monológja („Talán mindenütt voltam, bálban és temetésben, erdőben és vízparton, bűnben és erényben. Sokat utaztam, most elfáradtam.”),¹⁴ 3 kép erejéig (57–59.) visszatér az I. tétel asszociációsora (zöld fakéreg: 58.), kiegészülve az összegyűrődő, kígyóbőr-szerű arany-ezüst női ruha bevilanásával (57., 59.). A hangok metamorfózisa is kimutatható: a 36. képben a csellós-uniszónos pengetéssel egy ütemben hallunk egy női hangot (36–40.): „Na, hazaviheted a gazdádát!” A konflissal az erdőbe érve elindul egy újabb csellószólam, s vele kiemelve Szindbád filozofikus monológja. A 57–59. képek csendje lezárja a pszeudo-epikus felvezetést, s érzéki nyugalmával előkészíti a III. – inzert – tétel lendületes táncmuzsikáját.

A III. tétel látszatra statikus állókép: csak az izzó parázs színének fényesedése-tompulása jelzi a lüktető életet, amely magába hordozza a „tűzvirág” kinyílását. A valceres, erotikumot, bájt és pajkosságot egyszerre idéző ellenpontozó zene, a feliratok szecessziós ornamentikája a rejtettség nyílt vizuális-akusztikus ellenszólama.

A IV. tétel már az előzőnek a hangulatából táplálkozik: ha az enyhe fény volt, akkor ez a születő fény evoéja. Az Elégia ritmusképletéhez képest (lassú-gyors-lassú) minden fordított a Szindbád IV-es montázs-sorozatában (gyors, lassú-gyors): időtlen mellérendelés. Még hangzanak az inzert futamai, mikor tükörképszerűen megismétlődik a III. tétel utolsó 3 képe (61–63.): a kétszeri ezüstös ruhagyűrődést egy virágzirom bezárulásának szuperplánja zárja közre. Innentől (64–84.) a vegetáció (fehér ruhás nő a zöld kertben, a bibe belseje, virág-fej eltört ecsettel, barnás papíron rózsaszín szalag, a padon kitért karral ül egy szőke, fehér ruhás fiatal lány, egy levél, rózsaszín-fehér virágzirmok kinyílása) és a halál-hó képzet (mezítelen fehér női test átperdülése a havon, egy kereszt hóval fedve, olvadó jég, a ködből élénk korcsolyázik a Tél tündére, mint a Vízkereszt, avagy amit akartok c. Sára kisfilm végén a gyermekek szélvitorlázása, Krisztus kereszt a hóban) snittjei ritmizálják a kisebb képszekvenciákat.

A színekben a fehér és árnyalati (vaj, sárga, zöldes, barnás) lesznek az uralkodók, de egy-egy pillanatra a vegetáció (68.) és a halál képeiben (71.) is bevilan az élénk, égető piros vagy tompább rózsaszín: a fehér hóban egy

fehér virág piros belseje, barnás írott lapon fekvő piros szalag. Az inzert zene eltűnő akkordjai után a vegetáció képeit lassan elborítja a hó, éppen ezért semmiféle akusztikus elem nem jelenik meg (64–71.), csak a 3. hóban perdülés után (72.) indul be az I. tétel meditatív Szindbád-zeneje (csellópengetés), s tart egészen a tarkovszkijosan futó hínáros patakig (80.) talán azért, mert ezen szekvenciában a monológban is utal a nőkre („bálban és temetésen”). A 80. képtől, a virágnytás reményeivel párhuzamosan ismét 4 kép időtartamára csend lesz, hasonlatosan a II. tétel végéhez. Ahogy ott is, itt is záró és előkészítő szekvenciasorral találkozunk, hiszen a 84. képben a „jelen” időbe kerülve Szindbád szólal meg: „Hölgyeim!”, s kezdetét veszi a két Tavasz tündér reneszánsz tánca kék és fehér ruhában, a hatalmas, fénykoszorúta zöld fák alatt.

A Szindbád bár minden eszközzel a halálról szól, mégis az élet szeretetére tanít, direkt bölcselkedés nélkül, elégikussá festett harmóniában, mint ahogy Krúdy Gyula zárja egyik novelláját (Szindbád útja halálnál): „Szindbád a magasba fordította a fejét. A szürke felhők alól, a hideg magasságból egy fehér lepke szálldosott lefelé. Egy fehér madár röpiült a téli éjben a havas föld felé. A virágárusnő volt, aki levetette magát a ház harmadik emeletéről. Szindbád mint babonás ember, később egy marék véres havat vett a kezébe, és magában azt gondolta, hogy szegény leány kiomlott vére feloldozza őt, eddigi balsorsa alól: 'Csillaga újra felragyog, és hajója szerencsés szelekkel repül tova.'”

A szeretet ikonja

„Annál sötétebb az árnyék, minél közelebb kerül a fényhez.” (Leonardo da Vinci)

A Solaris (1972) Andrej Tarkovszkij technikailag legragyogóbb, leglátványosabb,¹ de rendezői önítéletében legkevésbé² sikerült filmje,³ egyben az erősen tradicionalistává vált sci-fi műfaj technikai és archetipikus kódjainak kioltási kísérlete,⁴ mivel nem fizikai-külső utazásról, hanem belső faustidonquijotei⁵ (férfiás) vándorútról van benne szó. Szemléletileg folytatása az Andrej Rubljovnak.⁶ Tarkovszkij szerint mindkettő „az erkölcsi dolgokhoz való hűség külső megnyilvánulásairól, érték való harcról, hitről”⁷ gondolkodva építi fel az ismeretlenség mozgóképes ikonjait. Ahogy az Andrej Rubljovban Tarkovszkij „természettisztelő ortodoxiája”⁸ is a négy őselemmel viaskodik és a szent művészi cselekvés a megrendülés után visszatér a földre, úgy Chris Kelvin asztronauta lelke a lelkiismeret nélküli kozmikus idegenségből tékozlón megtér halott apjához, hogy rubensi alázattal a lába elé omolva⁹ elfogadja a végső-egyetlen otthon világegyetemű nyugalma. A halál és a feltámadás tétje is összekapcsolja a régmúltban és a távoli jövőben

időző, de kronológiailag érintkező filmeket: Andrej Rubljov Boriszka harangöntése után újra festeni kezd (a film záróképeiben megszínesednek az ikonok), Kelvin Harey végső eltűnésekor álmában alászáll az atyai házba, ami a Solaris óceánjában kis szigetként lebeg.

Tarkovszkij asztrológiai logikával viszonyítja egymáshoz hét játékfilmjét: együttállásukat motívumrendszere (égi szemszög, a zóna, a ház, nem képzőművészeti kulturális remisztenciák, időkiterítés, a kamera metafizikája,¹⁰ hosszú beállítások, ikonográfiai szimbolikusság, metaforizmus, jelentéskonkretizálás¹¹) és az archetipusok mélydramaturgiája (négy őselem, férfi és női princípium, ikonikus képszerkezet, színdramaturgia, akusztikus hangszöttes, a profán és a szakrális tér-idő átjárhatósága, pulzáló egybejátszása)¹² hozza összhangba.

A Solaris-ban az archetipikus mélydramaturgia minden eleme gazdagon jelen van, s az idegen műfajiság ellenére lassú terjeszkedéssel fellazítja, transzponálja¹³ a fantasztikum kötelező szüzséjét¹⁴ (konferencia közvetítés, leszállás az űrállomásra, tudósi attitűdök, ruha és felszerelés, laboratóriumok, gépházak, műszerpultok, folyosók, könyvtár, kabinok, óriás ablakok, hűtőkamra, súlytalanság, rakéta és rakétakilövő csarnok, az óceán örvénylése stb.) hűtlenül adaptálva a szláv kultúrához archaizálja Stanislaw Lem modern morális vízióját.¹⁵ Tarkovszkij felerősíti a Lemnél lappangó problémát: az emberiség minden olyan külső mozgása, amihez nem kapcsolódik belső változás (lelkiismereti, erkölcsi, ismeretelméleti), az önmagunkkal való összeütközéshez vezet. Snaut kibernetikus – a ráció felkent papja – születésnapján kiábrándultan „fényteleníti” Sartorius asztrobiológus lelkesedését a tudomány végső igazságot kereső küldetéséről:

„Tudomány? Badarság. Helyzetünkben mit sem ér. Nem a kozmoszt akarjuk mi meghódítani, a Földet akarjuk kiterjeszteni. A magunk tükörképét keressük a másféle világokban. Kapcsolatot keresünk, de nem találjuk. Mintha olyan célra törnénk, melytől félünk, melyre nincs szükségünk. Az embernek emberre van szüksége.”

Így nem véletlen, hogy a cím (Solis = Nap)¹⁶ az Abszolútumra, a Logoszra, a szellemi energiák központjára utal,¹⁷ s a film az Abszolútum elvesztése és megtalálása a megbocsátásban és szeretetben. Az erkölcsi entrópia¹⁸ megszűnése. A film allegorikus zárójelenetében a két világ (anyagi, szellemi) közös renddé olvad, egymásba foglalva a másikat: Kozmosz és Civilizáció maga lesz a személyes Abszolútum.¹⁹

A Solaris gondolati-eszmei, de egyben poétikai-zenei középpontja is Snaut születésnapja a könyvtárban, Snaut és Chris beszélgetése az űrállomás körfolyosóján és Chris és Harey súlytalan „körtánc”-ának jelenetsorai. Mint egy „hegeli ikonosztáz” három része: a szellem-anyag, ráció-álom (művészet dichotómiájának felvetése (9 perc); az üresség-tagadás, a fausti lélek istenke-

resése (3perc) és a külső befelé fordulása, szellemi-emocionális újjászületés (5 perc). Itt és ekkor ütköznek meg a kozmoszt kisajátító ember és az éjszakai vendégek lelkiismereti-szellemi energiái, majd kioltódnak, s egy kozmikus levitációban nő és férfi, mint egymás tükörképe a világ köldökén repülnek. Minden, ami előtte zajlik és utána következik, hosszú „prológus” és rövid „epilógus”: az őselemtől való elszakadás, majd az azokhoz való megbocsátó visszatalálás, elfogadó/befogadó/önmagára találó emberi „hanyatlás”.

A „prológus” 1 óra 47 perces jeleneteiben a föld (a vízben úszó sárga falevél, ezüst fűzfák a tó partján, a kert és virágai, a faház, falevelek az ablak előtt, sárga virágok a vázában, almák az asztalon, a Chris előtt elballagó ló) és a víz (a folyóban lebegő sás, a gőzölgi kis tavacska, az eső) visszatartanak Kelvint, de a levegő (három madár a kalitkában, a ház belső falán szökellő léghajók és hőlégballonok, a végtelennek tűnő autós száguldás a „jövő városában”: Japánban) és a tűz (Kelvin iratokat – emlékezetét – égeti apja kertjében) siettetné utazását.

Az „epilógus”-ban (30 perc) Christ mind a négy őselem „visszahívja”. Harey sósavivása a Földre való elvágódást készíti elő (Chris anyjával való álom-beszélgetés, földi növény egy fémdobozban az ürállomás ablakában). A víz (a folyóban hajladozó sás, a befagyott tó a kopár fákkal, a házban az apja pakolja könyveit, a hátára ömlő eső párolog) és a tűz (a ház előtt füstölő halom) fogadják otthonában, majd a védő tekintet a felhők fölül emelkedik, s a plazmaóceán égboltként óvja a szigetet, ezt a végső anyai és apai menedéket.

A „prológus” és „epilógus” közötti 17 percben Harey mint a női hajlékonyság (a fény, az anya-óceán) legyőzi a sötét, hűvös fémesillogású férfi erőt az erényt erényre helyező, lassan ikonná átváltozó mozgóképekben. Kelvint védve, sírástól fojtogatva szembeszáll Snauttal és a fausti természetű Sartoriusszal, akik az önző halhatatlanság hiú katonái:

„Harey: Chris következetesebb, mint maguk. Embertelem helyzetben emberként él. Maguk minket, a „vendégeket”, csak külső zavarónak tekintenek. Pedig mi önök vagyunk. A lelkiismeretük. De Chris szeret engem. Lehet, hogy csak önmaga ellen védekezik, de élőnek tekint engem. Nem fontos, hogy mért szeretünk valakit. Ehhez Chrisnek semmi köze. Magukat gyűlölöm. Ne szóljon közbe, nő vagyok!

Sartorius: Maga nem nő, nem is ember. Harey nincs. Meghalt. Maga csak a kópiája, kópia, matrica.

Harey: Lehet. De én emberré válok. Érző lénnyé, higgye el. Már nélküle is boldogulok. Szeretem. Ember vagyok. Maguk nagyon kegyetlenek.”

A film origópontjában mozgó „hegeli ikonosztáz” szakrális tér-időt (virtuális, de a négy emberi lény számára valós) templomot hoz létre. Ebben a

spiritualizálódó térben, előre-hátrajáró időben (lineáris, emlékezet, álom, esztétikai) a szellemivé válás formálója királynői méltósággal, nézésével, érintéseivel, simogatásával, csókjaival, sírásával és bátor őszinteségével a férfiak számára szinte nemtelen Harey. Őt hagyja ott a születésnap megaláztatás után Sartorius és Snaut, de neki csókol kezét a kibernetikus ünnepelt, Chris térdre omlik előtte, szinte érintve Harey mezítelen jézusi lábát, s hozzá rohan vissza „újbolí” férje, hogy megvédje az űrállomás 17 órás manőverezésétől.

A mítoszi archetipusoktól eltérően a Solarisban a fényhozó Harey, aki bizonyos értelemben androgün: egyszerre az óceán tükörkép-üzenete és az újjászületett Harey. Mint Chris, ő is „a két világ határán áll, és egyikben sincs otthon”,²⁰ vendég és idegen, de Chris gyónó vallomását megértve vállalja önmagát és emberivé formáló szerelmét. Ezért, mint ahogy a „prológus” néhány képében, itt is a világosságban vagy fényközben (egyedül hord élénk, sárga színű ruhát; a négyágú gyertyatartót ő helyezi el az olvasó Chris előtt, ő ejti el, mikor Sartorius megsérti, később mögötte és mellette van; mindig az asztalnál, a csillár alatt ül), a víz-föld-ég tárgyi-művészi archetipusaihoz közel ül, áll, járkal vagy lebeg (leginkább Brueghel zuhanó – Ikarosz zuhanása, Babel tornya²¹ – és emelkedő – Téli vadászat – képei között, mint belső szentélyben tartózkodik, Harey emlékezetébe a Téli vadászat részletei idéződnek). Harey egyesíti az ikonok jóságos, tevékeny emberideáljának típusait: a tiszta-szép ifjút, a hajlíthatatlan érett férfit és a bölcs öreg embert.²²

A férfiak, mivel a sötét oldalon vannak, nem látnak jól, hiába segíti őket a fényt sokszorozó tükör (Snaut) vagy a szemüveg (Sartorius). A férfi oldal látszólag nagyobb teret ural a könyvtárból (a jobb oldali félkörív két maszkja, egy férfiportréja, könyvei, két gyertyája, négyágú gyertyatartója; a bal oldali félkörív Arisztotelész portréja, egy középkori rózsablak-imitáció, a Millói Vénusz szobor másolata, könyvek, földgömb, tükör), mégis ezek mindegyike kék színben, félhomályban láthatók. E hűvös szellemi térben főként tudósok állnak (Sartorius a férfi portrénál beszél Snaut „vendégeiről”, a könyvek és földgömb előtt nevezi Hareyt kópiának, Snaut a Milói Vénusznál kárhoztatja a tudományt), de tartósan soha sem lépnek a középső-női fénytérbe (asztal, poharak, tányérok, gyertyatartók, Cervantes könyv, csillár, festmények), csak Kelvin alkalmi „átjáró”, sőt a film „hegeli ikonosztáz” részében egyre természetesebben, biztonsággal tartózkodik Harey szeretet-terében (Chris és Harey a Brueghel képek felé fordulnak, háttal Snautnak; Chris Snaut oldaláról, anszittel jön be a folyosóról Harey zónájába; miután leül Harey mellé, közéjük kerül a gyertyatartó; a felemelkedő gyertyatartó Chris kezétől indul el; kettejük súlytalan „táncában” előttük úszik el a Don

Quijote; mögöttük a Brueghel festmények láncolta; a felülről fotografált csillár háttérében Chris Harey ölébe omlik).

Tarkovszkij gyakran használja elméleti és vallomásos munkáiban egyaránt a kinoobraz (filmkép, filmikon)²³ fogalmat, mely organikusságát az időben kibontakozó jelenség megfigyelése, tagolatlansága által nyeri el.²⁴ Filmjeiben nem a véletlenszerűség, nem is a linearitás formálja a dramaturgiát, sőt a keret-jelleg, a körbeforgó ciklikusság, a külső nézőpont²⁵ belsővé válása (perspektívaváltások), síkszerűség és statikusság egyenesen a kauzalitások ellenében hatnak. Így jelenik meg az ikoni természet a könyvtárjelenet lassú, pásztázó svenkjeiben (a születésnap tárgyleíró kör-útja, a festményanalízis); kétértű komponálásában, kitartott állóképeiben, ansnittjeiben (Chris a cigarettázó Hareyt figyeli); követő és megelőző kocsizásaiban (Snaut és Chris az úrállomás folyosóján); kontrasztos szekond- és premier plánjaiban (Snaut és Chris vitája); lassú rá- és kivariókban.

Az ikon világos, fényt árasztó elsődleges (szellemi), de másodlagos (érzéki, emlékeztető) látomás is, ablak vagy ajtó, amin be lehet lépni az égi ösképek világába.²⁶ Az ikon jelenéseiben az idő fölé emelkedő tudat szemlélődik.²⁷ Az ikon az átváltozott kozmosz része, a szent anyagban megjelenő érintettség, lassú istenesülés (theosus). Az Abszolútum megszakítatlan jelenléte a szépségben.²⁸ Tarkovszkij ikon tekintete nem a bizánci feszült, fényárnyékos, száraz és komor szemlélet, hanem könnyedebb, egyszerűbb és örömtelibb, hasonlóan Andrej Rubljovhoz, a „világos és tiszta formák” mesteréhez.²⁹ Figuráik szoros ritmuskapcsolatban állnak,³⁰ (háromteres kompozíció, ansnitt, egymás felé fordulás, egymástól elfordulás, hátrafelé forduló fej stb.), ikonjaik befejezett harmóniák, megnyugtató, de nem tézisszerű lezárások, inkább költői-zenei emóciókkal teltett arany ablakok a spiritualitás világára. Mint ahogy a Trojkán az angyalok némák, fejüket meghajtják, szemük a távolba néz,³¹ úgy Chrisnek és Hareynek is bölcs szavai, elfogadó nyugalma, anygali tekintete is előttünk születnek. Nem véletlen, hogy a tradicionális ikonok, úgy Tarkovszkij modern „ikonképein” az archetipusváltozások egy lelki feltámadás-történetet jelenítenek meg, amely változások a könyvtár közepső teréhez (szentélyéhez) köthetők.

Az összes archetipus a női oldalon, képzőművészeti-esztétikai objektumokban formálódik meg: a négyágú gyertyatartó (TŰZ) és Brueghel festményei, főként a kiemelt Téli vadászat (FÖLD-ÉG-VÍZ). Az első könyvtári jelenetben ezek, hihetetlen rövid időre, de azonosíthatóan látszanak, csak intuícióval sejtethetjük egységük létjogosultságát. Chris visszatérésétől azonban a „női szentély „lesz a megtérés szakrális helyévé, a négy alaparchetipus találkozásává, de ezen ösképeket a Harey emlékeztetéséhez kötődő Téli vadászat vászna és Chris apjának amatőrfilmje is hordozzák. A második könyvtár jelenet nyolc kisebb egységre (beállításra) bontható:

1. Harley első emlékezés-analízise: Chris kisfiúként piros sapkában és nadrágban. Áttűnésekkel, vágásokkal és svenekkel a FÖLD-VÍZ-ÉG-FÖLD utat járjuk be a Téli vadászat c. képen.
2. Harey „visszatérése” a könyvtár fizikai terébe. A súlytalanságban felemelkedik a gyertyatartó, megrezdül a csillár, a szerelmesek a képek elé levitálnak, jobbról átúszik a nyitott Don Quijote-könyv (ÉG-FÖLD-TŰZ).
3. A Téli vadászat második, rövidebb analízise (FÖLD-ÉG-VÍZ), majd Chris és Harey körbefordul a Brueghel-képek előtt.
4. Harey átöleli Chris fejét, magához vonja, lebegnek, mint két angyal (ÉG).
5. A Téli vadászat utolsó, kitáguló képe (FÖLD-ÉG- VÍZ)
6. A súlytalanság megszűntével Chris Harey ölébe omlik, Harey megcsókolja Chris fejét (FÖLD).
7. Chris apja mozgófilmjén piros sapkában, tüzet rak a hóban (FÖLD-TŰZ-VÍZ-ÉG).
8. A Solaris-óceán örvénylő nagytotálja (VÍZ).

A négy archetipusnak ez az első találkozása a film kezdete óta, s ez csak a visszatérés-látomás záró allegóriájában ismétlődik meg újból.

Tarkovszkij fény- és színkezelésében is ikonszerűen járt el: eszközként akarta használni e formai elemeket, hogy általuk feltárja az ember belső világát. Tervei szerint 50-es és 70-es objektívvel forgatott volna 35-ös helyett, hogy szereplői környezetükkel ne legyenek egyenértékűek, ha kell, beleolvadjanak, ha kell, kiváljanak belőle.³² Későbbi filmjeiben következetes színdramaturgiát alkalmaz, de az Andrej Rubljov kísérlete után először a Solarisban volt igazán módja ezt kipróbálni: színioltás, zöld-sárga monokrómia (autós száguldás a „jövő városában”, Chris kabinja, Harey az arany napfényben a kerek űr-ablak előtt), a rubljovi hideg, világos természeti színek (kék, zöld, piros, fehér, arany) harmóniába fogása.³³

1. Kék: a könyvtár szobrai, képernyője, egyik szék támlája, könyvek fedőlapja, oldalgerince, a rózsablak egy részlete, a csillár üvegfüggői, Chris halvány inge, Sartórius sötét pulóvere, a Brueghel festmények élénk, eleven ég-színei, az űrállomás körfolyosójának hideg, szinte vakító tónusai, a folyosó lemez oldalai.
2. Zöld: a Téli vadászat fa és növényi zöldjei, a földgömb, zöldecs fény a képek alján.
3. Piros: a rózsablak nagyobbik részlete, az állomás folyosójának csikborítása, a piros nadrágos és sapkás kisfiú, könyvek.

4. Fehér: Snaut fehér inge, a piros sapkás fiú a havas tájban, a Téli vadászat hótakarója és befagyott tava, a rózsablak egy részlete, tányérok, a hömpölygő óceán.
5. Arany: a gyertyatartók, a gyertyák lángjai, rőzsetűz a hóban.

Andrej Rubljov Szentháromság c. ikonján szinte nincs mozgás, nincs cselekvés. „A három angyal a legteljesebb némaságban helyezkedik el”,³⁴ tehát a szemlélődés feltétele, hogy az ikont az érkező isteni csend, a külső világ akusztikus hiánya vegye körül. Lehetséges-e, hogy Tarkovszkij a filmhangot is ikonikussá formálja? Egy módon igen: ha az ikoni természetű képet át-mossa, átlényegíti a kívülről beemelt klasszikus európai zene (J. S. Bach) és a szintetizált zenei elemek (Eduard Artyemjev), effektek, természeti és emberi hangok keverésével. Bach orgonamuzsikája háromszor³⁵ tűnik fel a Solaris-ban: kétszer az úrállomáson (az apa filmje, könyvtári levitáció), egyszer a „hazatérés” allegória-zárlatában; mindkettőnél egyaránt utalva az elvesztés bánatára és a rátalálás ünnepére. Mindegyik kép emlék, csoda, álom – valamilyen értelemben látomás. Elválva profántól az idő szakralitásával telítődik, s így ikoni természetű. Különösen a középpontba helyezett levitáció: az „anyag bilincse”, a földi létezés legyőzése más filmjeiben is a kiválasztottság jele (Andrej Rubljov, Tükör, Nosztalgia).

Tarkovszkij képes filmjeiben élénk „akusztikus szönyeget” is teríteni, szinte mindig a profántól való leválasztódás (emlékezés, álom, látomás) pillanataiban. Ez történik Brueghel Téli vadászat c. képének többszöri analízisekor: az állókép totalitását feldarabolja, majd lassú svenekkel és variókkal megmozgatja a háromterű, nagy térbeliséget sugalmazó kompozíciót, vágásokkal és áttűnésekkel megsokszorozza az egyetlen fundamentumot. A mozgóképpé varázslás hitelesítéséhez természetes effekteket (madár-csicsergés, kutyaugatás, emberi hangok) kever a sík kép hátteréhez. Hiszen ilyen az emlékezés természete: birtokoljuk is, meg nem is.

Tarkovszkij a „szeretet ikonosztázát” álmodta élénk a Solaris-ban. A természetesből felépítve a szimbolikus, azaz a határtalant és titkosat:

„Az oszthatatlan és megfoghatatlan művészi kép tudatunktól függ, és attól a való világtól, melyet ábrázol. Ha rejtélyes a világ, rejtélyes az ábrázolás is. A kép afféle egyenlet, mely az euklédesszi tér által határolt tudatunk és az igazság viszonyát fejezi ki. Mi magunk nem vagyunk képesek a maga teljességében befogadni a világegyetemet, a művészi kép azonban ki tudja fejezni ezt a teljességet” (Andrej Tarkovszkij).³⁶

Szélmozdította kép

„A mítosz merőleges a szövegre.” (Jean Cocteau)

Iványi Marcell *A szél* (1996) c. rövidfilmje különös, zavarba ejtő mozgókép: egyesztusú remekmű, mint egy kalligramma, s mégis utánérzés, sőt majdnem blöff. Félő, hogy a film kuriózum-jellege és az európai-amerikai filmköztudat sajnálatos amnéziája egészen más helyi értékbe emelte e próbálkozást.¹

Iványi szakrális filmet alkotott: poétikust és kegyetlent, nyerszet és balladait. E lírai „szösszenet” a filmnovellához képest egyszerűbb, egyívűbb, bátrabb és pontosabb² az erőteljes formai megoldások talpatán.³

Az ihletet Lucien Hervé: *Három asszonyság* (Audincourt, 1951) fotójából meríti, de attól két mozzanatban is eltér: a nézőpontot magasabbra emeli s kihagyja a házak és a fák hátterét⁴. A balladaiságot különösen fokozza az élesre fogott, egyfelé tartó árnyékok és a fehér szalagház drámai kontrasztja. Szakrális atmoszférát teremt tehát az árnyékok kezelése: a három asszonyé összetart, mint közös sorsuk, a férfiaké az akasztásra orientált, félelmetesen megnyúlt. Egyébként feltűnően árnyéktalan, egyetlen sík minden. A tájba belépő élő és élettelen elemek a két fő történésre (nők, férfiak) stilizálják a képi és akusztikus mozgásokat.

Talán J-L. Godard: *Weekend* (1967) c. színes filmjének ismeretére is vall a balról jobbra mozduló, magabiztos körsvenk. Az említett filmben, a Zenei akció c. részben, egy mezőgazdasági telep háromszori bemutatása közben halljuk a különös Mozart-koncertet adó zongoraművész játékát és értelmező monológját, s a három asszony szinte azonos testtartásban, azonos ruhában áll, szemlélve az „abszurd jelenést”. Godard feltehetőleg ismerte az elhíresült képet, hisz következetesen a gazdasági épület és traktor elé állította nőalakjait, megtartotta a bal oldali asszony szoknyájának világos tónusát (kék), az udvar közepe felé mutató három vetett árnyékot (Hervével és Iványival ellentétesen), az asszonyok közötti távolságot és az enyhe szél mozgását, amely a középső asszony haját és hármójuk szoknyáját libbenti szinte láthatatlanul. Mivel a 7 perc 21 másodperces zenei akció akusztikus (zene, zörejek) és valós mozgások (emberek, árnyékok) fokozó dinamikájára épül, így mindenki, akit a kamera pásztáz, valamilyen értelemben mozog, csak az asszonyok statikus pontok, hiszen minden más mozgó organikus objektumot (embert) maximum kétszer látunk. Összhangban a felszabaduló „képenergiákkal” az asszonyok fokozatos bemozdulása oldja ezt a női stabilitást: csak a középső nőalak fonja karba a kezét, az első zsebre teszi, a harmadik maga mellé engedi; az első nőalak enyhe terpeszben áll, míg Hervé és Iványi képein szorosan záródnak a lábak; a második svenkben az első svenkből megér-

kező fiatal pár lép a három nőalak elé. Godard körsvenkje kétszer mozdul jobbról balra, egyszer balról jobbra, s így az asszonyok sohasem kezdő vagy végpontok, mint Iványi fájdalmas szobor alakzatú asszonyai. Iványi 5 perc 39 másodperces egysnített rövidfilmje ezért nemcsak tartalmi értelemben organikusabb, mint Godardé: a Weekend-ben az akció lopott pihenő egy túlcivilizált világ örülete közepette, Iványinál minden szerves és kozmikus, tehát szemlélődő és a női-férfi princípiumhoz igazodóan lassú.

Iványi filmjében a lassú, szinte rejtjelezett-meditatív történések mindvégig megtartják nyers, naturalista alapjukat. A szemlélődő tónus hordozói leginkább a képi archetípusok a rendkívül cizellált akusztikus világ és ezek szerves egysége. Az egymástól elválasztott riadt asszonyoktól (kettejük keze összekulcsolva, a fekete ruhás aprózva előre dülöngél), azaz a kiüresedő termékenység síkjától a férfiak, szinte egymásba érő, pusztító csoportjaig záródik az élet és a halál köre. Tehát a teljesség mitologikus dimenzióját bejáró kamera elfelezi a teret és az időt: az asszonyoktól a „felkelő” napig tartó félkör a fény, a születés szakrális tere és ideje, a sötét férfitestek által megtömött tér profanizálódik – a férfi ítélkező erő elpusztítja mindazt, amiért a nő élt.

Az első síkban mindennek távlata van: az előtér-középtér mozgásait a háttér totáljai az időtlen hallgatásba emelik (épületek, erdősáv, puszta). Itt apró elmozdulások sokaságával találkozunk (galambok, jobbról három férfi jön szekeret húzva, a fekete ruhás asszony billegése és szoknyájának a lebegése, ajtócsapódás); minden csupa vitalitás, remegés. A második síkban minden merev, mozdulatlan, legalábbis az apró mozgások száma és jellege erősen csökken. Nézésük iránya az asszonyokéval ellentétes. Ruhájuk kis részén megcsillan a napfény, a nagyobbik része azonban sötét marad. A kört átmettszi a jobbról balra tartó szekér mozgása, s ez a békés, férfias lendület csak a kivégzésre várakozás halálos némaságában lassul le. A kamera a kiszolgáltatottak felől közelít (várakozók, kivégzettek) a hatalom hármashierarchiájához (pap, bíró, hóhér). A kör kiinduló- és zárópontja mindenképpen azonos: a női princípium védő-ellenálló jelenléte (a madarak be- és kiröpülése, a biztonságot sugárzó földre leigazított nézőpont, kakaskukorékolás, az erdősávban megcsillanó napfény, a fa alatt ülő kutya és a juhászokkal haladó fehér komondor, a mező fehér kis virágai, női énekhang). A nő túlél mindent, ő a kezdet és a vég.⁵

A fa a világszintes drámákban origópont, a létsíkokat összekötő világfa. Itt két alakjában is (a ház mellett itató és egy kopár fa áll, a délutáni napfényben álló kiszáradt fa előreveti árnyékát) lecsupaszított, terméketlen a gyökerektől az égig, motívikus előrejelzője egy készülő tragédiának.

Az egész filmnek van egy lassú, félelmet hordozó, lélegzéshez hasonlító lüktetése: a kamera szinte pulzál, nem egyetlen szabályos körsvenket formál,

hanem enyhén ráközelít, eltávolodik, nyit, hátrál, leereszkedik, felemelkedik. A női „féltekén” a földközelség, a férfi „mezőben” az attól való lassú emelkedés a jellemző.

A cím is rejtjelez, eufemizál: az erőszakos halált csak az elmúlás-csend apró történéseivel lehet konkrétságából a szakralitásba emelni.

A zárókép kettős értelemben is utal az eredeti forrás (fénykép) megmozdítására: 1. két asszony lehajtott fejjel bemegy a házba, a sorban utolsó gyászruhás még marad egy rövid ideig, előrebillen és vissza, majd bizonytalan mozgással ő is távozik; 2. a kifehéredés a mozgókép állóképbe való áttűnését, a kimerevedés lehetőségét sejteti. Jancsó is használja ezt a megoldást a Csend és kiáltás zárlatában. A jancsói Szegénylegények-motívumok amúgy is nagyon direkt utánérzések: kietlen puszták, fehér házak, fekete és fehér hangsúlyozott kontrasztja, zsák a kivégzésnél, a zárókép zenei lezárása.

A vágásokat tulajdonképpen a mágikus körbe beérkező élőlények és a szakralisan kettéosztott (fény, sötétség) kozmikus dimenziók végzik el. Egy kivégzés lefojtott képi „kiáltása” világszintek kontrasztjában.

A film szó szoros értelmében nem néma, inkább természetes zajközörejek elszórt halmaza, amelyek megfelelő képhez járulva és ismétlődve rejtett zeneiséget is hordoznak (madárcsicsergés, az ajtó csikorgása és ahogy a szél csapkodja kétszer; kutyaugatás kétszer, távoli majd erősödő kolomp, csörtetés; kakas-kukorékolás kétszer, kellemetlen zajok, egyházi vagy népdal dúdolt dallama női előadásban kétszer). Ez utóbbi teljesen szervesen függelék, érzelmi manipuláció, még ha a film női sugárzását egyértelműbbé is teszi, ugyanis a zajok-zörejek önállóan, a képekkel párhuzamosan kompozíciót hoznak létre.

Jegyzetek

I. Szindbád csendje

1. Gyertyán Ervin: Mit ér a film, ha magyar? Mokép, 1996. 97. o.
2. Az oxfordi egyetemen tanítják a Szindbád egyik nagyjelenetét: a virágáros lányt
3. Kortársunk a film, Múzsák 1983. 159. o.
4. Veress József: A film a nevelés szolgálatában Budapest, 1986. 32. o.
5. Gyertyán: i. m. 98. o.
6. Gyertyán: u. o. 96. o.
7. Gyertyán: u. o. 96. o.
8. Zay László: Huszárik Zoltán Múzsák é. n. 10. o.
9. Paul Schrader: Transzcendentális stílus a filmben, Filmkultúra 1992/2. 8. o.
10. Zay: i. m. 78. o.
11. Zay: u. o. 69. o.
12. Magyar filmkalauz, Magvető, 1985. 374. o.

13. 88 és ½ híres film, Móra 1996. 295. o.
14. Gyürey Vera–Honffy Pál: Chaplintól Mihalkovig, Budapest, 1987. 322. o.

II. A szeretet ikonja

1. V. L. Petrusenko: Nosztalgia az abszolút iránt, Kijev 1999. 89. o.
2. Andrej Tarkovszkij: Tolsztoj komplexusa, Szerk. és vál., Seweryn Kusmierczyk. Varsó, 1989. 224. o.
3. 1972-ben Cannes-ban a zsűri Nagydíját kapta a Solarisért, s bár nem dobozolták, mint az Andrej Rubljovot, de nem engedték, hogy a filmmel Párizsba utazzon. A filmhatóságok február 5-én engedélyezték a moszkvai bemutatót egy harmadrendű moziban, a Mirben, mégis teltház volt. Azonban a film későbbi forgalmazását nem vállalták, mert a rendező a 35 pontos, provokációnak is beillő módosítást nem volt hajlandó teljesíteni. A.Tarkovszkij: Napló, Osiris, 2002. 71-93. o.
4. Korcsog Balázs: Földelt sci-film, Filmvilág, 2002./1. 29. o.
5. Kovács-András Bálint–Szilágyi Ákos: Andrej Tarkovszij, az orosz filmművészet Stalkere, Medvetánc, 1985. 111–115. o.
6. Az apai ház verandáján áll Kelvin. Közben csendesen esik. Az asztalon alma és fehér esésze, ezek bibliai szimbólumok. Az alma a jó és rossz gyümölése, a esésze Rubljov Szentháromság ikonján van, az angyalok előtt. Kelvin úrállo-más kabinjában, az ajtó mellett, szinte a sarokban rejtezik Andrej Rubljov Szentháromság ikonjának miniatűr reprodukciója. Mindkét jelenet olyan, mint a leendő jövő kozmikus védő amulettje.
7. M. Turovskaja: 7 és ½, Moszkva Progressz 1991. 78. o
8. Chris Marker: Hét pecsét, Filmvilág, 2002./1. 31. o.
9. Korcsog Balázs: i. m. 30. o.
10. Chris Marker: i. m. 31–33. o.
11. Kovács-András Bálint–Szilágyi Ákos: Tarkovszkij, Helikon 1997. 45–60. o.
12. Kovács-András Bálint–Szilágyi Ákos: Tarkovszkij i. m. 43–44. o.
13. Nemes Károly: Panfilov, Mítta, Tarkovszkij, Múzsák é. n. 70. o.
14. Kovács-András Bálint: Film és elbeszélés, Korona Kiadó 1997. 19. o.
15. Korcsog Balázs: Titanisz az égben, Filmvilág 2003.) 3. 58. o.
16. V. L. Petrusenko: i. m. 102–103. o.
17. V. L. Petrusenko: u. o. 90. o.
18. A. Tarkovszkij: Napló i. m. 65. o.
19. Kovács-András Bálint–Szilágyi Ákos: Tarkovszkij i. m. 137. o.
20. Gelencsér Gábor: Filmolvasókönyv, Iskolakultúra Könyvek 2003. 65. o.
21. Korcsog Balázs: Földelt sci-film, i. m. 30. o.
22. V. N. Lazarev: Rubljov, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat 1963. 32. o.
23. A. Tarkovszkij: A megörökített idő, Osiris, 1998. 66. o
24. Gelencsér Gábor: i. m. 58. o.
25. Zaválnij Bogdán szíves közlése
26. Pavel Florenszkij: Az ikonosztáz, Corvina 1988. 33. o
27. P. Florenszkij: i. m. 38. o.

28. Kovács-András Bálint–Szilágyi Ákos: Tarkovszkij i.m. 45. o.
29. V. N. Lazarev: i. m. 10–12. o.
30. V. N. Lazarev: u. o.15. o.
31. V. N. Lazarev: u. o. 22. o.
32. A. Tarkovszkij: Napló i.m. 57–58. o.
33. V. N. Lazarev: i. m. 30. o.
34. V. N. Lazarev: u. o. 22. o.
35. Korcsog Balázs: Földelt... i. m. 30. o.
36. A. Tarkovszkij: A megörökített idő, i. m. 104. o.

III. Szélmozdította kép

1. A film 1996-ban elnyerte az Arany Pálmát a cannes-i fesztivál rövidfilm kategóriájában, F. F. Coppola ajánlására, ugyanakkor a győri Mediawave-en nem fért be az első tíz alkotás közé.
2. Bíró Yvette: Egy akt felöltöztetése, Osiris, 1996. 58–59. o.
3. Gelencsér Gábor: Filmhaiku, Filmvilág, 2002. 8. 32. o.
4. Filmvilág, 1996./7 belső borítóoldal
5. Simó György: Szembeszél, Filmvilág 1996./7 32. o.

A filmfinanszírozásról

A társadalom különböző csoportjai – művészek, politikusok, kultúráközvetítő szakemberek, újságírók – sokat foglalkoznak a filmművészet kérdéseivel, a filmgyártás –, illetve forgalmazás és a moziüzemeltetés problémáival. Az utóbbi években azonban figyelmük, kritikájuk növekvő mértékben irányult a filmfinanszírozás helyzetére is. A pénzügyi lehetőségek ugyanis az elmúlt 10–15 évben minden korábbinál erőteljesebben s közvetlenebbül meghatározták a magyar film sorsát, a magyarországi mozik esélyeit. Ezért szükséges nagyobb figyelmet fordítani a finanszírozás állapotára, szerepére.

Más művészeti, kulturális ágazatokhoz hasonlóan a filmek, illetve mozik világa is összetett, sokszereplős. Ezért a filmfinanszírozással kapcsolatban szintén számos megválaszolandó kérdés merülhet fel. Például:

- Milyen volt a filmfinanszírozás a rendszerváltás előtt?
- Hogyan s miben változott a filmfinanszírozás rendszere a rendszerváltást követően?
- Milyen forrásokból és milyen módon juthat pénzhez a filmgyártás, a forgalmazás, a moziüzemeltetés, a filmklubok, az art mozik működtetése, a videókazetták és DVD-k kiadása, a filmes rendezvények szervezése?
- Milyen a filmfinanszírozás jogszabályi háttere, mit tartalmaz e területre vonatkozóan a magyar „filmtörvény” tervezete?
- Más országokban (főként az Európai Unióban) hogyan oldják meg a filmfinanszírozás problémáit?
- Milyen aktuális kérdések, gondok foglalkoztatják az érintetteket és a közvéleményt napjainkban Magyarországon a filmfinanszírozással kapcsolatban?

A filmfinanszírozás ellentmondásos helyzete indokoltá tenné, hogy az érdeklődők, illetve érintettek átfogó képet, elméletileg és történetileg is megalapozott elemzést kapjanak e területről. A médiában gyakran szólnak, írnak finanszírozási vonatkozásokról, az egyetemeken, főiskolákon is írnak ilyen témájú dolgozatokat, szakmai szervezetekben születnek belső anyagok, de igényes, színvonalas szakirodalom (pl. folyóiratcikk s különösen könyv) alig van.

Részben ezért, részben pedig terjedelmi korlátok miatt, jelen írásban csak a szerteágazó témakör néhány – szubjektív alapon kiválasztott – aspektusával foglalkozom.

I. Már a 80-as években felismerték, hogy az alkalmazott finanszírozási rendszer nem ösztönöz minőségi teljesítményekre, a túlhaladott és költséges szervezetek korszerűsítésére, az értékek támogatására, s megfogalmazódott az igény a megmerevedett támogatási rendszer átalakítására, egy hatékonyabb működési támogatásra. 1988-tól az állami kulturális irányítás lemondott a műsorpolitikai kategóriák szerinti nézőszám előírásáról, s mind nagyobb teret engedett a piaci mechanizmusok érvényesülésének, a keresletkínálat törvényszerűségeinek.

A politikai rendszerváltást követően (1989/90-től) – de nemcsak a rendszerváltás miatt! – ellentmondásos folyamatok bontakoztak ki a film és a mozi világában Magyarországon is. Egyrészt valóban gyökeres átalakulások, radikális változások zajlanak, új viszonyok és új szellemiség válik meghatározóvá. Másrészt azonban a helyzet egyes időszakokban, illetve viszonylatokban romlott, és negatív jelenségek is kialakultak, felerősödtek. Összességében azonban a fő tendenciák (pl. a helyi és szakmai önállóság növekedése, az alkotói szabadság kiteljesedése, a demokratizmus erősödése) jó irányban haladtak.

Az állam szerepe jelentősen megváltozott, nagyjából csökkent.

Megszűnt a filmszakma közvetlen irányítása. Az illetékes minisztériumnak (1998-ig MKM: Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1998-tól NKÖM: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) feladata már nem a beavatkozás, a szakmai kérdésekben való döntés, a források kizárólagos elosztása, hanem a filmszakmát érintő legfontosabb feltételek biztosítása. (például az intézményrendszer átszervezése és korszerűsítése, az autonóm szakmai szervezetek működési feltételeinek megteremtése, az új finanszírozási rendszer kimunkálása és bevezetése, a korszerű jogi szabályozás).

1991-ben megszűnt az MKM Filmfőigazgatósága, mint pénzelosztó és cenzori szereppel rendelkező központi hatalmi tényező a filmügyekben. Helyébe a Film és Videó, majd Mozgókép Főosztály lépett, amely túlnyomórészt igazgatási feladatokat látott el (korhatár szerinti filmbesorolás, filmstatistikák gyűjtése, jogszabályok előkészítése). Az Orbán-kormány időszakában a filmügyeket a NKÖM Művészeti Főosztályán belül intézték, a Medgyessy-kormány alatt pedig a NKÖM-ben létrehozott Audiovizuális Főosztályon.

„A 46/1990 (III.13.) MT rendelet megjelenésével a mozgóképszakma valamennyi területe – gyártás, forgalmazás, moziüzemeltetés – megszűnik állami monopólium, illetve állam által engedélyezett tevékenység lenni.” (Kormos Sándor: Közművelődési intézmények és szervezetek. 1999. 199. o.)

A NKÖM 1998–2002 között a Millenniumi Program keretében 5 milliárd Ft-ból közvetlenül, a MMA megkerülésével is finanszírozott filmeket. Ezek között voltak egész estés játékfilmek, történelmi filmek, de televíziós műso-

rok is. A minisztérium ezt megtehetette, törvényt nem sértett ezzel az eljárással, de a filmszakmán belül mégis nagy felháborodással fogadták. A legnagyobb botrányt a Hídember című film forgatása váltotta ki. Ennek költségvetése eredetileg 1,8 milliárd Ft volt, melyből a NKÖM 1,082 milliárd Ft-ot biztosított. Mindez azonban akkor történt, amikor az MMA (Magyar Mozgóképek Közalapítvány) Játékfilmes Kuratóriumának egész éves kerete csak 460 millió Ft volt, s amikor egy színvonalas magyar filmet 150-200 millió Ft-ból el lehetett készíteni.

A médiában – gyakran indulatosan – „megkettőzött filmiparról”, „párhuzamos filmgyártásról” beszéltek. Olaj volt a tűzre, amikor felröppent az első magyar operafilm – a Bánk bán – elkészítésének a híre 760 millió Ft állami támogatásból, melynek rendezője az Orbán Viktor miniszterelnök útjait megörökítő Kael Csaba lett.

A szakmabeliek sérelmezték, hogy a NKÖM „igazságtalanul” jóval nagyobb összegeket ad egy-egy film elkészítéséhez, mint az egész filmszakmának, s hogy ezeket a támogatásokat a kormány holdudvarába tartozó emberek kapták. Fiatal filmesek egy kis csoportja (a Madzag Filmegylet képviselői) a Hídember zártkörű bemutatóján tiltakozó röplapokat szórtak szét a közönség körében. A NKÖM azonban nem reagált a felháborodásra, sőt! Még azt sem voltak hajlandók közölni, hogy mekkora összeggel gazdálkodnak, mennyi pénzt fordítanak a Millenniumi Programon belül filmek gyártására.

A vitában olyan – választ igénylő kérdéseket vetettek fel, mint például:

- Demokratikus-e a szakmát, a pénzek elosztására hivatott alapot, alapítványokat kihagyni a támogatások odaftéléséből?
- Rendelhet-e a kormány filmeket közvetlenül?
- Etikus-e politikai célokra felhasználni a kultúrát, egy olyan tömegekre ható, s akár propagandaeszközként is használható művészeti ágat, mint a film?

A szakmabeliek nagy része egyetértett abban, hogy a kormány, a minisztérium elkülöníthet összegeket filmek elkészítésére, s azt annak adja, akinek akarja. Elismerték, hogy jó filmeket készítettek a kiemelt támogatásból, európai színvonalú műveket, amelyek gazdagítják a kultúrát, a magyar filmművészetet. A problémát a támogatás módszerében és a szakma megkerülésében látták, s elvárták volna, hogy döntések csak a szakma és az állami irányítás egyetértésével születessenek. Bereményi Géának, a Hídember rendezőjének a véleménye: „... tudom, hogy miből táplálkozik és mennyiben jogos a felháborodás. Ott jogos, hogy ez egy szétrombolt, tönkretett szakma, és sokaknak nincs módjuk dolgozni, bizonyítani. Történelmi filmre szükség van Magyarországon, a filmnek azt a lehetőséget, hogy a múltat földidézze és átélhetővé tegye, nem szabad kihagyni. Az lenne jó, ha minden évben készülhetne egy ilyen film és mellette a többieknek is lenne módjuk

munkára.” (Bori Erzsébet: Történelmi filmre szükség van. Magyar Narancs 2002. április 18. 26. o.)

Az utóbbi 13 évben növekvő gondot jelentett a filmgyártás költségeinek előteremtése. Egy egész estés magyar játékfilm elkészítése kb. 100-150 millió forintba került. Ez nemzetközi viszonylatban nagyon olcsó. Problémát egyrészt az összeg előteremtése okozott a különböző forrásokból, másrészt a folyamatos munka pénzügyi háttérének a biztosítása. Szakemberek szerint Magyarországon az állami támogatások és a magántőke szokásos elvárható aránya 2/3:1/3, de ettől gyakori az eltérés. Gyakran előfordul, hogy egy-egy stáb úgy kezd bele a film forgatásába, hogy a szükséges pénzügyi források nincsenek biztosítva. (Például a Chaco Rom című film forgatását kétszer kellett leállítani pénzhiány miatt. Számos esetben pedig várni kellett a film befejezésével, amíg az ehhez hiányzó pénzt előteremtették. Emiatt esetenként a Magyar Filmszemlén való bemutatásuk is bizonytalanná vált.)

Az államnak azt is egyértelműbben el kell(ett volna) dönteni, hogy mit támogat: a nagy tömegeket vonzó produkciókat vagy a rétegközönséget vonzó, de értéket képviselő művészfilmeket. A „Valami Amerika” című sikerfilm 200 millió Ft-os költségvetésének, mintegy 35%-a, 70 millió Ft volt az állami támogatás. Az induló tőkét, 25 millió Ft-ot, a rendező – Herendi Gábor – cége biztosította. A többi 105 millió Ft-ot a rendező maga szedte össze különböző szponzoroktól (Tv2, stb). A film rekordokat döntött: 2002-ben az ötödik legnagyobb bevételt hozta a forgalmazó számára (373 millió Ft-ot) és a legnézettebb magyar film volt 526 ezer látogatóval. Ez a film kiemelkedően jó példája a magántőke filmgyártásba való bevonásának. Sajnos ma még nem ez az általános Magyarországon, s bizonyítja, hogy az állami forrásokból származó 70 millió Ft-ra is nagy szükség volt.

A filmek gyártási költségeit fedező pénzforrások megszerzése és kezelése a producer feladata, aki a szerzői jogi törvény alapján a film előállítója, s akinek a filmért a felelősséget vállalnia kell. Ő állapodik meg a szervezetekkel, ő vállalja a felelősséget a kapott pénzért. „Filmes berkekben úgy tartják, egy kézen meg lehet számolni a komoly producereket és köztük végképp fehér hollónak számít, aki nem kizárólag az állami pénzeket kockáztatja, hanem a sajátját is beleteszi az üzletbe.” (Farkas Ibolya, Vitéz F. Ibolya: Magyarok bejövetele HVG, 2002. február 2. 87. o.)

1993-ban Magyarországon létrehozták a Nemzeti Kulturális Alapot, amely 1999 óta Nemzeti Kulturális Alapprogram néven működik (NKA), hogy támogatást biztosítson különböző kulturális tevékenységek számára. Ehhez legfőbb forrása a kulturális járulék. 14 állandó szakmai kollégiuma közül a Mozgóképi Szakmai Kollégium foglalkozik a mozi- és a filmfinanszírozással. Elsősorban forgatókönyvírásra, előkészületekre és filmforgalma-

zásra ad támogatást. Tevékenységében azonban a filmforgalmazás nem játszik kiemelt szerepet, inkább a járulékos területeket (például filmtárgyú könyvek kiadása, rendezvények lebonyolítása) támogatja. Az NKA a Magyar Filmszemlén induló filmek költségvetésének csak 1-2%-át finanszírozza. Jelentősége a pénzhiány miatt elakadt filmek támogatásában nagyobb. Mozgóképi Szakmai Kollégiumához évente több száz pályázat érkezik, s a benyújtott pályázatok többsége nyer is, mert inkább több pályázatot minősítenek támogatandónak – bár emiatt egyenként kevesebb pénzt kapnak –, mint fordítva. A filmes szakma azt fájlalja, hogy míg az audiovizuális ágazat fizeti be a költségvetésbe a legnagyobb összeget, a pályázati úton elnyerhető támogatás összege messze nem azonos a befizetettel, pedig a film az egyik legköltségesebb kulturális ágazat.

1991-ben az MKM és 27 szakmai szervezet létrehozta a *Magyar Mozgóképi Alapítványt* (MMA), amely 1998 óta közalapítványként működik. Tevékenységével elősegíti, hogy a filmszakma finanszírozása kikerüljön a közvetlen állami irányítás és finanszírozás alól, s az állami költségvetésből kapott pénzt szakmai kritériumok alapján, pályázati úton, demokratikusan osszák el a támogatást igénylők között. Az MMA-nak 6 szakmai kollégiuma tevékenykedik, melyek feladata a pályázatok kiírása, a pályázati irányelvek meghatározása, a beérkező pályázatok elbírálása, a támogatás összegének megállapítása. A pénzügyi háttér biztosítása és a költségvetés felosztása a szakmai kollégiumok között a Nemzeti Kuratórium feladata.

A források elosztásán túl a MMA menedzseli is a magyar filmet, támogatja a magyarországi filmszemléket, magára vállalja a filmszervezetek tagdíjait. Nagy előnye, hogy a bemutatás előtt álló, de pénzhiány miatt be nem fejezett filmeknek gyors, utólagos segítséget is nyújtanak, s pótlólagos kifizetésekre is van mód!

Filmfinanszírozásra az állam közvetlen költségvetési támogatása az MMA rendelkezésére bocsátott összeg, amely reálértékben évről évre csökkent. Míg az 1998-ban rendezett 29. Magyar Filmszemlére benevezett játékfilmek költségeinek 29%-át fedezték a pályázati úton elosztott pénzek, addig a 2003-ban rendezett 34. Magyar Filmszemlén már csak a 14%-át.

2002-ben 83 filmprogram nyert támogatást pályázat alapján a MMA-nál!

1992-ben az MMA létrehozta a *Magyar Filmuniót* azzal a céllal, hogy a Filmunió segítse ismertté, elismertté tenni a magyar filmeket itthon és külföldön egyaránt, továbbá hogy külföldi személyiségekkel, szervezetekkel együttműködjön.

Az MKM által 1993-ban létrehozott *Magyar Történelmi Film Alapítvány* is fontos tagja a filmfinanszírozás alapítványi rendszerének. A céljai megvalósítását szolgáló kezdeményezéseket és programokat támogatja pályázati úton.

Az állami szereplők, illetve állami források nem tudják biztosítani egy film elkészítésének teljes költségét, ezért mellettük növekvő súllyal van jelen a filmfinanszírozásban a *magántőke* is. Szponzorként, kölcsönösen előnyös szerződés alapján, gyakran hazai és multinacionális cégek, magánemberek, vállalkozók is szerepelnek. A pozitív tendencia ellenére, a Magyar Filmszemlén 2003-ban bemutatott filmek költségvetésének egyelőre „csak” 13-25%-át fedezték a szponzori befizetések!

Egy újabb pénzforrást jelent a filmszakma számára „A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi 1. számú törvény” – az ún. „Médiatörvény” – 16. paragrafusa: „Az országos és a körzeti televízió – a nem filmre szakosodott műsorszolgáltató kivételével – a reklámbevételének 6 százalékát új, magyarországi filmalkotás létrehozására köteles fordítani. Ez legalább fele részben játékfilm, dokumentumfilm, népszerű tudományos film vagy animációs film, harminc százalékában nem saját gyártású alkotás. E kötelezettség filmgyártást támogató közalapítvány, vagy állami alap részére – a bemutatási jogon kívüli, egyéb megkötés nélkül – befizetett pénzüsszeggel is teljesíthető. E kötelezettség szempontjából a befizetett összeget kétszeres szorzóval kell figyelembe venni.” Ennek alapján az MMA elvileg a televíziók reklámbevételének 3%-ával is gazdálkodhatna, de sajnos e törvényi előírásnak a televíziók nem tesznek eleget. Az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) *Műsorszolgáltatói Alapja* napjainkra a magyar audiovizuális ipar legfontosabb támogatójává vált. Támogatáshoz jutni e forrásból is pályázati úton lehet. A pályázóknak rendelkezniük kell valamelyik tévécsatorna befogadó nyilatkozatával. A pályázatokat eseti bírálóbizottság értékeli, ajánlását a Testületnek kell jóváhagynia.

Az ORTT Műsorszolgáltatói Alapja az első pályázatot 1998-ban írta ki: játék-, dokumentum- és animációs filmek támogatására összesen 3,4 milliárd forintot nyújtott. A Filmszemlére befejezendő 11 játékfilm elkészülését segítette az ORTT 200 millió forinttal. Még 1998-ban írták ki a második pályázatot és szintén 200 millió forintot osztottak szét. A tíz pályázó költségvetésének átlag 26%-át fedezte az ORTT támogatása. 1998 óta hét fikciós pályázatra összesen 109 nyertes műnek 2,3 milliárd forint vissza nem térítendő támogatást nyújtott az ORTT, s ezzel a filmek költségvetésének átlagosan 30%-át fedezte. Az ORTT évente mintegy 800 millió forinttal segíti a hazai játékfilmgyártást. Ez annak tükrében különösen nagyra értékelendő, hogy az MMA-nak az állami költségvetésből származó bevétele kb. 1 milliárd forint, amiből 400 millió forint jut játékfilmek gyártására. Az ORTT nagy előnye, hogy egyetlen előfinanszírozó a magyar audiovizuális piacon.

A filmfinanszírozás potenciális forrásai között feltétlenül említést érdemelnek az európai uniós pályázati lehetőségek is. Például:

- *Eurimages*: az Európa Tanács Támogatási Alapja, amelynek Magyarország 1990 óta tagja. Főként az audiovizuális koprodukciós művek készítéséhez nyújt támogatást. A támogatás elnyerésének azonban feltétele, hogy legalább három európai ország független producere pályázzon, valamint forgalmazási és televíziós bemutatási biztosítékkal rendelkezzen. Nem támogat erőszakot propagáló, az emberi méltóságot romboló alkotásokat, s tiszteletben tartja, előnyben részesíti az egyes országok filmművészetének nemzeti identitást felmutató törekvéseit.
- *Média I. Program*: 1990-ben indult. Mintegy 200 millió ecu támogatást nyújtott a pályázóknak, elsősorban az európai játék-, dokumentum- és rajzfilmek készítéséhez. Létrehozta az Európai Forogatókönyv Alapot.
- *Média II. Program*: 1996-tól 2000-ig 310 millió ecut fordított támogatásra, három fő tevékenységi területen: az audiovizuális szakemberek képzése, a filmgyártás előkészítése, filmforgalmazás.
- *Média Plus Program*: 2001–2005-ig támogatja az audiovizuális művek készítését és forgalmazását, valamint az európai filmes események megrendezését.

„A Média I. programba annak idején Magyarország is bekapcsolódott: 1994-ben 620 ezer, 1995-ben pedig már 700 ezer ecu (akkori árfolyamon mintegy 120 millió forintnak megfelelő összeg) érkezett magyar pályázókhoz. A Média II.-ben azonban Magyarország már nem vehetett részt, mert az időközben megszületett médiatörvény nem volt eurokonform, mivel nem tett eleget annak az 1989-ben elfogadott és 1995-ben módosított uniós irányelvnek, mely szerint a tévécsatornák műsoridejüknek több mint felét – a hírek, a sportközvetítések, a vetélkedők és a reklámok leszámításával – európai gyártású műsorokkal kell kitölteni.” (Magyar Péter: Magyar Média Mínusz HVG 2003. febr. 15. 64. oldal) Bár a szervezet nyitott s a NKÖM a tagdíj befizetésével beléphetne a jelenleg futó Média Plus programba, de az elnyúló politikai harcok után végre módosított médiatörvény csak a csatlakozás napjától kezdve teszi kötelezővé a televíziók számára az 50%-os európai műsorkvótát.

Európa Cinema Hálózat: olyan alap, amely az európai filmek terjesztését támogatja. Külön támogatást nyújt azoknak a moziknak, amelyek vállalják, hogy az előadások 50%-ban európai filmeket vetítenek. Magyarországon három központja van: Budapesten, Miskolcon, Szolnokon. Sajnos, egyelőre még csak kevés mozi vállalja a feltételek teljesítését.

II. Az elmúlt években jelentősen átalakult a *filmgyártás és forgalmazás, valamint a moziüzemeltetés finanszírozási rendszere* egyaránt. (Az átalakulási folyamat azonban még nem fejeződött be, sőt! A közeljövőben állítólag elfogadásra kerülő filmtörvény alapján további változásokra számíthatunk!)

Az *állami költségvetésből* (többnyire a *NKÖM* költségvetési fejezetéből) a minisztérium esetenként közvetlen megrendelőként, finanszírozóként is fellép(ett), és több milliárd forinttal támogatta a magyar játékfilmipart. Többek között kiegészítette a pénzhiánnyal küszködő filmek költségvetését, hogy azok bemutathatóak legyenek, a Millenniumi Program keretében pedig teljes állami finanszírozású szuperprodukciók elkészítését segítette, (pl. *Hídember*, *Bánk Bán*). Az állam szerepét a filmfinanszírozásban is egyre inkább átveszik más szereplők (pl. a szakmaiságon és demokrácián alapuló Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Mozgókép Alapítvány stb.). Ennek előnye, hogy:

- nem egy minisztériumi vezető és apparátus dönt a maga sajátos szempontjai alapján, hanem a filmszakma képviselőit magába foglaló demokratikus testületek;
- több, egymástól független szervezettől lehet pályázati úton támogatást igényelni;
- a magántőke és a külföldi tőke is mind fontosabb tényezőjévé válik a filmfinanszírozásnak.

A *filmgyártásban* a 90-es évektől gombamód szaporodtak a filmgyártó stúdiók. A MAFILM a mai napig jelen van a piacon, de rendszerváltás előtti meghatározó jelentőségét elveszítette. A hazai filmgyártás korábbi központját először decentralizálták, majd alaposan átszervezték. Jelenlegi hivatalos neve: MAFILM Filmgyártási és Kulturális Szolgáltató Részvénytársaság. Szolgáltatásait azonban a magyar filmek készítéséhez alig veszik igénybe. Irodái bérbeadásából és külföldi bér munkákból tesz szert bevételre. Szakembergárdájának nagy részét elveszítette.

A *MAFILM-en kívül még számos állami stúdió* létezik, általában produkciós stúdióként, kft. formájában működnek, az ÁPV Rt. 100%-os tulajdonában. Csak hazai és európai pályázatok eredményeként, illetve a tévével való koprodukciók során jutnak forrásokhoz.

A rendszerváltás után megjelentek és gyorsan *szaporodtak a magánkézben lévő filmgyártó vállalkozások*, s teljesen megváltozott a gyártás struktúrája.

Önálló alkotásként a '90-es években gyártott filmeknek csak 20–22%-a származott a volt állami stúdiókból! A 100-nál is több magánstúdió többnyire az állami filmgyártás szereplőiből szerveződött. Legtöbbjük bér munkát vállal, de néhányan közülük magyar filmek gyártásában is közreműködnek. Európai mércével mérhető stúdió alig van közöttük!

A *filmforgalmazásba* 1987-ben bekapcsolódott a moziüzemeltetőként már működő Budapest Film, amelyet kis idő múlva követett a Hunnia Filmstúdió és a Helikon Film. Az új filmek 88%-át azonban akkor még továbbra is a MOKÉP forgalmazta! 1989-től, amikor már nem volt szükség állami (minisztériumi) engedélyre a filmek bemutatásához, s megjelenhetett e területen a magán, illetve a külföldi tőke – új filmforgalmazó cégek jöttek létre (pl.

Duna Film, InterCom, VICO, Hajdu Film). A MOKÉP részesedése ebben az évben már csak 62,7% (ami 1993-ig 14,6%-ra csökkent). Tehát a filmforgalmazás valóban piaccá vált, a jogtulajdonos és a filmforgalmazó között államilag nem ellenőrzött, kétoldalú kereskedelmi szerződés jöhetett létre. (Kormos Sándor: Közművelődési intézmények és szervezetek. 1999. 199. o.)

A filmforgalmazó vállalatoknak meg kell vásárolniuk a filmek forgalmazási jogát, majd el kell juttatniuk a kópiákat a mozikba. Mivel bevételük alapvetően a mozijegyek eladásából származik, az az üzleti érdekük, hogy minél több ember menjen el megnézni a bemutatott filmeket. A forgalmazóknak kiadásait (pl. reklám, szállítás, működési kiadások, a kópiák kölcsönzési díja – ami a jegybevétel kb. 38–45%-a – stb.) túlnyomórészt a jegybevételből kell fedezniük, nyereségük a nézők számától, illetve a tőlük származó bevételtől függ. Ez egy olyan kis országban, mint Magyarország, komoly gond, mert itt a filmek gyártási, forgalmazási költsége a nézők alacsony száma miatt általában nem térül meg. Ezért, a mozik életben tartása és a hatékony működés érdekében, az állami irányítás a forgalmazók számára külön támogatási rendszert dolgozott ki. Ennek példái:

Az MMA új, kísérleti jelleggel elindított finanszírozási rendszerében minden magyar filmre és a besorolástól függően külföldi filmekre is alanyi jogon jár a támogatás, amelyet igényelhet mind a gyártó, mind pedig a forgalmazó, ha regisztráltatták a filmet, illetve a forgalmazót. A támogatás célja az értékes magyar filmek mozikba és minél nagyobb nézőközönséghez való eljuttatásának segítése, valamint a vidéki művészmozzi-hálózat fellendítése nagyobb reklám, több kópia finanszírozásával. A támogatás összege magyar filmeknél 6,4 millió forint (4 kópia elkészítését fedezi s kópiánként 1 millió forint reklámköltséget biztosít). Külföldi filmeknél a magyar filmekre kapott támogatásnak csak a felét biztosítják reklámköltségre.

Az NKA-nál a forgalmazási támogatás elnyerésének feltétele minimum 5000 fős nézőszám elérése. A magyar és külföldi művészfilmek forgalmazási feltételeinek javítására 2000-ben benyújtott 65 pályázat közül 52 kapott támogatást!! Az NKA a pályázatok elbírálásakor figyelembe veszi, hogy az MMA melyik filmet mekkora támogatásban részesítette. Előfordulhat azonban, hogy a jövőben az NKA más filmeket tarthat értékesnek, támogatandónak, mint az MMA, és saját, az MMA-tól különböző értékelési kritériumokat állapít meg.

A mozi a legnépszerűbb kulturális ágazat, a film tömegeket vonzó művészeti alkotás. Magyarországon évente 14-15 millió látogatója van a moziknak, de 2002-ben emelkedett a nézők száma és 16 millióan váltottak jegyet az előadásokra. Az elmúlt 13 évben bemutatott összes játékfilmnek 6,2–14%-a magyar, látogatóinak 1,8–8,8%-a nézett meg magyar filmet. (A legkevesebben 1994-ben: 280 ezer fő = 1,8%, a legtöbben 1997-ben: 1 millió

452 ezer fő = 8,8%) . Ugyanezekben az években 15 millió 632 ezer, illetve 15 millió 120 ezer fő nézett meg külföldi, zömében amerikai filmeket.

A nézőszám alakulása (ezer fő):

Év	Város	Község	Összesen
1990	29 179	6 670	35 849
1991	18 867	2 828	21 695
1992	14 100	1 528	15 228
1993	13 854	944	14 798
1994	14 866	1 046	15 912
1995	13 156	884	14 040
1996	12 627	664	13 291
1997	15 749	823	16 572
1998	13 999	579	14 578
1999	14 106	315	14 421
2000	14 103	191	14 294
2001	~15 000	~100	~16 000

(Forrás: Filmévkönyv 2000, Magyar Statisztikai Évkönyv 2001 Kultúrstatistikai adattár)

A magyar filmek és alkotóik a legkülönbözőbb hazai és nemzetközi filmfesztiválokon, szemléken 1991–2001 között 246 elismerést gyűjtöttek be (bár újabb Oscar-díj nem volt közöttük), ami mutatja a magyarok hozzáértését s munkájuk elismerését.

A *moziüzemeltetés* területén már a nyolcvanas években megkezdődött az állami (megyei) moziüzemi vállalatok monopolhelyzetének gyengülése. Az 1991. évi XXXIII. számú törvény „Egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról” alapján a mozik túlnyomó többsége az önkormányzatok tulajdonába került. Mivel azonban a törvény nem tette az önkormányzatok számára kötelezővé a mozik fenntartását, üzemeltetését, számos önkormányzat bezárta, eladta vagy bérbe adta a mozi, más önkormányzatok pedig részvénytársaságként, kft.-ként, vagy kht.-ként működtették tovább. Az önkormányzatok illetékessége, felelőssége, szerepe a mozikkal kapcsolatban is megnövekedett, de ennek a kistéleplülések, kisvárosok, nagyvárosi kerületek önkormányzatai alig tudnak, tudtak megfelelni. Ennek következtében *a mozik száma* 1990-től rohamosan csökkent (különösen vidéken). A 16 mm-es mozik lényegében teljesen megszűntek az országban.

- a 80-as években még összesen 3745 keskeny (16 mm-es) és normál (35 mm-es) mozi volt az országban. Ebből 1995-ben már csak 5 keskeny és 507 normál maradt.

- 1995-ben 193 városból 168-ban, 2688 községből azonban csak 243-ban volt még mozi.
- Új mozik, multiplexek is a nagyvárosokban jöttek létre, a hagyományos mozik közül sokat Budapesten is bezártak.

A mozik száma 1904–1990 között:

Év	Budapest	Vidék	Összesen
1904	7	0	7
1920	123	224	347
1930	136	360	496
1945	113	859	972
1950	97	1452	1549
1955	353	3300	3653
1960	283	4275	4558
1970	154	3725	3879
1980	209	3322	3531
1985	257	3488	3745
1990	84	1879	1963

(Forrás: V. Kozma Ilona: A mozi századfordulója)

A mozitermek számának alakulása 1990–2001 között:

Év	Város	Község	Összesen
1990	581	1382	1963
1991	396	629	1025
1992	350	347	697
1993	362	276	638
1994	326	269	595
1995	344	253	597
1996	334	224	558
1997	350	244	594
1998	390	238	628
1999	394	210	604
2000			564
2001			622

(Forrás: Filmévkönyv 2000., Magyar Statisztikai Évkönyv 2001.)

A magyarországi mozik sorsát az utóbbi 10 évben meghatározó módon befolyásolta a *multiplex mozik* megjelenése, számuk dinamikus gyarapodása. Ezek olyan, általában 8-10 különböző befogadóképességű teremből álló, korszerű filmszínházak, amelyek kb. 1 méteres sortávolsággal, légkondicionálással, meghatározott műszaki háttérrel rendelkeznek, rendkívül gazdag

filmválasztékot biztosítanak, s üzemeltetésük gazdaságosabb a hagyományos moziknál. Az első multiplex mozi (Corvin Budapest Filmpalota) 1996-ban nyitotta meg a Budapest Film, amelyet azonban gyors ütemben követtek újabbak Budapesten, majd a nagyobb vidéki városokban. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a multiplexek mellett a hagyományos és art-mozik képtelenek az életben maradásra, s hogy az amerikai filmekre specializálódott, nagyközönséget vonzó multiplexek nem szolgálnak ki minden igényt, kínálatuk nem eléggé változatos, a kis közönséget vonzó, de értékes filmeket ugyanis kihagyják a kínálatukból. A magyar közönségnek és a művelődéspolitikának azonban szüksége van olyan mozikra is, amelyek ugyan nem (olyan) nyereségesek, de értékes kultúrát közvetítenek, s ezért kiemelt művelődéspolitikai, valamint pénzügyi támogatásuk nélkülözhetetlen.

Az MMA megalakulásától különös gondot fordít az *art-mozik fennmaradásának* elősegítésére. E cél sikeresebb teljesítése érdekében a pályázati rendszert is átalakították. 2003-tól – a forgalmazáshoz hasonlóan – az art-mozik is alanyi jogon vehetik igénybe a támogatást, de ehhez bizonyos feltételeket teljesíteniük kell. Például:

- Meg kell felelniük az art-mozik meghatározásának, mely szerint az art-mozi az a filmszínház, amely előadásainak 50%-ban, fő műsoridőben – tehát 18–21 óra között – art besorolású filmet vetít. Az art besorolást az MMA végzi, az art besorolású filmek listáját is náluk lehet megkapni.
- „Az art-mozi támogatási keretből nem részesülhet az üzemeltető, ha a mozi működéséhez közvetlen központi költségvetési támogatásban részesül, valamint a 6 vagy e fölötti teremszámmal rendelkező úgynevezett multiplex mozi.” (MMA pályázati kiírása, 2003.)
- Az egységesen megállapított összeget az előadások vagy a heti műsorszámok után lehet igénybe venni, ahol az art-mozi 100 fő alatti termében legalább 20%-os, 100 fő feletti termében legalább 10%-os kihasználtságot tudott teljesíteni.
- Különbséget tesznek a vidéki és a fővárosi art mozik között, mert a látogatószám (amely erőteljesen befolyásolja a bevételeket) e szempontból is differenciált.

2003. január 1-jétől igénybe vehető támogatás mértéke egy előadásra:

	Vidéken	Fővárosban
100 fő alatti terem	8000 Ft/előadás	4000 Ft/előadás
101-200 fős terem	10000 Ft/előadás	6000 Ft/előadás
201 fő feletti terem	12000 Ft/előadás	8000 Ft/előadás

Azok a mozik, amelyek nem felelnek meg az art-mozi besorolási feltételeinek, de vetítenek art filmeket is, külön pályázhatnak a közalapítványnál.

A *filmklubok* is fontos szereplői a filmek világának: kis közösségnek szólnak, olyan filmeket mutatnak be, amelyek az adott közösséget érdeklik, a filmvetítéseket általában egy bevezető szöveg előzi meg, majd gyakran ankét zárja. Súlyuk, hatásuk ugyan sokkal kisebb, mint a filmgyártásé, illetve forgalmazásé és a moziüzemeltetésé, de a közművelődésben valamint a művelődésszervezők képzésében betöltött szerepük miatt érdemes rájuk is figyelmet fordítani. A filmklubok a '70-es években éltek virágkorukat a '90-es évek elejétől azonban számuk megcsappant, tevékenységük színvonala visszaesett, pénzügyi támogatásuk csökkent. Számukra a legfőbb pályázati forrás a Magyar Filmklubok és Filmbarátok Szövetsége, ahová félévente mintegy 80-120 támogatást igénylő pályázatot küldenek be.

A forgalmazók számára nagy bevételt jelenthet egy-egy film *video-* és *DVD* változatának piaca dobása (akár meg is duplázhatja a moziban realizált bevételt). Ezért sok magyar és külföldi filmet – köztük a nagy bevételt hozó „közönségfilmeket” és az értéket képviselő „művészfilmeket” – a mozikban való vetítésük után fél-egy évvel megjelentetnek *DVD*-n és videokazettán is. Kálmán András az InterCom filmforgalmazási igazgatójának kalkulációja szerint: „Egy-egy jobb filmet 100 ezren néznek meg, ebből nálunk marad kb. 28 millió Ft. Optimista, de nem irreális számokat alapul véve nagyjából ugyanennyi bevételt hoz, ha a filmből eladunk 7000 videót és 2000 *DVD*-t.” (Schweizer András: *Bejön, ha behozzák?* HVG, 2003. február 15.)

Az MMA évente kétszer ír ki pályázatot *DVD*, ill. videofilm kiadására, igyekszik a szükségleteket és a lehetőségeket szem előtt tartani, s tematikus pályázatokat kiírni. Ezen kívül minden besorolt film 500 db fölötti *DVD*-n való megjelentetése külön támogatást kap.

Az NKA-nak nincs videó és *DVD* kiadására elkülönített kerete, de ez is bekerülhet a támogatásra szoruló – évente meghatározott – területek közé. Például az NKA 2000-ben videoállomány-bővítő programot hirdetett meg, melynek keretében megyei könyvtárak és felsőfokú intézmények kaphattak dotációt videoterjesztők csomagjainak a megvásárlására. (Tanszékünk is így jutott jelentős számú új videofilmhez, tovább gyarapítva meglévő gazdag állományát.)

Magyarországon a *filmes rendezvények* – szemlék, fesztiválok, konferenciák – legfőbb támogatója az MMA. A rendezvények szervezői a Filmterjesztési Szakkollégiumnál pályázhatnak, általában évente kétszer.

Hazánkban a legjelentősebb filmes esemény a Magyar Filmszemle, amely nagyon jó alkalom arra, hogy a magyar alkotások, ill. alkotók bemutatkozhassanak, versenyezzenek, és esetleg külföldi filmforgalmazók figyelmét is felkelthessék. Az MMA kötelezi az összes gyártási támogatás-

ban részesülő film rendezőjét, hogy filmjével vegyen részt a Filmszemlén, amelyre meghív számos külföldi forgalmazót, szakújságíró, producere, filmes rendezvényszervezőt, nemzetközi filmes szervezeteket. A Fesztiválra játék-, dokumentum-, kísérleti, és kisjátékfilmmel egyaránt nevezni lehet, de vannak versenyen kívüli bemutatók is.

A Filmszemle a magyar kulturális élet kiemelkedő eseménye, amely kb. 30 ezer nézőt vonzott évente, de rendezvényein 2003-ban már 46 ezer néző volt. Ezért a finanszírozásából esetenként részt vállal az NKA, az ORTT, számos szponzor és a filmipar vállalatai is.

További jelentős filmes események:

- Titanic Fesztivál (magyar és külföldi művészfilmek bemutatkozó eseménye, nincs verseny)
- Magyar Animációs Filmszemle (nemzetközi verseny, két évente Kecskeméten)
- MédiaWave Fesztivál (összművészeti fesztivál évente Győrben, amelyre bármilyen műfajú filmmel lehet nevezni).
- Európai Filmhét (áttekintést nyújt az aktuális év európai filmjeiről)
- Az említetteken kívül még vannak nemzeti filmhetek, diákfilmszemlék, amatőr filmfesztiválok is.

III. Magyarországon már több mint egy évtizede húzódik a filmtörvény elkészítése és elfogadása. 1990 óta jó néhány tervezet készült (1998-ban, 2000-ben, 2001-ben, majd a legutolsó 2003-ban), s ezekben mindig megfogalmazták a filmfinanszírozásra vonatkozó elképzeléseket is. A Medgyessy-kormány ígéretet tett a filmtörvény elkészítésére, majd elfogadására, a filmszakma számára 800 millió Ft gyorssegély nyújtására (ezt 2002-ben teljesítette is), valamint a filmfinanszírozás jelentős mértékű emelésére 4 év alatt. A NKÖM felkérte a Filmszakmai Kerekasztalt, hogy – mint a filmipar képviselőit magába foglaló szakmai szervezet – a minisztériummal együttműködve készítsen el egy törvénytervezet-javaslatot. Ez 2003. február végére elkészült, azóta megtörtént az államigazgatási egyeztetése, s a tervek szerint a közeljövőben Mozcóképtörvény elnevezéssel az országgyűlés elé kerül.

A törvényben – többek között – választ kell adni a következő kérdésekre:

- Mi az állam szerepe a finanszírozásban, mekkora részt vállal a finanszírozásból az állam, milyen forrásokat szán a mozgóképipar támogatására, s milyen intézményrendszeren keresztül kívánja elosztani ezt a pénzt?
- Mi legyen az a koordinációs szervezet, amelyik összefogja a finanszírozási forrásokat, s a pénzek elosztását célszerűen és ellenőrizhetően oldja meg?

- Milyen keretek között és hogyan oldják meg a filmes vagyton kezelését?
- A filmgyártás mellett milyen legyen a filmterjesztés támogatása, esetleg kell-e külön szervezet erre a célra?

Az állami szerepvállalásnak – a tervezet szerint – ki kellene terjednie a filmgyártásra és terjesztésre, a Filmarchívumra, a Történelmi Filmalapítványra, magyar filmek külföldi terjesztésére, működési támogatásra és a filmszakma infrastrukturális fejlesztésére. E célokra 15–16 milliárd Ft támogatást igényelnének az államtól. Medgyessy Péter miniszterelnök a 2003-as Magyar Filmszemlén aláírt egy szándéknyilatkozatot, amely szerint 2003-ban a MMA által elosztható állami támogatás 4,1 milliárd Ft lesz, mely összeget évente 2 milliárd Ft-tal fogják növelni, s így a kormányzati ciklus végére már 10 milliárd Ft-tal gazdálkodhat az MMA. (Legújabbban éppen az MMA hatalmának többek szerint túlzott mértékű megnövekedéséről robbant ki vita.)

Annak, hogy a filmtörvényt több mint 10 éve nem sikerült megalkotni és elfogadni, számos oka van. Ilyen ok például a filmszakma megosztottsága, az állami irányítás és a filmszakma nem megfelelő együttműködése vagy a fogalmak tisztázatlansága. (Mi az érték? Mi a magyar és mi az európai? Mit nevezünk koprodukciónak? Mi a támogatható? Stb.)

E vonatkozásokban van fejlődés, előrelépés. Ezért most a kulturális irányítás és a szakma egyaránt megalapozottan optimistább, s joggal bízhat abban, hogy végre megszületik egy olyan új törvény („Mozgóképtörvény”), amelyben egyben lesz szabályozva az egész filmes ágazat, s amely lehetővé teszi a filmfinanszírozás akut problémáinak megoldását, a támogatások objektív megítélését is.

Támogatások megoszlása százalékos arányban (%)

	29. Magyar Filmszemle	30. Magyar Filmszemle	31. Magyar Filmszemle	32. Magyar Filmszemle	33. Magyar Filmszemle	34. Magyar Filmszemle*
MMK	29	17	21	17	16	14
NKA	2	1	1	3	1	0,4
MTEFA	4	2	2	2	2	0,6
MTV Rt.	29	15	7	4	3	1,4
DUNA TV		-	-	5	3	0,6
ORTT	-	6	9	12	6	7
NKÖM			5	9	22	53,1
TV2	-	6	11	9	11	7,0
RTL KLUB	-	4	4	4	1	-
egyéb	25	22	15	22	21	6,5
koprodukció	11	27	25	13	1 S	9,4
egyéb állami forrás	-	-	-	-	1	-

Forrás: Magyar Mozgókép Közalapítvány

*Támogatások megoszlása a Hídember és a Bánk bán támogatásával együtt

A Magyar Filmszemléken bemutatásra kerülő játékfilmek finanszírozási háttere:

	29. Magyar Filmszemle	30. Magyar Filmszemle	31. Magyar Filmszemle	32. Magyar Filmszemle	33. Magyar Filmszemle	34. Magyar Filmszemle*
MMK	187 900 000	350 000 000	391 484 000	413 500 000	528 500 000	784 300 000
NKA	12 918 000	16 000 000	14 750 000	65 300 000	35 650 000	21 600 000
MTFA	26 000 000	45 000 000	43 000 000	56 000 000	53 850 000	32 500 00
MTV Rt.	187 705 000	319 000 000	140 000 000	95 000 000	111 585 000	80 000 000
DUNA TV	-	-	-	120 000 000	25 768 000	32 800 000
ORTT	-	134 000 000	181 000 000	276 503 713	188 264 700	392 640 000
NKÖM	-	-	95 000 000	212 533 333	786 566 000	2 972 800 000
TV2	-	131 500 000	215 000 000	220 000 000	366 500 000	391 000 000
RTL KLUB	-	83 000 000	85 000 000	90 000 000	25 000 000	-
egyéb	161 929 000	466 750 000	286 999 000	506 472 292	721 350 080	366 283 000
koprodukció	72 613 000	540 975 000	458 200 000	307 405 832	489 382 900	527 960 000
Egyéb állami forrás	-	-	-	-	35 100 000	-

Forrás: Magyar Mozgóképi Közalapítvány

*Támogatások megoszlása a Hídember és a Bánk bán támogatásával együtt

Az MMA költségvetési támogatási felosztása

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kuratórium		1666 334 000	128 200 000	194 906 250	170 000 000	265 000 000	228 000 000	246 500 000	300 000 000	315 000 000	350 000 000
Játékfilm	105 000 000	410 000 000	380 000 000	350 000 000	370 000 000	340 000 000	385 000 000	374 000 000	445 000 000	440 000 000	420 000 000
Dokumentu m film	20 000 000	56 500 000	50 000 000	30 000 000	50 000 000	40 000 000	60 000 000	60 000 000	65 000 000	60 000 000	57 000 000
Népszerű- Tudomá- nyos	15 000 000	31 000 000	27 000 000	25 000 000	32 000 000	27 000 000	40 000 000	40 000 000	40 000 000	40 000 000	38 000 000
Animációs	15 000 000	40 000 000	27 000 000	40 000 000	35 000 000	28 000 000	40 000 000	40 000 000	60 000 000	60 000 000	57 000 000
Kutatási- képzési	12 000 000	60 000 000	50 000 000	39 000 000	48 000 000	40 000 000	42 000 000	47 500 000	55 000 000	50 000 000	50 000 000
Forgalmazói	25 000 000	70 000 000	60 000 000	38 000 000	30 000 000	40 000 000	42 000 000	46 000 000	65 000 000	65 000 000	62 000 000
Art-mozi, Filmklub	8 000 000	45 000 000	55 000 000	35 000 000	35 000 000	40 000 000	42 000 000	46 000 000	70 000 000	70 000 000	66 000 000
Üzemeltetői	15 000 000	40 000 000	15 000 000								
Videó	5 000 000	32 500 000	25 000 000								
<i>Összesen</i>	<i>220 000 000</i>	<i>951 334 000</i>	<i>817 2 000 00</i>	<i>751 906 250</i>	<i>770 000 000</i>	<i>820 000 000</i>	<i>879 000 000</i>	<i>900 000 000</i>	<i>1 100 000 000</i>	<i>1 100 000 000</i>	<i>1 100 000 000</i>

Felhasznált irodalom:

1. Kormos Sándor: Közművelődési intézmények és szervezetek. Nemzeti Tankönyvkiadó 1999.
2. Farkas Ibolya – Vitéz F. Ibolya: Magyarok bejövetele = HVG 2002. február 2. 87. o.
3. Bori Erzsébet: Történelmi filmre szükség van = Magyar Narancs 2002. április 18. 26. o.
4. Magyar Péter: Magyar Média Mínusz = HVG 2003. február 15. 64. o.
5. Pataki Orsolya: Filmfinanszírozás a rendszerváltás után. Szakdolgozat. Eszterházy Károly Főiskola Közművelődési Tanszék 2003.
6. A rádiózásról és a televíziózásról szóló 1996. évi 1. számú törvény
7. Schweizer András: Bejön, ha behozzák? = HVG 2003. február 15.

Főiskolások Egerről

*Jenő emlékére: aki nagyon szeretete
szülővárosát és a hallgatókat is.*

Elméleti megközelítés

Az oktatási rendszer elmúlt évtizedeinek egyik jellemzője, hogy míg a 60-as, 70-es és a 80-as évek problémájaként a *menyiségi* (létszámbeli) *növekedést* és annak hatásait jelölték meg a kutatók, addig a következő évtizedek már a *strukturális kérdésekre* koncentráltak.

Az úgynevezett „rendszer váltás” utáni évek legfőbb kérdése, hogy merre mozduljon a felsőoktatási struktúra, hiszen a megnövekedett hallgatói létszám mellett igen nehezen tarthatók a minőségi elvárások. Az oktatásszociológia szorosan követte – nem ritkán megelőzte – a társadalmi gyakorlatot, a sokszor országos publicitást is kapó oktatási konfliktusokat. Többen dolgoztak izgalmas oktatási stratégiákon (Kozma Tamás, Halász Gábor, Nagy Mária, Ladányi Andor, Lukács Péter, Forray R. Katalin). Tartalmi és szervezeti kérdések, a pálya presztízse, helyünk Európában és a világban, helyi konfliktusok kezelése, kísérletek és hipotézisek (pl. piacosítható-e az oktatás), stb. kerültek a figyelem középpontjába. Kialakult egy új kutatási ág, amely a felsőoktatás változásait, mint társadalmi programokat követi, elemzi, azzal a szándékkal, hogy a folyamatokat értelmezze és segítse a logikus, tényleges változtatásokat. A reformokat ritkán (szinte soha) nem követi társadalmi konszenzus, ezt valamennyien érzékeljük napjainkban is.

A fentieket érzékeltetve, néhányat kiemelünk a felsőoktatás adatai közül:

	1990/91	1999/00	2001/02
Intézmény	77	89	65
Oktató	17.302	21.138	22.863
Hallgató (összes tagozaton)	108.376	305.702	349.301
Egyetemi szint	47.498	107.794	117.947
Főiskolai szint	54.889	171.203	195.291
Ebből:			
Nappali	76.601	171.612	184.071
Esti, levelező, távoktatás	25.786	107.385	129.161

Magyar Statisztikai Évkönyv 2001 KSH, Bp. 2002. 213. o.

Meglepő a hallgatói létszám drasztikus emelkedése!

Ezen időszak kormányzati oktatás-politikái támogatták az intézmények közötti tartalmi sokféleséget, hiszen mind többen vallották, hogy „heterogén társadalmi igényeket csak differenciált intézményekkel és programokkal lehet kielégíteni”.¹

Ennek (is) eredménye, hogy jelenleg hazánkban a felsőoktatás jellemzője a tartalmi és szervezeti sokszínűség, (amit tovább erősít a piaci elemek előretörése) az új tanszékek, tantárgyak megjelenése. Újabb és újabb tudományterületek kapnak helyet az oktatás különböző szintjein, ami egyre nehezebbé teszi az átláthatóság (és az átjárhatóság) kérdését. Napjaink izgalmas kérdése az Európai Unióhoz való csatlakozás, mely lehetőséget ad a munkaerő szabad áramlásának, ezért a képző intézmények felelőssége és feladatai még nagyobb hangsúlyt kapnak. Úgy tűnik, hogy a képzés sokszínűsége mellett egyre jobban törekedni kell(ene) az egységes szakmai és nemzeti fellépésre is.

A változó elvárások és folyamatok több országban is különböző irányú változásokat indítottak el. Nemzetközi és hazai konferenciák többször is foglalkoztak ezekkel az úgynevezett „határokon is túlmutató” kísérletekkel, kérdésekkel.

Hrubos Ildikó a 90-es évek második felében elemzi egyik beszámolójában azt a nyolc országban végzett vizsgálatot, melynek tapasztalatait a magyar felsőoktatásnak is szerencsés lenne elemezni. A tartalmi kérdések közül most két tényezőt tartunk fontosnak kiemelni:

- A mennyiségi növekedés a „...tanszékek, kutatóegységek, tantárgyak számának látványos növekedése, amely a tudományok fejlődéséből adódik, tehát „belső ügy”... Ez a burjánzás azonban csak egy ideig tart, majd éppen ugyanezek a szakmai szervezetek akadályozzák meg további programok indítását.”² A mennyiségi növekedés tehát általános jelenség, a nemzeteknek számolni kell vele. Ugyanakkor:
- Az európai modell átalakulóban van. A piaci körülmények, az Európában erőteljesen jelentkező „minőségbiztosítási” rendszerek és a többszintű képzés igénye látványosan beépül a felsőoktatási kínálatba. „Azok az országok, amelyekben a diploma megszerzése öt évet vesz igénybe, és nem ismerik a két fokozatot, most bizonyos értelemben hátrányba kerülnek (pontosabban hallgatóik számára kedvezőtlen ez a helyzet). Végül rá fognak kényszerülni a több fokozatú rendszer bevezetésére.”³

A magyar felsőoktatási gyakorlatot mindkét pont egyszerre jellemzi. Ezért a kínálati sokszínűség mellett a mennyiségi növekedés egyenetlenségei

---

¹ Hrubos, I.: Differenciálódás, konvergencia és sokféleség a felsőoktatásban. = Szociológiai Szemle 1997. 3. 169. oldal

² Uo. 171. oldal

³ Uo. 172. oldal

– a piaci elemek jelenlétével – nem segítik a minőségi kérdések érvényesülését.

A fenti gondolatokat szükségesnek tartottuk megemlíteni, mivel az egri főiskola ugyan számtalan egyéni jellemzővel bír, mégis része a magyar felsőoktatásnak, ami vizsgálatunk szempontjából meghatározó elem.

Az alábbiakban ismertetett kutatás része egy nagyobb terjedelmű munkának, melynek három nagyobb csomópontja van: a főiskolások, az egriek, valamint a vendégek (turisták) véleménye Egerről.

A témát aktuálissá és fontossá teszi az a tény, hogy tudomásunk szerint e hármás megközelítésben még senki sem kutatott, holott e három csoport véleményének megismerése segítheti a város úgynevezett „minőségi” fejlődését. Megerősíthet, esetleg elbizonytalaníthat, talán meglepő és szomorú jelenségekre is felhívhatja a figyelmet. A kutatót a segítség őszinte szándéka motiválta a munka irányítására és összegzésére. Nem minősítünk tehát, csupán kísérletet teszünk a különböző csoportok véleményének összegzésére.

A főiskoláról és a főiskolásokról

Az egri Eszterházy Károly Főiskolán több mint fél évszázada folyik tanárképzés, illetve egyéb, nem tanár szakos, oklevelet adó értelmiségi képzés. Működésének eredménye, hogy közel 30 000 diplomát adott ki, segítve ezzel az ország és a régió munkáját.

Az elmúlt évek jellemzője, hogy a képzés tartalmi, szerkezeti, mennyiségi mutatói itt is jelentősen átalakultak, igazodva ezzel az országban történt változásokhoz, divatos kifejezéssel: „kihívásokhoz”.

Létszámadatok az Eszterházy Károly Főiskolán 1995–2002

Év	AIFSZ		Alapképzés			Szakirányú továbbképzés	Összes
	Nappali	Levelező	Nappali	Levelező	Esti	Levelező	
1995	0	0	2656	2217	441	0	5314
1996	0	0	2657	2545	359	0	5561
1997	0	0	2694	3030	523	0	6247
1998	0	0	2772	2832	438	209	6251
1999	0	0	2783	2923	571	335	6612
2000	51	26	2669	2993	396	384	6519
2001	255	63	2740	3416	511	506	7491
2002	400	138	2916	3513	491	677	8281

Forrás: Tanulmányi és Információs Központ statisztikai adatai

Táblázatunk jól érzékelteti azt a dinamikus létszámemelkedést, amelyre hivatkozni szeretnénk. 1995–2002 között közel háromezer fővel emelkedett a

képzésbe felvett hallgatók száma. Ha kiemeljük az alapképzésben résztvevők számadatait, akkor látványos a levelező tagozatos hallgatói létszám változása. A képzési szintek sokszínűsége, néhol meglepő létszámváltozásai szintén jellemzik a képzési adottságokat.

A főiskolai munka egyik jellemzője, hogy a tanórákon túli, úgynevezett „diákélet” legfőbb színterei (az intézmény falain túl) a város különböző helyszínei és alkalmi. Eger megyeszékhelyi létéhez hozzátartozik a főiskola jelenléte – természetesen beleértve a diákság egyre növekvő létszáma mellett az itt oktató és dolgozó szintén jelentős számú, zömmel egri lakost – is.

A főiskola nem közömbös a város életével kapcsolatban, hiszen mindannyian tudjuk: a hallgatók jelentős része nem csupán a képzést választja, amikor Egerbe jelentkezik, hanem a város pozitív adottságait is figyelembe veszi döntésekor.

A város tudja (számít is rá), hogy az itt tanuló diákság közel fele albertben lakik (ugyan hány család jövedelemkiegészítése ez?), itt vásárol és étkezik, közlekedik stb.

Sokszor, sok helyen, szóban és írásban is megerősítést kapott: Eger szégyenebb lenne a főiskola és a főiskolások nélkül. Ugyanakkor az is igaz: az egri főiskola hangulatát, talán „vonzását” ez a város is adja.

Eger idegenforgalmi, kulturális adottságairól

A várost sokan csak „barokk gyöngyszem”-ként emlegetik, amit az itt élők igaznak is tartanak. Vonzerejét a *barokk belváros* hangulatos terei és utcái, a *Dobó tér és környéke*, a *Bazilika és középkori vára* alapvetően meghatározzák. Az 1552-es ostrom, melyben a magyar védők hősiességükkel győzelmet arattak a török felett – később Gárdonyi Géza regénye örökítette meg – szimbólummá emelte az egri várat mint a magyar nép hősiességének emlékhelyét. A regényt több mint 22 nyelvre fordították le, melynek olvasása után sokan szívesen keresik fel a történelmi helyszíneket.

Nem kevésbé ismert és népszerű a *Szépasszonyvölgy* és környéke, a tufaköbe vájt hangulatos pincesor, valamint a strand, illetve termálfürdő élménye.

A turisztikai kínálat úgynevezett „sarokpontjai” tehát alapvetően a műemlékek, a gyógyvizek és a „tüzes borok”, a pincerendszer adta lehetőségek, valamint azok a kulturális rendezvények, melyek évről évre színesebb és tartalmasabb szórakozást, kikapcsolódást ajánlanak vendégnek és helyieknek egyaránt.

A kulturális adottságok között meghatározó intézmény a Művészetek Háza, a Megyei Művelődési Központ, a Forrás Gyermekek-szabadidőközpont, a felújított Gárdonyi Géza Színház, a mindig megújulni tudó Uránia Mozi és

azok az amatőr vagy „félamatőr” csoportok, melyek nélkül a város szegényebb lenne. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű a Szimfonikus Zenekar.

Statisztikai adatok bizonyítják, hogy Magyarország harmadik leglátogatottabb városa Eger, Budapest és a Balaton után. (A várat az elmúlt évben több mint 470 000 vendég látogatta meg.) Kérdés, hogy a mennyiségi növekedéssel a minőségi fejlesztés lépést tudott-e tartani?

A turizmus „húzóágazat”. Az elmúlt évtized egyik legdinamikusabban fejlődő területe, a WTO előterjesztése szerint az elkövetkezendő tíz évben várhatóan megduplázódik forgalma. 2010-re a világturizmus bevételei – évi 4–5%-os növekedéssel számolva – előreláthatólag 6800 milliárd dollárra növekszenek.⁴

Országos és megyei lapokat olvasva, sokszor egymásnak ellentmondó hírt is ismerünk meg. Legtöbbször azt hallhatjuk, hogy a turizmus bevételei növekedtek (illetve várhatóan növekednek), máskor pedig azt, hogy a tényleges forgalom elmaradt a várakozástól.

Témánk szempontjából ez csupán annyiban érdekes, hogy a főiskolások „egri léte”, az év közel tíz hónapjában olyan városban történik, amelynek turisztikai vonzereje köztudott, hatása pedig pozitív és negatív elemeket egyaránt tartalmaz. Pozitívnak tekintjük a kínálati sokszínűséget, a rendezvények és programok színvonalát, a város építészeti, épületbeli adottságait. Negatívum ugyanakkor a város drágasága, a magasabb belépődíjak, a tömegesség, illetve a rendezvények nyárra koncentrálása, amikor a legtöbb vendég van a városban. Vannak (természetesen) programok, melyekről a főiskolások nem is hallottak (hallhattak), hiszen ők a nyári hónapokban nincsenek a városban.

Elméleti és módszertani kérdések

A főiskolai hallgatók Egerről alkotott véleménye a városban töltött *évek során* változik, változhat. Befolyásoló tényező lehet, hogy *milyen településről* érkeztek, illetve milyen *szubjektív igényeik* vannak a diákélet helyszínei iránt.

Témánk szempontjából fontosnak tartjuk annak tisztázását, hogy a szak, illetve szakpár választása után (esetleg: mellett) mennyire tartották fontosnak a várost is, amikor Egerbe adták be jelentkezési lapjaikat? Az EKF által „kínált” szakok szerinti képzés az ország más városaiban is (pl. Nyíregyháza, Szombathely, Szeged, Pécs, Sopron stb.) pályázhatók.

Feltételeztük, hogy a nagyobb városokból – különösen a fővárosból – érkezett hallgatók véleménye majd több ponton eltér a kisebb településekről érkezőktől. Hiszen egy kisebb településen élő fiatalnak az egri szórakozási

---

⁴ Széchenyi Terv Turizmusfejlesztési programja, www.hungarytourism.hu/bulletin/

és kulturális lehetőségek, illetve a főiskolai programok mindenképpen ugrást, fejlődést jelenthetnek, míg a nagyobb városokban élők esetleg hiányolhatnak bizonyos lehetőségeket, vagy unalmasnak tarthatják a „kínálatot”.

Az elégedettség mérése szakmai szempontok szerint is meglehetősen nehéz, bonyolult feladat. Jelen esetben az elégedettséget ötfokú skálán kíséreltük meg mérni néhány, általunk fontosnak vélt kérdésben. Ezek: a város közlekedése, tisztasága, hangulata – atmoszférája, közléte (politikája) – a mérés évében voltak az országgyűlési, illetve helyhatósági választások – sportolási lehetőségei, kulturális élete, az itt élők (a lakosság) habitusa, a főiskola kulturális élete.

Tudjuk, hogy a skálákon mért „számok” mellett fontos a döntések „miértjeire” is rákérdezni, ezért kaptunk több megfontolásra alkalmas javaslatot.

Az elégedettség, a város és a főiskolai képzés színvonalának megítélése szempontjából is fontos annak tisztázása, hogy a hallgatók (ha tehetnék) újra Eger mellett döntenének-e újbóli jelentkezésük esetén? Milyen érvek szólnak az „igen”, illetve „nem” válaszok mellett? Feltételezésünk szerint a diákevek előrehaladtával a hallgatók egyre reálisabban ítélik meg helyzetüket, elhelyezkedési esélyeiket, jövőbeli kilátásaikat. Ugyanakkor, kicsit visszatekintve is a diákevekre, az emlékek dominanciája is közrejátszik döntésükben.

Talán meglepő, de ebben a kutatásban választ kértünk a politika, a közélet, a választási magatartás kérdésére is a következők miatt: úgy gondoljuk, hogy az elmúlt években a politika jobban „bekerült” mindannyiunk életébe, így a hallgatókéba is. Azok a hatások, melyek rádióból, televízióból, sajtóból a mindennapi élet szinte minden területén megjelentek, nem kerültek el a főiskolásokat sem. Elégedettségük, közérzetük egyik jellemzője lehet tehát választási hajlandóságuk és az egyes politikai pártokról kialakított véleményük.

A módszerről és a mintáról

A kutatás kérdezőbiztosai a II. éves művelődésszervező szakos hallgatók voltak. Rendkívül lelkesen dolgoztak mind a *kérdőívek*, mind az *interjúk* elkészítése során. Segítő közreműködésük nélkül nehéz lett volna a munkát elvégezni.

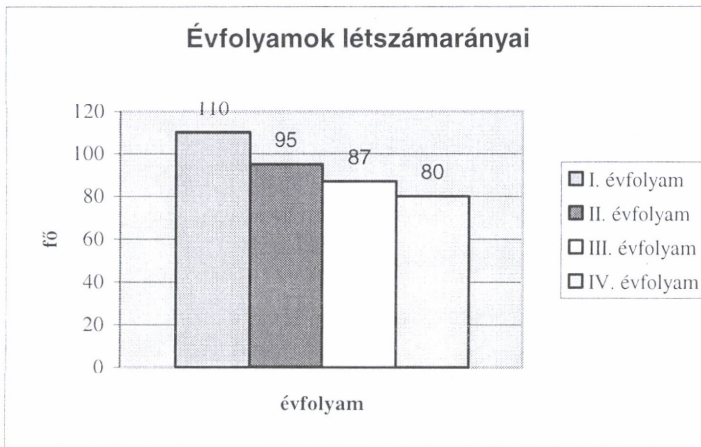
A *mintavétel* alapját a főiskola új szervezeti felépítése adta: Bölcsészettudományi, Gazdaság és Társadalomtudományi, Természettudományi Karok. A beiratkozott hallgatói létszám és a szakokon tanulók száma alapján választottuk ki mintánkat. A szakpárokat nem tudtuk figyelembe venni, hiszen akkor a karok közötti átfedések aránytalanságokat okoztak volna.

Az adatok értékelése során rendkívül értékesnek bizonyultak a kutatásban közreműködők szubjektív meglátásai, elemzései. Így néhány „eredmény” értékelhetőbbé vált és reméljük: hasznosíthatóbbá is.

A kérdőívek kitöltésére 2002 tavaszán február–március hónapokban került sor. A csoportos interjúk, elemző megbeszélések a 2002/2003-as tanévre tolódtak. Az alábbiakban ismertetett eredmények nem tartalmazzák a kutatás egészének kérdésköreit, a témánk szempontjából fontosnak tartottakat közöljük.

Az eredmények

Az évfolyamok létszamarányait figyelembe véve 110 fő elsőéves, 95 fő másodéves, 87 fő harmadéves és 80 fő negyedéves hallgató véleményét összeségezzük az alábbiak során. Tehát az *összes válaszoló 372 fő*, a tanévre beiratkozott *hallgatók 16,8%-a*.

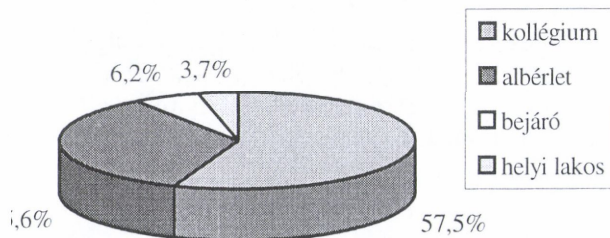

1. ábra

Köztudott, hogy a nők aránya minden évfolyamon lényegesen magasabb, néhány szak esetében meghatározó. Mintánkban *a válaszolók 73%-a volt nő, 27%-a férfi*. A válaszok nemek szerinti csoportosításának az elégedettségre volt meghatározó jelentősége, melyre a későbbiekben visszatérünk.

Megítélésünk szerint a minta jól reprezentálja a főiskolai hallgatósságot olyan szempontból is, hogy nap mint nap honnan indul óráira. Így *57,5% kollégiumban lakik, 32,6% az albérletet választotta (illetve kellett választania), bejáró 6,2% és helyben lakó (egri) 3,7%*.

Honnan indul iskolába a hallgató?

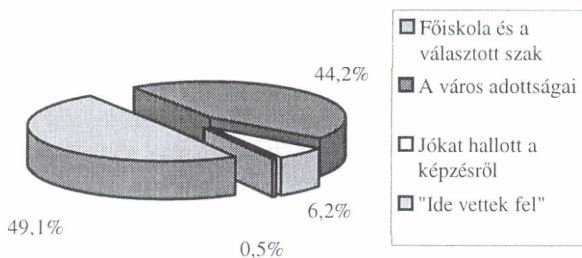

2. ábra

A kollégiumokban tudjuk, hogy minden évben túljelentkezés van (a jelentkezők kb. 1/3-a nyer felvételt), talán emiatt is népszerű a főbérlet nélküli albérlet (lakásbérlet). A város kulturális programjait ők látogatják a legnagyobb arányban, míg a főiskola rendezvényeit a kollégisták ismerik leginkább.

A kutatás tartalmi kérdései között meghatározó volt, hogy „miért jött Egerbe tanulni?” Várakozásunknak megfelelően a főiskola, illetve a választott szak volt meghatározó a válaszok 49,1%-ban. Eger, a város szépsége, adottságai 44,2%-ban, jót-jókat hallott erről a képzésről 6,2%, míg, akiket csak „ide vettek fel” 0,5%. Véleményünk szerint a válaszok azért is figyelemre méltóak, mert az évfolyamok sorában a „csak ide vettek fel” válasz az elsőévesek között jelentkezett. A felsőbb évesek már nem választották ezt a lehetőséget, annak ellenére, hogy bizonyosan voltak közöttük is, akik nem Egerbe készültek első helyen.

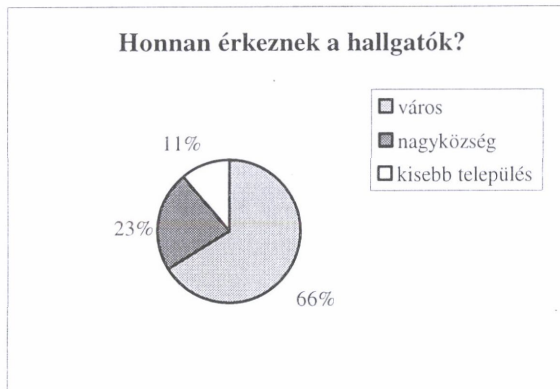
A főiskola választásának okai

3. ábra

A főiskola vonzáskörzetébe elsősorban Észak-Magyarország megyéit soroljuk, de statisztikai tény az is, hogy nincs olyan megye, ahonnan ne lennének hallgatóink, sőt külföldről is érkeznek hozzánk tanítványok.

Válaszolóink között a városi-nagyvárosi (Budapest, Miskolc, Eger, Szolnok, Debrecen) hallgatók voltak a legtöbben – 66% – községekben él 23%, ennél kisebb településen 11%.

4. ábra

Érdekes ez az adat több vonatkozásban is:

- Városokban szinte mindenütt van (volt) több továbbtanulási választási lehetőség, mégis Egerbe jöttek.
- A kisebb településekről érkezők között magasabb volt az Eger választók aránya (71,5%), és kevésbé számított a szak vonzása.
- A nagyobb városokból érkezők viszont Egert kicsinek, kissé unalmasnak, túl csendesnek találták. (Természetesen ez a „hátrány” másoknál „előnyt” jelentett.)

A főiskolai élet és a hallgatók városi jelenléte, anyagi és egyéb okok miatt a hét első napjaira koncentrálódik. A kulturális intézmények, szórakozóhelyek vezetői tudják, hogy mely napokon lehet számítani a hallgatók jelenlétére. Válaszolóink *átlag 4 napot töltenek a városban*. Legtöbbet az első- és negyedévesek (4,3, illetve 4,1), legkevesebbet a harmadévesek (3,4). Más oldalról megközelítve: összesen a kétszakos hallgatók közel öt napot (4,8) töltenek a városban, óra- és egyéb kötöttségeik is nekik a legmagasabbak.

A családok támogatják a diákok tanulmányait, különösen az első- és másodéveseket, 91,6% és 83%. Harmad- és negyedév során a támogatás ugyan csökken, de még mindig 81% és 63%. Sajnos nem kérdeztünk rá sem a támogatás nagyságára, sem annak okaira. Valószínű, hogy a felsőbb évesek

már munkát vállalnak, vagy hitelt vesznek fel, ezért szorulnak kevésbé családjuk támogatására. Ugyanakkor többen is jelezték, hogy szülei „lehetőségeikhez mérten” segítik őket.

Az *elégedettségi mutatók* szerint a hallgatók a felsorolt lehetőségek közül az alábbiak szerint választottak: (1 = nagyon rossz, 5 = nagyon jó, kiváló)

- a város hangulata, atmoszférája: 4,3
- a város által nyújtott kulturális lehetőségek: 3,9
- a főiskola által nyújtott kulturális lehetőségek: 3,6
- sportolási lehetőségek: 3,5
- a város tisztasága: 3,5
- az itt élők (a város lakossága) mentalitása: 3,4
- közlekedés (elsősorban a tömegközlekedés): 3,1
- közélet, politika: 3

A rangsor választási gyakoriságot, tájékozottságot, elégedettséget egyaránt mutathat. Míg a város atmoszférája szinte mindenkire pozitív hatást gyakorolt, addig a közlekedés és a politika alulértékelődött. Várakozásunknak megfelelően az összes válaszoló „szereti Egert”, szépnek, hangulatosnak, kellemesnek tartják. Hogy miért nem kapott mégsem jelest ez a pont? Valószínűleg azért, mert a hallgatók ritkán tartanak valamit hibátlannak. Az alacsonyabb értékek is magyarázzák ezt (pl. tisztaság, sport stb.).

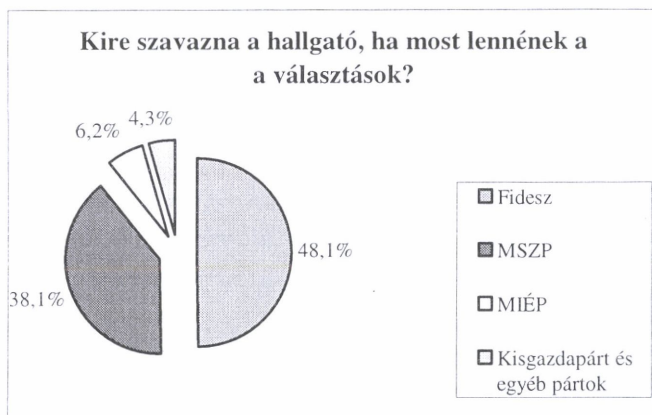
A legtöbb negatív megjegyzés a közlekedésre vonatkozóan:

- kisebb buszokat kellene járatni az Almagyar-domb és a Szépasszonyvölgy irányában;
- éjszakai órákban nagyon ritkán járnak a buszok;
- biztonságos kerékpárparkolók sok helyen hiányoznak;
- távolsági buszok ritkán indulnak és érkeznek;
- a vonatmegközelítés, IC-járatok ritkák, sokszor nem várják meg Füzesabonyban az egrieket.

Politika, közélet kérdéskörre adott negatív válaszok, illetve az alacsony elégedettségi érték magyarázata:

Az Egerben tanuló főiskolai hallgatók alig ismerték az egri politika és közélet szereplőit. Véleményük elsősorban saját megyéjükre és településükre vonatkozóan fogalmazódtak meg. Szerintük a politikusok nagy része „párt-politikus”, egyéniség alig van közöttük. Ha most lennének a választások, akkor az általunk megkérdezett hallgatók 41,8%-a a Fidesz-re, 38,1%-a az MSZP-re, 6,2%-a MIÉP-re, 4,3%-a Független Kisgazdapártra és egyéb pártokra, a többiek nem mennének el, illetve nem szavaznának. A két politikai nagy tábor tehát jelen volt az egri főiskolán is. Helyi politikusok közül csak

azokat a neveket tudták megemlíteni, akiknek arcképével, plakátjaival mindennap találkoztak. A Bölcsészettudományi Kar hallgatói voltak legaktívabban e témában (különösen a történelem szakos hallgatók). A legkisebb aktivitást, bizonytalan – néhol közömbös – megfogalmazásokat a nyelv szakosok körében tapasztaltuk.

5. ábra

A diákéletet meghatározzák a helyi *kulturális élet* lehetőségei és szinterei. Az intézmények által nyújtott kínálat ismeretét és a hallgatói aktivitást egyaránt néztük. *Legnépszerűbbnek az Ifjúsági Ház* (ma Művészetek Háza) és a *főiskolai filmklub* bizonyultak, 208 és 184-es említéssel.

Az Uránia mozi 143, a Megyei Művelődési Központ 87, a Gárdonyi Géza Színház 84, a MÁS-klub (ma EGAL-klub) 69 szavazatot kapott. A leggyakrabban látogatott intézmények a vizsgálat időpontjában a főiskola programjai és az Ifjúsági Ház voltak. A színházat ugyan mindenki ismerte, de sajnos elég ritkán látogatta (0,6 alkalom/hó). A kutatás e témában is bizonyította, hogy *a humán szakos hallgatók látogatják leginkább a város kulturális programjait*, ők az említések és a gyakoriság vonatkozásában is aktívabbnak bizonyultak.

Sajátos, hogy azok a hallgatók, akik ismerik a város és a főiskola kulturális lehetőségeit, látogatják a rendezvényeket – elégedettebbek, mint azok, akik ezt alig teszik. A lányok részvételi hajlandósága magasabb, mint a fiúké. A kulturális intézmények rendszeres látogatói elsősorban a Bölcsészettudományi és a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar hallgatói. A szakok szerinti gyakorisági- és elégedettségi mutatókat itt most nem elemezzük, mert nem tartoznak szorosan a témához (ám tanulságait érdemes hasznosítanunk).

Külön szólnunk kell a Bródy Sándor Városi és Megyei Könyvtárról. Minden válaszoló ismerte, 67%-uk tagja és egyharmaduk heti rendszerességgel felkeresi. Említést kaptak még: a Forrás Gyermeek-szabadidőközpont és néhány civil szervezet.

Sport és sportolási lehetőségek témakörben természetesen a testnevelés szakosok voltak a legaktívabbak. Ismerik az intézményi és városi lehetőségeket, napi és heti gyakorisággal „használják” is azokat. Más hallgatók körében viszont meglepő volt a tájékozatlanság és a válaszok bizonytalansága. Az úszásról (fedett uszoda és termálfürdő) tudnak, de átlag havi egy alkalommal éltek vele, többségük szerint ezek az intézmények túl korán zárnak be. Sajnálatos, hogy a város központjában található két intézményt ennyire nem használják a főiskolások. Az adatok elemzése sajnos azt is mutatta, hogy azok a hallgatók elégedetlenebbek a sportolási lehetőségekkel, akik alig ismerik, és alig használják ki ezeket.

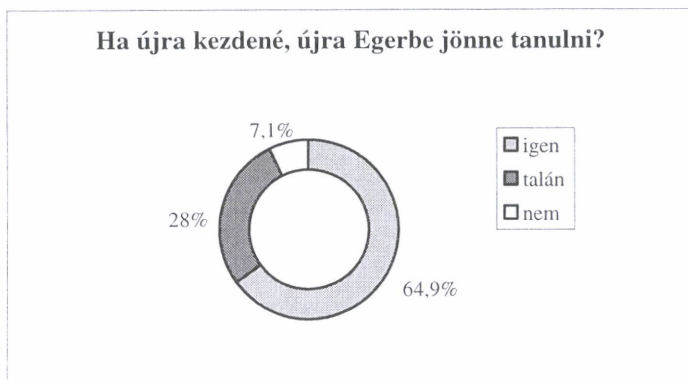
A város lakosságát szimpatikusnak, nyitottnak, kedvesnek tartották a hallgatók, különösen azok, akik albérletben éltek és felsőbb évesek voltak. A kollégiumokban lakók alig találkoztak a helyiekkel, kapcsolatuk a boltokban, intézményekben, a buszokon „alakulhattak” ki. A kérdésre összességében pozitív válaszokat kaptunk, néhány negatív megjegyzés is elhangzott: lenéznek minket; „rátartják” az egriek; sznobok; drága a város; nem érdemes itt vásárolni; stb.

A város tisztaságával kapcsolatban (elég alacsony a 3,5-ös érték) többen jelezték a belváros „szépségét”, a parkosítás, virágok, takarítás létét, ugyanakkor a külső negyedek elhanyagoltságát is.

Az elégedettség mutatója az is, hogy ha újra kezdhették, újra Egerbe jönne-e tanulni?

A kérdésre *igennel válaszolt* 64,9%, ezen belül a másodéves hallgatók voltak a leginkább elégedettek (81%). Az *elsőévesek* között – várakozásunknak megfelelően – sokan még nem tudtak erre a kérdésre válaszolni, *bizonytalanok*, harmad- és negyedéven pedig egyre többen jelezték: „nem tudnak majd elhelyezkedni”; „nincs szükség tanárookra”.

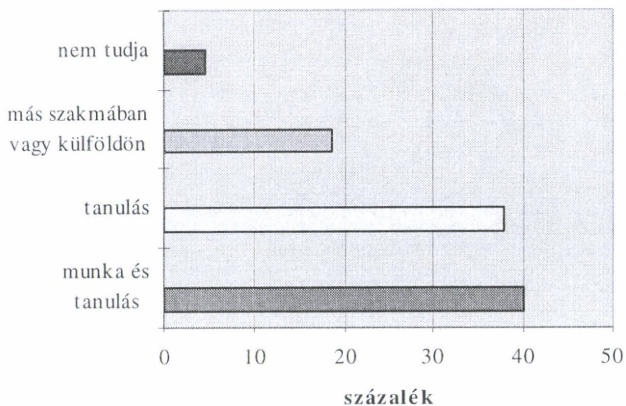

6. ábra

A megkérdezett hallgatók további tervei közül arra kerestük a választ, hogy kik azok, akik szakirányuknak megfelelően szeretnének dolgozni és mellette tanulni, kik azok, akik csak tanulni szeretnének még, illetve vannak-e olyan hallgatók, akik esetleg más szakmában vagy külföldön szeretnének munkát vállalni.

Jelen kutatásunk összesítéseként a következő válaszokat kaptuk:

- A legtöbben szakmájukban dolgoznának, és esti vagy levelező tagozaton tovább tanulnának (40%). Harmad- és negyedévesek között a legtöbben! Közöttük közel azonos arányban azok, akik egyetemi szinten folytatnák jelenlegi szakjukat, illetve azok, akik más szakterületen szeretnének tanulni (mert azok piacképesebbek).
- Még nem tervezik, hogy dolgoznának, inkább csak tanulni szeretnének tovább: 37,8%. (Ez meglepően magas arány) Közöttük a többség (84%) nő és humán szakos hallgató.
- Dolgozni szeretnének, akár más szakmában is, esetleg külföldön: 18,6%. Ennél a pontnál többen írták, hogy nyelvet szeretnének külföldön tanulni, gyakorolni.
- Még nem tudja mit választana: 4,5 %.

7. ábra: A megkérdezettek további tervei

Ha az adatokat tovább elemezzük, látjuk, hogy milyen magas az aránya a tovább tanulni szándékozóknak. A megkérdezettek 77,8%-a még tervezi ezt. További mérést érdemelne, hogy megtudjuk: a képzés, a szak vagy a társadalmi helyzet indokolja-e ezt, vagy a pályaválasztás bizonytalanságai. Valószínű, hogy ezek együttesen motiválják a továbbtanulási terveket.

- Az adatok azért is meglepőek, mert ezt a kérdéskört már többször is mértük (legutóbb 2000-ben a végzősök körében), és azt tapasztaltuk, hogy folyamatosan emelkedik a „továbbtanulási” kedv. Annak ellenére, hogy ez egyre költségesebb és időigényesebb lesz. Valószínűleg a külföldi munkavállalás az Európai Unióba belépésünk után a fiatal végzősök esetében még magasabb arányú lesz.

Záró gondolatok

Az elmúlt évtizedben sokat emlegettük az úgynevezett oktatás expanzióját (Halász, Kozma, Surányi, Balázs) alsó-, közép- és felsőfokon egyaránt. A mai társadalom nem kis hányada az oktatás intenzitásának romlását tartja a mai helyzet egyik jellemzőjének.

A mai hallgatói réteg heterogénebb, mint például a korábbi évtizedek elitképzésének résztvevői. Érvényes ez az oktatás- és diákéletmóddal szemben támasztott igényekre, motivációkra és aktivitásra egyaránt. A munkaerőpiac is átalakult, ma már nem garantálja a végzés utáni munkalehetőséget. Ezért a felsőoktatási intézmények egyre jobban igyekeznek a gyakorlat aktu-

alitásait figyelembe venni, háttérbe szorítva esetleg tudományos érveket, az úgynevezett hosszútávú elképzeléseket.

Az egri főiskola mennyiségi mutatói mellett (létszám alakulása, új szakok indítása, intézményi struktúra átalakítása és újraszabályozása) a minőségi kérdések tisztázására az utóbbi években történtek kísérletek. Az oktatás mellett most „megálltunk” egy pillanatra, és megkíséreltük megnézni: mit gondolnak a hallgatók arról a városról, ahol életük viszonylag rövid, mégis meghatározó éveit töltik.

Bizonyítható, hogy adottságai és a főiskola intézményi lehetőségei együttesen befolyásolják a hallgatók elégedettségét, mely néhány ponton jelentős eltéréseket mutat. Az együttlés összetett, sokszínű, változó és változtatható. Későbbi kutatásoknak kell arra választ találni, hogy valóban érvényesek-e ezek a megállapítások.

Irodalom:

1. Andor M.–Liskó I. (2000): Iskolaváltás és társadalmi mobilitás. Budapest: Iskolakultúra könyvek 3.
2. Eger Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Koncepciója. Eger, 2001. április 12.
3. Gelencsér K.: A helyi tudás értékei és funkciói. Közművelődés a társadalmi változásokban. 1993. Szerk.: Szabó Károly
4. Halász G. (2001): Az oktatási rendszer. Budapest: OKKER.
5. Hallgatói Kalendárium 2002/2003. Kiad.: EKF, Eger. 42-46. oldal
6. Hrubos I.: Differenciálódás, konvergencia és sokféleség a felsőoktatásban = Szociológiai Szemle 1997/3.
7. Surányi B. (2000): Az oktatási expanzió: problémák és perspektívák. Iskolakultúra könyvek 4.
8. Forray R. K.–Halász G.–Kozma T.: Tervezéshez kapcsolódó kutatások, 1981–85. = Oktatásügyi Kutatások 2. kötet. 1986.
9. Ladányi A.: A pedagógusképzés tanulmányi idejének alakulása Magyarországon. Oktatásügyi Kutatások 1. kötet. 1986.
10. www.hungarytourism.hu/bulletin
11. www.turizmus.hu
12. Gázsó Ferenc–Laki László: Esélyek és orientációk (Fiatalok az ezredfordulón) = Okker Kiadó, 1999.
13. Gázsó Ferenc–Stumpf István (szerk): Vesztesek – ifjúság az ezredfordulón. Ezredforduló Alapítvány, 1995.
14. Ifjúság 2000 kutatás – www.ifjusag2000.hu
15. Magyar Statisztikai Évkönyv 2001. KSH, Bp. 2002
16. Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szerk.: Gábor Kálmán, Belvedere Meridionale, 2000.

Kiss Lajos

Az egi Filmművészeti Nyári Egyetem történeti áttekintése a 30 éves jubileum kapcsán

1973 júliusában indult útjára Egerben egy olyan filmes rendezvény, amely két dolog miatt is kuriózusnak számít. Egyrészt azért, mert ilyen rendezvény sehol nincs az országban, másrészt azért, mert 30 éves múlta tekinthet vissza.

Az 50-es évek elején országosan elterjedt nyári egyetemi rendezvények kezdeményezője a TIT volt. Ilyen kurzusokat szerveztek Sopronban (Természetvédelmi Nyári Egyetem), Keszthely (Georgikon), Szeged (Művelődéstudományi Pedagógia), Debrecen (Magyar Anyanyelvi Nyári Egyetem címmel).

A TIT Heves megyei szervezete 1971-ben Műemlékvédelmi Tagozat szervezésével és elindításával kapcsolódott a nyári egyetemi rendezvények sorozatához.

A Filmművészeti Tagozat 1973. július 7-én tartotta első megnyitóját.

A kezdeményezés Franciaországból indult el. Paul Robert, a Nizzában élő francia–olasz szakos tanár a Francia–Magyar Baráti Társaság révén került kapcsolatba a magyar filmekkel. Mint filmklubvezető számtalan magyar filmbemutatót szervezett, ahová meghívta a filmek alkotóit is.

A magyar filmalkotók szinte mindegyike a 60-as évek második felében személyes ismerőse lett, és többjükkal közeli barátságba került. Jancsó Miklós, Fábri Zoltán, Kovács András, Huszárik Zoltán, Gál István, Gazdag Gyula, Elek Judit, Kézdi Kovács Zsolt és még sokan mások kerültek kapcsolatba a magyar film megszállottjával, aki elhatározta, hogy a magyar filmművészet megismerésére csoportokat fog szervezni és elhozni Magyarországra azért, hogy minél több francia ismerkedjen meg az országgal és a magyar filmekkel.

Paul Robert úr tervei megvalósításához segítséget kapott Magyarországról Oláh Tibor személyében, aki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem francia szakos tanára, és akinek javaslatára Egerben a TIT megyei titkárnak aktív részvételével 1973 júliusában megszervezték az első Filmművészeti Nyári Egyetemet.

A nyári egyetem munkájában kiváló segítőre találtak Szilvási Lajos személyében, aki az egi Tanárképző Főiskola tanára volt, és mellel baráti kapcsolatban állt mind Juhász Tamással, mind Pók Lajossal, a Heves megyei Moziüzemi Vállalat igazgatójával, aki szintén fölkarolta a rendezvényt, és sokat tett annak hagyományá válásában.

A 60-as-70-es években hihetetlen népszerűségnek örvendő rendezvény elsősorban az akkoriban készült filmeknek köszönhető, de a siker oka a szervezők ügyes tematikai ötleteivel és szervezőmunkáival is magyarázható.

Nyitottabbá tették a rendezvényt, s a kezdeti francia kapcsolatokon túl keletnémet, lengyel, magyar résztvevőket is toboroztak.

1977-ben már több mint 100 vendége volt a nyári egyetemnek. A vártnál nagyobb érdeklődés azzal is magyarázható, hogy a kettészakított Európában eltérő társadalmi berendezkedések között élő emberek az itt látott filmekben keresztül ismerhették meg jobban egymás életét, és a személyes rokoni, baráti találkozások lehetőségét is biztosította a rendezvény.

Ez is a magyarázata, hogy a franciák mellett a legnagyobb számban a németek vettek részt a rendezvényeken.

A szervezők jó tematikai érzékét fentebb már említettem. Igen jól sikerült programok voltak:

1978-ban: Fábri Zoltán alkotói útja

1979-ben: Jancsó Meiklós alkotói útja

1980-ban: Makk Károly alkotói útja

1981-ben: Kovács András alkotói útja

1982-ben: Ranódi László alkotói útja

1983-ban a 10. évfordulón az utolsó tíz év legjobb tíz magyar játékfilmjét mutatták be a magyar filmkritikusok szavazata alapján.

1984-ben: Bacsó Péter alkotói útja

1985-ben: Szabó István alkotói útja

1986-ban: Mészáros Márta alkotói útja

1987-ben: Gábor Pál alkotói útja volt a fő tematikai vonal.

1988-ban a központi téma a magyar film faluképe címet viselte. A legjelentősebb filmek bemutatása mellett szociológiai előadások színesítették a programot.

1989 a rendszerváltás éve. Az értelmiség helyzete a magyar filmek tükrében címet kapta a fő téma.

1990-ben lezárult a nyári egyetem történetének 17 évig tartó első szakasza, melyben a szervező munkát a TIT és a Heves megyei Moziüzemi Vállalat közösen biztosította.

A folytatás egy év kihagyással 1992-ben következett, amikor rendeződtek a rendezvény finanszírozási lehetőségei, és a folytatás újra kezdetét az Agraria Film Kft vállalta magára, olyan kiváló segítővel, mint Okos Oszkár, aki a kezdetektől ismerője, életben tartója volt a rendezvénynek.

Rendkívül nagy érdeklődés mellett sikerült az újra indítás. Eljöttek a volt keletnémet filmklubosok, a már korábban kialakult francia mag Daniel Guffroy úr és családja vezetésével, de volt osztrák, török, görög, lengyel vendége is a nyári egyetemnek.

A folytatásra a sokszínűség, a változatosság volt jellemző.

1992–93-ban a fiatal rendezők bemutatkozása, 1994-ben a 25. Magyar Filmszemle életműdíjas művészei alkotásainak bemutatása, 1995-ben a 100 éves film köszöntése, 1996-ban Illés György és tanítványainak – Zsigmond Vilmos, Badal János, Gyurikó László, Lente Miklós – munkásságának bemutatása volt a fő vonala a nyári egyetemnek. 1997-ben a magyar filmek bemutatása mellett francia filmgála, 1998-ban indiai filmgála színesítette a programot. 1999-ben a nyári egyetem 25. éves jubileumát ünnepelte, ennek jegyében magyar filmtörténeti összeállítást láthatott a közönség. 2000-ben finn, 2001-ben francia, 2002-ben német filmgálával egészült ki a program. Közben a szervezők értékelték az eltelt 10 évet, és a folytatásban eddig nem alkalmazott újításokat terveztek, amit a 2003. évi rendezvényénél valósítottak meg.

A közönség és a részt vevő vendégek igényeihez és összetételéhez alkalmazkodva a korábban csak filmes rendezvényt összművészeti fesztivállá bővítették, ahol a kortárs magyar film mellett a kortárs zene-, tánc- és képzőművészet is helyet kapott.

A program reggeltől estig non-stop jelleggel két helyszínen zajlott. A filmvetítések az Uránia mozi nagytermében, a zenei és táncos programok a fesztiválutcává alakított mozi melletti Sándor Imre utcában, valamint a felújított Uránia mozi színpadán.

Az alternatív programok közül a táncprogramok szervesen kötődtek a filmprogramhoz. A filmen is látható Bozsik Yvette és a Táncalak megformálója, Ladányi Andrea bemutatkozása osztatlan sikert hozott, és talán meghatározta a szervezők számára a jövő irányait.

A média informatizálódása

„Az iskola és a család közös felelőssége, hogy a gyerekeket és a fiatalokat előkészítse egy olyan világra, amelyet a kép, a hang és a szó alkot. A gyermekeknek és a felnőtteknek képeseknek kell lenniük arra, hogy ezt a három jelrendszert kölcsönös összefonódásukban is megfejtsek. Ez szükségessé teszi, hogy a követelményekhez hozzá igazítsuk a képzés legfontosabb céljait, amelyeket a „média-alfabetizálás” szóval foglalhatunk össze.”*

Néhány évvel ezelőtt a különböző médiumokkal csak sajátos közegükben találkozhattunk, azaz ha filmet akartunk nézni, akkor moziba mentünk, zenehallgatáshoz bekapcsoltuk a lemezjátszót és kényelmes fotelünkben hátradőlve élveztük a zenét, a legfrissebb híreket pedig az újságból, a rádióból és a televízióból ismerhettük meg. A számítógépek és a digitális technika elterjedésével mindez gyökeresen megváltozott. A számítógép és a digitális eszközök pótolhatatlanná váltak a média-előállításban, -feldolgozásban, -terjesztésben és -befogadásban.

A digitális technika hatását a médiaiparra nem minden esetben vesszük észre azonnal. Gyakran fel sem tűnik, hogy a hírek fénysebességgel érkeznek hozzánk, hogy kiváló kép- és hangminőségben hallgathatjuk és láthatjuk a rádió- és tévéműsorokat. Tévézés, rádióhallgatás és a még jellemzően papíron megjelenő újságok lapozgatása közben talán nem is gondolunk arra, hogy az újságírók szinte kizárólag számítógépeken készítik el munkáikat, gyakran számítógépes hálózatok segítségével továbbítva azt a szerkesztőségbe. A televízióstábok a távközlési műholdak segítségével a világ bármely részéről élőben tudósíthatnak bennünket a legérdekesebb eseményekről. A rádióműsorok, animációs filmek, reklámok egyre gyakrabban készülnek számítógépen és ez az eszköz a tévé- és rádióstúdiók adásirányításában is nélkülözhetetlenné vált.

Minket, felhasználókat sokkal kézzelfoghatóbban érint a média befogadói oldalának a megváltozása. A digitális technika térhódításával – ha akarjuk, ha nem – egyre gyorsabban kapunk egyre több információt. Az információszerezés színtere a hagyományos médiumok felől eltolódik az új médiumok felé, amelyek között kiemelt szerepet kap a számítógép és az Internet. E két eszköz segítségével ma már szinte bármilyen médiumhoz hozzáférünk. Lehetőségünk van az újságok elektronikus változatainak a megtekintésére,

---

* Részlet az UNESCO grünvaldi dekrétumából, 1982.

fényképeket is nézegethetünk, illetve albumokba rendezhetünk a számítógépünkön, hallgathatjuk kedvenc zenéinket és a legújabb filmeket is megnézhetjük. Emellett lehetőségünk van az előbb említett médiaelemek manipulálására és az Interneten keresztüli közzétételére.

A vitathatatlan pozitív hatások mellett meg kell említenünk a digitalizálódott médiavilág néhány árnyoldalát is. Ezek a negatívumok elsősorban a gyerekek médiahasználatának aspektusából vizsgálandók. Sajnos az előbb említett sokszínű, a széles fogyasztói igények kielégítésére szakosodott integrált médiafelület tartalomszolgáltatásának a kontrollálása ma még nem megoldható. Vannak – elsősorban az USA-ban – próbálkozások az Internet tartalmának közös szülői-tanári szűrésére, azonban ezek a módszerek ma még nem teljesen megbízhatóak.

A tartalmi korlátozások szükségessége mellett említést kell tennünk az új médiumok társadalmi vonatkozásainak lehetséges negatív hatásairól is. A virtuális térben kialakult kapcsolatok bár felszínesek, de éppen ez a kötetlenség és kötelezettség nélküliesség teszi oly vonzóvá a fiatalok számára. Az arcnélküli kommunikáció sokkal könnyebben felvállalható egy gátlásokkal küzdő ifjú számára, mint a hagyományos kapcsolatok. A digitális kommunikációs és információs technika eszközrendszere megkönnyíti az ismerkedést a tér és az idő áthidalásával, de pont az esetleges távolság és az eltérő életritmus miatt teszi a kapcsolatok elmélyülését nehezzé.

A digitális forradalom korában ezért elengedhetlenné vált, hogy a tanárokat és a diákokat felkészítsük arra a kihívásra, ami a kor technikai fejlettségének és társadalmi fejletlenségének az aszimmetriájából adódik.

A média új világának kihívásai

Az oktatási-művelődési lehetőségek az utóbbi években gyökeresen megváltoztak. A nevelés-oktatás fogalomrendszere: a tanszabadság, tankötelezettség, ellenőrzés, példakép, minta, beilleszkedés, fegyelem, fegyelmezés, jelentős tartalmi változásokon mentek át. A digitális médiumok megjelenésével nem csak a tudásanyag hozzáférhetősége változott radikálisan, hanem a tudásanyag megbízhatósága és ellenőrizhetősége is.¹

A társadalomtudományok (nevelés- és oktatásemélet, művelődésemélet) e szakterület vonatkozásában megrendültek, nem képesek megfelelő választ adni a médiaglobalizáció és -lokalizáció, a médiakonvergenca és -divergencia jelenségére.

A számítógépek elterjedése kapcsán több új jelenségre hívjuk fel a figyelmet.

---

¹ Pogány Csaba: Új kontraszelekció Új alaplap 1996/10. 19. o. (I-A spirálban)

Új kontraszelekció van kialakulóban:

- Az egységes informatikai felhasználói eszközpark egyetlen megjelenése következtében (ez a szemléltető eszközökre is igaz) az oktatáselmélet klasszikus alapelveit (szemléltetés, szemléletesség, fokozatosság stb.) nem lehet számon kérni az oktatás-művelődés, szolgáltatás szereplőin. Pályázni nem tudókra és pályázni tudókra szakad szét a mezőny.
- Az oktatásban rövid időn belül nem várható, hogy a számítástechnika az alacsonyabb jövedelmi rétegek életének szerves része legyen.
- Az információ, a tudás egy szűkebb kör (a vagyonosak, jó egzisztenciával rendelkezők) kiváltsága lesz.

„A multimédia változó világában biztosan Önnek is megadatik a siker lehetősége. Új, képzeletbeli egyetemén megtanulható, hogyan kell multimédia-termékeket és szolgáltatásokat tervezni, animálni és összeszerkeszteni, majd pedig legyártani, és piacra dobni. Az itt végzettekre izgalmas állások várnak a telekommunikáció, a látvány- és játéktervezés, valamint az interaktív televíziózás területén. Miért is ne kapná meg Ön is mindazt a képzést, amire szüksége van ahhoz, hogy a jövő mindent elárasztó digitális világában sikeres lehessen? Miért habozik?” idézi Robert Lindström².

A multimédiát (médiainformatikát) még nem tekintik *önálló szaknak* a felsőoktatásban. Szakírók szerint a 90-es évek közepén még az amerikai felsőoktatás részekre szabdalt költségvetése is az igényeknél jóval kevesebb lehetőséget kínált a multimédia-képzés területén. Igen tipikusnak mondható az a tény, hogy az új médiát nem tekintik önálló szaknak a nagyobb egyetemek. „Rengeteg önálló oktatási program van, melyek mind egy-egy szakterületből alakultak ki, azonban nem találni egyetlen olyan valódi működő programot sem, amelyik minden részterületet átfogja.” Így nyilatkozik erről Charles S. Swartz, aki a Kaliforniai Egyetem Los Angelesben lévő karán (UCLA) a szórakoztatóiparral és előadó-művészetekkel foglalkozó kar tanulmányi igazgatója.

Mindössze a továbbképzéssel foglalkozó oktatási programok voltak azok, amelyek multimédia jellegű oktatást kínáltak, mivel ezeket az oktatási formákat kifejezetten úgy alakították ki, hogy érzékenyen reagálhassanak a piac igényeire.

A multimédiát magasabb szinten oktató központok alapelve az a meggyőződés, mely szerint a multimédia elsősorban művészetnek tekintendő, másodsorban társadalmi jelenségnek és csak harmadsorban iparnak. A tudományos besorolás jelenleg hazánkban is hasonló. Átrendeződést jelentene

---

² Az új média az oktatásban c. cikkében. New Media... iif.hu/számtechn/multimed/mediaokt számában

az informatikai szakmák megújulása. Ezeknél azonban jelenleg a számítástechnikai tudás mellett semmi nyoma a pedagógiai, pszichológiai, médiaelméleti indíttatásnak.

1. Az informatizálódó oktatástechnológia: kommunikáció- és információtechnológia³

Az oktatástechnológia hardver- és szoftverfeltételeiben – a 90-es évek elejétől különösen felgyorsult mértékben – az elektronikus bázisú információhordók és az ezt közvetítő eszközök térhódításával találkozunk. Ez elsősorban a számítógép megváltozott funkcióját is jelenti, ti. ma elsősorban kommunikációs eszköz, és ennek a változásnak a mértéke a jövőben várhatóan tovább növekszik.

A kommunikáció könnyebbé válik, és ezeknek a technológiáknak a továbbítását nem akadályozzák többé földrajzi és nemzeti határok, feltehetőleg változásokat fogunk észlelni személyes indíttatásunkban is. Valószínű, hogy nem lesz bármiféle kerítés, amely megállítaná az információk és a szórakoztatás áramlását, továbbítását a levegőn át. Felvetődik tehát újra a kérdés: hol a határ, és kijelölhető-e a korszerűen értelmezett oktatástechnológia és az informatika között?

A számítástechnikai lehetőség információtechnikai vonatkozásait és szükségességét az oktatástechnológia keretein belülről indulva lehet érvényesíteni a kommunikációs és információs technológiák hatékony alkalmazásával az oktatásban.

Tapasztalataink alapján: az oktatástechnológia informatizálódó technikai feltételrendszerével (tárgyi dimenziók) és folyamatorientált felfogásával (programozott oktatás), az informatika rendszerorientált eleméletével és gyakorlatával lehet csak az ezredforduló után szükséges információtechnikai műveltséghez, a technológiára alapozott oktatás ismereteihez hozzásegítő, a jövő pedagógusát az információs társadalom kommunikációs technológiai kihívásaira felkészítő új interdiszciplína.

A neveléstudomány oktatáseméleti bázisán helyét kereső oktatástechnológia értelmezése az ezredfordulóra átértékelődik. Interdiszplináris jellege kiszélesedik, hatása az iskolán túli társadalmi-gazdasági vonatkozásokban is egyre meghatározóbb. Az információs társadalom kialakulásával újra kell gondolni a kommunikáció, a média, az információ kultúrája, a hálózat, a tudás, a technológia, globalizáció és a lokalizáció kérdéseit. Mindezek az oktatástechnológia olyan kihívásai, amelyek akkor is vannak és lesznek, ha ezekkel nem nézünk szembe.

---

³ Hauser Zoltán: Az audiovizuális oktatástól az információtechnológiáig. AGRIA MÉDIA'98. Konferenciakötet. 68–71. o. EKT F Líceum Kiadó, Eger, 1999.

Az audiovizuális oktatás *miel* és *hogyan* kérdését az oktatástechnológia a *mit* kérdéssel kiegészítve vizsgálja a tanulás-tanítás technológiáját. A *mit* kérdését azonban ma már nem tekinthetjük a szűken értelmezett oktatási tartalomnak. Célszerű egy tágabb megközelítésben inkább *információról* beszélni, mivel ez az anyag és az energia mellett megjelenő új filozófiai alapfogalom lett. A kommunikációelmélet az információ keletkezésével, előállításával, megjelenésével, feldolgozásával, tárolásával, továbbításával, megjelenítésével, elérhetőségével, befogadásával és hatásával foglalkozik. Ezért ha az oktatástechnológiát egy szélesebb, a társadalmi kihívásoknak jobban megfelelő kommunikációs és információs technológiai megközelítésben értelmezzük,⁴ akkor ez alatt az alábbi érthetjük:

A kommunikációs és információs technológia az oktatásban elsősorban a tanulás, az információszerezés folyamatának kibernetikai, rendszerelméleti és kommunikációelméleti alapokon történő megtervezésének és megszervezésének olyan átfogó pedagógiai stratégiája, amely biztosítja az információ hatékony elérhetőségének, befogadásának és elsajátításának optimalizálását a korszerű információhordozók, módszerek és technikai eszközök együttes felhasználásával.

2. A médiapedagógia – információs korunk kulcskompetenciája

A latin eredetű **médi**um szó értelmezései: a közbülső helyen található, általános közeg, közvetítő elem, ill. elemek, az információnak beszéd, mozdulatok, arckifejezések írás, elektronikus megjelenítés útján továbbadására, vagy terjesztésére (McBaird).

Általában *médi*umnak nevezük az információk tárolására, továbbítására, terjesztésére és bemutatására szolgáló eszközöket. Példák erre a nyomtatott szöveg, a grafika a kép, a beszéd, a zene, valamint a mozgókép. Ezen felfogás szerint akár a földet, vizet, vagy a levegőt is tekinthetjük médiumnak.

Média: A média fogalma a sajtótörténet egy meghatározott szakaszában – a tömegtermelés kialakulásával párhuzamosan a tömeglapok megjelenésének, illetve az elektronikus sajtóformák elterjedésének időszakában – kialakult, a tömegkommunikáció eszközrendszereként intézményesült sajtóformák gyűjtőneve. A média a tömegkommunikációs **eszközök és intézmények** összessége.⁵

Jelen esetben a média szűkebb – az egyedi információhordozó és -megjelenítő – értelmezését használjuk. A multimédia-alkalmazásban megjelenő médiaelemek: szövegek, szimbólumok, ikonok, logók, emblémák, pikto-

---

⁴ Falus Iván nyomán

⁵ Gálík Mihály: Médiagazdaságtan 1–2., Aula Kiadó, 1997, 13. o.

gramok, fotók, a vektorgrafikus képek, háromdimenziós ábrák, animációs képek, és videóbejátszások (mozgóképek), valamint a beszéd, zene és a hangeffektusok alkotják.

A szó és látvány gondolkodtatva adagolása ősi, nagyon régi mesterség, de megfoghatóan az ókori szerzők eredeti írásaiban – a holt-tengeri tekercektől kezdve a római szerzőkig – meg lehet találni, mégpedig akkor, amikor rendszeresen leírják, hogy a hadvezérek hogyan szervezzék meg győztes hadjáratuk után, például Rómában a nagyságuk bemutatását, maguk előtt hajtva a fejedelmeket, királyokat, akiket legyőztek. A médiumokon keresztüli hatás nem új dolog, legfeljebb mi kaptuk meg néhány évtizede azt a lehetőséget, hogy eszközöket, technikát is használjunk hozzá. E használat bár egy kicsit néha kicsinyített az ember szerepéből, de ugyanakkor meg is növelte azt, hiszen nem kettőhöz, háromhoz, öthöz szólhat, mint az ősember, vagy előember, vagy néhány tízezerhez, mint a rómaiak, hanem tízmilliókhoz is.

Napjainkban a gyerekek és felnőttek is egyre többet kerülnek kapcsolatba a tömegkommunikációs eszközökkel. Ezek életvezetési modelleket, konfliktuskezelési stratégiákat, stílusmintákat közvetítenek, és az ismeretanyag *mediális* úton formálja személyiséget. A médiapedagógia a médiumok (elsősorban a tömegkommunikációs eszközök) társadalmi – ezen belül, az oktató-nevelőmunkára gyakorolt – hatásával foglalkozik. Fel kell készíteni a belépő újabb generációkat a médiumok természetének és hatásának megismerésére, és ezek tudatos (szelektív) használatára.

A médiapedagógia céljainak megfogalmazásában már a 70-es években megfogalmazódott az az igény, hogy az otthonokban és az élet egyéb területein naponta tapasztalt tömegkommunikációs ellátottságot és jelenlétet az iskolában is megteremtse, s ezt az ellátottságot a nevelési-oktatási folyamatba be kell kapcsolni.

A tanulóknak ki kell bontakoztatni a *tudatos és konstruktív médiumhasználatot*, ki kell alakítani a közlési eszközök *felelősségteljes és értékorientált, a műalkotások befogadásának és élvezetének*, a médiumokkal való információszerzésnek és önkifejezésnek a készségét. Összességében: a fiatalok *egyenrangú tagjai lehessenek* a kommunikációs társadalomnak.

3.1. Médiaelmélet, médiapedagógia

Napjainkban a médiaismeret a mozgóképkultúra⁶ elnevezéssel kapcsolódott össze. A média nemcsak az otthonokban, hanem az iskola számos tanórai és szabadidős területén egyaránt jelen van. (Önálló tantárgy keretében, különböző tantárgyak részelemeként, fakultációs programként, önálló szakirányként, szakközépiskolákban (műszaki, közgazdasági, művészeti stb.), szakkör formájában (fotó-, illetve videósakkör, multimédia stb.), iskolaújság, iskolarádió, zárt rendszerű iskolatévé, filmklub, iskolai események dokumentálása, tévéadások tanórai megbeszélése.

A *mozgóképkultúra* elnevezés még viszonylag határozottan körvonalazható: legfőképpen a filmkultúrára (celluloid) vonatkozik, s kisebb mértékben a videó és televízió világára. A NAT követelményei elsősorban ezeket a területeket érintik, ezért is került a *mozgóképkultúra és médiaismeret* a művészetek rovatba.

A *médiaismeret* tartalma már sokkal bonyolultabb kérdés. A média ugyanis roppant szerteágazó és komplex terület. A mozgóképek mellett tartalmazza a tömegkommunikáció teljes rendszerét (az írott sajtót is), s azt az egyre bonyolultabbá váló társadalmi viszonyrendszert, amely valóságos új vallásként meghatározza életünket.

3.2. Milyen médiumok tartoznak a médiapedagógia területéhez?⁷

A *mozgóképkultúra és médiaismeret* követelményei által meghatározott terület már önmagában is rendkívül heterogén, de a gyakorlatban szinte totálisnak tekinthető. Felöleli:

- a hagyományos értelemben felfogott filmkultúrát (filmtörténet, filmesztétika stb.)
- az írott sajtó legkülönbözőbb formáit, illetve produktumait
- a különböző audiovizuális médiumokat (fotó, plakát, képregény, rádió, televízió, videó, interaktív médiumok, különböző számítógépes rendszerek, hálózatok)
- Az interaktív multimédiás programokat (on-line, off-line)

---

⁶ A médiapedagógia az 1960-as évektől – *filmesztétika* néven az irodalomórák keretében tanították – már bekerült a magyar közoktatás rendszerébe. Föllandult az iskolai filmklubmozgalom, a televízió pedig rendszeresen vetített filmeket a filmesztétika-oktatás számára. Az 1980-as évek közepétől megindult a filmoktatás teljes ártértelemezése. Kezdetben egymástól függetlenül, később a Magyar Mozgókép Alapítvány támogatásával létrehozott *Mozgókép az oktatásban* munkacsoport koordinálásával számtalan kísérleti program született. Ezeknek a kísérleti programoknak a tapasztalatai nyomán született meg az az alapvető követelményrendszer, amely a Nemzeti alaptantervben olvasható *Mozgóképkultúra és médiaismeret* néven.

⁷ Jakab György: A médiapedagógiáról. URL: <http://mek.hu/porta>

A média sajátosságait vizsgálva annak mágikus természetét emeli ki a szerző, „nagyon sok hasonlóságot, analógiát fedezhetünk fel mind a média által közvetített üzenetek, mind az üzenetek befogadása terén”.

- A televízió által sugárzott műsor (kép) és az általa bemutatott világ (valóság) között mind a műsor alkotói, mind a műsor nézői hajlamosak azonosságot feltételezni.
- A televízió műsorai is közösséget hoznak létre, illetve erősítik a műsorok által létrehozott közösség összetartozását, akár csak a mágikus barlangrajzok.
- A média műsorai, képei mögött transzcendens, emberfeletti hatalom működik, amellyel szemben az ember meglehetősen kiszolgáltatottnak érzi magát.
- A média által közvetített idealizált világ nagymértékben befolyásolja az emberek viselkedését és gondolkodásmódját. Ahogy a különböző vallásokban megfogalmazott (isteni) tökéletesség és teljesség egyfajta eszményként, erkölcsi parancsként, lekiismeretként működik a hívő számára, úgy a média által közvetített üzenetek is felszólításokat és parancsokat hordoznak.
- A tömegkommunikáció által sugárzott műsorok többsége a nézők számára mágikus szertartásként működik, másképp fogalmazva mágikus szükségleteket elégít ki.

A tömegkommunikáció – az írott sajtó, a televízió, a rádió, a számítógépes hálózatok, az elektronikus játékok, a városokat és falvakat elborító plakátözön – egyre ellenállhatatlanabban zúdítja ránk az információkat. Ennek következtében egyre inkább összekeveredik bennünk a média által közvetített ún. „televilág” és valóságos életünk: ismeretlen tájakra utazhatunk pillanatok alatt, azonosulhatunk a szuperhős tökéletességével, ugyanakkor viszont mindentől saját életünk határai zsugorodnak össze. Szinte már csak az tűnik igazán valóságosnak, fontosnak, érdekesnek és értékesnek, amit a televízió közvetít: a reklámok idillikus világához, mindig mosolygó hőseihez képest szürkének, unalmasnak, csúnyának tűnik a saját életünk, a szexfilmben, akciófilmben, reklámfilmben általában minden sikerül – az életben minden sokkal bonyolultabb, nehezekebb.

Gyakorlati tapasztalataink és a különböző szociológiai felmérések is azt mutatják, hogy a felnövekvő nemzedékek egyre több időt töltenek az elektronikus médiumok előtt, és ami talán fontosabb, szocializációs mintáik, értékrendjük formálásában a tömegkommunikáció ma már nagyobb szerepet tölt be, mint a család és az iskola. A média osztja be napirendjüket; meghatározza hogyan gondolkodjanak a világ dolgairól; életvezetési mintákat, sajátos nyelvi kultúrát közvetít, öltözködési, étkezési, vásárlási divatokat indít,

hősöket, eszményeket, életcélokat teremt. Mit tehet, mit kell tennie ebben a helyzetben a családnak és az iskolának?

A médiapedagógia legfontosabb feladata az, hogy kitöltse azt az űrt, amely a tömegkommunikációs rendszerek működtetői, és az információk, üzenetek öntudatlan fogyasztói között tátong. A médiapedagógia tudásanyagot – ismereteket és készségeket – nyújt a tanulóknak, hogy értelmezni tudják a média által bemutatott világ természetességét és hitelességét, bemutattja az ábrázolás különböző módjait, vizsgálta a műsorszóró intézmények demokratikus szerkezetét és a kommunikációra vonatkozóan emberi, és jogi kérdéseket vet fel – nagyban alátámasztva ezzel a társadalom demokratikus szerkezetét.⁸

3.3. A neveléstudomány és a médiaintegráció⁹

Gyakorlatilag három, részben lokalizáltan működő kommunikációs technológia: *a távközlés, a komputer és a média egymásra találásáról van szó*. Ezeknek az oktatással, a tanítás-tanulás kérdéseivel külön-külön is termékeny volt a kapcsolata. Nem lehet kétséges, hogy az egymásra találással ez a kapcsolat tovább erősödik. Mindhárom fejlődésére erőteljesen hatottak az elektronikus csúcstechnológia, és ennek következményeként az alkalmazott informatika. A médiára pedig elmondható a ma oly gyakran emlegetett szlogen: Hollywood az iskolába megy. Az oktatástechnológiában az informatikai alkalmazások térnyerése és az ennek következtében feltáruló új lehetőségek vezetnek az információs és/vagy kommunikációs technológiához, mely a tanításban domináns orális csatorna súlypontját áthelyezi a nyitott és rugalmas elemeket erősítő tanulásra, ill. információfogyasztásra.¹⁰

Az oktatástechnológia informatizálódásának folyamatában a viszonyrendszer kialakulását az alábbiak szerint látjuk:

Napjainkban a tömegkommunikációs médiumok mellé felzárkóztak a telekommunikációs és perszonális kommunikációs technológiák. Kulturális oldalról egy új közlésmód megjelenésének vagyunk a tanúi. A digitalizálódás következtében egyre inkább a világ absztraktabb, ábrázoltabb részében kezdünk élni. Tanúi vagyunk a médiakonvergencia jelenségének, amely a technológiák közeledésén túl **a személy nyilvános és perszonális kommunikációs lehetőségeinek** a bővülését jelenti. Egyúttal azt is, hogy nem vagyunk képesek élni az elektronikus médiumok nélkül. Másképpen: ha anélkül élünk, akkor egyfajta remeteéletre kell felkészülnünk.

---

⁸ Len Masterman; Idézi Jakab Gy. I. m.

⁹ In: Forgó S.–Hauser Z.–Kis-Tóth L.: Médiainformatika. A multimédia oktatástechnológiája. Líceum Kiadó, Eger, 2001.

¹⁰ Hauser Zoltán: Az audiovizuális oktatástól az információtechnológiáig. AGRIA MEDIA '98. Konferenciakötet 68–71. o. EKTf Líceum Kiadó, Eger, 1999.

Telekommunikáció. Az egymástól távol lévő személyek közötti közlemények cseréje, ahol a személyek érzékszervi határon túli, halló- és látótávolságon kívül vannak. A **telekommunikáció** révén megvalósulhat az emberek között a magánszféra sérthetlenségén alapuló információcsere, így önmegevalósítási elképzeléseik valóra válhatnak. Az érzékszervi modalitások határait legyőzve ma már nemcsak a távbeszélés, hanem számtalan integrált multimédiás szolgáltatás is elterjedt, mint pl. képtelefon, telekonferencia. A személynek azonban nemcsak az információcsere a létérdeke, hanem a szórakozás és tanulás is.

Tömegkommunikáció révén nyilvánosan, technikai terjesztő eszközök (médiumok) segítségével, közvetetten (tehát nem szemtől szemben), egyoldalúan (a közlők és befogadók sűrű szerepcseréjének lehetősége nélkül) jut el az információ egy diszperz (eltérően együttlevő) közönség számára (Maletzke 1963).

Mit elégít ki a *tömegkommunikáció*, az emberek általában miért használják a tömegkommunikációs eszközöket?

- *A helyettesítés*, azaz a mások helyzetébe való beleélésre van lehetőségünk steril formában. Átélnhetjük a gyűlölet és szeretet legextrémebb formáit (megtapasztalhatjuk a szépséget és csúfságot, a gazdagságot és szegénységet).
- *A tömegkommunikációs* eszközök adta másik lehetőség, hogy a hétköznapi világából eltávolodjunk egy fikciós világba (nemi vágy, horror, szadizmus).
- *Társadalmi* igény az a szükséglet, amely a közös élményekre való törekvésben valósul meg.
- *Lelki és erkölcsi* igények kielégítése során az a vágyunk teljesül, hogy higgyünk az erkölcsi értékek felsőbbségében.

Míg a *tömegkommunikációt* az előre szerkesztettség, a tömegesség, az egyoldalúság, a passzív befogadás, addig a telekommunikációt a közlés élő jellege, *személyesség*-intimitás, kétoldalúság és aktív részvétel jellemzi.

Mit elégít ki a **számítógép**, ill. annak bármely beépített változata? Milyen igényeket elégít ki a hálózat?

Keresés albumokban, honlapokon, informálódás, csevegés, adatcsere, szinkron és aszinkron kommunikációs formában. A hálózatok elterjedésével a számítógép egyaránt alkalmas hírforrások elérésére, csevegésre, társalgásra, csakúgy, mint szórakoztató filmek (webtvé) megtekintésére. A multimedia-elemek nemcsak a CD-n rögzített formában fordulnak elő, hanem on-line módban, azaz hálózaton is.

A számítógépek fejlődése révén megszülettek a számítógéppel való kommunikációs lehetőségek (míg korábban feldolgozás, adatátvitel volt a jellemző a számítógépes rendszerekre, napjainkban – a cellás telefonok elter-

jedése a legjobb példa – a számítógép bevonult a kommunikációs rendszerekbe. A mobiltelefonok adta szabadság nagyon relatív szabadság, bármikor elérhetünk személyeket, de bármikor bennünket is elérhetnek. A számítógép legújabb metamorfózisaként megszületett – egy munkanélküli japán programozó nő „jóvoltából”, aki nem kapott tanári állást – a gyermekek szeretetigényére alapozott TG, a tamagocsi, az elektronikus háziállat. Mit tegyen a pedagógusközösség ezekkel a jelenségekkel?

Napjainkban a hagyományos szemlélet mellett elterjedőben az a felfogás, miszerint „a feladat az, hogy olyan állampolgárokat neveljünk, akik a számítógépek és hálózatok világában önállóan gondolkodó, de együttműködő és megértő cselekvői lesznek a társadalomnak. Ebben a szemléletben nem a számítástechnika a lényeg, hanem az, hogy a modern világ kontinuitását az emberi gondolkodás történetének legjobb eszméivel közösítse.”¹¹

Az *interaktív médiakommunikáció* során a közlések és cselekvések nem két személy, hanem az ember és egy számítógép között jönnek létre. Azért nevezhető ez kommunikációnak, mert teljesül a számítógépek mesterséges intelligenciája révén az interakció. Ezáltal képes alkalmazkodni a gép – a kommunikációs rendszere, a menürendszerek és a párbeszédablakok révén – az emberi tudat által elvárt módon.

4. A médiakompetencia összetevői és kapcsolata az informatikával

Ma már az informatikai tudás nem a programírás, nem a fejlesztésre összpontosul, hanem az elektronikus kifejezési formákra. A publikációknak számos válfaja létezik:

- nyomtatott kiadványok (könyvek, folyóiratok stb.) elektronikus megfelelői,
- interaktív adatbázisok (pl. bibliográfiai, statisztikai, térinformatikai, képi vagy szöveges),
- interaktív multimédia (pl. oktatóprogramok, játékok),
- szoftver- és szakértői rendszerek,
- új publikálási formák, (pl. számítógép-hálózatokon elérhető hirdetőtáblák, vitafórumok, preprintek).

A német és angolszász területeken *többnyire a tanárképzésbe* igyekeznek beépíteni ezt a területet, ami nem az általunk is „megszenvedett” oktatástechnikai képzést jelenti, sokkal inkább az „*intelligens médiafogyasztásra, illetve tudatos médiahasználatra történő nevelést*”.¹² Egyrészt szemléletformáló igénnyel (hogy a tanár valamelyest szakszerűen tudjon válaszolni a média oldaláról érkező kihívásokra, s ezáltal hitelesen tudja formálni, „befo-

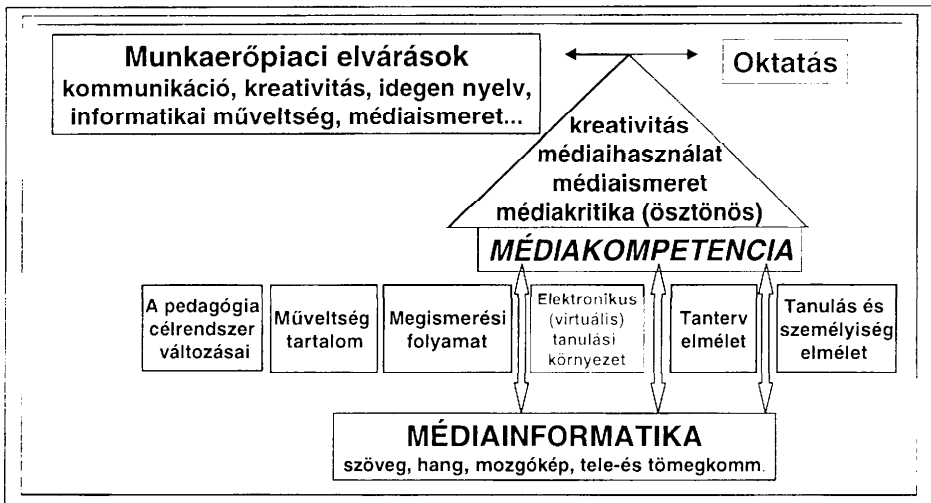
---

¹¹ Vámos Tibor. Informatika a közoktatásban. Ózd, 1995. Konferencia-előadás.

¹² Jakab György: A médiapedagógiáról. <http://mek.iif.hu/porta>

lyásolni” diákjai tömegkommunikációs „fogyasztását”), másrészt pedig azért, hogy a tanárok minél eredményesebben tudják fölhasználni óráikon az elektronikus médiumokon érkező információkat és illusztrációkat.

A fenti gondolatmenetet értékelve egyet tudunk érteni a szerző intelligens médiafogyasztásra, illetve tudatos médiahasználatra történő nevelési elveivel, valamint a tanárképzés ezirányú feladataival. Valljuk, hogy a feladatok megoldásában – mely a médiakompetencia kialakítását jelenti – jelentős szerepet játszik majd a közoktatásban jól kialakított (a kor elvárásainak megfelelő), **médiaismerettel** kibővített informatikai ismeretanyag elsajátítása.

1. ábra: A médiakompetencia

Más szemlélet szerint a tanulók **informatikai tudása mellett a médiakompetenciájára** kell helyezni a hangsúlyt. E szerint a posztindusztriális társadalom polgára számára alapvető feladat a média megértésének és értelmes használatának a képessége. A médiakompetencia fokozatai:¹³

- Ösztönös médiakritika
- Médiaismeret
- Médiahasználat
- Médiakreativitás.

A médiakompetencia magában foglalja a médiaismeret és médiahasználat elemeit csak úgy, mint az információhordozó médiumok által közvetített és megformált tartalmak kritikus értelmezésének képességét és az információ-

¹³ Dieter Backet idézi Komenczi Bertalan (1997) On-line: Az információs társadalom és az oktatás. In: Új Pedagógiai Szemle, 47. évf. 7–8. sz. 1997. p. 74–96.

hordozó médiumok kreatív használatához (fejlesztés és prezentáció) szükséges előfeltételek kialakítását.

Felfogásunk szerint az informatika oktatási tartalma nem lehet más, mint a médiakompetencia kialakítása.

A **kompetencia**¹⁴ szót vizsgálva – segítségül hívva a Magyar nyelv értelmező szótárát, illetve az Idegen szavak és kifejezések szótárát – azt kapjuk, hogy a latin eredetű szó jelentése illetékeség, jogosultság, **szakértelem**. Gyakran emlegetjük a társadalmi kompetenciák kifejezést is. Ez a társadalom számára adott időszakban fontos szakértelmet jelöli. Ennek megfelelően: **a médiakompetencia olyan ismeretek birtoklását jelenti, amely képessé tesz a hatékony és kreatív médiahasználatra**. Szintjei a következők:

- **1. szint:** *Az ösztönös mediakritika szintje.* Az adott személy ismeri a médiaterület elemeit, arról megvannak az általános alapismeretei (az alapszókincs ismerős számára), képes néhány gyakorlati és konkrét feladat végrehajtására. Azok szintje, akik csupán **befogadók**.
- **2. szint:** *A médiaismeret szintje.* Együtt tud működni a médiaterület szakembereivel, a forrás- és prezentációs eszközöket használni tudja. Rendelkezik az alapvető mediakomponensek ismeretével, és ismeri a számítógépes közlés során alkalmazott digitális médiumok jellemzőit. A mediakiválasztás szempontrendszerében ismertében képes az üzenetek adekvát média formájában való megjelenítésére. Képes végrehajtani ismétlődő és előre meghatározott feladatokat, képes a felhasználóknak gyakorlati tanácsokat adni. **Rutinmunkát** végző gyakorló szakemberek szintje.
- **3. szint:** *A médiahasználat szintje.* Ismeri a mediakomponensek tulajdonságait, a médiát és annak eszközeit, képes azok jellemzőit meghatározni, azokról szakmai vitát folytatni és problémamentesen alkalmazni. **Képes a médiát és eszközeit az adott szakmai szituációban megfelelően alkalmazni.** Alkalmas az elemek meghatározására és azok komplexebb munkahelyzetekben történő alkalmazására.
- **4. szint:** *A mediakreativitás.* Az adott technikákat, **mediát nemcsak egy, hanem számos helyzetben képes alkalmazni**, miközben megfelelően alkalmazkodik a fejlesztői és felhasználói környezethez. Képes más alkalmazási területeket találni, azokat továbbfejleszteni, vagy finomítani. Képes új média megtervezésére. Képes a saját tevékenységének stratégiai, illetve globális nézőpontból való megközelítésére.

---

¹⁴ In: Kis Tóth L.: Sulinet, multimédia, iskola. Szegedi Nyári Egyetem. 2000. A szerző előadásban érzékelteteti, hogy a közoktatásnak meg kell felelnie azoknak a társadalmi igényeknek, amelyek mindennapjainkban vele szemben megfogalmazódnak. Ezeket a társadalmi igényeket jól kifejezik a társadalmi kompetenciák.

Képes egy adott helyzet komplexitásának megértésére, miközben új megoldásokat alkalmaz.

Kiegészítésképpen ajánlatos a következő ismereteket is közvetíteni: médiaelmélet, médiadesign, médiaformanyelvek, médiapszichológia, médiaköltségtervezés, médiajog.

Esetünkben az EKF-en¹⁵ – a multimédia-kurzusokhoz szükséges a megfelelő előzetes ismeret, amely két nagy területre osztható: *Informatikai tudás* és *médiaismeret*. Informatikai kompetenciák kialakításához az alapozó részben szert kell tenni az informatikai alapismeretekre, általános célú alkalmazások elsajátítására, majd el kell sajátítani valamilyen grafikus fejlesztőfelületet. Kiegészítő tanulmányokként: matematika, fizika, programozási ismeretek (csak a felsőfokú multimédiás képzés esetén).

Médiakompetenciák megszerzéséhez az alapozó részben meg kell ismerni a médiaelmélet tárgykörét, majd a hangtechnikát, videótechnikát, komputergrafikát és animációt, a digitális képfeldolgozást, az interaktív médiumokat, valamint a hivatali és telekommunikáció fogalomrendszerét.

A médiainformatika mint a média és informatika integrálója

Médiakompetencia → *médiainformatika*. A médiakompetencia kialakítása a médiaismeret és az informatika fúziója révén létrejövő szakterület keretében valósul meg.

A médiainformatika általános céljai

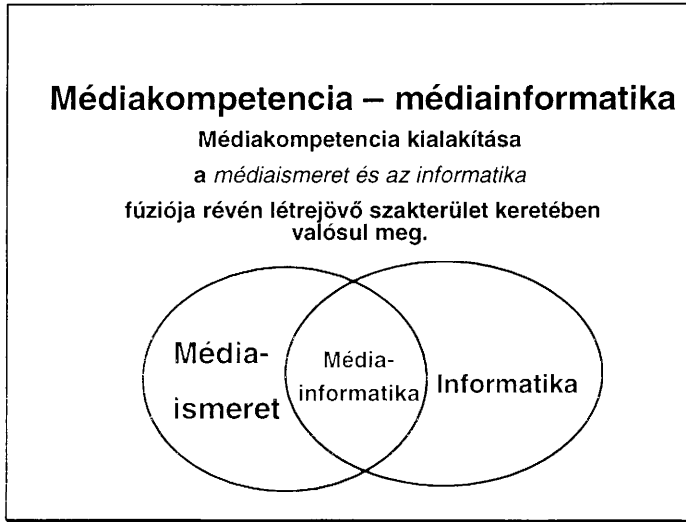
- Az oktatásban – a kor elvárásainak megfelelő – médiaismerettel kibővített informatikai ismeretanyag elsajátíttatása,
- Bontakoztassa ki a tanulóknál az elektronikus eszközök, szolgáltatások tudatos és konstruktív használatának képességét,
- Alakítsa ki az értékeken alapuló alkotások befogadásának és élvezetének készségét,
- Rendelkezzen a tanuló a médiumok általi információszerzés és önkifejezés kreatív képességével.
- Mutassa be a tervezési, szerkesztési, valamint a gyártási és értékesítési technikákat,
- Rendelkezzen a tanuló a médiumok általi információszerzés és önkifejezés kreatív képességével,
- A fentiek birtokában biztosítsa az „információs társadalom”-ban is az esélyegyenlőséget.

---

¹⁵ Kis-Tóth L.–Komló Cs.: Médiakompetencia az információs társadalomban. Északkelet-Magyarország Gazdaság – Kultúra – Tudomány 2000/9. sz. 11. o.

Főbb oktatási célkitűzések

- Az elektronikus médiumok, szolgáltatások tudatos és kreatív használatához szükséges kompetenciák kialakítása.
- A mediális tartalmak értékalapú, kritikus megítéléséhez és befogadásához szükséges értékszempélet és attitűdök kifejlődésének elősegítése.
- A mediális üzenetek tervezési, szerkesztési, ill. gyártási és értékesítési technikáinak megismertetése.–

2. ábra: Médiakompetencia – médiainformatika

A *médiainformatika* a (multi)média-produkciók tervezéséhez és fejlesztéséhez szükséges eszközöket és eljárásokat foglalja magában. Összetevői: kommunikációelmélet, médiaismeret, médiatervezés, médiatechnológia – számítógépes grafika, digitális hang- és képtechnika, álló- és mozgóképfeldolgozás, prezentációs technikák, interaktív médiumok, elektronikus hálózatok, tele- és tömegkommunikációs médiumok.

Médiaismeret

Kommunikációelmélet, médiakommunikáció

Analóg és digitális AV média

Tömegkommunikáció

Telekommunikáció

Interaktív médiumok

MÉDIAKIVITELEZÉS

MÉDIA- INFORMATIKA

MÉDIATERVEZÉS

Informatika

Számítógépes ismeretek

Számítógépes grafika és animáció

Digitális hangtechnika

Digitális álló- és
mozgóképtechnika

Multimédia fejlesztő felületek

3. ábra: Médiaismeret – Informatika

A médiainformatika pedagógiai szerepe

Mit tehetünk ebben a „medializált” környezetben?

A két leggyakrabban hangoztatott nézet egyike szerint minden lehetséges eszközzel meg kell próbálni ellenállni az uniform medializált információáradatnak, amely perszonális és nacionális identitástudatunk permanens veszélyeztetése mellett az értéktelen médiatartalom preferációjával is veszélyezteti értékrendszerünket.

A másik nézet szerint a merev ellenállás struccpolitikája nem alkalmas a probléma megoldására, hiszen nem lehet figyelmen kívül hagyni a

medializált környezet hatását, ezért fel kell készíteni a befogadókat (elsősorban a tanárokat, a gyerekeket és a fiatalokat) a média formanyelvének és kreatív használatának elsajátításán keresztül az elemző és kritikus médiabefogadásra.

A média megismerésének fontos célja továbbá az, hogy átláthatóvá váljanak az információhoz jutás módjai is, hiszen az információ megszerzése és birtoklása egyre lényegesebb. Napjainkban egy újfajta információs egyenlőtlenség kezd kialakulni: aki nem fér fel valamilyen okból az „elektronikus szupersztrádára”, az mindenképpen hátrányos helyzetbe kerül a társadalomban. A hátrányos helyzet felszámolását segíti az iskolák bekapcsolása a hálózatba. Rövid időn belül szükséges lenne elérni, hogy valamennyi oktatási intézmény igénybe vegye az Internet szolgáltatásait.

A cél eléréséért az iskoláknak is erőfeszítéseket kell tenniük. Egyre tartóhatatlanabb, ha erről a társadalmi kihívásról az iskola nem vesz tudomást, miközben tananyaga és szemlélete egyre távolabb kerül a pillanatnyi valóságtól, miközben egyre több felesleges dolgot tanulunk és tanítunk. Fontos feladat továbbá az alkalmazásközpontú számítástechnika- és könyvtárhasználat ismeretanyagát közelíteni egymáshoz. Ez utóbbi feltétele annak, hogy az iskola forrásközpontja (könyvtára) az intézmény első számú stratégiai objektuma legyen.

A digitális technológia elterjedésén belül a multimédia térhódítása nem meglepő, hiszen az egyetlen módszer és eszköz, mely egyesíti az audió és videó, az írott szöveg, a képek, valamint az animációk nyújtotta szemléltetési lehetőségeket, az interaktív kalandozás lehetősége és az egyéni tempó biztosítása mellett.

A multimédia világának azt a szegmensét, ahol a felhasználó az érzékszervi kommunikációját részben lefedő speciális eszközrendszer (adatkesztyű, vr-sisak stb.) segítségével belemerül a számítógéppel alkotott digitális világba – az angol Virtual Reality elnevezés nyomán – virtuális valóságnak nevezzük. A *virtuális valóság (VR)* a magas szintű és zajjal kevésbé terhelt kommunikáció következtében kiválóan használható a tanulási-tanítási folyamatban. Túlzott mértékű használata – különösen játékszoftver jellegű, erőszakos és más nemkívánatos tartalmak esetén – károsíthatja a felhasználó testi és lelki egészségét. Ezek a rendszerek különleges feladatot hárítanak a pedagógusokra és a szülőkre, akik olykor nincsenek is tisztában azzal, hogy tanítványuk illetve gyermekük milyen eszközöket és szoftvereket használ. A médiapedagógia egyik legfontosabb feladata, hogy a digitális médiaírástudást olyan szintre fejlessze, és széles társadalmi rétegek számára elérhetővé tegye annak érdekében, hogy a jelenlegi és a következő generáció befogadói a digitális technika kreatív használói és ne áldozatai legyenek.

Táncsics könnyei

**Táncsics Mihály második erdélyi útja és
Székelyné Ungár Anna kolozsvári színésznő portréja**

*„Munkát kiadni csupán azért, hogy áltata jutalmat
nyerjünk, nagy gyöngeség.”*

TESZÉRI (1837)

Dolgozatunk tárgya egy Táncsics-levél publikálása, s ennek kapcsán az író Kolozsvárott való tartózkodása körülményeinek vizsgálata, ottani kapcsolatainak felderítése, különös tekintettel a levél címzettjére: egy színésznőre, akinek színi pályája az erdélyi és egész magyar színháztörténetnek fényes fejezete, s akinek alakját az újabb idők színháztörténet-írása – úgy tűnik – hagyja elhomályosodni. Munkánk során a folyamatosan látóköryünkbe került újabb és újabb nyomtatott forrásokot és kéziratokat mind igyekeztünk beépíteni a szövegbe, megkísérelve feloldani azokat az ellentéteket, amelyek egyik-másik szerző egymásnak ellentmondó állításai között feszültek. Szükségesnek tartottuk az általunk vizsgált két személy környezetében felbukkanó barátok, ismerősök személyéről a legfontosabb információkat közölni, s az összefüggések jobb megértése érdekében a tanulmányt bő jegyzetanyaggal ellátni. Néhány helyen – a Táncsics-művek ritka előfordulására és a meglévő bibliográfiák kétség kívüli hiányosságaira tekintettel – lábjegyzetben teljes könyvészeti leírásokat is megadunk, amihez a Békés Megyei Levéltárban őrzött kötetekhez Szamos György antikvárius által készített címléírásokat használtuk fel.

Az eredeti szövegek válogatásánál végig szem előtt tartottuk, hogy dolgozatunk milyen felkérésre és alkalomból születik, s a mottóknak szánt idézeteket is ennek szellemében helyeztük az egyes fejezetek élére. Az analóg sorsokra, élethelyzetekre történő közvetlen utalásokat szándékosan mellőztük.

A korabeli lapokból, könyvekből kölcsönzött szövegeket a szükséges mértékben igyekeztünk a mai helyesíráshoz igazítani,¹ a kéziratokból idézeteken viszont csak az általunk legszükségesebbeknek tartott változtatásokat eszközöltük, remélve, hogy azok így is olvashatók és érthetők lesznek. A szükséges kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük. Így az egyes személyek

---

¹ Nem tettük ezt a példás precizitással és következetességgel összeállított *A magyar színikritika kezdetei (1790–1837)* című forráskiadványból átvett korabeli idézetek esetében.

különbéle nyelvhasználati és stilisztikai eszközei jól elkülöníthetők maradnak, s bízunk benne, hogy a néhol első látásra kissé nehézkesebbnek tűnő szövegkövetés talán az olvasó segítségére lehet a kor könnyebb megidézésében. Az autográf kéziratokból közölt Táncsics-, illetőleg Székelyné-levél átírása betűhív.

Táncsics Erdélyben

*„A természet széppé alkotá Kolosvár vidékét
de a szorgalom és ipar semmit sem – vagy
igen keveset – tön annak szebbítésére;”*

TESZÉRI (1837)

Táncsics Mihály két ízben járt Erdélyben. Első alkalommal 1830-ban, amikor abból a célból, hogy a készülő magyar–latin–német szótárához újabb forrásokat találjon, jutott eszébe, *„hogy igen üdvös lenne az országunk tős gyökeres magyar népessége közt vagy többször megfordulva, vagy hosszabb ideig tartózkodva tájszókat, műszókat gyűjteni [...]”*.² Munkája P betűig már készen volt, megjelenésére előfizetést hirdetett, azonban pénz belőle nem jött be. Így sovány 60 forint útiköltséggel indult el Pestről – Debrecenen, Nagyváradon, Nagykeréken, Bánfihunyadon át – Kolozsvárra, Tordára, Egerbegyre (Aranyos szék), Marosváráshelyre, Udvarhelyre, Csíkszeredába, Kézdivásárhelyre, Sepsiszentgyörgyre, Brassóba, Fogarasra, Nagyszebenbe, Dévára, Lugosra, Nagyszentmiklósrá. E helyeken volt szógyűjtésének bővebb aratása. Majd kiéhezve, lesoványodva és elsatnyulva érkezett Szegedet és Kecskemétet érintve vissza Pestre, a piaristák gimnáziumába. Az út a két hónapos szünet egész időtartamán át Táncsics fent említett összes pénzét felemésztette, mérlege pedig az alábbiak szerinti képet mutatta: *„Tett tapasztalásom, gyarapodott ismereteim nem nyújtottak ugyan markolható eredményt, de a szellemi kincs mérlegbe vetve nagyobb súlyt adott. Ezen vigasztaló bölcsészeti elvem: a mint megéltem eddig, megélek ezután is, újra megnyugtatót, s bennem az önbizalmat nevelte.”*³

Táncsics Pesten, a hajóhíd közelében talált szállást, s Budán, egy Straub nevű orvosnál élelmezést. 1831 nyarán azonban a kitört kolerajárvány következtében lezárták a hidakat, s így Budára átmennie lehetetlen volt. Ekkor már az év elején apai (s egyben anyai) örökségként megkapott 50 forintja, s ennek kamata (10 forint) sem volt meg, mert részint a temetés költségeire kellett fordítania, részint szűkölködő atyafiak között osztogatta széjjel. Batthyányi Fülöp hercegtől jött ekkor segítség: a készülő szótár költségeire

---

² TÁNCSICS 1873, 1:84. p.

³ Uo. 1:89. p.

100 pengő forint, azonban a járvány idején az elővigyázatosságból jobb élelmezési körülményeinek megteremtése mindezt felemésztette. Ekkor kezdődött Táncsics életében nevelősködésének rövid korszaka, amikor is először Szalmásy Miksa fogadta föl őt a Bács megyei Omorovicába négy fia mellé: három különböző tantárgyra kellett tanítania őket. Időközben írói munkássága is beindult. 1831-ben sikerül megjelentetnie Beimel könyvkiadónál *A magyar nyelv, jutalom értekezés* című pályadíjas munkáját⁴, majd 1833-ban *Nyelvészet* könyvét, amelyben a magyar tudós társaság helyesírására bíráló észrevételeit tette meg, s amellyel túl sok ellenséget szerzett magának.⁵ Ugyanezen évben nyomtatták ki *Magyar és német beszélgetések* címen harmadik nyelvészeti tárgyú munkáját⁶, amelyet – bár Schmid György cenzor engedélyével jött ki – József nádor személyes intézkedésére tiltottak be. Ekkor írta meg a később elhíresült, a cenzúrai hivatalok útvesztőjében ragadt, s máig kiadatlan *Buda-pesti leveleket*.⁷

Második nevelősködése Budán volt, báró Rudnyánszky Zsigmond családjánál, ahová Táncsicsot Döbrentei Gábor ajánlotta be. Sándor fiukat kellett tanítania, aki végül Vácott, a piaristáknál sikerrel tette le vizsgáit. A Rudnyánszky-családnál tapasztalt életvitel hatására keletkezett a *Pazardi* című Táncsics-mű, amely előbb a szintén ez időben írt *Rényképek* első kötetének részét képezte volna, azonban azt (ti. a *Pazardit*) Nagy Antal cenzor a kéziratból teljes egészében kitörölte. Táncsics harmadik, ekkor keletkezett

---

⁴ [STANCSICS MIHÁL]: *A magyar nyelv. Jutalom értekezés*. [Mottó]: Ha nagyok akarunk lenni a józan ész, ha törpék kívánunk maradni, a szokást kövessük. Nagyságos és Fő Tisztelendő Villax Ferdinánd Zirczi Apát urnak, a Magyar Tudományok virágzását óhajtonak tiszteletül ajánlja –. Pesten 1831. Nyomatott Beimel József betűivel, [6], 71., [1] p., 8°.

⁵ [STANCSICS MIHÁL]: *Nyelvészet. Némely a' magyar tudós Társaság különös használatára készült. „Magyar Helyesírás”-ra tett észrevételekkel*. Írta –. [Mottó]: Nyelv tesz nemzetet, nemzet teszi a' hazát, ki az elsőt nem tudja, nem tagja a' másodíknak, következőleg nem fia az utolsónak. Pesten 1833. Esztergami K. Nyom., Beimel József betűivel, XXVI, 141., [1] p., 8°.

⁶ [STANCSICS MIHÁL]: *Magyar és német beszélgetések 's nyelvgyakorlások e' két nyelv hírtelen megtanulására, különös tekintettel a' magyar nyelvbéli ragasztályokra, a' határozott 's határozatlan igék helyes használására, és sok saját beszédmódra*. Írta –. Ungarische und deutsche Gespräche und Sprech-Uebungen, um schnell in diesen Sprachen eine Fertigkeit im Sprechen zu erlangen, mit besondere Berücksichtigung der im Ungarischen gebräuchlichen Anhang-Syblen <Suffixen>, der richtigen Anwendung des bestimmten und unbestimmten Zeitwortes, und vieler eigenthümlicher Redansarten. Von M. Stancsics. Budapest 1833, Wigand könyvkereskedésének sajátja. [4], 128 p., 8°.

⁷ Táncsics e munkájának hányattatott sorsával kapcsolatosan I.: SZIMONIDESZ LAJOS: *Táncsics Mihály száz év óta elveszett munkája előkerült az Országos Levéltárban*. In *Népszava*, 1937. március 14. 12. p.; SZIMONIDESZ LAJOS: *Táncsics Mihály száz év óta elveszett munkája*. In *Csehszlovákiai Népszava*, 1937. (március 28.) 13. sz. 4. p.

műve a *Kritikai értekezések* első kötete.⁸ Ez utóbbi, valamint a *Rényképek* első része Pesten meg is jelent.⁹

Táncsics Mihály
(Barabás Miklós litográfiája, 1848.)

Táncsics második erdélyi útja harmadik nevelősködéséhez kötődik. Az író Jósika Miklóssal a Rudnyánszky-féle házban ismerkedett meg 1835-ben, ahol mindketten laktak: előbbi, mint a tulajdonos gróf „függeléke”. Jósika vetette fel, nem volna-e kedve Táncsicsnak elvállalnia Kolozsváron, gróf Teleki János fiának, Sándornak a nevelését. Ajánlatára a kedvező válasz nem sokat késett, mivel „*ha nem Kolozsvárra, de másvalahová lettem volna ne-*

⁸ TÁNCICS 1873, 1:89–96. p.

⁹ [STANCSICS MIHÁLY]: *Kritikai értekezletek különös tekintettel a' M[agyar]. T[udós]. T[ársaság]. munkálataira.* Írta —. Első kötet. Pesten 1835, Trattner – Károlyi nyomtatása, VI, 173. [1] p., 16°. [STANCSICS MIHÁLY]: *[E]Rény képek.* Írta —. Első kötet. A' gazdagság egyedül boldoggá nem tehet. — Nina Dezsőnek. — A' napszamos. Nemes és Nemzetes Boldizs Jánosné asszonyságnak született nemes Babitz Zsuzsannának háladásbul ajánlja a' szerző. Pesten 1835, Trattner – Károlyi nyomtatása, [2], 148 p., 12°.

velőnek meghíva, talán nem fogadtam volna el, de Kolozsvárra két fontos okbul vágytam; először azért, mert Bölöni Farkas Sándor »Éjszakamerikai utazása«, mely ott jelent meg, arrul tanuskodott, hogy a censura ott szelidebb; másodsor, mert hosszabb ideig tartósabban lakhatván Erdélynek tisztán magyar fővárosában, (legalább Budapesthez hasonlítva, annak lehetett mondani) Szótáramhoz becses anyagot gyűjthetek.”¹⁰

1835 augusztusában érkezett Táncsics Kolozsvárra. Teleki János édesanyjának házában lakott, hozzákezdett Teleki Sándor úrfi tanításához, aki tanulni nemigen kedvelt, holott már hat éve járt az ottani piaristákhoz. Természetesen javasolta tanítványát továbbra is nyilvános iskolába beíratni, így maradt elegendő ideje kolozsvári célját véghezvinni: megírta a *Rényképek* még el nem készült harmadik kötetét, a *Kritikai értekezések* második kötetét, terjedelmesebbé alakította át a budai cenzor által nyomtatni tiltott *Pazardi*. Ami a *Rényképek* második kötetét illeti, csupán annyit tett a kézirattal, hogy az összes korábbi, a budai cenzor által, vörös ceruzával eszközölt húzást, bejegyzést kitörölt, s egyetlen szó változtatása nélkül adta azt – a másik két munkával egyetemben – Méhes Sámuel kolozsvári cenzor kezébe, aki csupán a *Pazardi* néhány sorát törölte, s ráírta a kéziratokra: „*admittitur*”, azaz: [kinyomtatása] megengedtetik.¹¹ A kéziratok nyomdába kerültek, a könyvek egy kötet kivételével el is készültek¹², ugyanis a *Pazardi* kiadásával kapcsolatosan mégis bajok akadtak: a szövegben néhány helyen változtatni kellett, azaz mondatokat kellett törölni, a könyv címképét pedig betiltani rendelte a cenzori kollégium. A szövegre vonatkozó módosításokba az író beleegyezett, így a megfelelő oldalakat újranyomták, a litográfia megjelenésétől azonban nem volt hajlandó eltekinteni, arra való hivatkozással, hogy erre utasító rendeletet felmutatni senki nem tudott, s a karikatúra elhagyása a könyv kelendőségének gátja volna. Ilyen körülmények között – s mert Tán-

¹⁰ A szótár kiadására nem került sor, az elkészült részek kézírata sem maradt fenn.

¹¹ TÁNCICS 1873, 1:95–99. p.

¹² A szóban forgó kötetek bibliográfiai adatai: [1] [STANCSICS MIHÁL]: *Kritikai értekezések különös tekintettel a' Magyar]. Tjudós]. Tlársaság]. munkálataira*. Írta – –. Második kötet. Kolozsváron 1835, Az Ev. Reform. Kollégium Betüivel nyomtatta Barra Gábor, [4], 155, [1] p., 16°. [2] [STANCSICS MIHÁL]: *[E]Rény képek*. Írta – –. Második kötet. Czeli. [Nevelési irányregény.] Kolozsváron 1835, A' Ref.Kollégium' betüivel nyomtatta Barra Gábor. 159, [1]. p., 12°. [3] [STANCSICS MIHÁL]: *[E]Rény képek*. Írta – –. Harmadik kötet. Laura. [Nevelési irányregény.][Mottó]: Strives to make the fellow creatures happy, thought only for an instant. Nagyságos Mikes Erzsébet Született Grófnő Csillag Keresztes Dámának, a' haza' mívelt lelkü Leányának. Méltóságos Gróf Teleki János hitvesének Hálatisztelethől ajánlja a' Szerző. Kolozsváron 1835, A Királyi Lyceum Betüivel. 204 p., 12°. [4] [STANCSICS MIHÁL]: *Pazardi*. Írta – –. [Mottó]: A' honi ipar és nemzeti dicsőség régi oklevelekkel legsükerebben létesíthetők. [Ajánlás]: Jogtalanul üldözött 's oknélkül gyűlölt zsidó vallású Embertársainak tiszta morálvi szeretetből ajánlja a' szerző. Kolozsváron 1936. A' Ref. Kollégium' betüivel nyomtatta Barra Gábor, 209, [7] p., 8°.

csics téli ruházatát eladván, abból a papír és nyomtatás költségeit fedezni képes volt – a kinyomtatott könyv címképe – több más allegorikus figura mellett – gúnyrajz formában az alábbi három alakot ábrázolta: „*Izsák gazdát az okoskodó zsidót, zsebéből karddal kezében a tiltakozó Pazardi Tóbiás tünt ki, a harmadik egy bajszatlan pápaszemes német, ki a korpus-jurisra ibrikált*¹³, *jelenteni akarván ezzel, hogy a magyarnak e palladiumát*¹⁴ *kutyába sem veszi.*” Ezt megelőzően a szövegből néhány passzust újfent ki kellett hagyni Tasnádi Kovács Miklós katolikus püspök és annak titkára közbenjárására. A könyvet megjelenése után azonnal betiltották, a kinyomtatott példányokat még a nyomdában lefoglalták, belőlük a szerző csupán néhány példányt tudott még időben a Teleki-házba vitetni.¹⁵

Mint említettük már, a Táncsics gondjaira bízott fiú [Teleki] „*Sándor urfi nem szeretett tanulni, a latin nyelvből alig tudott valamit; pedig hat éven át a piaristák konviktusában lakott [...] nem értették a tudományok iránt beléje kedvet önteni; én gyöngye oldalát kitanulva képes valék őt arra bírni, hogy a tantárgyakat úgy a hogy, megtanulta; egész lélekkel a színészetben csüngött, tehát azzal serkentettem, hogy ha ezt vagy azt a tantárgyat megtanulja, színházba megyünk. Ez használt.*”¹⁶ Táncsics tehát Kolozsvárt töltött hónapjai alatt bizonyosan látogatta az ottani színelőadásokat.

Új barátokra talált Erdélyben. Finta Ferencsel, Beke Sámuellel felvilágosult nézeteik egyezése okán különösen jó viszonyba került. Mindkettőjükről bővebben írunk még alább. Székelyné Ungár Anikó színésznővel meghitt kapcsolatba került. Kolozsvárra érkezését követően nyomban felkereste Bölöni Farkas Sándort, akit észak-amerikai utazásáról megjelent könyve elolvasása után látatlanban megszeretett, s reménnyel töltötte el az a jogos várakozás, hogy ahol ilyen kötet megjelenhetik, ott az ő, Pesten kicenzúrázott művei is sajtó alá kerülhetnek. Táncsics látogatásáról és annak körülményeiről Bölöni Farkas naplóbejegyzéséből tudhatunk. „*[1835.] AUGUSZTUS 30-ÁN. Stancsics nálam vala. Erdélybe jött lakni[,] mint nevelő. Ismerem már nyelvészeti munkájából, s feszes tudósnak képzeltem lenni; de éppen*

¹³ A *Corpus Juris* fölé guggolva szükségét végezte.

¹⁴ Ti. a magyarság e jogi oltalmát.

¹⁵ TÁNCICS 1873, 1:99–101. p. A mű második kiadása – más kisebb munkákkal egybekötve – 1873-ban jelent meg a szerző összegyűjtött műveinek második köteteként. TÁNCICS MIHÁLY: *Pazardi*. Megjelent 1836. Kolozsváron s elkoboztatott. Második kiadás. [Mottó]: A honi ipar és nemzeti dicsőség régi oklevelekkel legsikeresebben létesíthetők. *Bogdán unokája Laura*. Megjelent 1836-ban Kolozsvárott. *Erős hit*. Írta – – 1864. Budán a börtönben. *A napszámos*. Megjelent 1835-ben Pesten. *Úti rajzok*. Pest 1873. Eggenberger-féle könyvkereskedés, Nyomatott Baschmann Ferencznél, 254, [2] p., 8°. A Kolozsvárt nyomtatott Táncsics-művek részletes nyomdai munkálataira ld. JORDÁKY 1969, 140–142. p.

¹⁶ TÁNCICS 1873, 1:98–99. p.

ellenkező. Igen szerény s nyíltnak találom. Ő egészen csak a magyar literatúrának él, s amint látszik, a nyelvészet ágaiban igen jártas. A tudósokat s munkáikat is mind ismeri."¹⁷

1836-ban a magántanítói megbízatás véget ért, ugyanis a püspök – akinél Táncsics a *Pazardi* betiltása ügyében levélben tiltakozott – értésére adta az öreg grófnénak, hogy unokája mily veszedelmes ember kezei közé került, így a házitanító a családtól elbúcsúzott, s – valószínűleg augusztusban – visszautazott Pestre. Teleki Sándor életében nyomot hagyott a találkozás. Emlékezéseiben, fennmaradt leveleiben ugyan csupán néhányszor említi nevelőjét, azonban a személyével foglalkozó történések egyöntetű véleménye szerint életútjában, működésében bizonyosan szerepet játszott a forradalmi nézeteket valló házitanító.¹⁸ Táncsics erdélyi utazásairól, élményeiről önéletrírásán kívül több helyen is írt, de megfigyelt személy lévén – nyilvánvalóan óvatosságból – ottani barátairól, kapcsolatairól nem nyújt úti jegyzeteiben, leírásaiban tájékoztatást.¹⁹ Így nem emlékezik meg a Székelyné Ungár Anna színésznővel történt megismerkedés körülményeiről, a vele való barátságról, s a közöttük létrejött bensőséges kapcsolatokról sem.²⁰

Fennmaradt azonban – nem tudni milyen terjedelmes – levelezésükből néhány darab, amely beszédesen idézi meg kettejük viszonyát. Egyet Táncsics küldött a színésznőnek Pestről Kolozsvárra, amelyben reagál a tőle levélben kapott szomorú hírekre, és saját házába invitálja a címzettet. E dokumentum teljes terjedelmében nem publikált, a színházi szakirodalomban van rá néhány utalás és egy konkrét – idézetekkel tarkított – hivatkozás. A másik levelet, amely – bár már Erdélyben s másodközlésben Budapesten is megjelent – e mellé kívánkozik, szintén Táncsics küldte Kolozsvárra mintegy négy hónappal az előző után, s búcsúlevélnek szánta. A harmadik dokumentum Székelyné autográf írásával 1848 júniusában keletkezett levélfogalmazvány, amit egy hosszú hallgatás után felbukkanó, emlékeibe kapaszkodó nő írt, s nem tudjuk, hogy Táncsics Mihálynak elküldte-e?²¹

---

¹⁷ BÖLÖNI 1984, 582. p.

¹⁸ TELEKI 1958; CSETRI 1998.

¹⁹ TESZÉRI [TÁNCSICS MIHÁLY] 1837, 52–53, 62. p.; TÁNCSICS [et al] 1943; BÁLINT JÁNOS (szerk.) 1992, 452. p.

²⁰ JORDÁKY 1969, 142–143. p.

²¹ E dokumentum szintén most jelenik meg először nyomtatásban, s létezéséről sem a Táncsics életével és munkásságával, sem a színházzal foglalkozó irodalom nem tud.

Székelyné Ungár Anna
(Rusz Károly fametszete Benkó N. festménye nyomán)

Táncsics Mihály levele Székely Józsefnéhez [1]²²

[1]
Tekintetes Székelyné aszszonynak.
Kolozsváron
Szentegyház utcza

[2]

Pesten[,] őszutó²³ 9^{kén} 1836.²⁴
Kedves Székelyném! Leveled oly váratlan tartalma, hogy inkább hittem volna a pápa csalhatlanságát, mint azt, a' miről tudósítál.²⁵ Szegény emberlények mi, mily véletlenül válunk meg

²² OSZK Kt. Levelestár, 2 fol.

²³ November.

²⁴ A dokumentum őrzési helyén vezetett nyilvántartásokban a levél keltezésének éveként következetesen a téves 1830-as évszám szerepel.

²⁵ Özv. Székelyné Ungár Anna e levelének fennmaradásáról, illetőleg lelőhelyéről nincs tudomásunk.

*kedveseinktől! – Beke, meghalt,²⁶ Finta meg-
szünt barátunk lenni,²⁷ Keményesi,²⁸ kiről
tudósít[|]atni vágysz, a váczai út melletti teme-
tőben nyugszik, hová júliusban temeték mi-
dőn még Kolozsváron valék, 's véled, társaság-
odban oly édes órákat tölték; te is követni
fogod őket velem együtt, 's mi nem leszünk!*

*De másra térek, hiszen ép erővel bírok még.
Sajnállok édes Ninám,²⁹ még pedig oly okbul, mit*

²⁶ Alsó-csernatonai Beke Sámuel Szilágypaniton született 1803. augusztus 3-án, ahol apja, Beke Titusz evangélikus református lelképásztor volt. (A család háromszéki eredetű, apja előbb Felső-csernatonban viselt papi hivatalt.) Tanulmányait a zilahi iskolában kezdte, majd Kolozsváron elvégezte a teológiát, s a gróf Bethlen-család káplánja lett Bethlenben. Innét választották 1828 tavaszán Zilahra evangélikus református lelkésznek. 1835. április 26-án. V. Ferdinánd trónra lépését ünneplő zilahi istentiszteleten elmondott, felvilágosult szellemű prédikációja miatt – *A keresztyén tisztviselők szép hivattatása* (mavagy: *Elmélkedése egy keresztyén néptanítónak fejedelem születése s kormány kezdési innepén*) – vizsgálat alá vonták, állásából felfüggesztették, de első fokon a parcinális zsinat a vádat hamisnak minősítette, majd az ügyészi fellebbezés folytán a közzsinat sem talált a prédikációban semmi bűnösöt, habár néhány pontban elmarasztalta szerzőjét, hogy a kormánynak is igaza legyen. A lelképásztor betegen tért vissza híveiehez. Beke Sámuel Zilahon. 1836. augusztus 14. napján hunyt el. (Szinyeyei a születés helyszínét hibásan hozza, a halálozási adatokat egyáltalán nem ismeri. Ld. SZINYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete is munkái*. Bp. 2000. Arcanum, elektronikus dokumentum.) Barátja és eszmetársa súlyos betegségről Táncsics még kolozsvári tartózkodása idején tudomást szerezhetett, fiatalon bekövetkezett halála mégis nagyon megrázta az író. Az *Erdélyi Híradó* augusztus 30-i számában az alábbi nekrológgal búcsúztatta a papot: „Zilah aug[usztus]. 14^{ke}n. Beke Sámuel zilahi ev[angélikus]. refformátus]. pap az őt másfél évtől fogva sorvasztó tudóvész súlyos kínjai alól, élte 36^{dik} évében ma d[él]u[stán] 2 óraker az örök béke honába szenderüile által. Benne a zilahi nép szívét-lelkét képző hív oktatóját, az egyházi tanítószék páratlan jelességű szónokát, az emberiség buzgó barátját veszti. Áldás és béke hamvainak! Tisztelet emlékének!” A kiváló gondolkodó és egyházi személyiség életéről és munkásságáról teljes részleteességgel Benkő Samu kitünő munkájából tájékozódhatunk. BENKŐ 1979.

²⁷ Finta Ferenc halála 1836. szeptember 7-én reggel 8 és 9 óra között következett be.

²⁸ Keményessy János – nőtlen, foglalkozására nézve napidíjas valamilyen hivatal alkalmazásában – 25 éves korában, 1836. július 31-én halt meg, ideglázban. Az ezt tanúsító bejegyzés a Pest városi belvárosi római katolikus plébánia anyakönyvei 53. kötetének 261. lapján található. BFL XV. 20#59/129. Kellner Judit főlevéltáros kutatása nyomán.

²⁹ E bizalmas megszólítást a fennmaradt Székelynéhez frott számos levél szerzői közül – Táncsicson kívül – csupán ketten használták. Egyikük Kótsi Patkó Katalin, akinek édesatyja a levél címzettjét színeszi pályáján elindította: „[...] Édes jó Ninám [...] Isten velünk annyiszor isokollak, a hány csillagot mi ketten együtt valaha láttunk[,] igazán szerető Kaid”. S használta még egy általunk ismeretlen, József álnévű levelező-partnere: „Kedves édes Ninám! [...] Én még mostis meglehetőes egész[s]séggel bírnék, de bez[s]leg minden nyugalom nélkül, mivel az más Országba Költözött töllem, amit bár ha mi nehezenis el-tűrnék, ha hogy azt tudnám, hogy te nyugott, egész[s]séges, és boldog vagy, amit szívből kíván Néked Szerető Jóskád. [...] Ez egy költött név, a mellyben a levelet csak én kereshetem

alig gyanítasz. Előttem van a te küldötted darab papiros, melyen azt olvasom: Finta Ferenczet ma délután 6 órakor temetjük,³⁰ minden szomorú fény és szokott pompa nélkül; 's te őt belső képpen sajnálad, titokban siratod, de az emberek előtt – elj néhány biztosabbakat kivevén – elrejtéd kön[n]yeidet, 's az előítéletek miatt nem teszed, nem teheted azt, mit tenned az elhunyt barát iránt kellene. Nincs a' szomorú jelentésben: kesergi őt Székelyné....³¹
 O mostoha sors! ti valátok ketten egész Erdélyben, kiket szerettem 's már egyik nincs ő utána hullának ide a szánó kön[n]yek melyek miatt soraim csak töredékek.³²

---

a Postán, és más kezébe nem kerülhet, mert olyan nevű nints, én pedig tudni fogom[,] kit illet. – Csolkollak ezerszer.” L. Farkas [Józsefné] Kócsi [Kótsi Patkó] Katalin Székelyné [Ungár Anná]hoz Bukarest, 1825. szeptember 10., illetőleg Székely Józsefnéhez [ismeretlen] József h. n., [1]833. június 18. OSZK Kt. Levelestár

³⁰ Fintát szeptember 9-én helyezték örök nyugalomba. Személyéről a későbbiek során még bőven ejtünk szót. Temetéséről gyászjelentést az alábbi szöveggel adtak közre barátai: „Jelentés. Finta Ferencet ma délután 6 órakor temetjük. Temetjük minden szomorú fény és szokott pompa nélkül, azért, mert így rendelte, s azért, mert alig maradt a jámbornak egy szemfödélre valója. De valóban még erre sem volna szüksége; mivel bármi költséges legyen is az a szentakaró, sem az élő, sem a holtat nem menti meg a bennünk termő férgectől; s mivel belső férgei nem voltak, bátran szembe nézhet az örök igazsággal is. Sőt ha most is érzése volna, szánó mosolygással nyíjtaná szemfödélét a mi silány földünknek, betakarni vele szemeit, hogy ne lássa temetését legjobb gyermekének, kinek ezerek közt ritka talentoma s angyali lelke volt. Jertek hát, temessük el őt, s míg a földnek átadjuk, szakaszszuk ki legalább egy-két pillanati szívéinkből a földet; s ha tán egy akkori tisztább gondolatunk, egy meleg könnyűtől öntözve megfogamzanék s idővel terhek alatt is jövő honszeretet pálmája lenne belőle: Finta kevély lenne halálával, mint mi vagyunk életével. Kolozsvárott, szept[ember] 9-kén 1836. Barátjai.” JAKAB 1871, 141. p. Székelyné vagy megküldte magát a nyomtatványt Táncsicsnak, vagy levelében idézett szövegéből – nem tudhatni.

³¹ Táncsics nem tudta – hiszen a sorok írója titokként őrizte haláláig –, hogy Székelyné mit jegyzett fel imakönyvének utolsó lapjára: ezeket a gyászos esetről fogalmazott, panaszos szavakat: „Szeptember 7. reggeli 8 és 9 óra köze megfosztott mindenemtől; reményem- s hitemtől megfosztva, a bánat vas ölébe taszítva, egyedül... egyedül hagyta. 1836... szeptember 10. hónap...” És másutt egy verse: „Siessetek búss napjaim / A semmiség ölébe... / Közültek az utolsó / Nyugodalmam elsője.” Uo. 141. p.

³² Táncsics levele frásakor e helyre hullatta könnyeit, s itta be azokat a levélpapír. Ezért – ti, hogy a tinta ne fusson meg a papíroson – kényszerült „töredezett” sorokat írni.

’s igazán nincs többé Finta, az a’ tiszta
lelkű ember, kit én h méltó barát-
omnak esm értem meg? Nincs

mivel Székelyné
éppen oly méltó barátném
tudósít nem létéről.

[3]

Miért kelle neked az után irat végén tenned,
hogy nem magadért szeretnéd Keményesi hollétét
tudni? Azt hívéd e, hogy én majd gyanus leszek
vagy megitéllek, hogy alig száradtak föl a Finta
után folytatott kön[n]yek, ’s már másrol tudakozódom.
Tedd szivedre kezedet, és bocsásd meg nekem ezt.
Ha jól vagyok értesítve, Keményesiről egyik
Szentkirályi kisasszonyoság – nem tudom melyik –
vágyna hirt venni, de e’ szomorút vagyok kény-
telen veled tudatni.

Azon ártatlan gyermeki édes öröm, hogy
én majd Fintát kis egyszerű lakomban egyik
közelgető tavaszon karjaim közé szorítandom,
tehát már elmúlt, ’s már csak reményül sem
táplál. Ah mikor talállok ismét hozzá hason-
ló baráttra, olyanra ki lelkembe látna, mint ő!
Téged foglak én itt ölelni, csókolni fogom azon
mézes szájadat, melylyel kis hiúságomnak néha
oly jó izüen tömjénezteél. – Egy barátom talál-
kozott itt is, Simon István, Békés megyei³³,
ki – vallomása szerint, soká keresett, mert
tapasztalni akarta, hogy én olyan vagyok e
mint a’ milyennek csekély irataim után
esmér, szóval ő embert keresett. Megtalál-
ta e bennem azt, majd ő fogná megmond-
hatni.

Tégy el valamit nekem édes Ninám Fin-
ta ereklyéiből, p[é]ldának]. o[k]áért]. Rousseau képér³⁴ vagy mást,
ha majd feljősz hozzám, magaddal hozod; mert

³³ Valószínűleg Orosházán élt személy. (Erdész Ádám főlevéltáros szíves közlése.)

³⁴ Ékesen példázza mind Finta Ferenc, mind Táncsics eszmevilágát a francia felvilágosodás nagy alakjához való ragaszkodásuk.

*a' jövő tavaszra, mikorra egy kissé talán
rendbe szedem magam 's házikóm, meg fogsz
látogatni; azonban azt szeretném én,
hogy e' kis tulajdonomat e' mostani elhagy-
atott állapotában láthatnád, hogy hason-
lítást tehetnél majd. Élj boldogul, 's vigasz-
taljon lélekesméreted³⁵. Máskor, majd hus-
vét táján bővebben tudósítandlak, meghi-*

[4]
*va hozzám, ha a' sorson győződelmesked-
hetem.³⁶ Tisztelem testvéreder³⁷, 's téged csókol-
va maradok a' ki volék*

Stancsics.³⁸

Táncsics Mihály levele Székely Józsefnéhez [2]³⁹

*Tekintetes Székelyné asszonyságnak tisztelettel.
Szentegyház utca, Kolozsváron.*

Pest[,] aprilis 15^{kén} 1837

Kedves Székelyném!

*Engem a' sors nem szünik meg üldözni. Egész télen által mostanig dolgoz-
tam; készen van – négy kötet munkám, melyekkel a' pesti könyvnyomtatókat
és kereskedőket megkináltam, hogy s' majd érték kapandott pénzből házam
árának Sz[ent]. Györgynapi terminusra járó részét lefizethessem, de senki
sem vette meg; tehát kötött Contractusomnál⁴⁰ fogva a' már eddig ráfizetett
pénzt elvesztettem; kölcsön nem kaptam rá pénzt.⁴¹ Így elesvén mindentül,*

---

³⁵ Lelkiismereted.

³⁶ Táncsicsnak sikerekről egyáltalán nem lehetett módja tudósítást adni, terveit nem váltak valóra.

³⁷ Trézsit, azaz: Ungár Terézt.

³⁸ Táncsics Mihály 1848-ig használt vezetéckneve.

³⁹ A levelet Jordáky Lajos fedezte föl Kővári László történész személyi levéltárában, s teljes terjedelmében közölte. Vö. JORDÁKY 1969, 143. p. és ua. *Utunk*, 1969. május 9.

⁴⁰ Szerződésemnél.

⁴¹ Fenti vállalkozás sikertelenségéről teljes részletességgel l. TÁNCICS 1873, 101–109. p.

füstbe mentvén minden reményem, e' hazát elhagyom 's az Óceánon túl Amerikába vándorolok ki.⁴²

Isten, isten hozzád kedves Ninám, én ez életben nem látlak többé.⁴³ Köszöntelek, 's csókollak ezerszer.

Soká küzdöttem mit tevő legyek, 's végre csak azt határoztam, hogy kiköltözöm. Mi sors vár rám, nem tudom, de úgy hiszem, hogy rosszabbul nem leend sehol; mert másott emberi méltóságomat kétségbe nem hozzák, – s az kipótól más egyebeket.

Élj boldogul, kívánja igaz barátod
Stancsics mpria

Székely Józsefné levele Táncsics Mihályhoz⁴⁴

Kolosvár

6/23 |1|848

Jo egé[sz]séget kíván Stancsics polgárnak
Székelyné

Sokat sirtam önér[t], nagyon örvendek önnek, több évek teltek miolta láthatni önt szerentsém vala bírom azon sorokat[,] mejre 1837be[n] méltatál, mejbe nyilvánítod Barátunk Finta ~~haláláni~~
~~el haltn okozta bánatod~~ –
Halálának híre okozta bánatod,⁴⁵ ő jo ember volt, téged szeretet[t] most velem égyüt[t] bámulna – lám lám az öröm hogy önnek írhatok el ragad – feledem kérdeni jute még eszedbe ki vagyok⁴⁶ te már apa⁴⁷ [vagy,]

⁴² Táncsics csupán Bécsig utazott, ahol a magyar nyelv tanításából remélt pénzhez jutni, de eredményt nem ért el. A nagy pesti árvíz hírére hazajött Pestre.

⁴³ Nagy valószínűséggel állítható, hogy így történhetett.

⁴⁴ Székely Józsefné levélfogalmazványa Táncsics Mihálynak. OSZK Kt. Levelestár, 1 fol, restaurált.

⁴⁵ A Jordáky Lajos által már 1969-ben közzétett (most újra közreadott), s 1837-ben kelt Táncsics-levél nem tartalmaz utalást Finta Ferenc halálára. Székelyné föltehetően az általunk előzőekben közölt, 1836-ban keletkezett levélre utalhatott, – vagy esetleg egy ismeretlen harmadikra, amely a kettő keletkezése közötti időben született.

⁴⁶ Valószínűleg Táncsics az 1837. április 15-én kelt, s búcsúiratnak szánt levele után nem írt többet a színésznőnek.

⁴⁷ Táncsics ekkorra már öt gyermekét veszítette el. Budavári börtönében. 1847. május 27. napján. feleségének írt első levelében ezeket a sorokat vetette papírra: „Két korábbi gyermekünket láttam hosszabban szenvedni, betegen kinlódni; mikor kiszenvedtek, némileg enyhült keserőséggel láttam őket meghalni.[...] Sokszor alig bírom magam észrehozni; hogy

nő⁴⁸ derék[,] kit ölelek – mond[d] neki[,] hogy én
talentomod⁴⁹ imádoja valék 's leszek, égy
betsületes Polgár nő vagyok – Ki el akarom még
éltém estvéjén azon örömet érni hogy
égy sor írásodból láthassam hogy nem
feledéd a

Szegény Székelynét

Táncsics Mihályné Seidl Teréz
(Grund Vilmos kőrajza)

---

hogy ily rövid idő alatt három gyermekemet elvesztettem, a nélkül, hogy még utoljára lát-
hattam s szívemre szoríthattam volna. Néha úgy tetszik előttem, mintha nem volna igaz,
nem lehetne igaz, hogy még látnom kell őket. [...] Az öt gyermek közt egy volt csak fiú, az
utolsó, tehát a legkisebbik. Ha nem a hos[s]zas együttléti, az összeszokás, a fokokénti fej-
lődés teremtené és fokozná az apai szeretetet: a fiút, már csak azért is, mert egyetlen volt,
kellett volna leginkább szeretnem, pedig ez nem volt az eset, hanem nagyobb koruk fokoza-
ta szerint leginkább szeretém a legidősbik leánygyermeket. [...] Csodálatosnak tartom,
hogy a gyermek nevemet mindig így ejté ki: Táncsics, elhagyván az elülvő S betűt. Le-
gyen úgy imádott gyermekem, emlékedre! – Könnyeimmel neked áldozok. Szívem fájdalom
enyhül általuk.” TÁNCSICS 1873, 2:68–74. p.

⁴⁸ Táncsics 1838 októberében, a józsefvárosi plébániatemplomban vette feleségül Seidl Teréz-
t, aki mellett haláláig kitarott. S aki szintén kitarott az író mellett a szabadságharc el-
fojtását követő legnehezebb időkben is. Táncsics szavaival: „Ha van érdem abban, hogy
nyolcz évig tartott hosszú rejtekedésem alatt el nem veszem; föl nem fődöztek, tehát
akasztófára nem jutottam, ez érdem egyedül őt illeti. Ugy örködött fölöttem, miként csak
Isten anyaga örködhetik. Ha semmi más jó tulajdonsággal nem birt volna is, csak azzal,
míszertint éltemet annyi veszély közt fen[n] tudta tartani: ez maga elég volna arra, hogy
rendkívüli tüneménynek mondathassék.” TÁNCSICS 1873, 1:125. p.

⁴⁹ Tehetséged.

Székelyné Ungár Anna élete és pályája

„a természet örökös törvényeiben mindég változni és mégis mindég azon egy célúnak lenni”⁵⁰

De ki is volt a levelek címzettje és a levélfogalmazvány írója? Mindenekelőtt jellemezzük röviden, Kőváry László 1855-ben kinyomtatott⁵¹ lírai szavaival:

„Ha Kolozsvár utcáin a nép hulláma lecsendesül, s a lement Nap szelíd alkonyt hagy a város fölött, olykor egy magas komoly nőalak jelenik meg nőrokonai társaságában élvezni a szabad léget.

A nyúlánk, deli termet még bírja festői tartását; a hosszúkás tojásdad fejér arc, s fölötte a lelkes fekete szemek még mind hordják szellemiségüket; ajkáról a gyöngéd szólejtés még mind emlékeztet ezüst csengésére. Egy antik márványszoborhoz hasonlít inkább; vagy hasonlítom az ossiani mythos azon túlvilági alakjaihoz, kik a bárd szerint holtuk után is megjelennek néha közöttünk, mert még éltek, dicsőség ragyogta körül.

Utcáink e kedves tüneménye, a magyar színészet egyik hajnalsillaga: húsz évig bálványozott, s húsz év óta mondhatni eltemetkezett kedvenc drámahősnő – Székelyné.

Húsz éve, hogy meghalt a színpadnak, melynek egyedül élt. Húsz hosszú éve, mióta borostyánain pihen; rózsakoszorúiból maholnap már csak a töviseket bírandlja, mert magyar színésznő volt.

Ő még él, s oly nehéz az élők életírását adni. És mégis lehetne Székelynéjét, ha adatait szerénysége vissza nem tartaná.⁵² Így csak töredéket adhatunk. Pályáját alig futotta meg valaki oly következetességgel, mint ő. Színpadi élete a leghevégzettebb dráma. A magyar színészet hajnalán emelkedett fel, hasonlóan a hajnalsillaghoz, feltűnt, ragyogott s pályája legragyogóbb szakában letűnt, visszavonult.

A dolgok teljes tudatával bírt, s ez mutatja művészi szelleme valódi nagyságát.”

Ungár Anna gyermekora és színészi pályakezdése (1790–1807)

1790. április 10-én született Kapnikbányán, Szatmár vármegyében. Apja: pozsonyi Ungár Ferenc, bányanagy, anyja: kolozsvári Kolozsvári Mária, Kolozsvári András főbíró lánya.

1796-ban, az év vége felé, apja halálát követően, anyja négy gyermekével visszatért Kolozsvárra. Ungár Anikó fiatal gyermekkorában Kótsi Patkó

⁵⁰ Részlet egy korabeli halotti jelentésből. L. a 85. sz. jegyzet!

⁵¹ KŐVÁRY 1855, 45. h.

⁵² Úgy látszik, Kőváry László nem kapott segítséget a színésznőtől életének megírásához.

János⁵³ révén került kapcsolatba a színészettel, akitől anyja kívánságára német nyelvleckéket vett. Kótsi Patkó Kolozsvárt – id. báró Wesselényi Miklós pártfogásával – erdélyi színjátszó társaságot vezetett.⁵⁴ Székelyné, midőn lelépett a színi pályáról, aínházhoz való gyermekkori vonzódásáról, első színpadra lépéséről és pártfogóiról Jakab Eleknek⁵⁵ így emlékezett: *„Még futkosó gyermek voltam, midőn Kocsi⁵⁶ beszédei, a színpad látása s egy titkos, belső ösztön már eleve ellenállhatatlanul vonzott e pályára. Egyik színész-nő-rokonomnak⁵⁷ állandó öltöztetője ezért lettem. Mikor fényes öltözetben játékra elkészülve megpillantottam, szemeimet e bűvös ragyogás megvakította; a királynék diadémja csábított, lelkem reszketett a vágytól, hogy valaha én is színész-nő legyek. Törekvéseim végcélja a színpad volt: elfelejtettem az ott áldozatul esett földi szépségeket, sok beszennyezett erényt, az ott szerzett töviskoszorúkat, csak káprázata vonzott, babérai után nyúlt kezem, gyönyörködtetni vágytam a rám figyelő közönséget. Semmi sem bírt rám ehhez hasonlítható hatással. Semmiért nem hevültem annyira, mint e, gyakran holtig tartó kínt szerző deszkaalkotmányért! Azt hittem, a legboldogabb halandó én leszek, nem halandó, isteniült leszek, ha azt elérhetem. Istenem, de különös benyomást tett rám mégis, midőn legelőször színpadra lépve, a felém és rám néző száz meg száz emberfőt megpillantottam! Oly nagy ijedtség fogott el, hogy alig vártam menekülésemet; később Kocsi és Kocsiné⁵⁸*

⁵³ Kótsi Patkó János (Derecske, 1763. szept. 24.–Kolozsvár, 1842. febr. 14.): színész, drámaíró, fordító, szakíró, színigazgató. Alapító tagja az Erdélyi Magyar Színjátszó Társaságnak. 1792–1808 között színész. 1793-tól 1808-ig igazgató, majd visszavonult a színészetből. Később még két alkalommal javaslatot dolgozott ki a kolozsváriínház működtetésére.

⁵⁴ Őt megelőzően Fejér János (Kótsi későbbi feleségének fivére), majd Miháltz Antal igazgatták a társulatot.

⁵⁵ Jakab Elek (Szentgerice, 1820. febr. 13.–Bp. 1897. júl. 22.): történetíró, levéltárnok, az MTA tagja, aki még ismerte Székelyné, s akinek még volt alkalma betekinteni a művésznő életére, pályafutására vonatkozó iratok és dokumentumok tartalmába. A színész-nő közvetlenül halála előtt írományai egy részét elégette, másik felét Lugossy József barátjának küldte el. Adatot találtunk arra is, hogy Székelyné naplójegyzeteket készített a magyar színészet múltjáról, s kifejtette róla saját nézeteit, azonban ennek fennmaradásáról nincs tudomásunk. Gróf Lázár Kálmán Bencencen, 1853. július 16-án kelt levelében kéri a művésznőt, hogy *„közölje velem bár mi röviden jellem rajzát a jelesebb elhalt színészeknek, ezen túl születésök, halálok s színi pályájok korát”*, amelyre a válaszelevelet ez idáig hiába kerestük. Lázár Kálmán Székely Józsefné Ungár Annához. OSZK Kt. Levelestár, 2 fol.

⁵⁶ L. az 53. sz. jegyzetet!

⁵⁷ Sáska Jánosné. Koronka Borbála (?–?): színész-nő. 1800 és 1807 között, majd 1810 után játszott Kolozsváron. Későbbi férje Hajós János volt. Gyermeke: Sáska Biri, énekes-színész-nő, aki (id.) Újfalusy Sándor színész felesége lett, majd férjét elhagyva Erdélyi Györgyhöz ment nőül, akinek halálát követően újra visszament Újfalusyhoz, de 1867-ben már Fodor Károlyné néven szerepelt.

⁵⁸ Kótsiné Fejér Rozália (?), 1777–Kolozsvár, 1811. márc. 4.): színész-nő. Szintén a kolozsvári magyar társulat alapító tagja, annak 1772–1808 között első vezető színész-nője. Híres volt

bátorító szavai is alig bírtak rá, hogy szerepemet folytassam s bevégezzem. Igen, Kocsi, ez az európai művelt nyelveket értő, gazdag műveltségű lélek, ez a szívvel-lélekkel pályája magasztos föladatának élő magyar színész, és szintoly nemes, mint elragadóan szép neje, nekem, árvának, atyám, a színészetben mindkettő mesterem, a színpadon kívül igaz barátim s védelmezőim valának. A mi szép és nemes volt lelkemben, amivel a közönség tetszését megnyertem, amennyi hatással zsenge művészetem a nagy közönségre volt: nagyrészen Kocsiak és Kocsinénak köszönhetem.”

1806. szeptember 18-án adták elő Kolozsvárt a *Parola* című négyfelvonásos vígjátékot,⁵⁹ amelyben Lizi, a szobalány szerepében először lépett színpadra Ungár Nanett. A színlapon a társulat igazgatója az új névhez az alábbi megjegyzést fűzte: „Ungár Nanett egy *Lejendő Actrice*,⁶⁰ a *Lili Roljában*⁶¹ ma lépvén fel a Színre, ajánlja magát a *Tekintetes Publicum Gratiájában*.⁶²”, 21-én a *Szerelem szigete* című mulatságos dalműben, mint Casina⁶³, 25-én a *Szerelem gyermeke* érzékeny játékban, mint falusi leányka, 30-án Molière *Tettetett beteg* vígjátékában Rózsi, a szobalány szerepében Anikó néven szerepelt. Korai szerepei még: október 2-án Mimi a *Helytelen szemérmesség* című érzékeny vígjátékban, november 6-án *Essex gróf* Lydije, november 9-én Xulima a *Csörgő sapkában*, 11-én *A nagy zűrzavarban* Boriska, 13-án Szelika a *Nap szűze* című érzékeny játékban, 16-án *A politikus csizmadiában* Náni, 23-án Amália *A képzelődésben levő filosofusok* című mulatságos játékban⁶⁴, december 4-én Zsuzsi a szobalány *A süketnémában*⁶⁵, 8-án a *Természet leányában* Rózsi, a parasztleány, 14-án a *Csupa kompliment és szél*⁶⁶ című vígjátékban ismét szobaleány: Lauretta, 1807. január 6-án Kati vendégfogadósné a *Hármasokban*, egy hónappal később (február 6-án) az *Ó- és új-világ* érzékeny játékban Philippina szobaleány. Láthatták őt –

---

szépsége, s férje jeles tanítványaként emlegették. 1795-ben lett Kótsi felesége, s vele együtt vonult vissza a színészettől.

⁵⁹ *Parola* vagy a *becsületre tett fogadás*. Spiess, H. K. vígjátéka 4 felvonásban, fordította Lehner András 1795-ben.

⁶⁰ Leendő színésznő.

⁶¹ Lili szerepében.

⁶² Tekintetes közönség hálájába.

⁶³ Enyedi Sándornál ez az előadás szeptember 25-i dátummal szerepel. Bár a darab két felvonásban ment, lehetséges, hogy a színlap lett hibásan nyomva, ugyanis 25-én 5 felvonásban játszották Kotzebuc fent említett művét. Vö. ENYEDI 1972, 147. p.

⁶⁴ Enyedi Sándor Holberg operájaként vette föl, 2 felvonásban, Szerelmehegyi [András] fordításában. ENYEDI 1972, 148. p. Ez a második magyar nyelvű opera, amely első ízben 1793. október 27-én került színpadra.

⁶⁵ *A süketnéma v[agy]. A passionátus pipás*. Hunnius vígjátéka 3 felvonásban, fordította Hatvani István. Uo., ua.

⁶⁶ Bretzner 4 felvonásos vígjátékát, amelyet Ernyi Mihály fordított magyar nyelvre „v[agy]. A csapodársággal fizető alcímmel játszották.” Uo., ua.

szintén Anikó néven szerepel a színlapokon – első szereplőnők leányai szerepkörökben: január 19-én a *Szegény Kevély vagy: Fenn az ernyő s nincsen kas* című vígjátékban Donna Mária, február 15-én a *Két úr szolgájában* Trézsi, március 1-jén az *Indiai örökségben* Rózszi, április 2-án az *Elszöktetésben* gróf Dálai leánya, május 30-án a *Havasi juhászleányban* Ajda, június 16-án az *Epigramma* című vígjátékban a tanácsosné leánya s a *Gályarabban* Amália, december 6-án a *La Peyrouse* című drámában Lizio, a *Pénzgyűlölőben* Jenni – valamennyi felsorolt szerepében a színlapon Anikó név alatt. A mindezen szerepeket anyja rosszallása ellenére alakította, aki végsőkéig ellezte, hogy leányából színésznő váljék.

Házassága, s a színtársulat vendégjátékai (1808–1810)

„Még tsak házatok népe előtt is, annyival inkább idegenek előtt soha meg se említetek semmit, akár kicsi, akár nagy dolog legyen az, valami csak titeket illet; négy szem között kell mindennek elintézte lenni, mielőtt azt más tudná”⁶⁷

1808-ban Báró Wesselényi Miklós döntése értelmében a kolozsvári színtársulat Marosvásárhelyre költözött. Időközben a közönség kedvencévé vált Ungár Anna az utazáshoz anyja beleegyezésével nem bírta, s felügyelet nélkül a szülői háztól a színészekkel elmenni ő maga sem akart. Mivel a színészi pálya volt már élete értelme, a legális utazáshoz sajátos és merész megoldást választott: ő maga kérte meg férjül a társulat egyik korban hozzá illő nőtlen férfi tagját. Így, még mielőtt a társulat Marosvásárhelyre elindult volna, 1808. május 7. napján Székely József ifjú színész oltár elé vezette Ungár Annát. Egy XIX. századi ismeretlen kéz által e tényről tett feljegyzés tanúsága szerint esküvői tanúik Szentkirályi Mihály, városi hivatalnok [városi szenátor] illetőleg Ernyi Mihály, színész voltak.⁶⁸ Ekkor még Magyarország és Erdély egyik városának sem volt állandó színháza, állandó színtársulata. A színészek más-más évszakban más-más helyre mentek előadásokat tartani, állandó vándorlásban létük miatt nevezték őket vándorkomédiásoknak, vándorszínészeknek. A kolozsvári társulat Marosvásárhelyre, Enyedre, majd a későbbiek során Nagyváradra, Debrecenbe, Tokajba, Miskolcra, Egerbe,⁶⁹

⁶⁷ L. a 81. sz. jegyzetet!

⁶⁸ OSZK Kt. Analekta 5636.

⁶⁹ Székelyné Egerben bizonyíthatóan 1824 telén járt; az Egri Főegyházmegyei Könyvtár látogatási könyve őrzi december 9-én tett autográf névbejegyzését. Együtt utazott ekkor férjével, Székely Józseffel, Székely Zsuzsannával (előbbi testvérével), Kubay Pállal – mindannyian „*Erdélyi Nemzeti Művészek*” –, továbbá „*Gyöngyösi*” Farkas József „*magyar színjátszó*”-val. EFK Ms 2007.

Budára, Pozsonyba is el-elvándorolt néhány hétre vagy hónapra, de mindig visszatért Kolozsvárra.

Az ifjú Székelyné marosvásárhelyi fellépései oly jól sikerültek, hogy egyszeriben a közönség kedvence lett, játékait tapssal, koszorúkkal jutalmazták, őt magát pedig a legjobb körökben a legnagyobb szívéllyel fogadták. Marosvásárhelyen a színésztrupp három hónapot időzött (május–július). A július elejei kolozsvári visszatérést követően Zsibón keresztül Debrecenbe mentek. Hogy a Székely-házaspár velük tartott-e, erről nem sikerült adatokat találnunk.⁷⁰

1810 májusában színésznőnk visszatért Kolozsvárra, *Don Fernando és Eugenia* vagy: *A szerencsétlen szerelem* című vitézi játék címszerepében (Donna Eugenia) említi a színlap, Székelyné néven⁷¹. Ezt követően is folyamatosan férje nevét használta színházi pályafutása során. A nyári hónapokban havonta 7–8 alkalommal lépett fel a legkülönbözőbb – érzékeny, drámai, társalgási, víg, mulattató, naiv – szerepekben. Sikerét és a társulaton belüli kitüntettségét jól példázza, hogy az augusztus 18-án bemutatott *Slenszheim (burkus) Generalis* címmel előadott tábori érzékeny játék színésznőnk javára folyt le⁷², mint a színlapon közzé tett felhívás is tanúsítja: „*A játékszín méltóságos Directioja*⁷³ *a mai játékból bejövő bevételt igyekezetemnek jutalmául az előttem levő környüállásaim felsegélleseül adván által: ámbár mostani állapotom megtiltja, hogy játszódjam, de az érdemes Publicum iránt való háládatosságom oly nagy, hogy a mai segítő rollban is a több játszó társaság tagjaival azon igyekszem, hogy ezen játéknak előadása annak nézőit édes érzéssel töltse el. Székelyné.*” A 400 példányos színlapból „*elegánsabb*” kivitelű példányok is készültek, ami szintén bizonyíték az ünnepektől közkedveltségére. Ezt követően október 4. napjáig Székelyné nem volt színpadon, hiszen mint fent írja: „*mostani állapotom megtiltja, hogy játszódjam*”, azaz ebben az időszakban született leányuk, Amália. A színházba a fenti napon *Hanno* vagy *a megcserélt gyermek* című vígjátékban tért vissza Ornithe hercegasszony szerepében, december 6-án *A Templáriusokban*

---

⁷⁰ Nem említi Taar Ferenc egyikőjük nevét sem. 1809-ben azzal a meghagyással érkeztek a kolozsvári színészek Debrecenbe, hogy a nyári idény végén térjenek vissza Erdélybe. Október 25-én azonban Wesselényi báró váratlanul elhalálozott, s halálával a társulat összetartó ereje is megszűnt. Özvegyének parancsait nem teljesítették a színészek, akikkel végül 1810. december 27-én Debrecen város tanácsa külön-külön jegyzőkönyvbe mondatta, hogy van-e érvényes szerződésük, s közülük kik akarnak visszamenni Erdélybe. A nyilatkozó személyek között sem Székely, sem Székelyné nem található. TAAR 1976, 24–25. p.

⁷¹ Az előadás május 19-én folyt le. ENYEDI 1972, 152. p.

⁷² A Jakab Elek szerinti dátum csak oklevéltani naptár segítségével volt kiszámítható, az Enyedi Sándor által vezetett játékrendben az ezzel megegyező augusztus 18-a szerepel. Vö. JAKAB 1871, 107. p., ENYEDI 1972, 153. p.

⁷³ Igazgatósága.

Blankát alakította. 8-án *A mardosó lelkiismeretben* Jolanda, 15-án *Moór Károlyban* Amália, 20-án *Rinaldo Rinaldiniben* Altanara. A hónap utolsó hetében, 26-án *Az igazság jutalma* özvegyasszonya volt.⁷⁴

Kótsiné Fehér Rozália halála (1811)

Székelyné Ungár Anna Kolozsvárt nemcsak tanítványa volt Fejér Rozáliának, hanem utóda is a szende szerepekben. Néhány nappal mestere halálát követően talpig gyászba öltözve jelent meg a színpadon, s ő jelentette be Fejér Rozália elhunytát, emlékverset szavalt tiszteletére,⁷⁵ s e szavakkal búcsúzott tőle a társulat nevében:

**„F[ehér]. R[ozália].
MAGYAR MELPOMENE
BŐLTSÖJÉBEM [sic!]
IZLÉSÜNK HAJNALÁT
MEGNYITOTTA.**

Nagy érdemű Publikum!

Gyászos öltözetem, bágyadt tekintetem soha méltóbb címjei nem voltak belső érzésimnek, mint e pontban, a midőn jobb-jobb Hazafi Pártfogóinknak intézéséből megengedtetik énnékem, hogy a közelebbi Kedden vir[r]adólag elenyészett FEHÉR ROZÁLIÁnak a világ közönséges Théátrumáról lett elköltözését a nagy érdemű publikum előtt kesereghessem.

Feljülhaladta a boldogultnak jó születését az akkor hanyatlani kezdett nemzetünk nyelve pallérozásának felsegállítására tett áldozatja, melynélfogva ő életének szép tavaszszát játzó színüinknek ajándékozta, s míg ebben fogla-

---

⁷⁴ Jakab Elek az utóbbi öt bemutatót is október hónapra teszi. E szakaszban forrásként alapvetően Jakab írását használtuk, azonban úgy tűnik, a dátumok tekintetében több helyen is pontatlanság vagy elírás tapasztalható. Ezeket a hibákat Enyedi Sándor adattárából próbáltuk helyesbíteni. Sajnos Enyedi – terjedelmi korlátok miatt – az általa kutatott színlapok szereposztását nem adja. Vö. JAKAB 1871, 107. p. és ENYEDI 1972, 155. p.

⁷⁵ „Magyar játzó színnek első dísz! néked / Üressen maradott théátrális széked, / Melynek dicsőségét előre kezdetted, / Tökéletességre legelébb vihetted. / FEHÉR ROZÁLIA Músák tanítványa. / Magyar Horizontnak első Szivárványa. / Természetes játszás győző mesterességét / Az erkölcs és virtus hódoló szépségét / Tanítottad, – hazánk ó kedves leánya! / Már az emlékezet gyászos maradványa, / Tartandó érdemed megmarad – megmaradt. / Míg Tavasz előzi földünken a nyarat.” Es: „Imé eltiűnt, s már elvála / Nemzetünk szép rózsaszála, / Ki míg virágokat hozott / Hazájáért illatozott. // Szokatlan, világ jegére / Állván, két hazánk egére / Mellyet addig köd borította / Egy kedves hajnalt virita. // Nemzetéért elkövetett / Mindent, a mit csak tehetett. / S ott, hol vesztét sok szép lelte, / Hazája fényét emelte. // ***** // Hogy ha ingunkis kisség / De el nem korcsosodtunk még, / Szívüink mai indulatja / S e gyász innep azt mutatja. // Tekints le hát nemzetemre // Boldog lélek! s két szememre, / Melyek öröm könynybe telnek, / Mivel látom, hogy tisztelnek!” In *Játékszini emlék-könyv*. 1859. 34–35. p.

latoskodott, mind a két magyar hazának⁷⁶ meglepedését volt szerencséje megnyerni.

Légyen gyászos kesergő személyem is oly szerencsés, hogy az angyalok országába általköltözött hiv oktatómnak elein, onnan innét fogytig volt Barátnémnak jó emlékezetét a nagy érdemü publikumnál öregbitsem, és sirhalmát, melyet én könnyeimmel áztatok, az elfelejthetlenség dicsőségével halhatatlanná tégyem.

SZÉKELYNÉ. ⁷⁷

Enyedi Sándor megállapítása szerint az 1811-es év a fent írt veszteségtől tekintve is a kolozsvári színészet válságos esztendejének számít.⁷⁸

Székelyné barátsága Fekete Ferencsel (1812–1813)

„Tartsd meg házadnál a jó bort és a régi barátot, mert ezek együtt hasznosok arra, hogy a testnek egés[z]ségét és az elmének csendességét fen[n]tartsák...”⁷⁹

Székelyné kapcsolatot tartott fricsi Fekete Ferencsel⁸⁰, Erdély akkoriban egyik legműveltebb, legeszebb emberével, az erdélyi színészet legnagyobb pártfogójával, aki nem csupán a színjátszás iránt, hanem Ungár Anna iránt is élénk érdeklődést mutatott. Tíz – 1812–1813-ban keltezett (illetőleg két keltezetlen), a színésznőhöz írt – levele maradt fenn, amelyek megvilágítják kettejük viszonyát.⁸¹ Már a levelekben változtatva használt megszólítások – „Kedves Barátom!”, „Drága Kedves Léányom!”, „Kedves Édes Léányom!” – is jelzik, hogy a levelek írója és címzettje közel álltak egymáshoz. Az 1812. január 21-i levél „Szenvedő Barátom! [...] Élly holdogul és szerentsésen. Sze-

⁷⁶ Ti. Magyarország és Erdély.

⁷⁷ Kótsiné Fejér Rozália március 4-én halt meg Kolozsváron, a minoriták kolozsvári sírboltjába temették el. s Aranka György írt szép költeményt tiszteletére. GYALUI 1929, 141–142. p.; FERENCZI 1897, 84. p.; *Játékszíni emlék-könyv*. 1859, 33. p.

⁷⁸ ENYEDI 1972, 156. p.

⁷⁹ L. a 85. sz. jegyzetet!

⁸⁰ Fekete Ferenc, fricsi (? 1738 körül–Kolozsvár, 1823. febr. 13.): országgyűlési képviselő, a királyi tábla számfeletti bírója, színházvezető, mecénás. Ő készítette az erdélyi diéta számára, 1795-ben a magyar színészet állandósítása ügyében benyújtott tervezetet. 1797-ben gróf Wesselényi Miklós megbízásából vezette a színtársulatot. Színházi bizottsági tagként, a színház részére telekvásárlóként, működési szabályzat kidolgozójaként, a színház építési bizottságának tagjaként, ügyvivőjeként nagyban segítette az erdélyi színészet és színház ügyét.

⁸¹ Székelyné által írott levelek a gyűjteményben nincsenek. Fekete Ferenc leveleinek lelőhelye: *Fekete Ferenc, [fricsi][Székelyné Ungár Annához]*. OSZK Kt. Levelestár, 10 db. A levelek tartalmát Jakab Elek is bőségesen idézi dolgozatában. JAKAB 1871.

ress engemet[,] mint eddig szeretél; mert én nem szünöm meg lenni mind végig[,] és míg élek barátod Fekete Ferencz” értelmét a Székelyné kézírásával utólag rávezetett sorok segítenek megfejteni: „esz[et] ír[ta] a Tisztelt bölts, öreg⁸² mikor egy aljas Úr[,] P[etrichovich] H[orváth] Dá[niel] vezérlete alatt j[ut]alom játékomat adám és guny irattal hirdették megrontásomat ez hazámba történt mer igaz valék –”⁸³. A mintegy két hónappal későbbi levél tartalmából látszik, hogy a levelezők talányos üzeneteket is váltottak egymással: „Ha fel találsz, a mint mondtad, az elsőbb darabokban az én képemet, lásd meg a magadét is ezen most küldötteknek 50^{nedik} oldalán a 302^{dik} szám alatt [...] atyád és barátod Fekete Ferencz”. A küldött könyvek címei sajnos nem tudhatók, így az sem fejthető meg, kikben találták meg egymás lelki mását. A későbbi levelekből is kitetszik, hogy Fekete Ferencz szolgálatkészsége, gondoskodása és szeretete a fiatal színészre iránt határtalan lehetett. „Kevés az, amit most éretted tehettem [...]” (1812. május 5.), „[...] atyád vagyok, és te az én örökre szeretett és edgyetlen edgy kedves leányom” (1812. május 10.). „Már most még egészen jobban leszel, kiméljed és nyugtasd magadat. E mellett megbízott orvosoddal is közöld betegségedet, javallom szívemből azért, hogy minél hamarább egész[sz]ségben lehessen szerencsém tégedet látni [...]” (1813. május 10.). „Nem volt módom tegnap eszetebe juttatni a barátság és szeretet állandóságát eszközöl legfőbb törvényt, mely ime ez: »Még tsak házatok népe előtt is, amnyival inkább idegenek előtt soha meg se említetek semmit, akár kicsi, akár nagy dolog legyen az, valami csak titeket illet; négy szem között kell mindennek elintézve lenni, mielőtt azt más tudná.«, (k. n.). „Te minthogy ma még böjtelsz[,] Kedves Férjedet ebedre jo szív[v]el látom. Ebed után ha kávét iszol készítették, de ha nem iszolis, a kedves kis leányoddal⁸⁴ ha bé sétálsz szívesen lát atyád és barátod Fekete Ferencz”. Szintén keltezés nélküli levelében Székelyné betegeskedő leányáért aggódik az öreg barát: „Barátságodat, melly szerint kedves betegünk jobban létén való örömet velem közlötted, köszönem; és hogy a kedves Amáliának egész[sz]séget ad mi jó Istenünk tellyesen helyre állítani és állandóvá tenni méltóztassan, lelkemből ohajtom és kérem! [...] Szerentséjének tartya, ha akármi tölle telhetökben a Kedves kis betegnek könnyebbségére lehet tégedet szerető atyád Fekete

⁸² Ti. Fekete Ferenc.

⁸³ A jutalomjáték időpontja egyheti intervallumra szűkíthető. Az igazgatóságrol lemondatot Wándza Mihály (Perecsen, 1781. okt. 12.–Miskolc, 1854) után 1812. január 8-án Petrichevich Horváth Dániel (? , 1760–Nagyszeben, 1842. jún. 25.), mint vállalkozó vette át a társulat vezetését, azonban – miután csupán a színészek egy részének élvezte bizalmát, a többiek részéről pedig Wándza bujtotgatásának hatására nagyfokú bizalmatlanságot tapasztalt maga ellen – az igazgatástól január 16-án visszalépett. Az előadott darab címét eddig nem sikerült megállapítanunk, s nem került elő a gúnyirat példánya sem. FERENCZI 1897. 237. p.

⁸⁴ Székely Amáliával.

Ferentz”. Ismeretes még egy barátságukat bizonyítandó emléklapszöveg, amely 1816. november 19-én így szól Székelynéhez: „Tartsd meg házadnál a jó bort és a régi barátot, mert ezek együtt hasznosok arra, hogy a testnek egész[sz]ségét és az elmének csendességét fen[n]tartsák... Egy régi bölcsnek ezen mondásával kívánja emlékezetét fen[n]tartásra ajánlani Fekete Ferentz⁸⁵”

Székelyné 1812-ben már szinte folyamatosan színpadon volt; drámai és tragikái, valamint naiv és vígjátéki szerepekben egyaránt vezető színésznő lett. Főbb szerepeit korabeli dokumentumok alapján Jakab Elek gyűjtötte össze:⁸⁶ január 16-án *XII. Károlyban* Defona, 30-án a *Szerelm gyermekében* Rozália, február 8-án *Szokolovszk ostromában* Fedrofna, március 7-én Székelyné jutalomjátékként a *Rang és szerelem* című szomorújátékban Klementina, április 4-én főszerep a *Rolla halálában*⁸⁷, 11-én Shakespeare *Macbethjében* Lady Macbeth, 18-án *Gróf Benyovszkiban* Afanázia, 28-án a *Codrus, vagy szép dolog a hazáért meghalni* című drámában Filaide hercegnő, május 9-én *Coriolánusban* Valumnia, 21-én *La Peyrouse*⁸⁸, vagy az *Ártatlanság paradicsomában* Malvina, július 2-án *Hamletben* Ophelia, 5-én címszerep *Coronis, vagy Víz királynéja* című melodrámában, 16-án *Moór Károlyban* Amália, 26-án a *Falusi borbélyban* Zsuzsi, augusztus 15-én *Inkle és Járíki*, vagy *Az arany időben*⁸⁹ Járíki, szeptember 8-án és 13-án *Szerelm szigetében* Karolina, közben 10-én *Clavigoban* Marie Beumarchais, decem-

⁸⁵ Fricsi Fekete Ferenc idős korában, 1823. február 13-án, este 6 órakor hunyt el. Halotti jelentésében a következő szöveg áll: „Szomorú jelentés. Hazánk egyik ősz bölcsje, városunk Nesztora, a tisztas ártatlan öreg, Méltóságos Fritsi Fekete Ferenc úr nincs többé! Minekutána 80 esztendőig látta a természet örökös törvényeiben mindég változni és mégis mindég azon egy célúnak lenni; minekutána maga mellett egy emberi nyomot felőni és elhullani látott s ő egyedül maradt azoknak sírjánál, mint egy emlékoszlop, hogy az élőknek még egy ideig a mennyei virtus képét ábrázolja s az emberi dicsőség mulandóságára emlékeztessen. Ifjú esztendeiben felsőmagyarországi Akadémiákon öregbített szép tudománya, Európa nevezetesebb országainak beutazásával gyűjtött széles esmerete és hosszas közjóra célzó erkölcsös, józan, szelíd élet által szerzett méjj tapasztalás őtet egy oly érzékeny és munkás emberbaráttá és igaz keresztényné formálták, a kinek meglátása szent tiszteletet öntött első tekintettel az esmeretlenbe, és példája felséges muatrává lett az őtet esmerő előtt; hazája szeretete a sírig lobogott szívében, s a sok viszontagságos esztendők búsan hullatott könnyeiben ki nem aludt a szép láng. A maga halhatatlansága felől való teljes meggyőződéssel végezte ő be becses életét ezen folyó 1823^{ik} esztendő februarius 13-kán, esiveli 6 órakor. Földi maradványa vasárnap, folyó februarius 16-kán délután 4 órakor belső közép utcai házától el fog kísértetni. Tegyük meg érdemlett utolsó tisztességét, kísérjük el tetemeit, vegyük példává magunk elébe életét és higgyünk az ő gyakori igaz lélekből mondott szép szavainak: »Ismét meglátjuk egymást!«” JAKAB 1871, 117. p.

⁸⁶ A kiegészítéseket itt is Enyedi Sándor könyvéből vettük.

⁸⁷ Teljes címe: *Rolla halála* [vagy]. *Spanyolok Peruban*. ENYEDI 1972, 159. p.

⁸⁸ *La Peyrouse* [vagy]. *Az ártatlanság paradicsoma*. Uo., ua.

⁸⁹ *Az aranyidő* [vagy]. *Inkle és Járíki*. Uo., 160. p.

ber 12-én *Hunyadi László*ban Gara nádor leánya: Sarolta, 31-én a *Szebeni Erdő*ben Eliza. Változatos műsorban nagy szerepek – színészi sikerek folyama.

1813-ból csupán néhány színlapot ismer a szakirodalom, Székelyné nevét nem említi senki.

Kolozsvári gazdálkodás, nagyváradai színtársulat (1814–1815)

1814-ben a kolozsvári színészek kiszorultak a Bethlen-féle házból – amelyből lovarda lett –, s Pataky Sámuel házában, majd a Wesselényi-féle házban találtak ideiglenes otthonra. A májusban ideiglenesen feloszló, majd novemberben újra összeálló társulat Magyarországra vonult át. Székelyné nem tartott a társulattal. A házaspárnak ebben az időben már volt háza Kolozsvárt, a Páris utcában – amelynek vasrácsán még a színésznő halála után is fellelhetők voltak az alábbi két monogramot formázó vasöntvények: „Sz J” és „V A”⁹⁰ –, amelyet 4 000 forintos áron eladtak, s a pénz egy részéből Kolozsváron, a Kül-Monostor utcában egy nagy telket vásároltak, rajta egy kis házikóval, a fennmaradó nagyobb összegben pedig Szucság nevű községben⁹¹ gazdaságot vettek haszonbérbe, oly módon, hogy maradék készpénzüket a falusiak között szétosztották napszámberre. Minthogy a szucságiak sem a napszámot nem teljesítették, sem a pénzt vissza nem fizették, a Székely-házaspár anyagilag tönkrement a vállalkozásban.

1815. február 13-án Nagyváradról Székelyné levelet kapott Sándorffi József megyei főorvostól, aki ott magánszínházat üzemeltetett, s a Wándza Mihály igazgatása alatt működő társulathoz Székelyné és férjét meghívta. Jakab Elek szerint a meghívásnak eleget is tettek, mert a haszonbérbe vett birtokok kezelését egy felügyelőre bízta, aki távollétükben a maga hasznára ügyeskedett, s ennek következtében a vállalatba fektetett összes vagyonukat elveszítették.⁹² Az 1814 májusából fennmaradt színlapok tanúsítják, hogy Rhédey Lajos címzetes igazgató, Sándorffi József protektor és Wándza Mihály igazgató társulatához Nagyváradon szerződötték a Székely házaspárt is. A társaság júliusig szerepelt Nagyváradon, 6 előadás teljességgel igazolható.⁹³ Július 14. napján *Schildbach Paulina, vagy a véletlen egybetalálkozás innepé* 3 felvonásos érzékeny játékban Székelyné ifiasszony alakította Mári

---

⁹⁰ A kezdbetűk feloldása: Székely József, illetőleg Ungár Anna.

⁹¹ Szucság vagy Szucsák: erdélyi település Kolozs vármegyében, a Kalotaszegen, Kolozsvártól észak-északnyugatra, a város szomszédságában, 3499 kh területen. A Macedónia nevű római tábornegyszög és római kőbányák mellett települt község. Első okleveles említése 1297-ből való.

⁹² JAKAB 1871, 121. p.

⁹³ KELEMEN 1997, 39. p.

szerepét.⁹⁴ Az is bizonyos, hiszen ugyancsak színlap tanúsítja, hogy 1815. május 29-én Marosvásárhelyt, a deszkaszínházban a kolozsvári színtársulattal Székelyné is fellépett Kotzebue *Árendás Vadkömény [vagy a bolondok háza] Bécsben* című vígjátékában, amely bemutató a színésztrupp valószínűleg május 10-én megkezdett játéksorozatának 8. előadása volt. Ekkor már a színtársulat igazgatója Székely József volt.⁹⁵

Marosvásárhely. A kolozsvári állandó színház (1816–1822)

A társulat Marosvásárhelyen maradt, nyáron a deszkaszínházban, télen Teleki Sámuel főtéri sarokháza báltermében játszottak. Néhány biztos adatot tudunk Székelyné színpadi fellépéseiről: 1817. június 15-én, Marosvásárhelyen, a város új református temploma javára rendezett előadáson Kotzebue *Oktaviájában* játszott, s ottani sikerét mutatja, hogy aranygyűrűvel jutalmazták. 1818. május 24-én a *Hibás lépés és lélek nagysága* című darabban, 1819. február 19-én *Mit tehet néha egy bankóczédula*, március 4-én újra az *Oktavia* s 30-án a *Burgaui Adelhaid* került felléptével színre.⁹⁶ Nagyenyeden egy jutalomjátékára az iskolából az egész ifjúságot elengedték, akik egyöntetűleg, zászlókkal felszerelve jelentek meg a színházban.⁹⁷

Ungár Anna szükségből választott férjét, Székely Józsefet szerette. Ezt támasztja alá egy 1818-ban kelt, hozzá intézett, töredékben fennmaradt levele: „[...]*jkünk se / Tavasz kezdet – amej engem mint egy édesen késztet hogy Gyerekem / Aty[j]ának számos Jo[z]seff napot[,] / Férjem nek meg elégedést az Úr / Istentől kérjek – Ellj lelkem / sokáig észt ohajtya / Feleséged / Ungár Anna / Kolosvár 19^{dik} Márczi[us] / 1818*”⁹⁸

1819-ben a színésztársaság – közöttük Székelynével – Marosvásárhelyről ismét Kolozsvárra tért vissza, ahol a Rhédey-féle házban április 10. napjától július közepéig a német színtársulattal felváltva játszottak, azonban az arisztokrácia egy része a német előadásokat pártolta. E miatt a magyar színészeknek ismét el kellett távozniuk.

1820-ban, valamikor február 20. előtt Székelyné Cora szerepét vitte *Mária vagy Asszonyi érdem* című érzékeny játékban, amiért a *Magyar Kurir* kritikusatól dicséretet kapott.⁹⁹ A február 18-án játszott *Genova és bosszú* című darabban a színház ügyeit intéző bizottság ugyancsak kivált Székelyné

⁹⁴ NÁMÉNYI 1898. 48. p.

⁹⁵ FERENCZI 1897, 243. p.

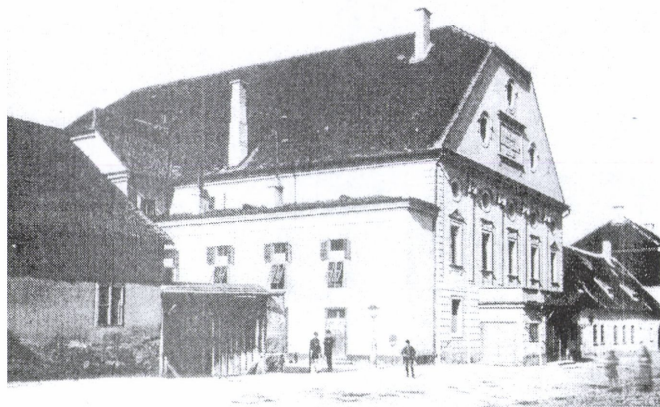
⁹⁶ Uo. 242–243. p.

⁹⁷ Ennek évét sem Kövály sem Jakab nem közli. KÖVÁRY 1855, 47. h.; JAKAB 1871, 121. p.

⁹⁸ A dokumentum tudomásunk szerint Székelynének férjéhez írt levelei közül az egyetlen fennmaradt példány; ez is töredékben létezik. *Ungár Anna [Székely Józsefhez]*. Kolozsvár, 1818. március 19. OSZK Kt. Levelestár. 1 fol.

⁹⁹ *Magyar Kurir*, 1820. I. 157. p. Vö. *A magyar színikritika...* 2000, I:62–63. p.

játékát emelte ki. Általánosságban elmondható, ekkoriban mind az intéző bizottság, mind a közönség kedvencei a társulatból Celesztin, Székelyné és Simény Borbála voltak.

A Farkas utcai színház Kolozsvárt
(Veress Ferenc felvétele, 1868 körül)

1820 végén Székely József a kolozsvári igazgatóválasztmánytól megbízást kapott, hogy a megnyíló új színház számára Bécsben készíttetett díszleteket Kolozsvárra szállítsa. Ezen útja során írta feleségének, december 9-i keltezéssel az alábbi levelet, amelyet Ungár Anna haláláig megőrzött, s később közgyűjteményben került elhelyezésre.¹⁰⁰ „Édes Feleségem! Sok hánykodásom és nyughatatlanságaim után, hol betegen, 's hol unalmason 10 napok elfolyása alatt megérkezém Pestre[,] és innen is mindjárt el indultunk volna[,] de éppen a Duna hídgya el szedődött azon napon, meljen meg érkeztünk, más nap pedig Nállatok innep lévén, azokon a Hidasokon, mellyeken szekerek járnak[,] nem dolgoztak[,] és mi itt kéntelenek valánk innepelni, ez alatt az idő alatt kétszer leheték teátrumba[,] az első mindjárt az Ahnfrau vala, a második egy szép opera (Die verwunschene Printz)[,] bezzeg itt lehet dekorátiókat¹⁰¹ látni. Soha sem tudtam én még álmodni is iljen szépekről[,] ezt nem írhatom le[,] hanem mikor léssen szerentsém ölelésedhez[,] akkor elő beszéllem[,] reménylem[,] hogy Bétsbe[n] még többet látok[.] De még is az a fátum¹⁰²[,] hogy nagyon kevesen járnak[,] nem is tsuda[,] mert drága[,] a zárt szék 2 forint, a parter[re]¹⁰³ pedig

¹⁰⁰ Székely József Székely Józsefnek. Pest, 1820. december 9. OSZK Kt. Levelestár, 2 fol. A levelet teljes terjedelmében, modern átirással közli Kerényi Ferenc. *A vándorszínészetől...* 1987, 124–127. p.

¹⁰¹ Díszleteket.

¹⁰² Végzetes.

¹⁰³ A földszint.

4 huszas. Bethlen Farkasnéval találkozám[,] meg látott a logebol¹⁰⁴[,] és a játék után hozzá hivata[,] szint ugy kitettzett[,] hogy örvénd[,] mikor Hazája fiát látta[,] sokat kérdeze tőlem mind Kolozsvárról, mind a Theátrumról, alig tudám ki elégíteni[,] Hát a szegény Katitza[,] aki halálos ágyából tsak kevéssel ez előtt gyógyula fel[,] ámbár olyan seriosa¹⁰⁵ örökké, de mégis mosolygó tekintettel, sokakat kérdezve, a Theátrum elkészülésin nagyon örvendet[,] és azt mondá, hogy minden pompás decoratiója mellett is a németek[,] örömebb néz benniünket, jövet meg ígérém[,] hogy bé megyek hozzájuk[,] és mindjárt indulok[,] még nagy út van előttem[,] Sok bajjal lesz öszve kötve az ember élete modja[,] a legfelső poltzon van[,] hiszem[,] hogy Ked[den?]¹⁰⁶ felérkezem[,] a kalapodat ki adám takarítani. Mikor le jövök[,] készen viszem haza[,] de nem puttzoltatom fel[;] mond[d] meg Amáliának[,] hogy tsokolom[,] jól viselje magát[,] Trézsit köszöntöm és Szentest[,] Tégedet pedig[,] miként az isten haza viszen, hogy százszor – tudod már annyiszor – tso-kollak[,] az isten áldjon meg benneteket[,] ezt kívánja a minel hamarabb ölelésedre siető férjed Székely[,] Pest, die 9. decembris 1820.”

Az 1821. március 12-én főrangú műkedvelők előadásával megnyitott kolozsvári állandó színház 14-től folyamatosan játszó társulatának természetesen Székelyné is tagja volt; férjével magas gázsiért szerződött az együtteshez.¹⁰⁷ Nagy sikerrel játszotta XII. Károly-ban Defánát (november 2-én), Hugo Grotius-ban Kornéliát (3-án), a Misz Sára Sampson címszerepét (17-én), Tankréd és Klorindá-ban Erminiát (december 6.), Shakespeare Lear király-ában Kordéliát (29-én), A hatalom szavában Kornéliát (1822. február 11-én). Ugyancsak fellépett naiv és víg szerepekben, mint Luiza a Szegénység és nemes szívbén, Albertine a Tettetett Cataloni-ban, Karolina A nőszültekben, az első dáma Jolanthá-ban, szenátorné A politikus csizmadiában, bódorgó lélek a Csodálatos éjszakában s Nelkeman Klotilde A búcsúlevelében.

1822. január 12-én a részére hirdetett Cortez Ferdinánd előtt maga hívta föl a közönség figyelmét pártolására.¹⁰⁸ A kolozsvári erős társulatról a Ma-

¹⁰⁴ A páholyból.

¹⁰⁵ Komoly.

¹⁰⁶ Szövegghiány.

¹⁰⁷ A Székely-házaspárnak egy évre havi 150, a nyári öt hónapra havi 75 váltóforintra szóló szerződése volt (s mindez új értékre számolva), ezen felül a színház levéltárának jegyzőkönyvei tanúsága szerint mindkettőjüknek évenként 1–1 egész jutalomjáték járt. (Rajtuk kívül ezt csak Celesztin kaphatta meg.) Vö. FERENCZI 1897, 274–275. p.

¹⁰⁸ „Visszanézve az elmúltakra, kérdehetem-e önmagamtól: mi az, amiből az én szívem oly sokat csinált magának? Azon ponton állva, hol az időből szinte kifogyok, semmi sem egyéb, csak nagyszívűségek, melyből még ma egyszer osztolni van szerencsém. [...] Így teszi az embert is múltjá, ha az idő nem, a sors; csak jóságiok emlékezetét nem fogja kitörlni szívéből Székelyné.” JAKAB 1871, 125. p.

gyar *Kurir* kritikusa igen elismerően nyilatkozott: „ezen társaságot nem csak tökéletesebbnek mondhatni mindazoknál, melyeket eddigelé hazánk látott; hanem a mely a külföld rég gyakorlott s állandósított társaságaival is maholnap vetélkedhetik”. A színészek és színésznők közül külön kiemeli Udvarhelyi, Pály Elek, Celesztin, Székelyné, Udvarhelyiné, Pálné és Kis Júlia játékát.¹⁰⁹ Nagy Lázár 1822. november 1-jétől felmentését kérte a vezetés alól, őt Hollaky Antal követte, aki a színházat „a muzsikai egyesület” részére kívánta kibérelni, s ekkor a tagok egy része – közöttük Székely és Székelyné is – elhagyta a társulatot.¹¹⁰

Székelyné és Déryné Kolozsvárt (1823–1824)

Egy évvel később – miután Hollaky Antal aránylag rövid idő leforgása alatt teljesen válságba juttatta a kolozsvári színházat – K. Nagy Lázár újra kivette az épületet egy év időtartamra, s november 17-én Székely József és Udvarhelyi Miklós társigazgatóknak adta ki albérletbe. K. Nagy színvonalas operaelőadások rendezésére helyezte a fő hangsúlyt, s ehhez a már Magyarországon sikeres Dérynélt igyekezett megnyerni. Eleinte nem járt sikerrel, de később a társigazgatók személyes rábeszélésének engedve a művésznő hajlandó volt az ajánlatot elfogadni.¹¹¹

Székelyné Kántorné és Déryné koszorújában
(Marastoni József kőrajza, 1863 körül)

¹⁰⁹ *Magyar Kurir*, 1822. I. 175. p.

¹¹⁰ FERENCZI 1897, 300–301. p.

¹¹¹ ENYEDI 1975, 23–24. p.

Így Déryné 1823-ban – midőn Egerből, az itt játszó Éder-féle társulattól, szerződésbontással, Székely, Udvarhelyi és Szentpétery társaságában Erdélybe „szökött” –, Kolozsvárra érkezésekor legelőször Székelynéék házába vitték kísérei, ahol szíves vendégszeretetben három napot töltött. Itt és ekkor találkozott először a két színésznő. Déryné halála előtt írt visszaemlékezésében hosszasan ír az itt töltött napokról, Székelyék leányáról, Amáliáról. Naplójában több helyütt jellemzi Ungár Annát, megemlékezik eseményekről, amelyeknek ő és Székelyné egyaránt részesei voltak. „Székelyné! Miképp írjam le e nőt? Miként fogjak hozzá, hogy az igazság mellett maradjak? Hogy a szívjóság és tettetés, nyájasság, ármány, osztakozás, áldozatkészség, fennhéjzás és írgység e ritka keverékjét minden hozzáadás nélkül valóban elő tudjam adni? Mielőtt még szó lett volna a Kolozsvárra menetelről, már némi eseményeket hallottam, hol Éderéktől, hol másoktól felőle elbeszélni, de minthogy soha se volt szándékom Kolozsvárra menni, nem soká tartottam emlékezetemben. S minőn sorsom mégis bevont Kolozsvárra, nem jutott eszembe, hogy még küzdelmem is lehetne vele. Mert midőn azelőtt, hogy felhozták a tapétára¹¹², már azt mondtam, hogy velem ugyan soha se köthetne ki, mert én okot soha nem adok senkinek, hogy belémakadjon, és én még nővel sohase vitáztam életemben; férfiakkal hamarabb összekoccantok, s nem hagyom magamat a térről leszorítani, hol igazságom mellett küzdök; most azonban, midőn ölelőn szorított keblére, eszembe villant mindaz, amit azelőtt hallottam és gondoltam magamban, míg ott feküdtem az ágyban: Mégis gonoszak az emberek! Hogy írták le Székelyné! Hisz az mind hazugság; ily érzéssel, ily teli kellemmel, lehetetlen, hogy fogadni lehessen valakit tettetésből. Hiszen csupa szívjóság és részvét, melyet erántam, mint idegen eránt mutat?! Annyi igaz, hogy nem ragadott el, de ezt akkor betegségem általi lehangoltságomnak tulajdonítottam¹¹³; mert máskor, ha így közeledett valaki felém, s igaz szívkiömlést mutatott erántam, már megfogta szívemet, s vitte magával. Nem úgy itt. Úgy jött nekem, mintha komédiázna, bensőleg nem érintett szíves fogadása. Ó, be kár! mondtam magamban. Mily érdekes, kedves arc, mi érzésteli kifejezés minden szavában, mennyi érzés fekszik szavaiban, amint társalogni hallám ott künt a vacsora alatt. Jó színésznőnek kell lennie. [...] Székelynéit igen kellemes társalgónak találtam, és szép érdekes arckifejezéssel, csakhogy nem bírtam megbarátkozni azon szüntelen mézes, hízélgő kifejezésekkel, melyeket mindenkor fölhasznált, midőn szavait hozzám intézte. Leánykája, Amália, egy valóban érzésteli természetes jó lélek volt. [...] Székelynéit a publikum nagyon szerette; mindig ő volt a publikum kegyence. És valóban jól is játszott. Karaktert értett, s csupa kellem volt.

---

¹¹² Szőnyegre.

¹¹³ Ti. a tizennégy napos utazás alaposan megviselte Déryné.

Csak az a hibája volt, hogy igen (mint mondani szokás) kacsajárása volt, két oldalt himbálózott. De a publikum már ahhoz hozzá volt szokva, s elnézte. És még egy hátránya volt, mi a nézőt egy kissé diszgusztálta¹¹⁴: a nyakán oldalt golyvája volt, s ez őt zsenirozta a járásban. Ő azt azonban oly ügyesen el tudta changeirozni¹¹⁵, hogy az nem látszott igen, egy kis csinos hajadérral¹¹⁶, melyet nyaka körül kerített. Csakhogy ő azt mindig hol ide, hol amoda ráncigálta, s éppen ezáltal zavarta a néző figyelmét.”¹¹⁷ Elbeszéli aztán, hogyan kacagta ki őt Székelyné, mint „bécsi dámát”, hogyan vettek részt együtt Déryné érkezése tiszteletére rendezett díszebéden Nagy Lázár asztalánál, miként vágott vissza Székelyné a „disznófej tormával”-viccel a „Déryné dalával megríkatott Székely József”-féle történetre, miképpen vitte Székely Józsefet erős kártyaszennvedélye odáig, hogy állítólag Ungár Annát tegye fel tétnek, s a két színész nő hogyan veszett össze azon, hogy Székelynének hírüln vitték, miszerint Déryné a háta mögött megszólta őt kacsajárása miatt, s erre utóbbi alaposan visszavágott. Miképpen Déryné is hírüln vette, hogy állítólag színpadi riválisa „tót leánykának” nevezte. Így azután – ismét a visszaemlékezések szavaival – „Én ezzel elfordultam tőle, s leültem egy székre. De ő még csak ezután lobbant föl. Hívta Székelyt, hogy azonnal írja meg a fölmondó levelet, s ők el fognak menni. Én egy szót se szóltam. Nem hoztam föl neki, miképp nevezett engemet. Hallgattam. Többet Székelynéhez nem szóltam hét évig. Én hazamentem, egy fölmondó levelet írtam a választmányhoz, hogy a világért se akarnám, hogy énniattam elve-szítsen a publikum oly színész nőt, ki annyi ideig kedvence volt, s inkább én adok helyet. Mindkettőnk fölmondása fölolvastatott, de engemet nem bocsájtottak teljességgel. Neki, már nem tudom, még mennyi időt kellett kitölteni, hogy szerződése alól föloldóztassék. Így ők azután kimentek Magyarországra, Nagyváradra játszani, az ott létező társasághoz.”¹¹⁸

---

¹¹⁴ Elkedvetlenítette.

¹¹⁵ El tudta kendőzni.

¹¹⁶ Sálfélével.

¹¹⁷ Déryné emlékezései 1955, 1:430–431., 452. p.

¹¹⁸ Déryné életében még egyszer sértve érezte magát Székelyné okán, de már jóval pályatársa halálát követően. Miskolcra 1871 februárjában, vagy azután (Jakab Eleknek január-februárban megjelent, s Székelyné életével és pályájával foglalkozó írását követően) levelet intézett Egerváry Potemkin Ödönhöz – kinek egyébiránt a folyamatosan írt visszaemlékezéseit küldözte, amelyben bosszúsán írja: „A Székelyné életrajza egyik hírlapban közöltetik. Én is érdekelve vagyok Kővári Sándor [helyesen: Kőváry László] által, de igen helytelenül és hamisan. Úgy tetszik, a fővárosi lapokban ezt meg kell cáfolnom. Itt volt kezem közt, amivel éppen megcáfolhattam volna Kővári Sándort, s azon régi színbírálat Kolozsvárról, amelyet évekig itt tartottam, most elveszett.” Uo. 1:453–454., 2:427–428. p.

1824. január 17. napján Székelyné Ungár Anna jutalomjátékként adta a színház Grillparzer *Sapphó*ját, amelyen a jutalmazott mellett Déryné is fellépett.¹¹⁹

Több forrásból is ismeretes, hogy Nagyváradon – miután a színészet pártfogója, Sándorffi József főorvos és táblabíró 1824. november 30-án tüdőgyulladás következtében elhalálozott, s vagyonát csőd alá vették¹²⁰ – egyidejűleg több együttes is játszott a városban, melyek közül az Abday Sándor által igazgatott társulatba az igazgató meghívta Székely Józsefet és feleségét is.¹²¹ 1824. november 5-én Oroszfáji Pergő Celesztin jelentkezett be „*nemes Borsodvármegye theátrális directiojához*”, azzal, hogy „*Egy olyan társaságot gyűjtöttem össze, melyről méltán elmondhatom, hogy ez az első aestheticus társaság a két nemes magyar hazába, egészen le a súgóig. Örömmel tel bé szívem, hogy itt láthatom a két haza jelesebb művészetit s ez által a tekintetes urak óhajtaikat beteljesedve. Minthogy ez a társaság maga-magát tartja fenn[,] és ki tudja a szűk idők mostohaságaiba mikép]p]fen és mennyi részben szerezheti ki jövedelmét annál fogva, méltóztassanak a tekintetes urak kieszközölni, hogy minden játészó tag itt Miskolczon szabad kosztot nyerhessen, a kinek pedig nem ehetne házi környülállásaik miatt azt elfogadni, azon tagokat segíteni. Buzával, borral és zsir vagy szalonnabéli victualéval¹²²; és erről tökéletes bizonyosságba tenni mindegyiket. Így az actor élete egyik terhes gondjától könnyebbülvén, több időt és ösztönt nyer magát művelni és tanulni s legfőbb mód az arra, hogy állandók és megörökítve legyenek.*” E társulatba, helyet kapott a Székely-házaspár is.¹²³ Székelyné fizetésbeli járandósága – egyedülként a szerződötett színészek közül – az igazgatóéval pontosan megegyezett, azaz havonként 60 forint és másfél „*einahme*”¹²⁴ volt.

---

¹¹⁹ ENYEDI 1975, 26. p.

¹²⁰ Csődtömeg-gondnoknak Miskolczy Lajost nevezték ki, akinek fia lehetett az a személy, aki – mint látni fogjuk – a későbbiek során Székelyné Ungár Anna nagyváradi szomorú teendőit intézte.

¹²¹ Míg Balla Károly társulata az *Apolló*ban, a német trupp a *Zöldfa vendéglő*ben játszott, addig Abday-ék a *Fekete Sas fogadó*ban telepedtek meg. NAGY SÁNDOR 1884, 44. p.; INDIG 1991, 48–49. p.

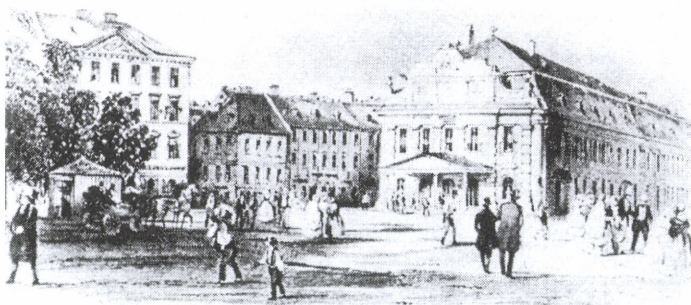
¹²² Élelmiszerral.

¹²³ A trupp valóban a legjobb erőket egyesítette. Az igazgató írásos beadványa szerint: Pergő Celesztin, Székelyné Ungár Anna, Székely József, Farkas [József], Nagy [János], id. Láng [Ádám János], ifj. Láng [Lajos], Pály [Elek], Sáska [János], Szabó [János], Gillyén [Sándor], Pálné [Botos Karolina], Székely Susánna, Vositzné [Horetzki Terézia], Molnár Karolina Láng [Lajos]né [Csepreghy Anna], Szabó [János]. SZENDREI 1911, 78–79. p.

¹²⁴ Einnahm vagy az akkoriban elterjedt népies kifejezéssel „*ájánám*”: jutalomjátékok esetében a bevételt jelentette. Uo. 79. p.

Miskolc, Pest, Pozsony és Buda (1825–1826)

Székelyné a Miskolcon vendégszereplő színészekkel játszott, amikor a társulat tagjai hírt vettek arról, hogy az 1825-re összehívott országgyűlésen Karolina Augusztia császárnét (Ferenc király negyedik feleségét) magyar királynévá koronázzák.¹²⁵ Az ünnepélyes alkalomra toborzott színészek közé Ungár Annát és meghívták. 1825. szeptember 1-jén a pozsonyi országgyűlésre igyekvő székesfehérvári színtársulat a *Bátori Mária*t adta elő Pesten, a német színházban.¹²⁶ Szeptember 4-én a *Bátori Mária* ment, míg 5-én *A Templáriusok*¹²⁷. A korabeli kritikában Celesztin, Megyeri és a Székelyházaspár játékát emelték ki.¹²⁸ A társaság a „Nemzeti Színjátszó Társaság” nevet viselte, s igazgatói, Kolozsvári Pál – Fejér vármegye táblabírája főigazgató –, Pap Gábor – Fejér vármegye alügyvédje „*segéd, de egészen meghatalmazott igazgató*” –, valamint Horváth József és Komlóssy Ferenc Dániel – mindketten aligazgatók – voltak. A 19 férfi-, és 10 női-, 2 gyermekszereplőből s két sűgőből álló trupp az országban működő legjobb színészeket egyesítette, játékuk minden igényt kielégített. Székelyné szerepeiben nagy sikert aratott. Szeptember 20-án a *Zrínyi Miklós* című drámában, mint a címszereplő neje, Houwald *Kép* című szomorújátékában vak leány. Ez utóbbi szerep alakítása alkalmával a nézőtérben jelen volt Schröder Frigyesné született Bürger Zsófia, a bécsi udvari várszínház világhírű tagja, aki felvonásszünetben a színpalak közé fölment, s kiváló játéka jutalmaként megcsókolta Székelyné Ungár Annát.¹²⁹

A pozsonyi városi színház
(Alt Rudolf rajza, Franz Landmann litográfija, 19. sz. közepe)

¹²⁵ Ferenc császár Pergamóban, július 3-án kelt leiratában tizenhárom évi szünet után, 1825. szeptember 11-ére hirdetett országgyűlést Pozsonyba.

¹²⁶ Ez volt sorrendben a hatodik magyar társaság, amelyik Pesten játszott. BAYER 1887, 1:454. p.

¹²⁷ BENYOVSZKY 1928, 59. p.

¹²⁸ *Iris*, 1825. szeptember 10. In *A magyar színikritika...* 2000, 1:114–115. p.

¹²⁹ JAKAB 1871, 125. p.

A koronázási ünnepség napján, szeptember 25-én a *Mátyás király válasza vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma* című ünnepi játékot adták elő „szabad bemenettel”. Október 4-én, a király neve napján az *István és Gisella* ment, ezt követte a *Háladatosság ünnepe*. Miután a társulat a pozsonyi német színigazgatótól csupán egy hónapra kapott játszhatási engedélyt, a távolabbi vidékről Pozsonyba jött színészek még a tél beállta előtt visszautaztak rendes állomáshelyükre. A Miskolcra visszatérő trupp Komáromban játszott még három héten át, majd Pestre ment, ahol két előadást adott.¹³⁰

A következő évben, a miskolci színházban végrehajtott építkezések miatt a színtársulat vendégszereplésekre indult Jászberénybe, Kecskemétre, Kunszentmiklóstra és Pestre, de miután az ottani német színházat nem kaphatták meg, végre Budán kötöttek ki.¹³¹ Előadásaikat július 31-én a *Hamlet* tel kezdték meg. 1826 augusztusában Budán a Borsod Vármegyei Nemzeti Színjátszó Társasággal Székelyné az alábbi darabokban bizonyosan szerepelt: *Szebeni Erdő* (11-én), *Bátori Mária* (21-én). Előtte 4-én és 7-én, majd 17-én is a *Béla futását* játszották. „Különösen pedig Székelyné Asszony valamint mindég, úgy most is a Szebeni erdőnek, és Bátori Máriának előadása alatt, nem különben Székely, és Celestin Urak is annyira magokra vonták a' köz kedvet, és figyelmet, hogy valamint a' játékoknak folyta alatt több ízben, úgy a' végein is az erántok való megalégedésnek bizonyosságúul tellyesen öszve hangzó felkiáltással az egész Közönség által kihivattattak, és azon óhajttást gerjesztették magok eránt a' számos nézőkben, hogy vajha más nagyobb, és mélyebb daraboknak is előadásával gyönyörködtethették volna a' nemzeti érzést.”¹³²

Az 1826-ban Pest-Budán a Miskolczi Nemzeti játszó Társaság néven vendégszerepelt együttes játékaról álljon itt egy másik dicsérő kritika is: „A ' Nap Szüzei ' nevü játékban Augusztus 30-dikán Celestin Úr, mint Rolla, és Székelyné mint Cora, játékaikkal úgy megkedveltették magokat, hogy amaz előbb is, és a' játék végeztével egymás után köz tapsolással kihivattatnának. Az érdemet megbetsülni igazságos kötelesség; 's ehez képest Székely, és Székelyné' játékaikat, valamint a' többi érdemes tagoknak igyekezeteiket is méltó tisztelettel, és ditsérettel említenünk hazafiúi tisztünknek tartottuk, ohajtván, hogy a' Nemzet az illy tökéletességre emelkedett játékosait ismérje, és betsülje.”¹³³ Előadásaikat szeptember végén fejezték be, s a

¹³⁰ BENYOVSZKY 1928, 63–64. p.

¹³¹ Bayer József szerint Budán összesen 15 darabot adtak elő, előadásaikat szeptember 17-ig lejátszották, s „jó hírt, s kedves emlékezetet hagytak maguk után”. A társaság fő erői Pergő Celesztin, Székely, Székelyné és Fülöpné voltak. BAYER 1887. 1:455. p.

¹³² *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1826. augusztus 26. In *A magyar színikritika...* 2000, 1:117. p.

¹³³ *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1826. szeptember 2. In *uo.* 1:120. p.

társulat ekkorra már züllésnek indult, mindennaposak voltak a tagok közötti veszekedések, árulkodások, rágalmazások. Celesztin a Székely-házaspárt elcsapta, védekezésképpen Székely József és Ungár Anna panaszos levélben keresték igazukat a miskolci „*fődirectio*”-nál, melyben részletesen felsorolták Celesztintől elszenvedett sérelmeiket, többek között azt is, hogy „*Egerből örökre ki is tiltatott Czélesztin directioja*¹³⁴ alatt ezen társaság”.¹³⁵

Székely Amália halála

Az 1827-es esztendő meghozta Székelyné számára az első csapást, ami a színészházaspár családjában történt. December 17-én elveszítették egyetlen leányukat, a 16 esztendőes Amáliát. A gyermek Nagyváradon halt meg, s az ottani temetőben helyezték örök nyugalomba. Sírjához – amíg tehetette – anyja időről-időre elzarándokolt. Nagyvárad szerette a színésznőt, tisztelőin kívül több barátnéja is itt élt. A tragédiát követően a város színházba járó, lelkes közönsége is a legnagyobb részvétet nyilvánította, de mégsem tudta feledtetni a mély fájdalmat. Anyja rajongásig szerette gyermekét, emlékönyvében továbbra is őrizte a leány tíz éves korában, saját kezeivel tett bejegyzését: „*Édes anyám, ne felejts engem, ez hozzád gyermeki kérésem. December 28. 1820. Székely Amália.*”¹³⁶

Kolozsvár, Pest, Nagyvárad – Székely József halála. Lelépés a színpadról (1828–1831)

*„nehéz utat törtem, de homályt nem hagytam rajta...”*¹³⁷

1828. május 1-jétől Székely József vette ki 30 napra a kolozsvári színházat, majd november 2–1829. június 9-ig Udvarhelyi Miklós, Székely József és Éder György 17 férfi- s 9 nőtagból álló társaságában Székelyné szintén helyet kapott. Hét és fél hónap leforgása alatt összesen 127 előadást tartottak a városban, ami havi 16–20 játszásnak felel meg.¹³⁸

1829. november 1-jétől Székely – nejével együtt – kilépett a társulattól, s ekkor a kormányzást Horváth József és Újfalusy Sándor vette át. E trupp 1830 elején felbomlott, s egy részük a kassai társulathoz szerződött. Az erdélyi kőszínházat Keszy Józseffel ismét Székely vette ki, s a végigjátszott szezon után 1831. május 1-jétől Marosvásárhelyen vendégszerepeltek. Ezt kö-

---

¹³⁴ Igazgatása.

¹³⁵ Celesztin maradhatott a társaság igazgatója, hiszen 1827-ben szintén ő vezette budai vendégszereplésre a miskolci színészeket. SZENDREI 1911, 87–92. p.

¹³⁶ JAKAB 1871, 131. p.

¹³⁷ L. a 172. sz. jegyzetet!

¹³⁸ FERENCZI 1897, 316–317. p.

vetően Celesztin igazgatása alatt feljutottak június–július hónapban Pestre is, ahol szintén sikeresen léptek fel előadásaikkal: „A’ Nemzeti Játékszín, ’s nevezetesen a’ magunké. [...] Csak azt mondjuk tehát örvendező hazafiúi lélekkel, hogy nekünk is vagy on e’ középponti atya fővárosunkban Buda-Pesten, olly nemzeti színjászó Társaságunk¹³⁹, melly a’ Külföld figyelmét is megérdemlette, midőn a’ Bétsi Allgemeine Theater Zeitung, aug[usztus]. 25-ikén adott Levelében illy bizonyítást tesz róla: »Pesten nagyon most egy magyar színjászó Társaság Czelesztin úr kormányozása alatt, a’ ki egy derék színjászó. A’ többi együtt munkálkodók között, kimutatják magokat a’ fiatal szerető Lendvay úr és a’ szövevényt tsináló Székely úr, nem külömbenn, megkülömböztetik magokat a’ színjászónék között ’Su’ánná és Székelyné. Az első nagy kellemetességgel játs[s]za a’ természetes lyánkákat, ez utóbb nevezett pedig, nagy illendőséggel a’ szeretőket.« Ditsérendő az a’ szorgalmatosság és törekedés is, mellyet a’ társaság fordított, a’ szerepeknek megianulására.”¹⁴⁰ Közbevetőleg megállapíthatjuk, hogy a társulat útközben Debrecen is érintette. Bíró József királyi kormányiszéki titkár udvarló sorait ugyanis ott kapta kézhez Székelyné: „A szomszédí néma csend tűnődésbe hozza a jó [v]agy]. érzékeny szomszédot – s midőn csak a jövendő hang remélteti – egy ölelő édes álom – maga kellemes egészszében adgya vissza a kedvessen szollott – uj életet hoz a csaloka reménynek – s oh! bár! valóság nem vala! köszönet – köszönet – néked! jót tévő – álom! — Te — Kedves álom adonéja! Légy boldogság bironéja — 17. apr[il]. [1]831.”¹⁴¹

Az 1831-es kolerajárvány a Székely-házaspárt Pesten érte.¹⁴² Együtt indultak el Erdély felé, ahol a betegség nem szedte áldozatait. Útjuk során Nagyváradig biztonsági okokból két ízben is visszatartották őket. Székely Józsefet e miatt útközben utolérte a járvány, s augusztus 18. napján, Kispércs községben vetette papírra életében utolsó levelét, amelyet barátjához, Jób Dánielhez címzett, s amelyben elpanaszolja keserveit, sőt végrendelkezik is. „[...] Én már desperáltam¹⁴³ az életem felől, s meglehet, hogy barátom uram sohasem lát bennünket, azért meglehet, utoljára írom ezen leveletem, engem a forró hideg lelt, hála istennek minden doktor nélkül kigyógyultam belőle, de ki áll jót, hogy a kolerában mindnyájan el nem veszünk, ötödik hete, hogy

¹³⁹ Balla Károly és Pergő Celesztin igazgatása alatt.

¹⁴⁰ *Hasznos Mulatságok*, 1831. augusztus 31. In *A magyar színikritika...* 2000, I:141–143. p.

¹⁴¹ *Bíró József sorai Székely Józsefnének*. OSZK Kt. Analekta 689. 2 fol.

¹⁴² Jó okunk van arra következtetni, hogy utolsó látogatásukat Pesten Döbrentei Gábor házánál tették. „Lakáson most is azon talál Kegyed, mellyen a cholera alatt tőlem véggépen bucsuzni kezdett volt.” – írta Döbrentei mintegy két évvel később kelt levelében. *Döbrentei Gábor Székely Józsefné Ungár Annához*. k. n. [1832. v. 1833.] OSZK Kt. Levelestár. Dolgozatunk másik szereplője, Tánicsics Mihály, mint az előzőekben láttuk, teljes egészében Pesten vészelt át e kritikus időszakot.

¹⁴³ Kétségbeestem.

Pestről kiindultam, a nagy költség mindenemből kipusztított, smukkjainkat is megettük már¹⁴⁴, most a második kontumációt¹⁴⁵ tartjuk Pércsen, egy állásban, melynek 25 forint egy holnapnyi bére, ilyen hidegséget, mellyel Magyarország az utasok ellen viselkedik, sohase láttam, nemhogy segítenének, de még azt a strázsát is, mely bennünket őriz, magunknak kell fizetni, innen isten tudja, mikor szabadulunk is, Erdély szélén megint kontumációt kell kiállani, melyet bajosan hiszek, hogy megérjük, ezért barátom uramnak is előre való gondoskodásból ezen levelembé írom, hogy netalán az isten kiszólitana, senki más örökösöm, mint a feleségem, én vele kerestem mindenemet, tehát semmi atyámfíának egy filléremhez sincs jussa, minden engemet illető rész a feleségemé. [...]”¹⁴⁶ A levél – amely tartalmaz még egy valószínűleg Székelyné által rávezetett utóiratot – augusztus 24. napján érkezett meg Kolozsvárra, Székely József pedig négy napra rá, 28-án a Nagyvárad melletti vesztegzárban, epemirigy-gyulladásban meghalt. Ez volt immáron a második nagy csapás Székelyné családi életében, kevesebb, mint négy év leforgása alatt: leánya után férjét is elveszítette. A színésznő miután Székely Józsefet augusztus 30-án eltemette, visszaköltözött Kolozsvárra, s mély gyászában elhagyta a színpadot.

Itt kapta kézhez ifj. Miskolczy Lajos Váradolasziban kelt levelét, amelyben pontosan tudósítja szerettei sírjainak állapotáról: „V[árad]olaszi october 1^{ső} napján 1831. Kedves Székelyné! Méjjen érzett el válásunk után, hogy igeretemnek pontosan meg feleljek, 's az alkalmatosságot czélerányosan használjam: szer felett meg sokasodott munkáim félre tétele után, még el utazása napján, estve felé, a' Kő mett[s]ző Sidóhoz Katona városra ki sétáltam, kit jól lehet munkába találtam, még is meg kértem, hogy az általa tett napra a' Sir-követ¹⁴⁷ el készítvén, ígérétének feleljen meg. Ez meg is lett. 'S annál fogva Szeredán a kőnek készen létét Te[kin]t[e]tes Medve Urnál meg jelenvén, együtt /:mivel a' mi szekerünk a Bátyámmal Telegdre ment:/ Fő Szolga Bíró Térdényi Antal Urhoz mentünk, 's szekerét a' kívánt czélra el kérvén, a' Sir-követ fel tettük, 's a tisztelt Úrral együtt a' temetőbe ki menvén, azt jól fel álltattuk, meg hagyván a Temető Vigyázójának hogy a' Sirt csinosan fel hán[y]jni el ne múlassa. A kő igen jó formájú, és elég kemény, mellyen a' betsülletes mett[s]zés olly méjj, hogy ha az idő viszontagságain kívül egyebet nem lesz kén[y]telen ki állani /:mivel vannak olly lélektelenek, kik azokat széjjel ütni szokták:/ század kívántatik az el romlására, semmi egyéb hiba a' Mett[s]zésbe nints, ha nem hogy egy o. betű helyett á. mettződött. de ez mind

¹⁴⁴ Ékszerünket is feléltük már.

¹⁴⁵ Vesztegzárat.

¹⁴⁶ Székely József Jónás Dánielhez. OSZK Kt. Levelestár. Közli Kerényi Ferenc: *A vándorszí-
nészettől...* 1987, 161–163. p.

¹⁴⁷ Ti. Székely József sírkövét.

*egy! – Kint lévén már, szíves és egyszersmind kedves kötelességemnek es-
mértem, a boldogúlt Amalia¹⁴⁸ sírját is meg nézni, hogy rólla is tudósítást
adhassak. A Sir-köve épségbe áll, valamint a hantolása is. – Áldás mind
kettőjük hamvaira!!! [...] marad Kedves Székelyné tisztelője ifj. Miskolc-
zy Lajos.*¹⁴⁹

Székelyné e korai visszavonulását a színpadtól egyesek férje halála fölötti bánatával magyarázzák, mások azzal, hogy szerepkörére ekkorra már néhány riválisai lettek: Kántorné Engelhardt Anna, Déryné Széppataki Róza, Lendvayné Hivatal Anikó.¹⁵⁰ Jakab Elek idézi magát a színésznőt, aki állítólag idős korában többek előtt s többször ezen kijelentést tette: „*Én hagytam el a színpadot és színészetet, nem akartam, hogy az hagyjon el engemet.*”¹⁵¹

Székelyné visszatérése a színpadra. Új barátságok (1832–1838)

*„Mint az árnyék jókor reggel,
A barátság ros[s]z emberrel
Óráról-órára fogy...
De a jónak barátsága
Nő, miként az östnek¹⁵² árnya,
Míg az életnap lemegy...”*¹⁵³

Itt ért véget egy nagy erdélyi színésznő tündöklő korszaka. Az erdélyi színjátszással foglalkozó szakirodalom¹⁵⁴ úgy tudja, hogy 1834. október 4. napjáig nem is volt színpadon. Kerényi Ferenc 2000-ben megjelent forráskiadása azonban számos olyan, 1833-ban megjelent kritikát közöl, amely Nagyváradon bemutatott előadásokról szól, olyanokról, amikben Székelyné Ungár Anna is játszott.

Az 1833. március 23-a óta Nagyváradon vendégszereplő színtársulat április 27. napján adta elő Néb Mária „*különös hasznára Az élő anya a sírboltban, vagy az erény győzedelme a' vétken*” című darabot. Ennek során: „*Publicumunk kedvencze a' jeles Székelyné, ki még mindig varázs-erővel magára tudja vonni figyelmünket, Izabella szerepében az ártatlanul szenvedő hölgyet, a' kesergő, majd szeretett leánya látásán örvendő édes anyát szivrehatólag adta. A' színen még most-is vonzó szépsége, csinnal és ékkel*

¹⁴⁸ Székely József és Ungár Anna leánya.

¹⁴⁹ Ifj. Miskolc-zy Lajos *Székely Józsefné Ungár Anikóhoz*. OSZK Kt. Levelestár.

¹⁵⁰ Aki 1825-ben, az említett pozsonyi országgyűlési társaságban még Balog Nina néven a két gyermekszereplő egyike volt.

¹⁵¹ JAKAB 1871, 131. p.

¹⁵² Estnek.

¹⁵³ L. a 171. sz. jegyzetet!

¹⁵⁴ Kivételt képez Jakab Elek élet- és pályarajza. Vö. JAKAB 1871, 141. p.

választott öltözeté, minden mozdulatban kitetsző ügyessége, egy valódi művésznét állítanak elő, 's csak egyedül ő, és a' kávéházakat, vagy aggasztánokat, olly eredeti sajátsággal ábrázoló Néb Mária tartogatják fen azon csekély részvételt, mellyet ugynevezett nagy lelkületű hazafi pártfogójik, és pártfogónéik Thaliának ezen vándor gyermekei iránt viseltetnek."¹⁵⁵ Május 11-én mutatták be Parázsóné részére az Angol korona angyal vár omladéka-in című művet. A kritikus szerint „Székelynének ritka művészi tehetsége itt igazán a' maga fényében tündöklött. A' fejedelmi leány személyét, kit gondatlan első szerelme köteles[s]ségének és rangjának feláldozásával, atyjának egy méltatlan kedvencéhez csatolt; a' zsarnok férj indulatos[s]ágait, mint büne ostorát alázattal és szelidséggel türo' hölgyet és anyát; majd ismét a' megbántott atyához szeretettel ragaszkodó, 's magát a' büszke Albion lábaihoz tett koronája fényétől-is megvakíttatni nem engedő háladatos leányt, csak ő tudhatt illy szerencsésen egyesíteni.”¹⁵⁶ Május 18-án játszották „előre bocsátott czikornyás meghívás mellett, Eránosz részére” a Ledérfi című darabot, amelyben „Székelyné a szive-választotta Ledérfit minden vétkei mellett-is hiven szertő Johannát, ritka ügyességgel ábrázolta, de még-is érezhető volt a' hiány, mellyel szerepének fiatalabb kort színlelni kéntelenítették.”¹⁵⁷ A június 23-án Jakab Mihály által megírt színészeti bírálat ad hírt egy 22-én lezajlott előadásról: „Hetényi úr Egerből hozzánk érkezett, 's megjelenése valóban éppen olyan volt hitelöket vesztett színészeinkre nézve, mint a' végső gyógyszer próbául használtatni szokott pézsma, mellyel a' mulandóság örök éjje felé tántorgó haldoklónak utolsó életszíkrajja, még egyszer vissza idéztetik. [...]tegnap estve, Grillpartzernek ezen ismeretes darabjában; Az Ős-anya lépett-fel előttünk, nem tudtuk elhatározni, ha SzentPéteri, Czelesztin, Bartha, vagy Göde, lelkes színészink, megfelelőhettek volna-e jobban a' Jaromir érdekes szerepének? [...] Eránosz, Székelyné, és Hetényi, olly vetélkedése, olly hiven törekedtek itt magokat kitüntetni, 's nekünk olly kellemes esteli időtöltést szerzetek, hogy érettök

¹⁵⁵ *Honművész*, 1833. május 9. In *A magyar színikritika... 2000*, 1:170–171. p. Az „einám”-ról más forrásból is meggyőződhetünk. Néb Mária március 25-én, Nagyváradon keltezte azt a levelét, amelyet Finta Ferencnek, Székelyné közeli barátjának küldött, s amelyben utal a várt jutalomjátéokra. Egyben tudósít egy – korábban lejátszott – másik előadásról is, amely során „azi a jelentést szép volt nézni, hogy fogadták Székelynént, mint a rég várt örömet, a publikum nőbel volt, az utolsó kijövetelével, melyet rettenetes taps és brávókáltások követtek, minden szemekbe könnyet csalt, megköszönése igen kedves volt, azon kincsei is belé voltak foglalva, melyet a váradi temető felez, s amelyre az idő vasfoga is kevés enyhülést adhat néki [...]”. Néb Mária Finta Ferenchez. OSZK Kt. Levelestár. Másut Finta feljegyzéseiből világosan kiténik, hogy Székelyné március 18-án hagyta el Kolozsvárt s utazott Nagyváradra. *Finta Ferenc [Székelyné Ungár Amáliához] [sic! helyesen: Annához]*. Kolozsvárt Martius 18^{kín} 1833. OSZK Kt. Levelestár. 2 fol.

¹⁵⁶ *Honművész*, 1833. május 30. In *uo.* 1:175–176. p.

¹⁵⁷ *Honművész*, 1833. június 2. In *uo.* 1:177–178. p.

tagtársaiknak ellenünk elkövetett hibáikat-is szívünkől megbocsátván, mivel helyöket e' folyó hónap 16-án az országszerte becsült kassai társaság foglalandja el, tövises pályájokra azon kedvező részvételt kívánjuk, mellyel ezt, jelenleg pártfogolja a' testvér kis Erdélynek minden szépet és jót érdeme szerint becsülni tudó hazafi szeretete."¹⁵⁸ Utolsó nagyváradi fellépteként említik azt a bemutatót, amelyen Kótsi Katalinnak – nem történeti kútfőből merített – Hunyadi Lászlóját adták, június 13-án. „A' jeles Székelyné Klára erdélyi h[erce]lgasszony' (László király mátkája) szerepében a' váradi színpadon ez alkalommal utoszor lépvén fel – köz sajnálatunkra Erdélybe távozott. Eltávozott! 's magával vivé díszét, virágát e' társaságnak. Most e' társaság hasonlít egy mutató nélküli órához; a' kerekék, rugók mozognak (játsszanak): de az ember egy darabban sem tudja »hány az óra?« vagy is: »mi az?« – Ő föntebb körbe emelé a' távoztával ismét homályba süllyedőt; mert azonkívül, hogy a' szomorú szerepekben tökéletes, a' főségeekben bámulandó: nem csak játszott, hanem a' hibázókat is hibáikból szép móddal segíté-ki. Így Hunyadi Lászlóban a' László király' szerepét vivő Harmathot, ki a hozzá szónokló 's hóduló országbiróhoz háttal fordult, legdiszesebb illedelemmel a' hóduló felé fordítá.(...)”¹⁵⁹

Volt még egy kivételes lehetőség, amely Székelyné számára kínálkozott pesti színpadra való végleges visszatérésre. 1833. szeptember 27. és 1834. január 30. napja között Döbrentei Gábor – Pest vármegye bizottságának nevében – több levélben kérte Székelyné, legyen az általuk szervezendő budai színésztársaság tagja. „Tisztelt Asszonyság, a Budai Nemzeti Színesz Társaság megalapítása ügyében tartott ülés közmegegyezéssel hívatja meg velem Kegyedet, s egyelőre, míg többre terjeszkedhetünk, hónapankénti 110 váltóforint fizetésre s esztendői által egy jutalomjátékot ajánlva, kéri a minél előbbi idejövételre”¹⁶⁰ Mivel Székelyné habozhatott a felkérést elfogadni, Döbrentei „Édes barátném.” és „Tisztelt Asszonyság” megszólításokkal ellátott ismételt levelekben kérte újra és újra a felkínált játékok elfogadására.

¹⁵⁸ *Honművész*, 1833. június 16. In uo. 1:181. p.

¹⁵⁹ *Társalkodó*, 1833. június 29. In uo. 1:187–188. p. A jeles színésznő eltávozta után is találkozhatunk nevével a sajtó hasábjain. Lendvayné Hivatal Anikó június 17-i játékával méri össze szereplését a *Társalkodó* színikritikusa, s úgy tűnik, Székelyné javára dönt: „Kisfaludy Károlynak jún[ius]. 17kén előadott Kemény Simonjában (mellyben máskor Székelyné lépett-fel) Lendvainé ipar 's vígyázat által nem ros[s]zúl vivé: még sem felelt meg annak egész mértékben, még sem elégté-ki a' közönség' kívánatát.” *Társalkodó*, 1833. június 29. In uo. 1:189. p.

¹⁶⁰ A levelet a nagyobb nyomaték kedvéért Fáy András, a vármegyei bizottság egyik tagja – aki október 1-től Döbrenteivel társigazgatóként vezette a társaságot – is aláírta. *Döbrentei Gábor Székely Józsefné Ungár Annához*. Buda, 1833. szeptember 27. OSZK Kt. Levelestár. A levelet teljes terjedelmében közli Kerényi Ferenc. *A vándorszíneszettől...* 1987, 164–165. p.

Egyben Néb Mária fellépésére is igényt tartottak volna. A várt pozitív döntést Székelyné azonban nem hozta meg,¹⁶¹ s nem vállalkozott a fölkínált fővárosi útra.¹⁶²

Ebben nagy szerepe lehetett akkori kolozsvári kapcsolatai, különösképpen Finta Ferenc helyben tartó erejének.¹⁶³ Finta leveleit a színésznő élete végéig megőrizte, sőt a végső szelektálásának sem vetette áldozatául, s így az utókorra maradt. Az írásokból való alábbi részletek hüen alátámasztják, hogy egymáshoz illő rokon lelkek kényszerültek elválni egymástól a férfi halálával.¹⁶⁴ „»Csend borította a várost – az álom elhagyott – 's régi örömök születtek reggelén – – – szívem tisztán érzett s megszerettem az életet – majd minden jobbra ujul, azt sugja bus reményem!« Ezeket irád hozzám még tavall[y]ji November ° 8^{kim}.¹⁶⁵ Azóta barátságunk nőtten nőtt, 's ma mégis el távozáál a' hű barát mellől[,] el: mert adott szavad kívántá. Ott állsz hát, hol én; vagy én, hol Te: csak egy hiánylik még, az tudnillik: hogy Te sietsz, én késem, határozani. Tapasztaláson alapult igazság: szokás által az ellenek is rokonúlnak. Mennyivel könnyebben mi, kiket hason érzés, hason indulat, hason képzetűség egyíte, 's most csak kétes bizalmatlanság választ?” „Gondolatim akármerre indultak, csak nálad állapodnak meg; 's kútba jövendöm, ha nyugtot ott nem lelhetek. Vagy Te annyit velem, mint én veled? Légy édes, ha nyugtat; mert e' reményid – higyj nekem – legbiztosban sikerülend! Jó éjszakát! – –” „Ki szokta mondani: nem remélek semmit? Ki állná ki a' jelent jobb jövendő reménye nélkül? csak az alélt beteg! Szeretem az idő lassuságát, de nem most, ahnem mikor minden perczet leélhetek. El telék ugyan már kilencz nap,¹⁶⁶ és hány van még hátra? Sok-sok; de jo, hogy min-

¹⁶¹ S mint tudjuk, Néb Mária sem szerződött a társulathoz.

¹⁶² Döbrentei minden követ megmozgatott az ügy érdekében, korábban Bölöni Farkas Sándorhoz is írt levelet, kérve őt, hogy mondja meg „a két capriciosa szépnek [ti. Székelynének és Néb Máriának], hogy Budán jó dolguk lesz, s midőn már látod kedvüket, akkor csak rakd fel őket hamar szekérre...” JAKAB 1871, 145. p.

¹⁶³ Fintáról Jakab Elek így emlékezik: „Finta Ferenc kormányiszéki írnok – a kit kortársai jellemzőleg fél Farkas Sándornak hívtak, – a barátság legmegtisztelőbb, legszentebb érzetével közeledett hozzá [ti. Székelynéhez], s midőn évek múltán érzése viszonzásra talált s hivatalában oly előlépésre volt kilátása, hogy családot képezhet vala, véletlen halál, s miatta Székelyné csaknem kétségbeesés áldozata lett.” JAKAB 1871, 135. p. Megjegyzendő, hogy Finta 1833-ban írott levelei számos darabjában említi vissza-visszatérő rosszulleteit, betegségét. Aligha gondoljuk, hogy véletlen halál ragadta el. (Sajnos az OSZK-ban a halotti értesítések gyűjteményébe betekintenünk nem volt lehetséges – mivel a gyűjteményben történi kutatás hosszú ideig szünetel –, feltevésünket így megerősíteni nem tudtuk.)

¹⁶⁴ A levelek – szám szerint hat darab – 1833. március 18. és május 16. közötti időben születtek. Finta Ferenc [Székelyné Ungár Amáliához] [sic! helyesen: Annához]. 6 db, 1933. OSZK Kt. Levelestár.

¹⁶⁵ Székelyné Fintához írt levele csak e tükröződő forrásból ismeretes.

¹⁶⁶ Ti. Székelyné Nagyváradra történi elutazása óta.

den héten kétszer várhatom a' Postát! Ezred részét sem tudom leírni azoknak, a' miket rólad gondolok, irántad érzek; de ha úgy vagy, amint én, ki pótolhatod a' hiányzókat." „[...] mind jól vannak, énis jól vagyok. Légy Te is jól! Unod a miedert?¹⁶⁷ Egy jó barát a' távolbanis mindent barátjáért teszen, légy barátom, 's ha az lehetsz – tudod igazán – minden könnyű leend! igaz barátod Finta” „Ne aggódj édes, sem a »topánka« dolgán, melly nélküül örömet el leszek örökreis, csak Te jöjj hamar vissza; sem azon, hogy nem rokon érzésünk, mellyel én várlak, Te vágysz haza; sem azon végre, hogy képedet csak egy perczigis valami előlem elűzhesse; Ideálom 's Máriám, mint irod, de magad sem hiszed, nincs; de van bennem hű barátod, 's mellette honodig leend. Igen, honodig leend, mellyből mintsem valaha el vágyhass, haljak meg inkább most! Végére járék, topánkát itt még jobbat csinálnak. Maradjunk hát a' mellett: itt fogunk csináltatni; itt találni fel azt, mit az egész világ se adhasson – –” „»Haza! hol van nekem haza: hol vár engem valaki oly vággyal, mint én vágyom? Sehol úgy e?» 's megis felelsz reá: »Sehol.« Mit jelent ez édes? Vagy meg akarsz ezzel érzés dolgában adósítani engemet, vagy terhedre voltam már. Első esetben csókolom kezéd-lábad' érte; de a' másodikban, mint egyenes barátod, egyszerűbb nyilatkozást várék vala. No, de adósítani kívánsz úgyé? Igen; mert Te jó vagy, 's Isten sem engedhetné, hogy különben csak Te bóldogithass, 's ennyire engemet!” „Azt is irod: talán máshol ohajtanám hogy légy? igen; de itt, jó barátod mellett. Vigyázz egészségedre, 's ne felejtöd Tégedet nem felejtő igaz barátodat Fintát.” S a fenti indokokon kívül Erdélyben maradásra készíthette Székelyné még az a tény is, hogy férje halála után, annak rokonai által, elle ne megindított vagyoni jogi perben nem történt még döntés. Nagyvárad úti útja során annak alakulását is Finta Ferenc tartotta szemmel: „Pered még mindig áll. Most már az ellenfél nem siet benne felelni. Hanem azon ne aggódj; mert azt el vesztetni nem lehet.” „[...] Peredet ítélet alá bocsátá már az ellen félis; 's nem sokára itélni fognak a' divisorok¹⁶⁸.” – írja 1833. április 28-án, illetőleg május 16-án. Akkor még senki nem sejtette, hogy a vagyoni jogi vita rendezése egészen 1854-ig elhúzódik, s Székelyné – mivel korábban minden gyűjtött vagyonát a férjével közösen birtokolt ház vásárlásába fektette, a színművészetet, mint állandó jövedelmét föladta, a színészeti nyugdíjintézet intézményének még eszméje sem volt meg – arra kényszerül, hogy házára apránként fölvert kölcsönből tengersse életét, s mint a magyar színészet úttö-

¹⁶⁷ Mieder vagy mider: a színésznők öltözéke kellekeként nagy szerepet játszó ún. „váll”. Szintén Finta idézi egy másik levelében az Ungár Annától kapott sorokat: „Hiszen első levelében ezt irád: de ha még egyszer haza visz az Isten, el vetem a' miedert, megragadom a' jó barátot, ha mindjárt álom leszsiz a barátság –” Finta Ferenc [Székelyné Ungár Amáliához] [sic! helyesen: Annához]. OSZK Kt. Levelestár.

¹⁶⁸ Osztok [ti. igazságosztók].

rőinek színe-java, maga is nyomorban töltse öreg napjait.¹⁶⁹ Habár, ha valaki, akkor Székelyné sejtette a jövőt. Szintén kedves barátja idézi a színésznőtől kapott leveléből az alábbi sorokat: „*nekem nem kell a Theatrum, ha élek és pèrem elvesz, erre ki felé vannak jó akaróim, kik el tartanak éltedig; de ettől meg ment az Isten, tudom, 's nem engedi más asztalánál Kegyelem Kenyeret ennem – ettől megment nyugtalan lelkem.*”¹⁷⁰

A Fintához kötődő barátság/szerelem lenyomata volt fellelhető több helyütt Székelyné imakönyvében. Rövid, egyértelműen késői szerelmére utaló bejegyzésekkel, általános igazságokat sugalló versekkel emlékeztette későbbi önmagát akkori mély érzéseire. „*Ha a szerelem késő korunkban még egyszer megragadja szívünket, erősebb és földúlhatlanabb, mint éltünk minden korábbi szakában.*”

„*Hit! ti béke sziklavára,
Bened a remény sugára
Biztatólag élvre hív.
Tárt kebellet hõn szeretni,
Hõn szeretve jót követni
Általad tanul a szív.*”

*Hit virágzik a reményben,
Hit gyümmölcsoz a kebelben
Mely szeretve jót követ:
Egyesült erény e három,
Ezt tehát szívembe zárom,
Boldog éltem így lehet...
Hit, remény, szeretet!”*

S az imakönyv más lapján:

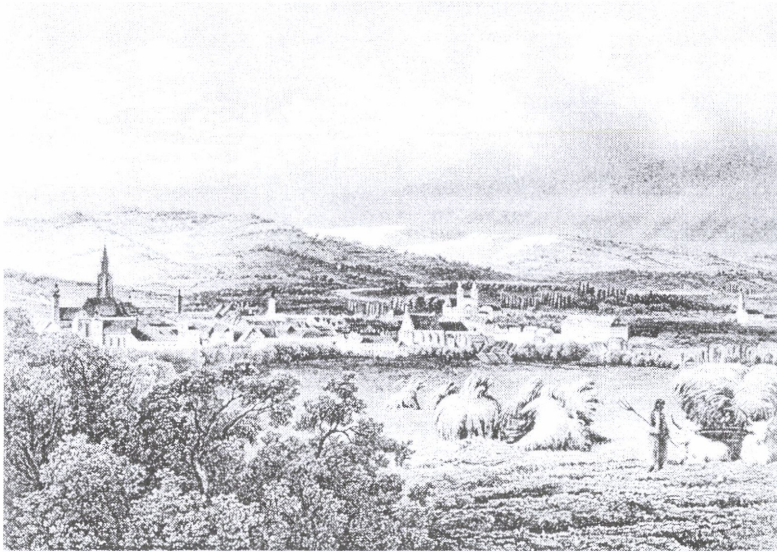
„*Mint az árnyék jókor reggel,
A barátság ros[s]z emberrel
Óráról-órára fogy...
De a jónak barátsága
Nõ, miként az östnek árnya,
Míg az élet nap lemegy...”¹⁷¹*

¹⁶⁹ Finta Ferenc [Székelyné Ungár Amáliához] [sic! helyesen: Annához]. OSZK Kt. Levelestár; JAKAB 1871, 135. p. Székelyné jószívűségét példázza, hogy a fenti levél frója is kapott tőle 5 forint kölcsönt, Nagyváradról küldött levelébe zárva.

¹⁷⁰ Finta Ferenc [Székelyné Ungár Amáliához] [sic! helyesen: Annához]. OSZK Kt. Levelestár. A „közelebbi” levélből vett idézet 1833. május 5-éről való.

¹⁷¹ Uo. 135. p.

1834. április 20. napján, Kolozsváron kelt az a levél, amelyet a beteg Székelyné diktált, illetőleg idegen kézzel íratott le, s amely Bulyovszky Lillához szól. „Szeretett Ninám! [...] Kovátsnét köszöntöm, sokat gondolok rá – édesenjut eszembe mennyit csúfolt, ha öltöz[e]tem el volt hanyagolva – – Szegény n[agy]. Várad – ott én voltam boldog, most ő boldogabb nálamnál – oh szánjatok engem, mert meg érdemlem, nehéz utat törtem, de homályt nem hagytam rajta – s sorsom mégis nyomorító! [...] olj gyenge Egés[z]ségem, hogy rokonomat kelle kérnem e sorok le másolására – Isten önnel szeretett Cilám, ne felejtse él öreg nényit özvegy Székelyné”¹⁷².

*Kolozsvár látképe a XIX. sz. közepén
(Robock Lajos acélmetszete.)*

1834. május 15.–1835. február 2-ig – az egybehívott erdélyi országgyűlés miatt – Kolozsváron szép nagy társaság állott össze, s játékaik során csak az országgyűlés feloszlata, s ezzel együtt a közönség megfogyatkozása vetett véget. Ennek a társulatnak volt tagja Déryné is, aki október 4-én lépett föl utoljára, s november 1. napjától üresen maradt helyére szerződött le Székelyné a szende szerepekre. Kolozsvári nagy visszatérése a fenti napon történt a *Borzasztó éj a' Paluzzi kastélyban* című szomorújátékban. A színház tömve volt, mindenki a Clarissát játszó színésznő alakítására volt kíváncsi, Székelynét akarta látni, hallani, aki alakításával zajos sikert aratott kö-

¹⁷² Az aláírás Székelyné kézírása. *Székely Józsefné Bulyovszky Lillához*. Kolozsvár, 1834. április 20. OSZK Kt. Levelestár.

zönsége körében, s a *Honművész* kritikusa – Bústeleki – is dicséretekkel halmozta el.¹⁷³ Hasonló lelkesedéssel ír a fenti előadásról a Nemzeti Társalkodó kritikusa – Sz. B. – is: „Azon hír kezdé közönségünkben nem kevés öröme szárnyni, hogy Székelyné asszonyság, ki már egy pár évvel ezelőtt a’ Színpadról, édes emléket hagyva maga után, leszálla, arra újból fellépend. – A’ köz hír, ’s egyszersmind vágyunknak teljesülését folyó hónap November 1ső napján érők meg. Borzasztó éj a’ Paluzzi Kastélyban című szomorú játék vala első fellépése ki hirdetve. Nagy számmal gyüle össze közönségünk, mindenki alig győzé a’ játék kezdetét, ’s az érzékeny szerepekben különösen jeleskedő Székelynének kilépését várni, midőn végre megjelenvén, a’ minden felől mutatkozott öröm jelűl zajos tapssal fogadtatott. – (folytatása következik) * Játék-Szín. (végzet) Borzasztó éj a’ paluzzi kastélyban című szomorú játékban Székelyné Clarissát a’ játék hősnőjét meghatólag játszá, noha mindenkép finom mozdulatin olykor bizonyos elszokottság vonula el, mit nem is csudálhatni, ha meggondoljuk: hogy több éve, nem gyakorlá magát a’ színpadon jeles színésznék. [...] – Játék végén Székelyné újból előtapsoltatott [...]”¹⁷⁴ S novemberben és decemberben – habár nem oly sűrűn, mint a korábbi években – színésznők újra és újra színpadra lépett, s aratta újra zajos sikereit. „[...] – Nov[ember]. 3-kán »az egyiptusi ut« adatott. Székelyné (Nyáradiné), Szentpéteri (b[áró]. Fardan), Kubainé (Mimi), Éder (gr[óf]. Bitz) különösen gyönyörködtet-

¹⁷³ „A’ mit olly régen ohajtottunk, beteljesült. A’ több év óta magányába fordult, közönségesen becsült Székelyné ma ismét színpadra lépe Clarissa, gr[óf] Giossini neje szerepében. Egészen tömve vala színházunk; mert a’ régen nem látott ’s hallott derék színésznét mindenki vágyott látni, hallani. Első kiléptével zajos és hosszas taps keletkezett igazán méltánylott érdemeiért; később azon szelidségére, mellyel féltékeny férjének háborgató indulatait csendesíté, fájdalom lépé-meg a’ gyengéd érzésűt, hogynem borul szelid nejének lábai elébe bocsánataért a’ méltatlanul bánó férj. A’ tőle annyira tiltott vitéz Meridának a’ kertben történt véletlen megjelenése által okoztatott ijedelme a’ természetinek remek utánzata volt. Majd, midőn Meridával a’ Paluzzi kastélyban összejöttét láttuk, szívet érdeklő vala azon engesztelés, mellyel Meridát férjének adandó megbocsátásra vevé; ’s ha egykori szerelmük említése elhalt is a’ női kötelességet olly igen ismerőnek ajkain, tekintete és érzete elevenen tünteté szem elébe a’ boldogabb mulakat, mellyektől megfosztaték. Meridának tükörben látott meggyilkoltatásán vett iszonyodása borzadást és fájdalmi könyeket fakasztott a’ nézők szemeiből; ’s midőn ájultan leesett, a’ néző mint tükörben láthatá benne azon mély érzést, melly egy szelid szerető keblét a’ hihetlen gyilkosság látásán nem tudásra szibbaszt. Végre a gyilkosság után férjének is Zoronzá előtti félig-háborodott elmével megjelenése ’s azon ijedelme, mellyet a’ gyilkosok meglátásán kimutatott, olly jelentő, hogy ha a’ néző nem tudja is, kik voltak a gyilkosok, természetes megrettenéséből kivehette azt. Az első felvonás valamint játék végével és kihivatott.” *Honművész*, 1834. november 13. In uo. 1:479. p.

¹⁷⁴ *Nemzeti Társalkodó*, 1834. december 2. In uo. 1:479–480. p.

tek.”¹⁷⁵ „November 4-dikén Bocskay István című néző Játék adatott elé. [...] Bocskay Istvánt Udvarhelyi köz elégedést nyerőleg képzé. – 'Sigmond fejedelmet Szentpétery kielégítőleg jáltzá: úgy nőjét Székelyné szerepéhez kívántató kellemes méltósággal. [...] Játék végén Székelyné, 's Udvarhelyi előtapsoltattak.”¹⁷⁶ „[...] – 8-kán »Az árva és gyilkos« adatott. Tisztelet Székelynének játszá az árvát. Előadása helyes és pontos; a' gyilkosnak megismerésekor szóllalása szivreható volt.[...]”¹⁷⁷ „[...] 11-kén »a' pártosság dühe« adatott. Kook-ot szeretett Éderünk classica művészséggel 's körünkből kiragadólag játszá. Nevelték a' darab hatását Szentpéteri (Hamilton Ed.) Székelyné (Lard Julianna), Szilágyi (Harisson), Egressi (Lard Henrik), Udvarhelyi (John). [...]”¹⁷⁸ „Kolosváratt nov[ember]. [...] 18-án Jolanthát a' Jeruzsálemi királynőt láttuk. Jolanthát Székelyné méltósággal, Fulquet Egressi valódilag, Payen[s]i Hugót Udvarhelyi köz tetszést nyerve adták. [...] 22-én a' genfi árvát láttuk. Székelyné a' sok érzések felett álló, balsorsával nemesen küzdő Henriettet; a gonosz czélatú, vést hozó szándékának kivitelére minden ál-utakat, sőt még a gyilkolást is felidéző Sztrömbörsztet Szentpéteri kívánatainknak megfelelően adták. [...]”¹⁷⁹ „Kolosváratt nov[ember]. 26-án Kisfaludy Károly »Stibor Vajdája« adatott.[...] Margitot Székelyné [...] köreinek megfelelően valódilag adá [...]”¹⁸⁰ „[...] – 29-én a' diademot láttuk. Szeretett Szentpéterink, és szeretett Székelynének hatás előadással gyönyörködtettek; amaz talán egy csak képzeletileg létező, kemény, durva, az emberiség köréből is kiszálló, nőjét lélek-rázó kinokkal illető Medve Richard; ez a' szelid angyal-jóságú, a' bánást nagylelküleg tűrő, nemesen érző Albina szerepében. [...]”¹⁸¹ „Kolosváratt dec[ember]. 30-kán Szapári Péter adatott. [...] Jelesen játszottak Székelyné (Ilka) [...]”¹⁸²

S következett az 1835-ös év, amelynek nyarán Táncsics Mihály megkezdi Kolozsváron nevelői működését, s amely évre a Székelynével történő megismerkedése is datálható. Kritikák a színésznő fellépéseiről az év első hónap-

¹⁷⁵ *Honművész*, 1834. november 23. In uo. 1:483. p. És másutt: „November 3-kán az Egyiptomi út című víg-játékot láttuk Színpadunkon; ebben Székelynél[,] mint Báró Nyárádiné, Szentpétery[,] mint Járdán gyönyörködtettek [...]”. *Nemzeti Társalkodó*, 1834. december 2. In uo. 1:484. p.

¹⁷⁶ Ua. In uo. 1:485 p. E tárgyról a másik lap: „Kolosváratt nov[ember]. 4-én »Bocskai István«[-]ban jelesen játszottak: Szentpéteri (Báthori Zsigmond), Székelyné (nője), Udvarhelyi (Bocskai), Éder (Stegert), Egressi (Csáki); jól – Klára (Borbála), Eránoszné (Hagymási Katalin). [...]” *Honművész*, 1834. december 7. In uo. 1:485. p.

¹⁷⁷ Ua. In uo. 1:489. p.

¹⁷⁸ Ua. In uo. 1:490. p.

¹⁷⁹ *Honművész*, 1834. december 11. In uo. 1:494. p.

¹⁸⁰ *Honművész*, 1834. december 21. In uo. 1:496. p.

¹⁸¹ *Honművész*, 1834. december 24. In uo. 1:501. p.

¹⁸² *Honművész*, 1835. január 22. In uo. 1:514. p.

jában születtek, ekkoriban Táncsics még Pesten tartózkodott. „[...] – Jan[uar]. – 3-kán Székelyné jutalom-játékaul Hugo Victornak Marino, vagy a’ Castilli szavának áll (l’honneur Castillan) czimű darabja, tömött számú nézők előtt, igen helyesen adatott. [...] 6-kán a’ livóni asztalos legény jött színpadunkra kedvet nyert előadással. Szentpéteri (Péter czár), Székelyné (Katinka)[,] Egressi (Skavronszy)[,] Kubainé (Mazeppa Maria)[,] Néb Maria (fogadósne)[,] Éder (notarius), Szerdahelyi (Zsidó) szerepeiket pontosan adták. [...]”¹⁸³ „[...] – 11-kén »Parlagi Jánost« látuk. Jelesen játszottak Székelyné (Széppatakiné), [...]”¹⁸⁴ Szamosvári Ödön Hosszabb méltatása a *Honművészen*: „[...] – 15-kén Székelyné jutalom-játékaul adatott Hugo Victornak »Marinoja« Finta Ferencz igen derék fordítása szerint¹⁸⁵. A’ czimszerepet jeles színésziünk Egressi adá. Ő, mint mindig, ugy ma is igazi helyén áll, ’s minden jelenésin által körüinkből kiemelő részvétellel kelle őt kisérniünk. Donna Sol de Silva szerepében Székelyné jeleskedett. Játzása varázs erővel hatá-meg egész valónkat; különösen pedig Marinoval volt végjelenését, midőn keblét a’ bevett méreg tűzként dulja, könnyeket kicsalólag adá. [...] A játék köz tetszést nyert, ’s végén a’ töméntelen sokaság által a’ jutalmazott előtapsoltatván, hála érzetét nyilvánosítá pártfogóji iránt. A’ következő nyomtatott versecske szóratott le.

Székelynéhez.

Színművészet angyalának
Néked már rég hódolának
Érzetink, a’ hon vágyának
Érdemid megújulának.”¹⁸⁶

„Kolosváratt jan[uar]. [...] 17-én a’ dijoni örültek háza jött színpadunkra. [...] Ernestinát Székelyné [...] elégedéssel játszotta [...]”¹⁸⁷ „Kolosváratt jan[uar]. 20-kán a’ siklósi borzasztó két éjszaka adatott. [...] Bubek Mariát, az atyja életét érzése ’s nyugalma leölésével vásárló lelkes leányt, Székelyné adta. Azon kemény helyzetet, hol a’

¹⁸³ Ua. In uo. 1:517. p.

¹⁸⁴ *Honművész*, 1835. január 25. In uo. 1:518. p.

¹⁸⁵ A Székelyné számára oly kedves néhai barát darabfordítása ma is fellelhető: „*Marino*, vagy: *A castilli Haramia szavának áll*. (L’honneur castillan.) Dráma öt szakaszban. Irta Hugo Victor. Fordít[t]ott Francziából Finta Ferenc által. 1839.” OSZK Kt. Quart. Hung. 1430. Nyomatásban nem jelent meg.

¹⁸⁶ Ua. In uo. 1:519–520. p.

¹⁸⁷ *Honművész*, 1835. február 8. In uo. 1:522. p.

férj iránti hűséget csak az atyai szeretet eszközli, de szív-érmény zárva van; hol a ' kebel és kötelesség parancsai harcra kelnek; e' vihar feletti érzéseket művészi ügyességgel adta szeretett Székelynének. [...]”¹⁸⁸ S végül egy jeles dátum egy jeles fellépésről: „Kolosvárárt jan[uar]. 24-kén Shakespeare Hamletját láttuk, a' felejtethetlen Kazinczy Ferencz fordításaként; a' kihagyás nem volt kimélve. Különösen művészileg adta a' czimszerepet igen kedvelt Egressink; [...] Jelesen játszottak Szentpéteri (dán király) hasonló Székelyné (Ophelia), kinek megható volt azon két jelenése különösen, midőn elme háborodottan beszél, és szalma-koszorút tevén fejére azt virág helyett osztogatja. [...]”¹⁸⁹ „Kolosvárárt jan[uar]. 31-én Zelmira, vagy Zuniga kardja gróf Majláth Jánostól jött szinpadunkra Kitinőleg adták szerepeiket: Székelyné (Zelmira), Egressi (Revistyei Andor), Szentpéteri (Hasszán). [...]”¹⁹⁰

Ez volt az utolsó előadás, amelyen Kolozsvárt fellépett, a Váradra induló társaságtól elvált, s Kolozsváron maradt. „Egy hónapig látta magát ismét bálványoztatni; e rövid dicsőség visszaidézte egykori pályája gyönyöreit, látta, hogy még nincs minden elveszve, s bár kön[n]yek közt, de ismét megvált és örökre, fényes pályájától.” S belátta, hogy „a művészet embere, a bájoló, gyönyörködtető holdhoz hasonlít, mely miután teljességét meglegelte, azon percztől kétszeres mértékben kezdenek sugárai halványulni.”¹⁹¹

Táncsics kolozsvári tartózkodásakor tehát nem láthatta Székelynéét színpadon. Nem a színésznő játéka, hanem személyes tulajdonságai, különösképpen szépsége és jelleme ragadta meg az író. Székelyné bejáratos volt Kolozsvár neves személyiségei házába, s nála is tiszteletét tette, szinte mindenki – többek között tudósok, művészek –, akiről a krónikások érdemesnek tartották följegyezni, hogy Kolozsváron megfordultak.¹⁹² Barátai és tisztelői közé tartoztak id. gróf Bethlen Ferenc¹⁹³, Bölöni Farkas Sándor¹⁹⁴,

¹⁸⁸ *Honművész*, 1835. február 15. In uo. 1:524. p.

¹⁸⁹ *Honművész*, 1835. február 19. In uo. 1:525–26. p.

¹⁹⁰ *Honművész*, 1835. március 5. In uo. 1:531. p.

¹⁹¹ KÖVÁRY 1855, 48. h.

¹⁹² Beóthy Ödön, „az 1848dik évi zord természetű kormánybiztosa” egyedül Székelynéet kereste fel Kolozsváron. JAKAB 1871, 155. p.

¹⁹³ Bethlen Ferenc, gr. bethleni (?), 1800–Bethlen, 1875. szept. 3.): katonatiszt, író, a kolozsvári református kollégium gondnoka, a szabadságharcban önkéntes nemzetőr százados. Színpadi műveket is írt.

¹⁹⁴ Farkas Sándor, Bölöni (Bölön, 1795. dec. 14.–Kolozsvár, 1842. febr. 3.): gazdasági és politikai író, az MTA levelező tagja, észak-amerikai utazásáról megjelent, nagy visszhangot kiváltott útleírásáért (*Utazás Észak-Amerikában*, Kolozsvár, 1834.) az MTA nagyju-talmát nyerte el. A Kolozsvári Kaszinó alapítója, a *Vasárnapi Újság* megindítója, s egy időben a kolozsvári Nemzeti Színház titkára is volt.

Döbrentei Gábor¹⁹⁵, Egressy Gábor¹⁹⁶, Fekete Ferenc¹⁹⁷, Lugossy József¹⁹⁸ Mike Sándor¹⁹⁹, Táncsics Mihály²⁰⁰ és báró Wesselényi Miklós²⁰¹ is.

1836 nyarán színésznők levelet kapott egy másik hódolójától. Kálmán Zsigmond Veronából a következő sorokkal ostromolta bálványát: „[...]/ Kedves Anikom! hogy ha erántam még az vagy? a ki én hozzád, még mostanis an[n]yi időtől fogva vagyok 's lészekis – még boldog időket érhetnők el – rajtam el híd, hogy nem mulik el semmi, a mi, minket örökre öszve kapcsolhatna –. De nehogy ki neves –. érzésemnek meg vallásáért –. No! már én meg gyontam Néked – már rajtad a Sor 's kén[fy]szerillek az jövődő Boldogságodra –. Ad[d] értésemre az egész Alapotodnak –. 's plánumaidnak mi voltát, de minden ki fogás – vagy erőltetés nélkül, hanem ugy – a mint erántam érzel –. s leg könnyeb modon el érhetnök Czelunkot, hogy ha téged más valami jobb szerentse nem hátráltat –. én az pensiomot mint Kapitány minden órában meg kaphatnám, de 400 frittal nem akarok, 's ennél fogva meg mint folg az processusom –. nékem az a planumomis vagyom hogy az Granitzban mennyek az Banat vagyis Deutsbanat Regl[im]en[]tben, már az jo Isten 's S^l Atyánk tudgya[,] mire menyen ki vége az állapotomnak. Hogyha jonak gondolod 's tartod, beszély a fő Ispányal hogy ő az bátyával sokat tehet, 's vihet végre az Szamosujvári Comedanságért; egy szoval írjál nekem szived érzése szerént mindenről – 's légy meg győződve hogy én koporsom

---

¹⁹⁵ Döbrentei Gábor (Somlósózló, 1785. dec. 1.–Buda, 1851. márc. 28.): író, fordító, szerkesztő, az *Erdélyi Magyar Museum* című folyóirat szerkesztője, az MTA tagja, annak első titkára, a Pest vármegyei színház társigazgatója.

¹⁹⁶ Egressy Gábor, Galambos (Sajólászlófalva, 1808. nov. 3.–Pest, 1866. júl. 30.): színész, rendező, szakíró, lapszerkesztő, színésszpedagógus, a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház tagja, a Színi Tanoda tanára.

¹⁹⁷ L. a 80. sz. jegyzetet!

¹⁹⁸ Lugossy József (Felsőbánya, 1812. dec. 3.–Debrecen, 1884. márc. 7.): nyelvész, az MTA tagja, református lelkész, a debreceni református főiskola tanára, a keleti nyelvek tudósa. Az idős Székelynének mindvégig barátja volt; a színésznő bizalmas leveleit halála előtt Lugossynak adta át.

¹⁹⁹ Mike Sándor, altorjai (Szentmihályfalva, 1795. jan. 22.–Kolozsvár, 1867. máj. 24.): az erdélyi főkormányászeki levéltár igazgatója. Erdélyi családok történetével, valamint gyümölcs- és virágkertészettel s növényneveléssel is foglalkozott. Székelyné agg korának magányában lakásának leggyakoribb vendége volt.

²⁰⁰ Táncsics Mihály (Ácsteszer, 1799. ápr. 21.–Bp. 1884. jún. 28.): jobbágyszármazású író, publicista, politikus, lapkiadó, lapszerkesztő. Egész életében a nemzeti függetlenség, a jobbágyszabadítás és a szocializmus híve.

²⁰¹ Wesselényi Miklós, báró (Zsibó, 1796. dec. 30.–Pest, 1850. ápr. 21.): id. báró Wesselényi Miklósnak – aki az állandó magyar színház megteremtésének korai harcosa volt – fia. Politikai író, az MTA tagja, a magyarországi reformellenzék egyik vezető személyisége, az erdélyi ellenzék vezéralakja, Kolozs vármegye alispánja. A pesti 1838-i árvízi mentés hőse.

zártáig maradok néked Kedves Anikom hiv barátod 'Sigmond'²⁰² Katonásan egyenes beszéd, hasonlóan nyílt szókimondással Táncsics Mihály leveleiben találkoztunk. Mint világosan kitetszik, a levél íróját egyaránt foglalkoztatta az Ungár Annával eltervezett jövő, és saját előmenetele. Azt nem sikerült kiderítenünk, hogy válaszolt-e a címzett a levélre, s ha igen, milyen értelemben. Az viszont a levél egyéb részletéből kitetszik, hogy írója kapott Székelynétől egy 1836. június 17-én keltezett levelet.

Ugyanezen évben, amikor Finta Ferenc betegsége súlyossá vált, Székelyné imakönyvébe az alábbi bejegyzést tette: „*Ha életünk boldogságát, reményeit csak egy pontba vonjuk össze, s a lélek ez egy ponton csüggyvén egész erejével, ezen pont összerogyik, mit várhat többé a lélek az élet e romja fölött?*”²⁰³ Szeptember 7-én, barátja halálakor Ungár Anna reményvesztetten roskadt magába,²⁰⁴ s miután kapcsolatukat titokban tartották, a világ előtt elsíratni nem tudta, csupán a csendes gyász lehetősége maradt a színésznőnek.

1838. február 10. napján Székelyné egyik nagyváradai meghitt barátnője, Falitzky Jánosné, született Gaszner Franciska²⁰⁵ levelet ír a művésznőnek, amelyben nyomós érveit hosszan ecsetelve, a nagyváradai közönség név szerint említett kiváló tagjainak vendéggjátéokra hívó szavait tolmácsolva, Kilényi színiigazgató óhaját tudatva unszolja barátnőjét, hogy ránduljon át hozzájuk, s újból lépjen színpadra. „*Édes Székelyné, [...] ne vesse meg ezen iránt igen jó erkölcsű publikumot es jöjjön[,]* vegyen erőt azon hal velemenyein s tatarozza meg magát, mert az csak csupa kébzselődés önbe hogy már nem valo színpadra, de hogy nem csak addig lesz nehéz míg etzer fel lép aztán megyen nem féltem én Kegyedet. [...]”²⁰⁶ A felkérést a címzett elfogadta, s megkezdődött Nagyváradon most már véglegesen utolsó játéksorozatának rövid szakasza. Április 24-én lépett föl először, mint Bocskayné. Közönsége lelkes éljenzéssel, koszorúval, tiszteletére nyomtatott verssel²⁰⁷ és tapsviharral fogadta. Jakab Eleket idézve Székelyné „*visszaemlékezvén örökre letűnt dicsőségére, szenvedélyének fájdaljától elragadtatva, oda ingerlődött, hogy első felvonási jelenetét alig végezhetette be, a másodikban nem volt képes játszani, s csak a harmadikra kapta vissza ismét erejét.*”²⁰⁸ Utoljára – s egyben színi pályája hatyúdalaként – 1838. május 8-én lépett fel Váradon *A Templáriusokban*.

²⁰² Kálnán[?] Zsigmond Székely Józsefné Ungár Annához. Verona, 1836. július 25. OSZK Kt. Levelestár, 2 fol.

²⁰³ JAKAB 1871, 141. p.

²⁰⁴ Az ezt bizonyító imakönyvi bejegyzéseket ld. az 1836-os Táncsics-levél jegyzeteinél!

²⁰⁵ Falitzky Antal Bihar vármegyei főorvos és nagyváradai akadémiai tanár felesége.

²⁰⁶ Falitzky [János]né [Gaszner Franciska] Székely Józsefné Ungár Annához. [Nagyvárad], 1833. február 10. OSZK Kt. Levelestár, 2 fol.

²⁰⁷ A nyomtatvány címe: Székelynéhez Nagy-váradon, április 24-kén 1838. JAKAB 1871. 149. p.

²⁰⁸ Uo. 149. p.

S hogy milyen volt, amíg játszott? Jakab Elek, aki látta alakításait, így jellemzi Székelyné: „*Termete közép magas volt, karcsú, nyúlánk, arca szinte tiszta fehér, mint a márvány, de az élet meleg leheletétől élénkítve, a mit egy pici, éles szemnek is alig észrevehető himlőhelyesség még vonzóbbá tett, [...] hajzata hollófekete, hosszú s gazdag növéssű, homloka magas, sima, derült, szemei feketék, mint a korom, valódi olasz tűzzel tele, fekete szemöldöktől szívárványként ívezett orra görög szabású, arányosan nagy, szája és ajkai igézően alkotottak, szava érces, zengő, beszéde, hanglejtése figyelem-lekötő, mint a zene hangja, lábai kicsinyek, testtartása délceg, nemes, mozdulata természetes, fesztelen, járása-kelése könnyű, játszi, finom, mintha szellő lebegtetné, vagy komoly, méltóságos és hősi, a szerint, a mint a jellem és helyzet kívánta, szóval: Székelyné mint színpadi alak, impozáns, kedves, tü-nemény volt a magyar színpadokon. [...] színészek és színésznők maguk ta-lálták ki alakjukat, öltözéküket, jelenéseik technikáját, egész szerepük lényét és formáját. Székelynéről egyhangú a vélemény, hogy toilette-je minta volt a színpadon s künn a társadalomban. [...] színpadi öröme a mosolya [...] Ő minden szerepkörben sikerrel játszott, kezében egy sem esett el, ragyogón, örök példányképpen a legheterogénebb, legmagasabb erőt kívánó két játéknemben: a tragikus és naiv szerepekben.*”²⁰⁹

Székelyné a színtársulatok belső életében is jelentős szerepet vívott ki magának. Találón szólnak erről Janovics Jenő szavai: „*Igazi színésznő volt az életben is. Szeretet és gyűlölet, szelídség és harag, jóság és felfortyanó indulat váltakozott benne. Az életben is sírni tudott, mint a színpadon, de könnyei még fel sem száradtak, már kacagott. A színház belső élete százötven év óta nem változott. Akkor is voltak, ma is vannak minden színéztársaság-ban színésznők, akik fellebbezhetetlen tekintéllyel intézkednek, döntőleg íté-lkeznek mindenkinek színházi és magánéleti problémái fölött, tele vannak szíves jóindulattal és elfogultsággal. Mindenki hozzájuk járul sérelmével, vágyaival, panaszával, csalódásával, örömeivel. Mindenkinek bizalmasa, tanácsadója. Félelmetes erkölcs-őr, de a maga szemében nem látja meg a gerendát. Mindent tud, minden pletykának letéteményese és terjesztője. Meg-kívánja, hogy véleményét úgy fogadják, mint a legfőbb bíróság döntését, hogy senki se kételkedjék mindentudásában. Mindenki fél a nyelvétől, pedig óvatos ítélezéseiben, nehogy fölötte is ítélkessenek. Mézes-mázos a beszéde, de mindig van fullánk a szavában. Vetélytársa sikerének szívből örül, de ez nem gátolja meg abban, hogy háta mögött megszólja. Minden csak játék nála. Annyira szereti a színpadot, hogy az életben is játszik. Alapjában a*

---

²⁰⁹ Uo. 1871, 169. p.

legjobb lélek, tele van a szíve emberszeretettel s mindenki baján segíteni akar. Ilyen örök színésznő volt Székelyné Ungár Anikó.”²¹⁰

Vissza Kolozsvárra. Székelyné öregkora és halála (1839–1862)

„[...] nekem nem kell a Theatrum, ha élek és perem elvesz, erre ki felé vannak jó akaróim, kik el tartanak éltémig; de ettől meg ment az Isten, tudom, 's nem engedi más asztalánál Kegyelem Kenyeret ennem – ettől megment nyugtalan lelkem.”²¹¹

Székelyné idős korában
(Veress Ferenc kolozsvári fényképész fotográfiája, 1855 körül. OSZMI Fotótár)

Székelyné Nagyváradról Kolozsvárra hazatért, s férjével szerzett házában, szegény rokonaival, a világ zajától elvonulva élt. Az élet örömeiről lemondott, nélkülözés vette körül, elfoglaltsága az elmélkedés és emlékezés maradt. Protestáns imakönyvébe – amely valamikor Finta tulajdona lehetett, hiszen ő kálvinista volt, míg Ungár Anna katolikus –, amelybe elől beleírta: „Székelynéé”, halála után ezen időkből az alábbi bejegyzéseket találták: „Április 10. 1849. Utolsó Szakadj meg életerő!” – „Julius 2. Utolsó életohajtás.” – „1850. Ki jelenben boldog, a jelennek él; csak szenvedőnek

²¹⁰ JANOVICS 1941, 75–76. p.

²¹¹ L. a 170. sz. jegyzetet!

merül föl a múlt, a mint halálmadár a sírkereszten, búsong a kebel a múltnak romjain.” – „Január 25. 1855. A sors megengedte, de a végzés nem engedte, hogy boldog legyek; mert intésére nem ügyeltem, s ezért kínos öregségem.” – „Múltak az esztendőök, az idők egymásnak / Egy örökkétartó temető-sírt ásnak.” – „Annak, a ki titokban nyögi inségét, enyhülés ahhoz fölsírni, a ki szemmel tartja a bajaival küls]zködő jámborságot...”²¹² Keserű, tépelődő, igazságkereső szavak.

A színésznő végül a férje hagyatékával kapcsolatos pert – amely 1831-től egészen 1854-ig tartott – megnyerte, de addigra a házat a kölcsönökkel anynyira megterhelte, hogy kénytelen volt azt eladni, s árából adósságait kifizetni. Végül mindössze 1000 ezüst forint készpénze maradt, amit kamatra kiadott, s ez fedezte élete végéig szállását, de egyéb szükséges költségeiből semmit.²¹³ Fűtésre, világításra, ruházkodására, élelmezésére kolozsvári színészek, Pestről érkező vendégművészek, Kolozsvárt játszó társaságok színgazgatói nagylelkűsége révén egyszer-egyszer csordogáló összegei maradtak.²¹⁴ Például Egressy Gábor Kolozsváron, 1855. december 1. napján díjazás nélkül lépett föl, az erre szánt pénzt Székelynének adták, amiért a kedvezményezett meglátogatta pályatársát, s illendően megköszönte jóindulatát. Ezen eset kapcsán az igazgatóság e szavakkal hirdette az előadást: „A színgazgatóság ez előadásával a visszaemlékezés örömnepét óhajtaná deríteni azon jeles művésznőre, a ki 1806-tól 1838-ig a közönségnek kedvence volt, a ki a kolozsvári színpad létrejövése első küzdelmeiben részt vett, s miután megfutá nemes pályáját, azok körébe vonúlt vissza, a kik közül kilépett volt; hiszi azért[,] hogy fölhívása a közönségnél remélt vis[s]zhangra talál.”. A vendégjátékot követő egy év múltán Egressy levelet írt Székelynének Pestről, amelyben határtalan tiszteletéről, szeretetéről és csodálatáról biztosította a színésznőt. „[...] Sokan lehetnek kegyed tisztelői közt, kik igen ügyesen tudnak bókolni a hírnév előtt. Vannak mások, kik a hazai érdemek iránti kegyeletüket be is bizonyítják, vallásosságból vagy illedelemből. De én azt hiszem, hogy a mit tisztelünk, azt értenünk is kell, mert a tiszteletnek kell, hogy világos értelme legyen. Én hízelgek magamnak, hogy képes vagyok fölfogni kegyed művészi múltját, hiszem, hogy ismerem kegyed szép és ritka szellemét, mely engem fényes világossággal vett körül minden találkozásunkkor és imaszerű csodálatra ragadott az örökkévaló világosság iránt, ki magát teremtményeiben osztotta föl, és az emberben tette megláthatóbbá, a nőben pedig legbájosabban ragyogóbbá. Azért hiszem, hogy kegye-

---

²¹² Uo. 149. p.

²¹³ Uo. 1871, 159. p.

²¹⁴ Ezen összegek évi (néha kétévi) rendszerességgel kithettek úgy 40–50 forintot.

det mélyebben és valóbban senki sem tiszteli, szereti és csodálja, mint egykori pályatársa: Egressy Gábor s. k.”²¹⁵

Nagyobb szegényen volt Ungár Annának, ha a segílyt kérnie, koldulnia kellett. 1851-ben maga kényszerült hírlapi cikkben a közönség pártolását kérni egy részére rendezett előadásra: „Mindenki elismeri, mily nagy befolyással volt egy lelkes színésznőnk a kolozsvári színház fölépítésére. E nőnek akarjuk beálló zordon téli estéit vidámabbá tenni a mai jövedelem fele része odaengedésével...” Ugyanezen tárgyban Lugossy József barátjának írt levelében ezeket találjuk: „[...] kérem édes Lugos[s]y, vegye igen szomorú helyzetemet szívére, gondolja el, mit érzek, mi nyugtalanít... Pirulok kérni, s mégis szorúlt állásom kényszerít. Ide leírom, a mit az igazgatóság, fölszólítás gyanánt, a közönséghez intézni akart. Tegyen ebből – kérem – az újságba annyit, a mivel az igazgatóság méltányolva legyen. Ne kívánja, hogy többet írjak; hiszen ismer talán, és tudja, hogy szenvedek igen nagyon, a midőn feledve látom elmúlt igaz érdemeimet [...]”²¹⁶

Székelyné levelezésével élete utolsó szakaszában sem hagy fel, az általa írt levelek mindegyikében ott a panaszos szó, a keserű hang. Hosszú éveken, évtizedeken át. Láttuk korábban, hogy már 1834-ben megromlott egészsége miatt kényszerült rokonnal megíratni levelét. 1847 és 1858 között szétküldött leveleit ugyan maga írta, de a szenvedés és a bánat majd minden során átsüt. „[...] látád kön[n]yeimet – midőn kértelek hogy a várudi sir kertre nézz [...] nem szokták a helyhez kötni a barátságot – ezen két sor vigasztal hogy[,] tánn idő korunk is szenvedhet kivételt – és így kérhetlek hogy [sze]rsd hát Édes Cornéliám[,] ki téged szeret mindég[,] Székelyné”²¹⁷ „[...] én beteg[,] igen beteg vagyok – fürdön voltam[,] de a mejjem nem álhatta ki[,] vissza jöttem igen gyengén. Életem egyveleg. Drámájának utolsó fel vonását jádzom, mikor csengetnek utolsot[,] nem tudom[,] hogy sokánem tart[,] a[r]rol fáradt zajgo keblem biztosít – én lelki ösméretesen akarék működni mind végig. eszt bizonyittya emésztő fájdalommal mej kinez látva el felejtetésemet mindenektől – – [...] írj mikor lehet, ez örömet okoz Székelynének”²¹⁸ „Elfelejthetlen Kedves Lilám! [...] En igen gyengén élek – sebes postán indulok oda[,] hol nints többé fájdalom – nints szükség[,] Edes Edes Lilám[,] égy kérésemet teljesítsed[,] amej az[,] hogy bár egy sor irással tudasd[,] hogy még nem feledéd a téged tisztelve Szerető öreg

²¹⁵ Uo. 155. p. Vö. Vasárnapi Ujság, 1855. (december 23.) 51. sz. TÁRHÁZ. Vidéki hírek. Bp. 2000, Arcanum, elektronikus dokumentum.

²¹⁶ Uo. 159. p.

²¹⁷ Székely Józsefné Prielle Cornéliához. Kolozsvár, 1847. április 27. OSZK Kt. Levelestár, 2 fol.

²¹⁸ Székely Józsefné Prielle Cornéliához. Kolozsvár, 1847. július 13.. OSZK Kt. Levelestár, 2 fol.

Székelyné²¹⁹ „[...] ugy hiszem[,] utolso lobbót vetek[,] mind alvo félbe lévő gyértya[,] írj mikor lehet[,] énis teszem[,] ha megnem halok[.] Címe levelemnek özvegy Székely Józsefnő született Ungar Anna belsőszén utza N° 157”²²⁰

Barátnőivel folytatott levelezéseinek ismertetését megszakítjuk az 1858-as évszámmal. Ekkor kapott ugyanis hosszú, pályáját méltató levelet az akkori kolozsvári színtársulat tagjaitól, amelyet alább adunk közre.

„Szeretett testvérünk a művészetben!

Azon szellem, mely benned világító fáklyaként ragyogott, nemcsak hallgatóidra szórta sugarait, – érezte annak jótékony hatását összes nemzetünk.

Ha igaz volna is, hogy a színész élete csak meteor, mely rövid ideig tündöklök az ég boltján: te, mint pályánk alapítóinak egyike, az által, hogy mint szerény papnéja Thaliának, érezve hivatásod szentségét, magánéletteddel is becsülésre igyekvél emelni a színművészetet, halhatatlanságot vívtál ki nevednek.

Ott álland neved a történet lapjain, s élni fog minden pályatársad keblében, míg e nemzet s vele a magyar színészet ki nem hal. – És a kik színről [-]színre láthatnak, lehetetlen, hogy irántad kegyeletes szeretetet ne érezzenek. Mi[,] a nép művészetnek e vándor kis csoportja, hasonlólag érzünk irántad. Elzarándoklunk hozzád, mint élő szobrához az áldott multunk, s mint hálás ép nemzedék a nagy ősök emlékéhez.

S hogy irántadi szeretetünk- és ragaszkodásunknak jelét tettleg, azaz: anyagilag is bemutatassuk a tisztelet és kegyelet oltárán: fogadd e’ csekélységet, mint egyesítését szeretetünk nyilvánulásának, – és azon ohajtást kebleinkből, hogy az ég tartson meg még továbbra is közöttünk elégedve, csendes nyugalom- és egész[z]ségben. Kolozsvárt, martius 1-én [1]858. A helyben működő színésztársulat // néhány tagja.”²²¹

A fenti gondoskodás után kevéssel – 1858. április 24-én – érkezett Székelyné kezeihez a kolozsvári színház felajánlása: az *Ő nem féltékeny* és a *Tiszaháti libácska* előadásából 40 forint 8 fillér összeg tiszta bevétel átengedése a művésznő részére.²²² Ungár Anna az anyagi segítségeket szűkös körülményeire tekintettel kénytelen volt elfogadni, de büszkesége okán szenvedett miatta. Kényszerült arra is, hogy maga kérjen, de mint a mellékelt levelek is tanúsítják, végszükségében tette, s szégyenkezett is miatta – bár

²¹⁹ Székely Józsefné levele Bulyovszky Lillához. Kolozsvár, 1856. május 30. OSZK Kt. Levelestár.

²²⁰ A levél sem megszólítást, sem aláírást nem tartalmaz. Székely Józsefné Prielle Cornéliához. [h. n., k. n.] OSZK Kt. Levelestár.

²²¹ Az utolsó két szót (utolsó sort) Székelyné írta az aláírás után. *Kolozsvári színészek Székely Józsefnéhez*. OSZK Kt. Levelestár, 2. fol.

²²² OSZK Kt. Analekta 3171.

erre nem volt oka. „Édes Cornélijám! [...] élet erőm fogytán – nyomorom tető pontyán van[,] Isten veled[,] irj[,] mikor lehet[,] mer örömet csinálsz Barátnédnak[,] özvegy Székelynének”²²³ „Szeretett Cornélijám! [...] elgyengültt vagyok[,] milyen még soha – [...] most is ágyba vagyok – aggodom[,] hogy mí modon készíthessem el[,] ugy mind vágyom[,] artz képedet – – [...] tudj anyit mégis — hogy én fojagodást nyujték segítségér Pestre – – én[,] én szegény öreg[,] és közbe[-]járómul a fíjatal[,] a jó Szerdahelyi a[n]jálkozott -[,] itild meg[,] mijén napjaim lehetnek – [...] a pírulásig szenvedő reménység ideje – alat[,] oh[,] Cornélijám[,] mit vétettem én? hogy a sors így nem fárad üldözni? öreg vén orájimba is – [...] Szeretlek mindvégig[,] és Istennek ajá[n]llak[,] öreg Barátnéd[,] Székelyné u.i. ha gondolnád valakit Pesten[,] kít meg kérnél irányomba tedd[!]”²²⁴ „Kedves lelkem jó Marim! [...] Én ágyba vagyok betegen – leírhatatlan nyomor köszt – érkezet a ti jóságok – áldásérte [...] én még elek leszek szerető öreg barátéd[,] Székelyné”. S a pesti színészektől kapott segélyről a nyugtatvány is fennmaradt: „Ezen soraim[m]al bizonyitom háládatosan[,] hogy ti[sztelt]cz[ím] Szigligeti úrtól 31[,] az az harminc egy forintokat a leg kedvetlenebb betegen és nyomodban 26 oct[ober] kezemhezvettem -[,] legyenek áldva mind azok[,] kik a tisztelt úr által fölszólítva valának – rajtam segíni -[,] háládatosságom kísérje mind azokat is[,] kik máskor is segítik a szegény[,] öreg[,] háládatos szolgálójakat[,] Székelyné T[isztelt]. cz[ím]. Tóth Józsefnő Urnő [...] M[agyar]. Színháznál Pestre[...]”²²⁵

Látván az idős színésznő nyomorúságos körülményeit, s tudván, hogy a kisebb, alkalmi adományok ezeken mit sem segítenek, Székelyné öreg barátja, Mike Sándor és gróf Lázár Miklós azon elhatározásra jutottak, hogy a kolozsvári módosabb arisztokrácia tagjainak színházpártoló és a művésznőt tisztelő részétől évenkénti adományt gyűjtenek, amit nyugdíj címen fizetnek ki Székelynének. 1859. január 28. napjára 21 erdélyi nemes család járult hozzá különböző nagyságú, de évente – személyre szabottan – ugyanazon napon esedékes összegekkel. Az adakozók listáját Lázár gróf közzé is tette.²²⁶

„Évenkénti nyugdíj Székely Józsefné, Ungár Anna javára fizetendő a következőktől:

²²³ Székely Józsefné Prielle Cornéliához. Kolozsvár, 1858. augusztus 9. OSZK Kt. Levelestár 2 fol.

²²⁴ Székely Józsefné Prielle Cornéliához. Kolozsvár, 1858. szeptember 2. OSZK Kt. Levelestár 2 fol.

²²⁵ Székely Józsefné Ungár Anna Tóth Józsefnének. Kolozsvár, 1858. november 4. OSZK Kt. Levelestár, 3 db (2 eredeti, 1 másolat), 5 fol.

²²⁶ Idézi JAKAB 1871, 163. p. Vö. *Vasárnapi Ujság*, 1859. (február 6.) 6. sz. Tárház. Mi ujság? Bp. 2000, Arcanum, elektronikus dokumentum.

1. Gróf Mikó Imre 15 ezüst frtot január 1-jén.
2. Gróf Kornis Sámuel 15 ezüst frtot febr. 1-jén.
3. Zeyk József és Zeyk Józsefné 15 ezüst frtot. márc. 1-jén.
4. Báró Radák Istvánné 15 ezüst frtot. ápril 1-jén.
5. Gróf Kemény Sámuel 15 ezüst frtot. május 1-jén.
6. Báró Jósika Sámuel 15 ezüst frtot. jun. 1-jén.
7. Gróf Bethlen Pálné 10 ezüst frtot. jun. 15-kén.
8. Gróf Bethlen László 5 ezüst frtot. jun. 15-kén.
9. Gróf Lázár Kálmán 10 ezüst frtot. jun. 30-kán.
10. Báró Bánffy Dánielné 15 ezüst frtot. júl. 1-jén.
11. Gróf Rhédey János 15 ezüst frtot. aug. 1-jén.
12. Gróf Lázár Miklós 15 ezüst frtot. szept. 1-jén.
13. Báró Bánffy Albert 15 ezüst frtot. okt. 1-jén.
14. Gróf Teleki Pálné 15 ezüst frtot. okt. 15-kén.
15. Csik-Szent-Mártoni Szabó Ferenc 15 ezüst frtot. okt. 15-kén.
16. Gróf Teleki Domokos 10 ezüst frtot. nov. 1-jén.
17. Id. gróf Bethlen Józsefné 5 ezüst frtot. nov. 1-jén.
18. Béli Istvánné, Gróf Nemes Franciska 10 ezüst frtot. dec. 1-jén.
19. Báró Kemény Györgyné 5 ezüst frtot. dec. 1-jén.
20. Gróf Eszterházy Kálmán 15 ezüst frtot. december 15-kén.
21. Ifj. Báró Huszár Károlyné 15 ezüst frtot. december 31-kén.

Ezen 250 ezüst forintról szóló biztosító-levelet közli a fölirtak megbízásából Kolozsvárott, jan. 28-kán 1859.

Gróf Lázár Miklós, s. k.

A kedvezményezett nyomban levelet intézett Mike Sándorhoz, hogy köszönetét kifejezze, s megkérte arra, találják meg a módját, hogy havonta ne kelljen elvándorolnia az ígéretek ezüst forintokra váltani, hiszen részint állapota miatt sem tehetné ezt meg, de nagyban gátolta büszkesége is. „Tisztelt jó fiam!²²⁷ Az úr isten téged rendelt utolsó napjaimban, kibem bizalmam vigasztalólag tart meg. Oh! édes fiam, tűrj el még kevés ideig. A nemeslelkű jötevő gróf úr [ti. Lázár Miklós] kegyességét is szintén neked tulajdoníthatom, mert csak te tudtad szomorú helyzetemet. Le nem írhatom azon örömet, mit azon jötevők úri neveinek olvasása okozott, kiket érettem a kegyes gróf úr fölszólított. Áldásért kérem a jó istent minden nap, minden órán! Most már egy bánat nyomja lelkemet, mely éljen át nyugodni nem enged. Szeretném hamar végemet érni, mivel félek, hogy jötevőimet tettem által megbántom. Hozzád szólok hát, édes fiam, téged kérlek, hogy nyugtalan

²²⁷ A közel egy időben született két személy közt kialakult megszokás szerint, „fiam”-nak, illetőleg „mamá”-nak szólították egymást.

állapotomon segíts, gondoldj módot, hogy öregségem mentve legyen attól, hogy magam mind azon ismeretlen jótevőimet eljárjam, kik különben méltán megkivánhatják jóságukért alázatos udvarlásomat. Ez az, édes fiam, a mi aggaszt, hogy gyöngye létem s öregségem miatt nem tehetem. Ezért esedezném, találj oly módot, hogy menteném föl a hónaponként való járástól. Ha majd jobban lennék, személyesen teljesíteném háladatosságomat. Mit gondolsz rá, édes jó emberem? Inkább nyomort és halált kívánok, mint bántást azoknak, kik nyomoromból kivevénnek. Magam elégtelen vagyok; te gondoldj módot, jó fiam, hogy öreg anyádon még egyszer segíts. Édes fiam, vagyok a sírig háladatos öreg szolgálód: Székelyné.”

Válaszképpen Mike a többek között a következőkkel nyugtatta meg időse barátját: „Édes Székelyné! A maga érdemeit, melyet a művészet mezején kivívott, hogy mindnyájan megismerjük, tanúsítja azon tiszteletet, melylyel maga irányában minden művelt, jó érzésű polgár viseltetik. Ne csodálja, hogy eddig tetteleg nem méltányoltattott, ily hosszú időre mintegy elfeledve lenni látszott. [...] A mi széplelkű nagyjainknak azonban most már csak egy hang kívántatott, s azonnal mindazok, kikhez ez elhatott, önkénynt s örömmel járultak a maga jövőjének biztosítására. Fogadja ezt, mint hazafitói tartozásukat; nekem itt nevükben ki kell jelentenem, hogy minden köszönet alól nem csak fölmentetik, sőt azt szemrehányás gyanánt fogadnák azért, hogy oly sok ideig aggodalmak közt, szükséggel küzdeni engedték [...]. Nekünk pedig, kiknek az a szerencse jutott, hogy magának ezt az örömet tudtára adtuk, engedje meg[,] hogy az ajánlkozó[k] kívánságához csatolva a magunkét, kérhessük istent, hogy maga a rég kiérdemelt nyugdíjt egész[z]ségesen, vidáman, hosszasan élvezhesse! Mike Sándor, s. k.”²²⁸

Az agg színésznő ezt követően majd négy évet élt még, víg kedélye a nyugdíj összeadása után örökre elmaradt, színházba pedig többet nem tette be a lábát, mivel azt a nézetet vallotta, hogy „a segély, ha nem a nemzet adja a művésznak, megaláz!”²²⁹

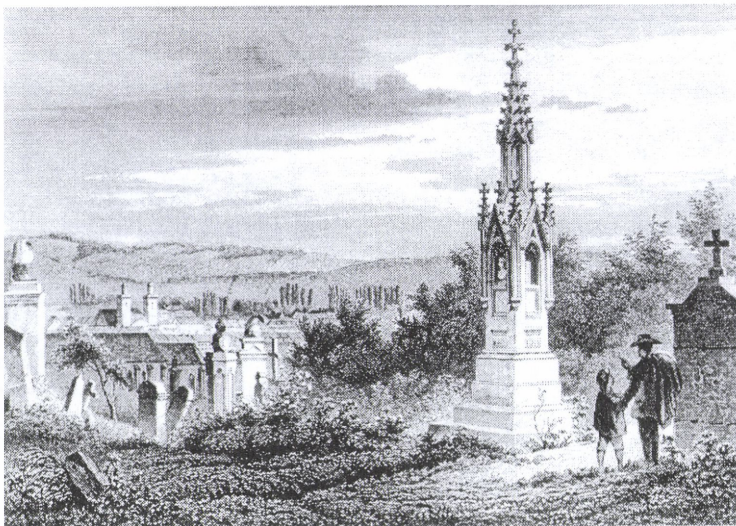
Utolsó levelét Mike Sándornak írta, panaszkodott benne arra, hogy írni sem tud már, megdagadtak a lábai, s nehezen kap levegőt, fullad a melle; „sok népem nagy nyomorúságba hozott, Istenért, fiam, – ez utolsó kérésem, – segíts rajtam, ha lehet! Érzem, hogy többet nem alkalmatlankodom. Isten veled, isten áldjon meg, engedelmet kér öreg haló anyád.” E sorokkal búcsúzott el az élettől, irományait ágyában kiválogatta, egy részét megsemmisítette, a megmaradónak ítéleteket Lugossy József barátjához vitette el. 1862. december 25-én este 6 órakor hunyt el.²³⁰

---

²²⁸ Uo. 163. p.

²²⁹ Uo. 163. p.

²³⁰ Uo. 163–164, 169. p.

A kolozsvári temető
(Robock Lajos acélmetszete, 19. sz. közepe.)

Temetéséről még idejekorán rendelkezett. Négy évvel korábban, a Házsongárdi temetőben részt vett hasonló sorsú színésztársa, Pergő Celesztin temetésén,²³¹ akit Jancsó Pál mellett helyeztek örök nyugalomra. Egy levelében erről a következőket írta: „[...] Czelesztin temetésén magam is jelen valék — égy nagy dolgot igazíték — helyjet választék magamnak a Temetőbe – de nem mellette – hanem tanítóm mellet, a Derék Kotsi mel[l]ett – [...]”²³². Kérését tiszteletben tartva, az általa választott helyen helyezték örök nyugalomba december 28-án délután 3 órakor. Kolozsvári Papp Miklós által fo-

²³¹ Oroszfáji Pergő Celesztin 1858. augusztus 4. napján halt meg szélhűdésben, ugyancsak nagy szegénység közepette. Halála előtti utolsó napjaiban Kolozsvár vagyonosabb lakóitól az alábbi – maga által széthordott – sorokkal kért segílyt: „A félszázadig színészkedett öreg, kinek olykor virágos pályája rózsáiból már csak a tövisek maradtak fenn és akinek a közönség szíves volt nem egyszer az elismerés babérját nyujtani, ugyanazt a babért kéri most a nagy útra koldusbotnak”. Végrendeletében többek között az alábbiakról rendelkezett: „Temetési költséget, remélem, adnak számomra gróf Mikó ő exc[ellenciá]ja, b[áró] Wesselényi Farkas és gróf Kemény Sámuel ő n[agy]s[á]gaik, kik a közelebbi években engem mindig gyámolítottak. Koporsóm egyszerű fehér legyen, párnám gyaluforgács, öltönyöm egyszerű fehér flanell; koporsómnál könyörögjön Nagy Péter, siromnál beszéljen kath[olikus]. lelkész és tanár [isztelt]. Wass József ur; s a kolozsvári első cigánybanda játszsza el siromnál az én magam alkottam gyásznotátomat: Kalapom szememre vágom [...]” In *Vasárnapi Ujság*, 1858. (szeptember 5.) 36. sz. Tárház. Mi újság? Bp. 2000, Arcanum, elektronikus dokumentum.

²³² Székely Józsefné Prielle Cornéliához. Kolozsvár, 1858. augusztus 9. OSZK Kt. Levelestár 2 fol.

galmazott gyászjelentésében ez állt: „*El van játszva az élet nagy tragédiájának utolsó jelenete is, a függöny végképpen legördült, és az annyiszor megkoszorúzott művész nő most már nem kér jutalmul egyebet, mint koporsójára a hála egyetlen igaz kön[n]yét, parányi helyét emlékének azok szívében, kik egykoron szerették. Ez oly parányi jutalom egy élet szenvedéseiert. Ki tudná a nemzet napszámosnőjétől²³³ ezt megtagadni? A kiknek egykor ajkára annyi mosolyt csalt, a kikért élte nek szebb részét áldozá, el fognak jönni bizonyára az egyszerű ravatalhoz végső »isten hozzád«-ot mondani. Egyébre úgy sincs szüksége az elhunyt művész nőnek. A nemzeti kegyelet pedig, mely az élőnek babért adott, elhossa majd hervadhatlan virágait a szerény sírhantra is.*” A temetés költségeire gróf Lázár Miklós 80 forintot, míg Follinus Jánosné Lukácsy Anna színésztárasaitól 20 forintot gyűjtött. Sokan megjelentek a temetési szertartáson. A halottasháznál a színésztársulat énekkara énekelt, a menetet az egész színházi személyzet elkísérte, közöttük a rangidős Könyves Mátéval²³⁴. A sírnál a búcsúztató szavakat Paulay Ede²³⁵ mondta el, az énekar itt is gyászdalt énekelt. A koporsó mellett közvetlenül állottak, akik a halott mellett élete utolsó percéig kitarítottak: Mike Sándor és Lugossy József. A sír Kolozsvár köztemetőjében van – írta még Jakab Elek 1871-ben.²³⁶ Sírkövét „*emelte a közönség és pályatársai kegyelete 1874-ben*”.²³⁷ Kelemen Lajos művészettörténész 1940-ben említi a színésznő nyughelyét. Hetven év elteltével a sír még mindig érintetlenül megvolt, Janovics Jenő leírása szerint Székelyné „*a temető balra felvezető főútja mellett, a bejárattól alig 150 lépésnyire nyugszik, sírja fölött emlékkő hirdeti a kolozsvári régi közönség háláját és kegyeletét. A sír most már egyre mélyebbre horpad, a kő roskadozva dől...*”²³⁸

A nyughely helyreállításának, megóvásának meglehetősen sajátos módjaként a Janovics Jenő – Poór Lili színészházaspárt 1945-ben, illetőleg 1962-ben Székelyné sírjába temették.²³⁹ Kántor László fotóján jól látható, hogy az

²³³ „*A nemzet napszámosai voltak valaha a színészek, mostan pedig közülük sokan – nézzünk meg egy operettelőadást – a nemzet bohócaivá és artistáivá lettek*” – írta majd negyven évre rá Némegy Gyula Szegeden kiadott könyvében: *A színháztudomány kis lexikona*.

²³⁴ Könyves Máté (?). 1780–Nagyvárad, 1866. aug.): sűgő, színész, fordító. 1812-től volt a pályán, hat színházi zsebkönyvet adott ki. 1858–1866 között a kolozsvári színház támogatta.

²³⁵ Paulay Ede (Tokaj, 1836. márc. 12.–Bp., 1894. márc. 12.): színész, rendező, dramaturg, színészpedagógus, fordító, színháztörténész, a Nemzeti Színház igazgatója. 1861 áprilisától 1863 szeptemberéig Follinus János kolozsvári színtársulatánál színész és rendező.

²³⁶ JAKAB 1871, 169. p.

²³⁷ A sírfelirat szövegét Erődi Jenő lexikoncikkéből vettük át. SCHÖPFLIN 1931, 4:197. p.

²³⁸ JANOVICS 1941, 80–81. p.

²³⁹ Janovics Jenő (szül.: Ungvár. 1872. dec. 8.): színész, rendező, színházigazgató, színházi szakíró, filmrendező Kolozsvárt hunyt el 1945. november 16-án. Felesége, Poór Lili (szül.: Mariancs, 1886. ápr. 15.): színésznő szintén Kolozsvárt halt meg 1962. november

új sírkő csupán kettejük nevét, születési és halálozási adatait tartalmazza. Lászlóffy Aladár 1989-ben még tud róla, hogy kinek a sírjában fekszenek,²⁴⁰ de a 12 évvel később megjelentetett temetőterképen Székelyné nevének – aki úgy tartotta: „színésznek, a ki a népért él és népből való, ott van helye”²⁴¹ – már nyoma sincs.²⁴²

Irodalom és forrásjegyzék

RÖVIDÍTÉSEK:

BFL = Budapest Főváros Levéltára

Kt. = Kézirattár

k. n. = keltezés nélkül

PIM = Petőfi Irodalmi Múzeum

OSZMI = Országos Magyar Színháztörténeti Intézet és Múzeum

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár

s. a. r. = sajtó alá rendezte

Szt. = Színházművészeti Tár

szerk. = szerkesztette

sztl. lev. = számozatlan levél

t. = tábla

- Bálint István János (szerk.) (1992): *Boldog Várad*. H. n., Héttorony Könyvkiadó, 838 p., [9] szt. lev.
- Bayer József (1887): *A nemzeti játékszín története. I. köt.* Bp. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, 642 p., 1 szt. lev.
- Benkő Samu (1979): *Beke Sámuel élete és halála*. In Uő.: *Haladás és megmaradás. Művelődéspolitikai tanulmányok*. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 420–470. p.
- Benyovszky Károly (1928): *A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig*. Bratislava–Pozsony, Steiner Zsigmond könyvkereskedése, 287 p.
- Bölöni Farkas Sándor (1984): *Napló [1835–1836]*. Szerk.: Meller Sándor. S.a.r. Benkő Samu. Bp. Magyar Helikon, 632 p., 44. t.
- Csetri Elek (1998): „*Mulatott és harcolt.*” *Petőfi Sándor arisztokrata barátja és mecénása – Teleki Sándor*. In *Forrás* 10 sz. [elektronikus dokumentum].
- Déryné emlékezései* (1955): 1–2. köt. Az előszót, jegyzeteket írta és s. a. r. Réz Pál. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1 t., 622 p., 1 szt. lev., 494 p., 1 szt. lev., 22 t.,

---

26. napján. Hogy sírhelyet ők választottak-e maguknak? E kérdésre nem találtunk választ adó érdemi adatot.

²⁴⁰ LÁSZLÓFFY–KÁNTOR 1989, 211. p., 101. kép, illetőleg a mellékleten 160. sz. sír.

²⁴¹ Ti. Kolozsvár köztemetőjében.

²⁴² KISS–PÁPAI 2001.

- Enyedi Sándor (1972): *Az erdélyi magyar színháztörténet kezdetei 1792–1821*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 204 p., 2 szlt. lev.
- Enyedi Sándor (1975): *Déryné erdélyi színházpadokon*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 152 p., 2 szlt. lev., 4 t.
- Az erdélyi országgyűlések színházpolitikai vitái és iratai (1791–1947)*. (1990): S. a. r., szerk., a jegyzeteket és az utószót írta Bényei Miklós. Bp. Magyar Színházi Intézet, 356 p. (Színháztörténeti Könyvtár 20.)
- Ferenczi Zoltán (1897): *A kolozsvári színház és színház története*. Kolozsvár, Ajtai K. Albert. 539 p.
- Gyalui Farkas (1929): *A magyar színház székely nagyjai*. In Csutak Vilmos [szerk.]: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, 139–164. p.
- Indig Ottó (1991): *A nagyváradi színház másfél évszázada (1789–1944)*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 398 p., [6] szlt. lev.
- Játékszini emlék-könyv*. Kiadták: Turossányi Imre és Jakab István a kolozsvári dalszintársulat sugói. (1859) Kolozsvár, Ev. Ref. Főtanoda ny., 40 p.
- Jakab Elek (1871): *Székelyné élete s színművészetünk bölcsőköre*. In *Fővárosi Lapok* VIII. évf. (január 7–február 15.) 21–37. sz., 97., 103., 107–108., 111., 117., 121., 125., 131., 135., 141., 145., 149., 155., 159., 163–164., 169., 173–174. p.
- Janovics Jenő (1941): *A Farkas-utcai színház*. Bp. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., 316 p., 1 szlt. lev.
- Jordáky Lajos (1969): *Táncsics Mihály Kolozsváron*. In Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. Bp. é. n., Magvető Kiadó, 139–146. p. (Elvek és utak.) [Először: in *Utunk*, Kolozsvár, 1969. május 9.]
- Kelemen István (1977): *Várad színházszínház*. Nagyvárad, Literátor Könyvkiadó–Charta Könyvkiadó, 256 p., [2] t.
- Kelemen Lajos (1982): *A Házsongárdi temető nagy halottairól beszél – – , a kiváló történetudós*. H[obán]. J[enő]. interjúja. In Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok. 2. köt.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 318–338. p. [Először: in *Ellenzék* 1940. 63, 69, 80, 86, 92. sz.]
- Kincses Károly (1993): *Levétetett Veressnél, KOLOZSVÁRT*. Bp. Magyar Fotográfiai Múzeum–VIPress Kft, 100, XCV p., [1] mell.
- Kiss Meliitta–Pápai Ferenc (2001): *A Házsongárdi temető [terképe]*. Szöveg: Gaal György. 2., bővített kiadás. Bp. – Kolozsvár, k. n., [1] hajtogatott lev.
- Könyves Máté (1973): *Játékszini koszorú. Mellyben a két magyar hon nemzeti színháztörténeti társaság' eredete, környüállása, eddig való fenn állása, a Játékszini' holléte, száma, épülése' módja; könyvtárának mennyisége, – Szerzők és Fordítók' Nevei foglaltatnak. Buda-Pesten. Nyomtatva Fűskúti Landerer. 1834.* [Facsimile.] Szerk., utószó és jegyz. György Eszter. Bp. Magyar Színházi Intézet, 123, XXX p. (Színháztörténeti Könyvtár [Új sorozat] I.)
- Köváry László (1855): *Székelyné*. In *A nagy világ képekben. Közhasznú házikönyv a magyar nemzet anyagi, szellemi javára*. Első folyam. Kiadja és szerk.: Vahot Imre. Pest, Emich Gusztáv, 45–48. h.

- Lászlóffy Aladár–Kántor László (1989): *Házsongárd*. Bp. Helikon Kiadó, 212 p., [12] sztl. lev.
- A magyar színikritika kezdetei (1790–1837)*. (2000): S. a. r., a jegyzeteket írta és a mutatókat készítette Kerényi Ferenc. 1–3. köt. Bp. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1778. p. (A magyar irodalomtörténet forrásai 16–18. p.)
- Nagy Lázár, Káli (1939): *Az erdélyi magyar színészet hőskora 1792–1821. – – visszaemlékezései*. Bevezetéssel ellátta: Dr. Jancsó Elemér. Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T., 108 p., [1] sztl. lev. /Erdélyi ritkaságok I./
- Nagy Sándor, K. (1884): *A váradai színészet története. 1799–1884*. Nagyvárad, Hügel nyomda, 130, [2] p.
- Náményi Lajos (1898): *A váradai színészet története. A nagyváradai színészet százéves jubileuma alkalmából*. Nagyvárad, Láng József kny., VIII, 157, [3] p., 3 t.
- Révész Mihály (1942): *Táncsics Mihály és kora*. Írta – –. Bp. A [Magyar] Szociáldemokrata Párt kiadása, 151 p.
- Schöpflin Aladár (szerk.) (1931): *Magyar színművészeti lexikon. 4. köt.* Bp. Kiadja: az Országos Színészegyesület Nyugdíjintézete, 486 p.
- Szendrei János (1911): *Miskolcz város története 1800–1910*. Miskolcz, Kiadja a város közönsége, 699 p.
- Szilágyi Pál (1975): *Egy nagypapa regéi unokájának. (Kor-, jellemrajzok s adomák a régi színvilágból.) Megjelent a Nefelejts 1859–60. számaiban folytatásokban*. Pest. Bp. Magyar Színházi Intézet, 117, 98 p. (Színháztörténeti Könyvtár [Új sorozat] 3.)
- Taar Ferenc (1976): *A debreceni színészet története. I. rész. A kezdetektől az intendatúra végéig*. In: *A debreceni színészet története*. Szerk.: Katona Ferenc. Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, 7–51. p.
- Teleki Sándor (1958): – – *emlékezései*. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 566 p., 12 t.
- Teszéri [Táncsics Mihály] (1837): „*Honi utazás*” című kéziratából közlések. I. Kolozsvár. (Folytatás.) In *Rajzolatok*, III. évf. 7. sz. 52–53. p.
- Teszéri [Táncsics Mihály] (1837): „*Honi utazás*” című kéziratából közlések. I. Kolozsvár. (Vége.) In *Rajzolatok*, III. évf. 8. sz. 61–62. p.
- Táncsics Mihály (1873): *Életpálya vagy emlék-iratok. [1799–1846] Első kötet. Íratott 1851–4-ben; 8 évig tartott rejtezkedésem idején*. Pest, Eggenberger-féle könyvkereskedés, Nyomatott Hackenast Gusztávnál, 1 t. [Táncsics Mihályné litografált arcképe. Ny. Grand V. Budapest.], 222, [2] p. (Táncsics Mihály művei. 4.)
- Táncsics Mihály (1885): *Életpályám. [1846–1847] Második kötet. Módosítva, bővítve, javítva és sajátkezűleg letisztázva az író által 1876-ban. Kiadta a „Központi Táncsics-bizottság” 1885-ben*. Budapest, Nyomatott Müller K. (czelött Münster K.) könyvnyomdájában, 6, 155, [1] p. (Táncsics Mihály művei. 5.)
- Táncsics Mihály (1943): *Életpályám*. Táncsics Mihály önéletrajzát kevéssel rövidebbre vette, a helyenkint széles fejezetek lényeges mondanivalóit kiemelte, vagyis e méltatlanul elfeledett munkát hű figyelemmel újra olvas-

- ta Szeremlei László. Kolozsvár, Lepage Lajos könyvkereskedés, 266, 4 p., 8°.
- Táncsics Mihály [et al] (1943): *Hazai utazók Erdélyben*. Csokonai, Kisfaludy S., Teleki Domokos, Kazinczy, Battyáni Vince, Bethlen Elek, Széchenyi, Déryné, Bolyai Farkas, Szentiváni Mihály, Kemény Zs[igmond], Táncsics, Kövály László, Erdélyi János, Szilágyi Sándor, Petőfi, Jósika, Gyulai, Mocsári Lajos, Jókai, Orbán Balázs, Eötvös József és mások erdélyi utirajzai Molter Károly előszavával. Összeállította Szeremlei László. Kolozsvár [1942], Lepage Lajos könyvkereskedés, 201, 5 p., 8°.
- Táncsics Mihály (1949): *Életpályám*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Czibor János. Bp. Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat, 463 p., 8°.
- Táncsics Mihály (1978): *Életpályám*. A szöveget gondozta, és a jegyzeteket készítette Czibor János, 1949-ben. Bp. Magvető Könyvkiadó, 615 p. (Tények és tanúk.)
- A vándorszínésztől a Nemzeti Színházig* (1987): Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Kerényi Ferenc. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 386 p., 1 sztl. lev. (Magyar Levleltár.)

Ponyi László

A létezés méltósága Márai Sándor polgárképe

„Várom a behívót, nem sürgetem, de nem is halogatom. Itt az ideje.”¹

Ez a két mondat volt Márai Sándor utolsó naplóbejegyzése 1989. január 15-én. Nem sokkal később mégiscsak „megsürgette”. 1989. április 11-én, miután elvégzett egy fegyverhasználati tanfolyamot, öngyilkos lett San Diego-i otthonában. Méltóan az exagógéhoz, sztoikus elődeihez. Szép emlék maradt a polcon Seneca, Marcus Aurelius és Epiktétosz társaságában.

Élete alkonyán nemcsak az öregség kínozza, hanem az a század is, amelyben élt. Márairól dokumentumfilm készült a Századfordító magyarok sorozatban. Nem fordította meg, még csak el sem mozdította, „csak” végigélte, szomorúan, időnként ironikusan konstatálta a számára értelmetlen, véres és ezzel együtt is unalmas XX. századot.

Tengerbe szórt hamvaival együtt búcsúztatjuk magát a polgárt és azt a polgári műveltséget, amelynek végéről Márai már a 30-as évektől beszél. Azt a történelmi polgárt és azt a műveltséget, amely sohasem létezett abban a letisztult, mitizált és idealisztikus formában, ahogy elképzelte és leírta. Ettől függetlenül a sóvárgás és a nosztalgia – amelynek legfontosabb jellemzője az identitászavar – a rendszerváltás után fokozódó erővel jelentkezik a társadalmi közgondolkodásban egy polgári társadalmi létforma és egy műveltség után. A valahová tartozni kellene érzés olyan identitászavar, amely magára a polgárságra is jellemző volt, nemcsak a polgári lét után sóvárgó társadalmakra.² A két nagy háború közötti időszakban a polgár felkapaszzkodott parvenü, nem nemes. Megvetett társadalmi réteg. A II. világháború után pedig reakciós antiszocialista, a régi uralkodó osztály része, amelynek üldözése, vagyonának kisajátítása, majd eltüntetése az osztályharc szerves része.

Ugyanakkor, sőt talán ezért is, nagyon kevesen voltak, akik olyan tudatosan és elkötelezetten, művelődésfilozófiai alapossággal fogalmazták meg a polgárt és annak műveltségét, mint Márai. Miért hát a paradox illúzió? Miért a nosztalgia egy olyan társadalmi réteg után, amely egyrészt már nincs a nevében sem, másrészt sohasem volt becsült és elfogadott réteg. Az illúzió

---

¹ Márai Sándor: Napló 1984–1989. Helikon, Budapest, 1999. 183. o.

² „Nálunk nemcsak köz-, de önbecsülése sincs polgárnak. Maga sem száll szembe radikálisan a nemesi világgal, maga sem állít önmagának és másoknak önmagáról ideális, követendő mintát.” – Losonczi Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben. Gondolat Budapest, 1977. 130. o.

azért paradox, mert akkor lehetne a polgárságot illúzióknak tekinteni, ha tudnánk, hogy mit is jelent.

A történelmi polgárnak és műveltségének csak abban a több évszázados koordináta-rendszerben volt értelme és jelentése, amelyben kialakult, létrehozott egy műveltséget, részt kért magának a hatalomból és részesedett is abból, majd kitermelvén és hordozván saját válságjegyeit, eltűnt a XX. század derekára. Ennek a műveltségnek a végét a XX. század nagy háborúi és a tömegkorszak eljövetele hozta meg. Ha mégis – vázlatosan ugyan – de kísérletet teszünk a nosztalgia és sóvárgás tárgyának definiálására, akkor talán ez, legalábbis Márai olvasatában, emberi köteléket jelent. Otthont, létformát, biztonságot. Vágyat a kiszámítottságra, a személyes autonómiára és a szuverenitásra. A polgár és műveltsége lelki tartomány is. Olyan értékek egyvelege, amelyben békésen fér meg egymás mellett a konzervatív, nemzeti, szociális és liberális is. A történelmi (klasszikus) polgárjelszavai megegyeznek a felvilágosodás jelszavaival is, vagyis a racionalizmussal, liberalizmussal és az empirizmussal.

Ha a nosztalgia és a sóvárgás tárgyai a fentebb felsorolt elemek lehetnek, akkor indokolt mind a nosztalgia, mind a vágyakozás iránta, hiszen a tömegkultúra időszaka, amelyben élünk, megsemmisíti, de legalábbis eliminálja azokat. A tömegkultúra, amely a tömegszórakoztatás szintjén jött létre, finoman fogalmazva is közömbös az individuummal és a közösséggel szemben. Az egyént nem szembesíti önmagával, nincs benne semmi szellemi, semmi metafizikus. Nem lelki, hanem fiziológiai-érzéki tartomány. Az emberek nagy kérdéseit nem érinti. Újfajta lelki és kulturális analfabétizmust hoz magával, amelynek jövőbeni kihatásai egyelőre kiszámíthatatlanok. A tömegkultúrában nincsenek választási alternatívák sem, illetve ha lennének ahhoz humán, illetve erkölcsi kultúra is szükséges lenne. A tömegkultúra másik sarkalatos problémája, hogy az emberek nem rosszat akarnak, hanem hogy nem is tudják, mit akarnak. A tömegkultúrában Márai szerint megszűnik az individuum, a félműveltség lesz az uralkodó. (Spengler és Ortega hatása Márai Sándornál jelentős. Spenglernél³ a tömegkultúra egyben a kultúra végpontját is jelenti, Ortega pedig a tömegek lázadására figyelmeztet.⁴)

A nosztalgia tehát ebben az összefüggésben megalapozott és érthető, azonban csak a tömegkultúrát okolni a régi értékek és a kultúra felszámolásáért nem elégséges. Abban, hogy a régi kultúra eltűnik-eltűnt, szerepet játszik Márai szerint a két világháború, a szocializmus és az információs társadalom is.

---

³ Oswald Spengler: A nyugat alkonya. Európa, Budapest, 1995.

⁴ Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. Pont Könyvkiadás, Budapest, 1995.

A polgári magatartás és a polgári műveltség összetevői között – ugyan-csak vázlatosan – Márainál markánsan jelentkezik a szakismeret, tudás, szorgalom, munka, erkölcs és önnevelés is. Felelősségérzet a kultúra mecenálásában. (Ez kulturális fogyasztót is feltételez.) Polgárság nélkül kultúra sincs. A kultúrához pedig tanultságra van szükség. Az értelmiségi polgár tud választani, hogy a tudása, erkölcsé és vagyona alapján szabad energiáit mire használja. A polgár kifejezés ma már pozitív kicsengésű és divatos is. Alapja a nosztalgia, az a nosztalgia, amelyet nem is ismerünk igazán. Ugyanakkor Márai felfogása és a korábbi társadalomtudományi definíciók alapján nincs jelentősége, nagyjából megszűnt létezni.

A közgondolkodásnak szüksége lenne új, pontos társadalomtudományi definíciókra a polgárság és polgári műveltség XX. századi, illetve XXI. század eleji mibenlétét illetően. Ennek hiányában a polgár továbbra is retorikai és politikai fogalom marad.

Márainál a polgárság nem alanyi jogn jár: abba bele kellett születni, vagy ki kellett érdemelni. A polgárság osztály, polgárnak lenni pedig világnézetet és lelki magatartást jelentett. Szemléletet és életmódot.⁵

Márai 1942-ben a *Röpirat*ban definiálja a polgárt: „...a polgár az a társadalmi termelő- és fogyasztóréteg, amely a legközvetlenebbül hat ízlésével és igényeivel a műveltséget előállító, a könyveket író, nyomtató és előadó, a képzőművészeti termékeket forgalomba juttató, a sajtót, színházat, mozgóképházakat igazgató szakmai érdekeltségekre. Az, amit közzóval műveltségnek neveznek, elsősorúen még ma is a polgárság részére készül.”⁶ Ebben az olvasatban, ahogy kultúra nincs polgárság nélkül, úgy az igazi polgár sem lehet meg kultúra nélkül. Így a polgárság alapvetően kulturális közeget, légkört⁷ jelent. Továbbgondolva tehát, maga a kultúra volt az, ami értelmet és rangot adott az emberi életnek, a tömegkultúra pedig ezt a rangot és ezt az értelmet vette el.

A polgárságnak két nagy feladata volt: az alkotás és a megőrzés. A polgárság érdeme, hogy a feudalizmus után létrehozott egy civilizációt.⁸

A történelmi polgárról mint alkotó rétegről így beszél János mester a *Kassai polgárokban*: „A polgár messzire néz, és látja, hogy mindenfelé ő építi az új világot. A paraszt és a polgár. Minden teher az övék. Ki fizet minden sarcot, a sót, a dézsmát, vérdíjat és tizedet? A paraszt és a polgár. Ki emeli magához a parasztot, ad neki városi jogot amerre nézel? A polgár... Nézd meg az életet a falak között, melyeket a polgár emelt házai köré. Di-

⁵ Márai Sándor: Egy polgár vallomásai. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, 1990. 154–155. o.

⁶ Márai Sándor: Röpirat a nemzetnevelés ügyében Kalligram, Pozsony, 2000. 103. o.

⁷ Márai Sándor Breviáriuma: A Garrenek Műve – Bevezető, Madách- Magyarok Világszövetsége, Kriterion, 1991. 268. o.

⁸ Uo. 268. o.

csérjük Istent, keresztény rend szerint! Mázas fazekat és tálat gyúrunk az agyagból, hogy ember módra étkezzenek az emberek, szövünk vásznat és barchetet, hogy embermódra öltözzenek az emberek, díszítjük Isten és az ember házait, vigyázunk a közös szokásokra, dolgozunk, olvasunk és szeretünk.”⁹ A fenti gondolatok jelentkeznek a *Kassai őrjázatban* is ahol az alkotás hősiesség magatartást is jelent: „A polgár és a polgári rend az emberi együttélés egyik legértékesebb, leghasznosabb, magasrendű terméke mindaddig, amíg alkotó és hősiesség... A hősiesség polgári korok alkották Európában azt a remekművet, amelynek napnyugati kultúra a neve. A flamand polgár és az erdélyi, felvidéki.”¹⁰ A korábban természetes alkotás és megőrzés a tömegkorszak, a tömegkultúra idején vált heroikus magatartássá.

Az alkotás mellett a megőrzés a polgár célja és feladata. A megőrzés a múlt, a hagyományok, összességében a polgári műveltség megőrzését jelentette.

„Mert a szertartásoknak, a munkának, a kézfogónak, a halálnak, mindennek mélyebb célja volt, a család és a polgári rend fenntartása és boldogulása” – írja 1941-ben az *Igazi*-ban.¹¹ Racionális, következetes tevékenység, példamutatás, fegyelem már a gyermekkortól. Beletartozik ebbe az ellenállás a tömeggel, a tömegkultúra hatásaival szemben.¹²

Lényegében ez Márai írói hivatása is, amit Szindbád nevében fogalmaz meg 1940-ben: „Egy hang ilyenkor azt mondta neki, hogy mégis dolga van ezen az érthetetlen világi versenyen. Jelet kell hagynom – gondolta ilyen pillanatban, csukott szemekkel –, hogy volt egy másik Magyarország.” S élesen látta ezt a másik hazát, melyet szívvel és tollával védett, mint egykor ősei karddal és buzogánnyal.”¹³

Polgárnak lenni tudatos szerepvállalás tehát. A szerep fontos összetevője az öntudat, a polgársághoz való tartozás öntudata és az ezzel együtt jelentkező individualizmus. Az egyéni kezdeményezés a polgárság egyik éltető eleme volt századokon át. További fontos összetevő a polgári milió. Ahogyan egy polgári családban figyeltek a névnapokra, a születésnapokra és egymás megajándékozására. Az élet ritmusa szabályozott volt az ébresztőtől a lefekvésig.

---

⁹ Márai Sándor: *A kassai polgárok*. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, 1990. 112. o.

¹⁰ Márai Sándor: *Kassai őrjázat*. Helikon, 1998. 48. o.

¹¹ Márai Sándor: *Az igazi*. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, 1992. 124. o.

¹² Uo. 124. o. „Nemcsak a házat és a szép életformákat és a kuponokat, meg a gyárat kellett megmenteni, hanem az ellenállást, mely életünk mélyebb értelme és parancsa volt. Az ellenállást a világ plebejusi erejével szemben mely meg akarta fertőzni önzetűnként, s állandóan szabadosságra csábított.”

¹³ Márai Sándor: *Szindbád hazamegy*. Helikon, 1999. 26. o.

Az író életében és munkásságában meghatározó élmény volt a város és a család is. A város, Kassa konkrétan, ahol gyermekkorát töltötte, ahol meghatározó élményekben volt része, és a város elvontabb értelemben is, amely a polgárságnak és a polgári műveltségnek a hordozója, annak tárgyiasult, objektiválódott leképeződése. A polgár városban él, és műveltsége városi műveltség.

Családja éppen annyira volt fontos számára, mint amennyire el is akart szakadni tőle. Rokonaira 1934-ben így emlékezett vissza: „Bonyolult család volt, tele haraggal és önfeláldozással, lelki szegényekkel és önfejű egyéniségekkel, polgárok voltak, s mikor én közöttük kezdtem élni, már eljutottak a polgári állapotnak veszedelmes, válságos életszakaszába. Mindent nekik köszönhetek; s nagyon nehéz volt elfelejteni és megsemmisíteni magamban azt, amit tőlük kaptam. Egészen talán nem is sikerült.¹⁴ Márai a vallást a nagy emberi „alap gondolatok” egyikének tartja, úgy mint a hazát és a magántulajdon elvét. A vallás: „... az élet nagy fegyelmező princípiuma, amelyet tisztelünk, körülbelül úgy mint a polgári törvénykönyv szabályait.”¹⁵

A polgári családban fontos volt az iskolázás, a képzés is. A zenei műveltség is hozzátartozott az általános műveltséghez, csakúgy mint a jótékonyság a szegények felé.

Márai többek között az *Egy polgár vallomásaiban* ír arról is, hogy a kultúra és a polgárság is mély válságba került a tömegesedés, a tömegkultúra előretörése miatt. A polgárságot csak a polgárság mentheti meg. A polgárságnak újra alkotóvá kell válnia a szó régi korábban már tárgyalt alkotó, megőrző, hősies értelmében. Újra történelmi hivatással rendelkező társadalmi réteggé kell válnia. Európai nagyságrendű feladat ez, hiszen ereje és erkölcsse segítségével életformát adhat Európának a második nagy háború után.¹⁶

A *vallomásokban* említi azt a kispolgárt, amelyik menekül a bolsevizmus elől a faszizmus „védőszárnyai” alá. Ugyanitt differenciálja tovább a kispolgárságot. Van a saját szóhasználata szerint „csinovnik” polgár, akinek egyetlen célja a régi konzerválása. Aztán van a „kistökés”, aki bízik abban, hogy a részvényei emelkednek majd a tőzsdén. Terminológiájában szerepel továbbá az „élvező” kispolgár is, akinek vágya és célja, hogy kielégüljön minden erőfeszítés nélkül.¹⁷ Később ezekkel állítja szembe a történelmi polgárt, amely létrehozta évszázadokkal ezelőtt Európát és talán újra fel tudja majd építeni a háború után.

---

¹⁴ Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, 1990. 107. o.

¹⁵ Uo. 114–115. o.

¹⁶ Márai Sándor: *Kassai örjárat*. Helikon, 1999. 50. o.

¹⁷ Uo. 50. o.

Márai úgy gondolja, hogy a polgárságon belül a hősi polgár és az igaz művész adhat egyensúlyt a világnak.¹⁸

Más összefüggésben differenciálja a polgárságot a középosztállyal kapcsolatban. A nemesi középosztály, a dzsentrí, egy olvasatban a polgárság egyik alkotóeleme.¹⁹ Szerinte a XX. század eleji középosztály igénye és ízlése, műveltsége messze elmarad az elmúlt századokétól. A feladat, hogy a középosztály „ízlését nemesítsük, szellemi igényérzetét és erkölcsi felelőséget, fokozzuk valóságérzetét, elmélyítsük, illúziókra való hajlamából kiabrándítsuk...”²⁰

46 évvel később, 1988-ban – ha nem is relevánsan az előzőekkel – San Diegoban, a Garrenek műve új átdolgozott kiadásának bevezetőjében már a középosztályt így fogalmazza meg: „A középosztály, amely az eltömegesedett és technikailag öncélúsodott világban a polgárt követte, már nem alkot, csak fogyaszt – „konzumál” megteremtette a konzumcivilizációt. A polgár csodálatos városokat alkotott; az eltömegesedett világban a középosztály a városokat megtömte cementbe burkolt léghőmérőkkel, melyeket lakásnak neveztek.”²¹

A történelmi polgár így lett a múlté a XX. század végén Márai Sándor művelődésfilozófiájában, és válik szép emlékké néhány könyvben a polcon. És így lett mítosz és végzet is egyszerre a polgár és műveltsége Márai életművében, éppen úgy, ahogy az ő élete és munkássága is mítosszá fog változni. Végzetes mítosszá. A történelmi polgár születésének, életének és halálának mítoszává.

---

¹⁸ Uo. 104. o.

¹⁹ Márai Sándor: Röpirat a nemzetnevelés ügyében. Kalligram, Pozsony, 2000. 104. o.

²⁰ Uo. 108. o.

²¹ Márai Sándor Breváriuma: A Garrenek műve. – Bevezető, Madách – Magyarok Világszövetsége. Kriterion, 1991. 268. o.

Ködöböcz Gábor

Kányádi Sándor költészet-szemléletének alakulása, a lírai személyiség formálódása

Az állandó készenlét és a modernség programja

Kányádi Sándornak több alkalommal is megjelentek összegyűjtött versei (*Fától fág, Fekete-piros versek, Vannak vidékek, Valaki jár a fák hegyén*), ami igen jó lehetőséget kínál arra, hogy az életmű alakulástörténetében (a keresés-rátalálás-beteljesítés stációjában) bekövetkező poétikai módosulásokat, világgépi változásokat figyelemmel tudjuk kísérni. A Kányádi-recepció legautentikusabb képviselői (Bertha Zoltán, Cs. Gyímes Éva, Görömbei András, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Márkus Béla, Pécsi Györgyi, Pomogáts Béla) szerint a népitől a modernig vezető illyési út erdélyi reprezentánsát tisztelhetjük a Kolozsváron élő költőben. „Az elméletíró is izgalmasan mainak, korszerűnek látja Kányádi költészetét. Óriásinak az utat, melyet a költő bejár – hagyományostól a modernig, a daloktól a szövegekig”.¹ Ráadásul a mostanában hangoztatott divatos tétel ismeretében („minden szöveg csak értelmezett formában létezik”), a Kányádi-líra esélyei legalábbis reménykeltőek, hiszen legutóbbi kötete (*Valaki jár a fák hegyén*) közel 30 ezer (!) példányban kelt el, ami verseskönyv esetében elképesztően magas számot jelent. A Kányádi-kötet iránti fokozott érdeklődés azért nagyon fontos, mert az értelmezés előfeltétele az olvasás és megfordítva: az olvasás természetes velejárója a valamilyen szintű értelmezés. És akinek sok az olvasója, annak az értelmezője sem lehet kevés. Ezért is különös, hogy Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete² Kányádi Sándort teljesen említetlenül hagyva kelt olyasféle benyomást, mintha ez a költészet egyáltalán nem is létezne. A Debreceni Irodalmi Napok szerkesztett anyaga (Alföld, 2000/2.) is arra enged következtetni, hogy Kányádi Sándor poétikája és mindenkor lírai énjének szituáltsága a posztmodern optikája és elváráshorizontja alapján szinte teljességgel beláthatatlan és értelmezhetetlen. Egyébiránt ezen nem is nagyon csodálkozhatunk, hiszen a jellegzetesen posztmodern jegyek Kányádi költői világától idegenek.

Amint az a lírai szubjektum létbeli pozícióját és esztétikai magatartását tükröző értékjelképekből, önstilizációs–önértelmező alakzatokból és egyéb

¹ Márkus Béla: Bot és batyu. Kányádi Sándor: Szürkület. Alföld, 1979/5., 81.

² Vö.: Kulcsár Szabó Ernő: A magyar irodalom története 1945–1991. Argumentum Kiadó, Bp., 1994.

reflexív természetű megnyilatkozásokból kiderül, Kányádi Sándor mindig is közösségi rítusként és kulturális kötőerőként fogta fel az irodalmi cselekvést. Ebből adódóan a futó divatokon fölülemelkedő, morálisan elkötelezett, közösségi érdekeltiségű költészetet művel, amely fél évszázada formálódik az állandó készenlét, az organikus és tudatos építkezés jegyében. Az ő esetében az „ártatlan” szöveg, a tisztán irodalmi motiváció teóriája nemigen jöhet szóba, hiszen a mindenkori költemény horizontját és értékvilágát alakító szövegalany valóságtapasztalata és létérzékelése olyan poétikai beszédmódban artikulálódik, amely élet és költészet átjárhatóságát sohasem szüntette meg. Sőt, a poétikai én kifejezetten abban érdekelt, hogy őrizze kiküzdött alkotói integritását, még pontosabban: hűséges maradjon önmaga – eredetében és végtelenségében szemlélt – transzcendenciájához.³

A tisztán irodalmi motiváció Kányádinál azért sem lehetséges, mert az irodalmi cselekvés nála sohasem függetleníthető a megszólalás közegétől és körülményeitől, és mert a műalkotás számára mindig „szellemi-erkölcsi energiák átvitele az együtt alkotó olvasókba, illetve értelmező közösségekbe”.⁴ A nyugat-európai modernségmodell – tudniillik hogy „az irodalom legyen csak irodalom, tartsa távol magát a szociológiai valóságtól”⁵ – számára elfogadhatatlan. A Kányádi-féle esztétikai magatartás érvényességét, az irodalomnak a nemzeti (közösségi) önazonosság és önismeret ápolásában betöltött szerepét az alábbi nézetek is messzemenőig alátámasztják: „senki büntetlenül ki nem kapcsolhatja mag a közösségből” (Danilo Kiš), „a nem etikai bázison termett esztétikai értékek önnön ellentétükbe, nevezetesen giccsbe csapnak át” (Hermann Broch), „minden nagy dolog abból született, hogy az embernek hazája és nemzeti hagyománya van” (Martin Heidegger).⁶ Ebbe a gondolkörbe illeszkedik Márai Sándor reflexiója is: „a nevelői hivatás veszély az alkotó számára, mert vállalása tönkretelheti a művet, nem vállalása viszont türessé, érdektelenné teszi azt. Az alkotónak egyszerre kell szembenéznie mindkét veszéllyel. (...) Az író, aki nem adja érzése, lelke, akarata egy hányadát dézsmaként a pillanatnak, a napi kérdésnek, tehát a szó magasabb értelmében kifejezett politikumnak, titokzatos módon nem tudja megalkotni az örök szép és igaz művészi kifejezését sem.”⁷

³ Vö.: Görömbei András: A poétikai én változásai Csoóri Sándor költészetében. In: Tanulmányok Csoóri Sándorról. Válogatta és szerkesztette Görömbei András. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. 350.

⁴ Görömbei András: Csoóri Sándor költészetszemlélete. Tiszatáj, 2000/2. 71.

⁵ Vö.: Pécsi Györgyi: A Bárányka meg a Ló. Új jegyzetek Kányádi Sándor régi verseiről. Tiszatáj, 1992/3. 68.

⁶ Vö.: Görömbei András: A nagy olvasó. Márkus Béla: A betokosodott kudarc. In: G. A.: Létértelmezések. Felsőmagyarország Kiadó, 1999. 347.

⁷ Vö.: Görömbei András: Utolszor a lyrán? Alföld, 2000/2.

A Küküllő menti Nagyalambfalván született Kányádi Sándor az erdélyi magyarság gondjaiban osztozó krónikásként, a kisebbségi üzenetek tágas horizontú költőjeként él az irodalmi köztudatban. Olyan szerzőt tisztelhetünk a személyében, aki „azért tanult meg európaiul, modernül, hogy európai szinten fogalmazhassa meg Nagyalambfalva problémáját. Az út során arra is képessé vált, hogy európai, egyetemes gondokat, kérdéseket is megfogalmazzon, de nála az európai, az egyetemes kérdésfeltevés mindig Nagyalambfalva problémájával együtt jelenik meg”⁸. A költővel készült interjúkban, leltárkészítő vallomásokban is ez a következetes erkölcsiség, az állandó készenlét, a „mozdulatlan elkötelezettség” látszik a leghangsúlyosabb mozzanatnak. A morális alapon megítélt magyar irodalmi hagyományról és a Petőfi-hatásról szólva megjegyzi: „Fontos számomra a stílusdemokrácia, a közérthetőség, de nem a gügyögés. Az én ideálom az volna, hogy a szó és a tett, a költő és az ember ugyanazt jelentse. A magyar költészetben ez nagyjából így is volt. Vannak kivételek, de azért valahol mindig volt valami nagy tisztesség”⁹. Modernség és költészet kapcsán mondott szavait is bizvást szembesíthetjük a verseiben megjelenő alapmagatartással: „Az igazi modernség nem a mindenkori divat hajszolása, hanem az állandó keresése a változóban” (...) „A poézisnek van akkora ereje, ha igazán poézis, hogy egy nyelvközösséget össze tud kötni”¹⁰. Figyelemre méltó az is, hogy miként vélekedik a saját költői hagyományhoz való viszonyáról: „Ha a *Virágzik a cseresznyefát* és mostani kötetemet (*Szürkület*) nagy magyar irodalmi példával próbálom illusztrálni, akkor úgy viszonylanak egymáshoz, mint Ady Endre két első kötete az utánajövőkhez. (...) De még egy dolgot, amit én a kezdő verseimben sem tagadok meg: magatartást, hozzáállást, vershitet én azóta sem cseréltem”¹¹. Az írásban kizárólag technikát látó, a csak „szabás-mintára” figyelő eszménytelen pragmatizmus korában már-már üdítő kivételnek számít, ahogyan Kányádi Sándor a követendő költői magatartásról és a költészet szerepéről nyilatkozik: „Az, hogy a költészet állandó hiányérzetünk ébrentartója, szerintem forradalmi meghatározás. A nem beletörődő, állandóan jobbítani akaró, az önmagát mindig megújítani képes, a végleges megfogalmazásokat nem elfogadó ember típusa a forradalmár. (...) Én nem hiszek a végleges megfogalmazásokban, noha a költőnek az a dolga, hogy igyekezzék megközelíteni a tökéletest, a pontost, a véglegest. A végleges

⁸ Pécsi Györgyi: „minden más táj csak óccán”. Jegyzetek Kányádi Sándor költészetéről. Forrás, 1988/10., 46.

⁹ Erdélyi Erzsébet–Nobel Iván: Disputa Kányádi Sándorral. In: Én otthon vagyok költő. Tárogató Kiadó, Bp. 1993. 138.

¹⁰ Nádor Tamás: Beszélgetés Kányádi Sándorral. Könyvhét, 1999. május 20.

¹¹ Kántor Lajos: A vers: állandó hiányérzetünk ébrentartója. Beszélgetés Kányádi Sándorral. Tiszatáj, 1979/5.

megfogalmazás mindig viszonylagos, egy bizonyos kornak, egy bizonyos időnek, bizonyos tudásnak és tapasztalatnak a pillanatnyi rögzítése. A forradalmár az, aki ezzel nem éri be, és keresi mindig a tökéletesebbet”.¹²

„A fenti gondolatokat érdemes összevetni egy meghatározottságában, jellegében és attitűdjében egészen másfajta költészettípus képviselőjének nézetével: „Az újnak nemcsak az az értelme az irodalomban, és másutt sem, hogy eltér a régítől. Ez kevés. Lényegeset kell hozzátenni az eddigiekhez, olyan lényegeset netán, amely eddig való fogalmainkat is kényszerűen, viszszamenőleg átrendeztetni, mint az einsteini fizika a newtonit. És mint a komplex hasonlat a hasonlatról való képzeleteinket, költői és nemcsak költői lélektanunkat”.¹³

A lírai alany önmeghatározásainak változása és folytonossága

Hagyomány és újítás, kontinuitás és diszkontinuitás kettőssége, avagy a „tökéletes”, a „pontos”, a „végleges” megfogalmazás igénye jól nyomon követhető Kányádi Sándor lírai hitvallásaiban is. A kiválasztottság-, a küldetés- és szereptudat – akárcsak Nagy László, Illyés vagy Csoóri Sándor esetében – Kányádinál is rendkívül gazdag, változatos formában nyilvánul meg; az önfelmutatás és önerősítés olyan válfajait hozva létre, melyek muszájherkulesi gesztusokkal képesek a fájdalomból is energiát csiholni. Vagy ha úgy tetszik: igazgyöngyöt a szenvedésből.

Az önnön lehetőségeivel, adottságaival való szembenézés, a sorsvállalás egyre tisztuló tudata életreszóló érvénnyel fogalmazódik meg *Harmat a csil-lagon* című versében: „S ha elszólt a Nap, / nyugodt lélekkel mondják: / tócsákkal nem szövetkezett, / liliomok fürödtek benne, / úgy tűnt el, amint érkezett”. A változásban őrzött állandóság, a halálos veszedelmekből átmenekített életremény, a folytonos alkalmazkodáskényszerben az eszmények csengőszavára és Mikes példájára figyelő önazonosság, az értéktanúsító helytállás ethoszában célt és értelmet tételező magatartás kollektív érvénnyel szólal meg az *Öreg iskola ünnepére* vallomásos soraiban: „...ünnep előtt / ünnep után / addig vagyunk – leszünk / amíg a lépcsők bennünk is / vásznak – vénülnek / s újulnak a falak amíg / halljuk a csengőt / s benne a tengert / és minden rodostóban / zágont”. Az informális helyzet és az esztétikai érték igen szoros, ontologikus természetű kapcsolatára is utalhatnak a Simon Bolivar és San Martin emlékére írott *Koszorú* veretes strófái, hiszen itt már az imitatio Christi, vagyis az áldozatszimbolika válik hangsúlyossá: „valaki engem kiszemelt / valamire valakikért / hullatni verejtékemet / s ha nincs kiút hullatni vért”. A szellem emberének kényesen tiszta morálja is megszö-

¹² Uo.

¹³ Nemes Nagy Ágnes: A költői kép. In: Metszetek. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1982. 71–72.

lal a versben: „s megvetek minden protokollt / és minden kincstári babért / a közönyöst a langyosat / kiköptem ha nyelvemhez ért”. Szándékoltnan köznapibb formában, a depoetizáló groteszk és az alustilizáltság eszközeivel tárgyiasul a közösségért, az olvasóközönségért érzett felelősség a *Reggeli rapszódia* rendhagyóan tördelt, tipográfiaiilag is jelentésszerű textusában: „... még a / versben kevésbé járatosak is / föl-föllélegeznek egy-egy / jobban sikerült levegő / vételemtől”. Ezen gondolat előképe (*Játszva magyarul*) ugyancsak a szellem emberét, s a homo ludens üdvözítő hermeneutikáját állítja a középpontba: „aki megért / s megértet / egy népet / megéltet”. Wittgenstein egyik kulcsmondata szerint „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”¹⁴. Kányádi mintha erre rímeltetné *Időmadárijesztő* című versének legfontosabb gondolatát: „... amikor / már-már vérembe rögződnek a ki nem mond-/ható szavak, megpróbálom nagy költőnek / érezni magam”. Innen már egyenesen visz az út a minőségeszmény jegyében megformált, posztulatív értékű ars poeticához, ami a *Szürke szonettek* legemlékezetesebb darabjában (*Pergamentekercsekre*) ekként tárgyiasul: „... írónádamat leteszem / mintsem vályogból sziklát / hazudni legyen kénytelen”.

A fogyatkozó remények ellenére is makacsul őrzött művészi integritás biztosítása egyre intenzívebb erőfeszítéseket kíván az olyan deszakralizálódó, dehumanizálódó világban, ahol „sír a báránka vérének venni / diadalmas kések fenődnek” (*Vae victis*), s ahol a farkastörvények könyörtelen logikája érvényesül: „aki szegény volt / még szegényebb / lesz a tehetős / tehetősebb / (...) / s a magamfajta / hegedősnek / vérének veszik a / tehetősek” (*Nóta*). A kiküzdött alkotói pozíció folyamatos fenyegetettsége, a magas és fenséges minőség naponkénti ellehetetlenülése nyomán kialakul a rezignációval vegyes megrendültség állapota, melyben az elégikus lemondás „dérverte” futamai ismétlődnek: „Dérverten állok egy régi sor / s befelé növe szárnyak / sajdulnak csontomig amikor / a darvak égre szállnak” (*Metszet*), „a megváltott és meg nem váltott világ / minden híradójában latrok százai ezrei / mentődnek föl naponta pilátusok légiói / mossák a kezüket nyilvánosan” (*Nagycsütörtökön*), „s hátra ne nézz kiket szeretsz / a maguk útján nem utánad / mendégélnek akaszd a fára / üresen maradt tarisznyádat” (*Távolodóban*).

A lassan növe árnyak döbbenete, a „végéhez közelít a kezdet”¹⁵ fenyegető bizonyossága szólal meg a Gondviselésre hagyatkozó, a Fennvaló szándékait hol tétova, hol egészséges reménykedéssel fürkésző versekben: „megítélsz-e majd istenem / kételkedően is arra vágyom / hogy valaki ne földi szem / elébe kelljen egyszer állnom” (*A folyók közt*), „nem hálálkodom / nem is kérdelem / hogy őket miért / s engem miért nem / mert szeretsz Uram / sze-

¹⁴ Wittgenstein: Logikai-filozófiai értekezés. Akadémiai Kiadó, Bp. 1989. 90.

¹⁵ Vö.: Kányádi Sándor: Aztán

retsz Te engem / és legközelebb / nem hagysz veretlen” (*Azt bünteti, kit szeret*), „ahogy az isten észrevétlen / beléd épül minthogyha volna / ahogy te is valamiképpen / vagy a ház és annak lakója” (*Ahogy*). Kányádi kétségekkel teli küzdelmét, szakrális és profán, remény és félelem viaskodásának transzcendenciára nyíló távlatait a *Valaki jár a fák hegyén* című poémában figyelhetjük meg „...én félek még reménykedem / ez a megtartó irgalom / a gondviselő félelem / kísért eddigi utamon (...) valaki jár a fák hegyén / mondják úr minden porszemen / mondják hogy maga a remény / mondják maga a félelem”.

Az önfelmutatás és önmeghatározás gesztusait táguló körökben, szigorú önkontroll jegyében végző poétikai én domináns módon azért lehet a hűség, a bizonyosság és a megmaradás letéteményese, mert etikai értékrendszere következetes és ellentmondásmentes, erkölcsi-formai mélyszerkezete szilárd és egyértelmű. Kányádi Sándor úgy képes a „közérthető összetettség” költője lenni, hogy „etikai és esztétikai értékeit nem kell szétszálaznunk”.¹⁶ A számos reflexív (önreflexív) elemet is tartalmazó ars poeticák és vallomások – a tisztán irodalmi motiváció, az ún. „ártatlan szöveg” teóriájának meghaladásával – egymást kölcsönösen feltételezve, magyarázva és erősítve bizonyítják, hogy „az esztétikai élmény nem esztétikai jellegű tapasztalatok révén születik meg, és nincs tisztán esztétikai megértés; az értelmezést történelmi, társadalmi előítélet és fogalomrendszer vezérli; kulturális mintákat alkalmazunk – akarva-akaratlan”.¹⁷

A Székely János által kifejtett dilemma szerint a mai költészet nem tud egyszerre hatékony, kommunikációképes és ugyanakkor korszerű is lenni. Ha kommunikációs igényét megőrzi, konzervatív lesz, ha igazán modern akar lenni, kénytelen lemondani a kommunikációról.¹⁸ A Kányádi-versek szöveganyaga viszont megfelelő alkotó- és alakító erővel rendelkezik ahhoz, hogy a kommunikációképes és a korszerűség követelményét egyidejűleg érvényesítse. Kányádi Sándor esetében legalábbis zavarba ejtő, hogy miközben végig önmagát írja és alkotja utánozhatatlan természetességgel, autonóm hűséggel és fegyelemmel, aközben – a maga kétarcúságával és kísérletező kedvével – a metamorfózisra, a megújulásra, az átváltozásra való képesség költőjeként ragadja meg az olvasót. „A költészetértelmezések iránti kíváncsisága és érdekeltsége a befogadói magatartások változásában megóvta őt

¹⁶ Görömbei András: Sörény és koponya. Kányádi Sándor új versei. Jelenkor, 1989/3. 283–284.

¹⁷ Márkus Béla: „Letörlöm inkább...” Markó Béla: Kannibál idő. In: Márkus: A betokosodott kudarc. Széphalom Könyvműhely, Bp., 1996. 51.

¹⁸ Vö.: Visky András: A világ lelkiismerete. (Marosvásárhelyi beszélgetés Székely Jánossal). Látó, 1990/6. 689–709.

az egysíkú elképzelésektől – kísérletező kedvűvé: experimentálóvá tette”.¹⁹ A poétikai-műfaji sokszínűségében is szuverén, a metamorfózisaiban is önmagát őrző költő egyszerre képes dialógust folytatni a magyar és világlíra legjavával. Egyed Péter teljes joggal nevezi Kányádit reflexív alkatú költőnek, aki „megteszi az utat a pikareszk felől az ironikusig, miközben az utópia ősegységéből egységmozzanatként csak a moralitás érzékenység-formái maradnak meg”.²⁰

Az életművet a hatvanas évek derekától változó intenzitással kísérő nyelvi-poétikai kétely valóban a reflexivitást helyezi előtérbe. A műhelygondokról, alkotói dilemmákról és a költészet általános helyzetéről megfogalmazott verses üzenetekből kétféle következtetést vonhatunk le: a nyelvre mint uralhatatlan jelrendszerre való ráutaltság korszakos paradoxona Kányádit is megéri, ugyanakkor az újszerű feltételekhez való alkalmazkodás nem jelent nála törést vagy önfeladást; a *Harmat a csillagon* hitvallását és alapvető művészi törekvését – ha némileg módosult formában is – képes megőrizni. Bizonyos versekben a nyelvi-stiliztikai kétely az anakronizmus, a korszerűtlenség bírálatát jelenti: „Ne szólj, a szavak elrongyolódtak, / ütöttkopott ószeri limlomok” (*Ne szólj*, 1965), „Untatják már a metaforák a lelket” (...) „pincékben, padlásokon hányódik a fennköltség” (...) „tavakká gyűltek a szavak, / fáradt gépolaj rajtuk a pátosz” (*Mégis*, 1967). Más helyütt az alkotóerő és az eredetiség hiányára, illetve a reminiscenciák veszélyére figyelmeztet: „Megírtak már mindent (...) Lassan az életünk is / merő utánérzés. / Magától ír a gép, / és csupa másod-harmad példányt / kopog.” (*Másolat*, 1967), „kár annak a papír, aki / nem tudja megművelni” (*El-elcsukló ének*, 1952–68). Megint másutt az öncélúság elutasítása: „riszálják magukat tetszetős / interjúkban riszálják magukat / európa boldog költői egymással / versenyeznek a beállás / különböző pózaiban (...) beszélnek beszélnek / egymásnak beszélnek „ (*Versek a vers körül – Széljegyzet lábjegyzettel*, 1974–77), valamint az üresség és felszínesség leleplezése jelenik meg: „Mire való üres dobozokat / rakni a kirakatba, / mire való? (...) Veszedelmes képzetársításokra / csábítanak, veszedelmesebbre, / mint az egész újabbkori költészet / ilyen irányú kísérletei. / Ne, ne, ne rakjatok / üres dobozokat a kirakatba!” (*Üres dobozok*, 1968).

Miközben Kányádi Sándor szívós eltökéltséggel keresi a megfelelő nyelvi-formai megoldásokat, a közlés és kifejezés újszerű lehetőségeit, a tárgy nyelv metanyelvvé alakításának technikáit, a költészetellenes valóság és az antilíra fejleményeire is kénytelen reflektálni: „lassacskán azon kell eltűnődnöm / miért is írunk pajtás verseket / s van-e vajon költészet még a versben /

¹⁹ Márkus Béla: „Irodalom csak játék az egész”? Kányádi Sándor újabb verseiről. Tiszatáj, 1990/3. 86.

²⁰ Egyed Péter: Mítosz és kísértetjárás között. Igaz Szó, 1979/3. 249.

vagy már régen elinalt megszökött / nem ül a rímek bilincsébe verten / s a versek kongó cellák börtönök” (*Kuplé*, 1974–77). A depoetizáló, dehumanizáló törekvések eme kiábrándító láttelepe a nyolcvanas évek némely darabjaiban a „versszolgabírák” által (is) gerjesztett alaptalan és álszent társadalmi elvárások bírálatával egészül ki: „miért éppen a költőktől várnátok / barokkosan billegő és jóltáplált / vigaszt mikor a miatyánk egy-két aszkéta igéjével is / évekig elvagytok” (...) miért ne / kem kellene krisztusi vér / hullatás árán is valódi / költeményeket szereznem” (*Reggeli rapszódia*, 1983), „nem mondok én ki / mondhatatlant mert / félek ha ki / mondanám rámszakadna / nem vagyok hős ó / hősök nem / alkalmazottak / vagyunk valamennyien” (*Díztelen dal*, 1982).

Folyamatos párbeszéd a magyar és világirodalmi kánonnal

A kortárs költészetben egyedülálló statikai bravúrnak látszik az, ahogyan Kányádi Sándor tradíció és modernség, hagyomány és újítás kényes egyensúlyát megvalósítja. Miközben Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Radnóti, Erdélyi József és Sinka István örökségére ügyel, művészetfilozófiai érvénynyel bíró portréverseiben (*Apáczai, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Páskándi Géza, Argezi*) a szellemi rokonság megvallásán túl saját világvégét is gazdagítja. A Jékely Zoltánnak és Illyés Gyulának odaáttra küldött krónikás énekeiben, illetve a Szilágyi Domokos, Latinovits Zoltán, Lőrincze Lajos, Kacsó Sándor emlékére írott lírai nekrológjaiban is a lírai személyiség legteljesebb érintettsége és érdekelttsége ismerhető fel. A nagy elődökkel és egykori pályatársakkal való dialogikus kapcsolat révén az ön- és létmegértés új dimenzióinak bekapcsolása, ontológiai-metafizikai távlatokba helyezése megy végbe.

Az említett művek közül is kiemelkedik artisztikus szépségével a *Krónikás ének – Jékely Zoltánnak odaáttra*, amely a 16–17. századi irodalmi hagyomány énekszerzőihez kapcsolódva újítja meg és avatja mai érdekűvé az archaikus műfajt. Az egyedien kimunkált formarendjével is emlékezetes opus az emlékező és sorsfaggató reflexivitás transzcendenciára nyíló alakzata.

A Nyugat harmadik nemzedékének nagy formakultúrájú, elégikus hangvételű költője, a műfordítóként is kiváló Jékely Zoltán 1982-ben halt meg. Kányádi egy évvel később született rendhagyó krónikás éneke emlékidézés, illetve tisztelgés a halk szavú költő művészi-emberi nagysága előtt. Az alcímekben szereplő „odaáttra” mintegy a vékonyka földi jelenlétre figyelmező mementóként tudatosítja a vendéglét transzcendencia általi meghatározottságát, valamint az evilági történések metafizikai távlatból fölsejlő mélyebb és pontosabb értelmét. Ez úgy lehetséges, hogy a megalkuvás nélküli ismeretet, globális tudást közvetítő költészet metafizikai-ontológiai beágyazottságánál fogva mindig az abszolúthoz mérve nevez meg valamit. A költői igazság

ezáltal válhat léttöbbletet hordozó igazsággá. A költői képben rejlő gondolatot nem a szem, hanem elménk ragadja meg. A képben megjelenő s a valóság egy metszetét adó gondolat „vagy a világban van, vagy önmagunkban. Tehát észrevétlenül minden hermeneutikával foglalkozó, akár tudatában van, akár nincs, metafizikai pókháló rabja”.²¹

A Kányádi-vers formarendjében (a saját szöveg három részre való tagolása) és szemantikai hálózatában is kitüntetett szerepet játszik a hármas szám. Az örök minőségeket és ideákat tükröző számok között is különösen szakrális a hármas szám, amely „azt szimbolizálja, hogy az ég és föld egyesülése létrehozta az embert, s ezzel teljessé lett az isteni megnyilvánulás. Így lehet a három a totalitás, az isteni rend és tökéletesség szimbóluma.”²² Talán ezzel is összefügghet, hogy Kányádi művében a „hármásban” öt alkalommal fordul elő; ebből négyyszer múlt idejű igealakokkal („lépdeltünk”, „maradtunk”, „voltunk”, „átkocogtuk”), egyszer pedig a „mindig hármásban” szintagmában. Ez a jelzésértékkel bíró makacs ismétlődés arra készíti az olvasót, hogy a többi hármasságnak is utánanézzon. Ennek során kiderül, hogy a hármas szám a következő esetekben jelzi a számszerű előfordulást: „házsongárd”, „keres(te)lek”, szép duna, hiába, sír (önállóan és szóösszetétel előtagjaként), szó(la). A háromszorosan szent hármas, az angyali karok és a műzsák számával megegyező kilenc is figyelemre méltó szerepet tölt be a műben. Számszerűen ennyiszor fordul elő a „vers”, a néven nevezett költők (írók) is kilencen vannak, mint ahogy a Rilke-versfordítás is kilenc sorból áll. A kozmikus egyensúly száma, a világmindenség rendjét szimbolizáló nyolcas azért érdekes, mert ennyiszor történik utalás Don Quijote „rozoga” lovára, továbbá a Rilke-vers Kányáditól való fordításában a „hull” alakváltozataival együtt szintén nyolcszor fordul elő.

A Kányádi-lírában relatíve hosszúnak számító kompozíció szintagmatikus és paradigmikus tengelyében az elmúlásképzetek (házsongárdi temető, ősz, lehullás) és a keresés-motívum dominanciája figyelhető meg. Az utóbbi nemegyszer a hiábavalóság árnyékába vonva: „már apád sem találta”, „sírod a házsongárdban nem lelem”. Az életmű más darabjaiban is hangsúlyos házsongárd-motívum (*Egy csokor orgona mellé, Visszafojtott szavak a Házsongárdban*) érzelmi, hangulati és gondolati szempontból rendkívül komplex tartalmakat sűrít magába. Lászlóffy Aladár *Házsongárd* című könyve is azt példázza, hogy Kolozsvár nevezetessége a szent helyek között is talán a legelső. Házsongárd tehát nem szimpla temető, nem egyszerűen sírkert, sokkal inkább kultúrhistóriai jelentőséggel bíró különleges zarándokhely és nemzeti panteon, amely méltán lehet múltunk, jelenünk és jövőnk

²¹ Joós Ernő: *Milyen értelemben lehet költői igazságról beszélni? A hermeneutika és a metafizika viszonya*. In: Uő: *Isten és Lét*. Pall West Kiadó, Bp., 1991. 93–94.

²² Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Békéscsaba, 1990. 194.

egyik legszakrálisabb szimbóluma. A versben utalásszerűen és egy sornyi vendégszöveggel („itt ringatja rég az álom”) jelenlévő Áprily-mű (*Tavasza a házsongárdi temetőben*) is ezt támasztja alá. A lírai személyiség persze Jékely Zoltán elbeszéléskötetéből (*A házsongárdi föld*) is kaphatott inspirációkat. A másik fontos elem, a keresés mozzanata nemcsak a múltbeli emlékek fölidézését („leelőször a házsongárdi kaptatón / voltál szívélyes kalauzolóm”, „évek múltán a bérházrengeteg / útvesztőiben kerestelek”, „ballagdáltunk a margit-hídon át”, „átkocogtuk hármásban a dunát”), hanem a régi és újabb sírok kutatását is jelenti („ó a házsongárdban hányszor kerestelek / mint a kitartó s konok turista sereg / keresgél sírhantról sírhalomra”). A jeletlen sírhantok s elkorhadt síremlékek látványa, a keresés hiábavalósága és a tisztességtevő emlékezés realizálhatatlansága a versbeli rezignált szomorúság és elégikus lemondás egyik legfontosabb tényezője. A másik pedig a pusztulás Rilke-versben megszólaló egyetemlegességének tudata: „mi mind lehullunk. (...) hullva hull le minden.”

Az elmúlástudat szorongató élményét ellensúlyozza a derűsebb, játékosabb szövegrészek humorral vegyített oldottsága, idillel érintkező emberi melege („dicsérted ügyességemet / szinte kár értem / hogy időm versekre fecsérlem / életlen fejszéddel is mily kiváló / tehetség vagyok mint favágó” (...)) kiskocsmák fény presszó s mert áron odajár / végül a kis royal / és mindig hármásban vagy még többedmagunk / margitka szomorú áhított anygánk” (...) „serlegből ittunk a brassói ötvös ős / munkája volt-e mint egy édes ős / megvillant benne a bor tüze / hármásban voltunk akkor is emlékszel-e”). A baráti társaság, a jófízü poharazgatások, a „titkokat rebbenő tünde nők”, a pompás serleg és a „bor tüze” az életértékek, életszépségek és életörömök iránti nyitottságot jelezve implicit módon mintha egy végleg letűnt létforma „à la recherche”-szerű radnótis szomorúságát is kifejezné.

Az egykori költő-baráthoz szóló verset a szerzőkre, művekre, szereplőkre, műfordításokra és műhelyproblémákra való megszámlálhatatlanul sok utalás teszi hangsúlyozottan irodalmiassá (szász imre, agrhezi-vers, jambus, spondeus, áron [Tamási], lator, grandpierre, rosinante, donkihót lova, apád [Áprily], apácza, aletta, petőfi-vers, rilke: ős). A felsoroltak szerepeltetése jórészt szerzői hitvallásként, a szellemi rokonkereső attitűd megnyilvánulásaként is fölfogható, hiszen Petőfi, Apácza, Áprily, Tamási és Arghezi alakja (munkássága) Kányádi kapcsán szinte megkerülhetetlen. Ugyanez vonatkozik Rilkére is, akinek a verse (*Ősz*) az odaátról (Jékelytől) jövő éteri sugallat hatására („fordítsd le ezt a kedvemért te sándor”) kerül a krónikás ének mesterien előkészített, liturgikusan hangszerelt és poetikusan megemelt zárlatába. A Rilke-vers címe és atmoszférája különben Jékely Zoltán egyik verskötetét (*Őrjöngő ős*) is eszünkbe idézi. Maga Kányádi pedig a transzcendens üzenet éber meghallójaként, az égi barát kegyeletteljes elkötelezett-

jeként a tisztességgel végzett munka oltalmazó derűjével reflektálhat önnön helyzetére és az általa tolmácsolt Rilkére: „Elkészültem. Várok. Mikor ír le, / akiről általam ekképpen szóla Rilke:” (...).

Kányádi költészetszemléletének alakulásában, a lírai személyiség formálódásában meghatározó szerepük van a műfordításoknak. „A műfordítás nemcsak műhelygyakorlat, de élmény is, izgató metamorfózis; sikerültebb fordításaimat oly közelinek érzem, hogy örömmel adnám ki saját verseim mellett, ugyanabban a kötetben”.²³ „Mindenekelőtt Arghezit venném fel a kötetembe. Nagyon szeretem, s el is árulhatok egy titkot: senki se vette észre, hogy nagyon sokat tanultam tőle. (...) Arghezi föltétlenül századunknak s Európának egyik legnagyobb költője”.²⁴ A műfordítást másodlagos fontosságúnak tekintő olvasók és kritikusok számára nagyon megfontolandó az, hogy senki sem lehet jobb költő annál, mint amilyen jó műfordító. „A műfordítás és versírás voltaképpen egy töről metszett két ága a költői gondolkodásnak. A versfordítás nagyon közel áll a versíráshoz; olyan közel, hogy a versírás »lopás« a fordítástól, a fordítás pedig »lopás« a versírástól. Olyan kölcsönös függőség ez, hogy filológus legyen a talpán, aki a versírás és versfordítás gubancát kibogozza”.²⁵ Amit ilyen-olyan megfontolásból eredetinek vélünk, annak sok esetben valamely fordítás lehet a közeli vagy távoli forrása, ami pedig kvázi fordítás, az szinte kivétel nélkül az eredeti költői élmény másként meg nem szólaltatható kifejeződése. „A költő a műfordításba belopja önmagát, egy idegen költői tradíciónak az ismeretével együtt a saját élményanyagát, amit másként talán el sem mondhatna. A fordítást tehát saját versként, nem egyszer saját verse helyett írja”.²⁶ Így válik a műfordítás a nemzeti költészet szerves részévé. „Aki fordításra adja a fejét, eleve egyetlen nyelvközösség szolgálatára vállalkozhat. Hiszen csak saját nemzetét, kultúráját gazdagíthatja.”²⁷ A költő művészi inspirációkat, gondolati ösztönzéseket is kaphat a műfordítás közben cserébe azért, hogy „buzgón töltögette saját vérét idegen szellemekbe”²⁸. Ilyen összefüggésben a szövegköziség vizsgálata a költői beszéd és gondolkodás jobb megértését, az életművön belüli történések pontosabb fölvezetését szolgálhatja. Az artistikummal való élményszerű találkozáson túl Kányádi Sándor egyberostált műfordítása-

²³ Bálint Tibor: Égi és földi utakon. Utunk, 1969/10. 3.

²⁴ Beke György: Kányádi Sándor. In: Uő: Tolmács nélkül. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 481-482.

²⁵ Bányai János: Mindennapi fordításunk. In: B. J.: Hagyománytörés. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1998. 136.

²⁶ Uo.: 138.

²⁷ Kányádi Sándorral beszélget Nádor Tamás. Könyvhét, 1999. máj. 20.

²⁸ Kálnoky László: A műfordító halála. In: Kálnoky László válogatott versei. Unikornis Kiadó, Bp., 1998. 75.

inak kötete (*Csipkebokor az alkonyatban*) is ezért érdemel megkülönböztett figyelmet.

Hegyesi Hudik Margit

A romantikus dal kialakulásának körülményei és három Schubert-dal művészi előadásmódjának sajátosságai

(„Gretchen am Spinnrade”, „Erlkönig”, „Ave Maria”)

„Mondd csak, ki tanít Téged oly hízeltőn s lágyan dalolni?

Dalaid egy borús jelenből az eget idézik.

Nemrég még ködbe borítottan tárult elénk a táj,

De Te énekelni kezdtél s napsütéses tavasz közzeleg felénk”¹

(Mayrhofer)

A 19. század első éveiben fogalmazta meg néhány fiatal német író, hogy a zenének nem az a feladata elsősorban, hogy a hallgatót szórakoztassa, hanem az, hogy egy élő költői világot megsejtessen. Ez az elgondolás minden korábbinál magasabbra emelte a zene értékét, és felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a szavak nélküli muzsika a költészetnél közvetlenebbül képes a poétikus mondanivaló kifejezésére. Tehát e kor zeneszerzőjének a feladata az, hogy a hangok költőjeként fogalmazza meg a saját érzéseit, hogy ezzel ragadja magával hallgatóját a fantázia világába. Ez az irányzat az egyén és a művészet szabadságát hirdeti, egymás mellé állítva a legszélsőségesebb emberi indulatokat és érzelmeket.

Ahhoz, hogy megértsük a romantikus komponisták és **Schubert** zeneszerzői munkásságának lényegét, meg kell hogy fogalmazzuk a zenei romantika legáltalánosabb élménytartalmi jegyeit.

A jellemző vonások között elsőként kell megemlítenünk az *énközpon-túságot*, hiszen a romantikára jellemző minden további sajátosság alapja ez a jegy. A romantika magasra emeli a művészi egyéniséget: a *zsenit*, hisz a hite szerint egy műalkotás létrehozására (az élet mélyebb értelmének megragadására) csak az individuális tehetség képes. A romantikus művész képtelen összhangot teremteni a vágyai és a reális élet között, tehát gondolkodása a valóságból való kiábránduláson alapszik.

Személyes hangjával, gyakori önéletrajzi nyíltságával arra törekszik, hogy a hallgatósággal közölje saját gondolatait, élményeit, érzéseit, hangulatait.

---

¹ Fábíán László: Franz Schubert élete és krónikája (41. o.) Mayrhofernek Schuberthez írott „Titok” című versének részlete

Ez az erős vallomásigény fogalmazódik meg a kor dalaiban is. A romantikus zene főbb témaválasztása a szerelem, a sorsszerű küzdelem, a halál, a megdicsőülés (a *Verklärung*-hang) körül mozog, de a már korábban felhasznált téma is megjelenik a romantikus szerzők palettáján (a természet világa). Az *én*kultuszhoz tartozik a szubjektumnak a minél eredetibb módon való megnyilvánulása, tehát az élő népzenei tradíció és a nemzeti múlt emlékeinek bemutatása is. A romantikus művész az élet átfogó, egyetemes kérdéseit közelítette meg filozofikus mélységgel, de feltétlenül erős szubjektív indítással. Az alapjaiban megváltozott művészi életérzés egyre kevésbé alkalmazta a kifejezés régi módjait: új zenei formák jelentek meg (*nocturne, capriccio, rapszódia, ballada*), ill. a régiek esetenként átalakultak (*etűd, műdal*).

A 19. század elejétől a zene egyre kevésbé *csak* muzsika: tudatosan akar megtelni irodalmi és képzőművészeti elemekkel.

Nagy mértékű változás tapasztalható a művész és társadalom viszonyában is: a 18. század végéig a muzsikusok alkalmazotti életformában tevékenykedtek hercegek és királyok kivételesen megbecsült szolgájaként. A 19. századtól az előadó-művészet kivált az alkotói gyakorlatból, a művész szabad egyéniség lett, öfenntartóvá vált, tehát a kiszolgáltatottságot a szabad élet létbizonytalansága váltotta fel. Ez a személyi függőségtől való szabadulás hatalmas fellendülést adott a 19. század zenei életének, bár a piac kereslet-kínálat törvénye miatt a művészek életformája és egzisztenciája problematikussá vált. Ez a kiszolgáltatottság magyarázza a romantikus művész jellemvonásait: a gyakori hangoskodását, a teatralitását, a befelé fordulását, az esetenkénti múltba való menekülését.

A műfajok általában hosszú évtizedek történeti folyamatainak eredményeképpen jönnek létre, az esetek nagy részében nem lehet egy kompozícióhoz kötni megjelenésüket.

A *romantika* muzsikája közvetlenül a 18. század zenéjéből, a bécsi klasszicizmusból nőtt ki. E két korszak között nem ismerhető fel olyan éles határvonal, mint amilyen például elválasztja a *barokkot* a *klasszicizmustól*.

A 19. század fontos zenei műfajai egyértelműen az előző nemzedékek zenei nyelvére támaszkodtak (*opera, szimfónia, vonósnégyes, szonáta, versenyművek*).

A romantikus zeneművekben változatosabbá vált a ritmika, egyre gazdagabbá és sokrétűbbé a harmónia, egyre színesebbé a hangszerelés. Ez persze együtt járt a korábbi egység elvesztésével is, hisz minden zeneszerző igyekezett egy saját nyelvet kialakítani, aminek következtében kialakult a 19. század egyik jellegzetes műfaja, a **romantikus dal**.

A műfaj kialakulása német területeken a 18. század első harmadától követhető nyomon, amikor az egyszerű, strófikus dalt tartották a dalnak. Nyomatásban gyakori a „*Lieder und Gesänge*” (Dalok és énekek) cím. A

dalok terjedéséhez nagyban hozzájárult a népdal iránt feltámadó érdeklődés és a polgárság körében egyre gyakrabban használt billentyűs hangszerek megjelenése. Jólnevelt polgárlány természetesen tudott valamilyen szinten „klavírozni” a csembalón, a klavikordon vagy a fortepianon (a mai zongora közvetlen őse) és mellé énekelni könnyű népdalszerű dallamokat. Ilyen jellegű tetszetős de nem túl nehezen előadható, formailag többnyire strófikus jellegű dalokat alkotott a bécsi klasszicizmus három nagy atyja: **Haydn**, **Mozart** és **Beethoven**, aki a dalt mint zenei formát a motivikus-tematikus történés logikusan fejlődő folyamataként értelmezte. A bécsi klasszikusok a dalszerzés terén nem tűztek maguk elé magasabb célokat, inkább csak alkalmoszerűen foglalkoztak megkomponálásukkal. Úgy kezelték, mint a könynyed szórakoztatás eszközét.

A bécsi klasszikából kiindulva a 19. század teremti meg a német műdal típusát **Schubert**, **Schumann**, **Brahms**, és **Wolf** személyében. Egon **Friedell** „Az újkor kultúrájának története” című munkájában így ír Schubert-ről: „Amiképpen a Grimm-testvérek a német mesét megteremtették, vagyis nem kitalálták, hanem műalkotássá emelték, úgy nemesítette meg Schubert, és úgy tette a magasabb rendű műformákkal egyenrangúvá a népdalt.”²

A *dal* énekhangra írt, a szöveg szempontjából azonos felépítésű (sor- és szótagszám) versszakokból álló, rendszerint kísérettel ellátott zenei költemény.

Eredete szerint megkülönböztetünk kíséret nélküli népdalt és hangszeres kísérettel ellátott műdalt.

Formai szempontból három típusa van: a strófikus dal (a szöveg változik, a dallam és a kíséret ugyanaz), a variált strófikus dal (a dallam és a kíséret bizonyos versszakokban megváltozik), illetve az átkomponált dal (a szerző a dallamot nem strófikusán, hanem a vers minden sorához külön idomulva zenésíti meg). Az átkomponált szerkesztésmód leginkább a balladákra, az elbeszélő jellegű epikus dalokra jellemző (pl.: az „*Erlkönig*”).

Tartalma szerint nagyon sokféle lehet: egyházi (himnusz, óda, kantáta) vagy világi (gyermekdal, táncdal, katonadal, kantáta).

Az *előadó-apparátus* (énekesek száma) szerint létezik: szólódal, duett, tercett, kvartett stb.

A *dal* fejlettebb, dekoratívabb, szélesebb, dramatikusabb változata az *ária*.

A líra a világ kimondhatatlan tulajdonságainak a kifejezése: a költeményekben a lényeg a sorok között van.

A zene ezt a tartalmat szavak nélkül fejezi ki. A romantikus dalokban nem annyira a vers minősége a fontos, hanem a zeneszerző fantáziája és

---

² Dietrich Fischer-Dieskau: A Schubert dalok nyomában.

érzelmi megnyilvánulása. A vers a dalban már nem költeményként jelenik meg, hanem színként és tartalomként. De meg kell említenünk egy szélsőséges példát, amikor egy lírai zongoradarab alá hozzáillő szöveget illesztnek: **Gounod Ave Mariája** **Bach C-dúr prelúdiumához**.

A 19. században a dal műfajának történetében bekövetkezett a döntő fordulat, mely kis túlzással napra pontosan egyetlen műhöz köthető. Ez a nap: 1814. október 19. és ez a mű: **Goethe Faust c. drámai költeményének Schubert** által megzenésített „*Gretchen am Spinnrade*” (Margit a rokkánál) című betétverse.

Ez az első olyan jelentős szerzemény, amely kifejezésmódját tekintve joggal nevezhető romantikus dalnak. Néhány hónap múlva megszületett a második Goethe-versre íródott dal: az „*Erlkönig*” (Rémkirály). Az új műfaj, a *német romantikus dal* (*Lied*) legjellegzetesebb sajátosságai: a vers értelmét és szerkezetét akarja a zene eszközeivel kiemelni oly módon, hogy magába szívja és zenévé lényegíti a költő szavait, ill. bensőségességre, az érzelmek közvetlen megszólaltatására törekszik.

Schubert minden dalának lényege a *dallam*, melyek klasszikusan egyszerűek, romantikusan lágyak és rendkívül kifejezőek.

Franz SCHUBERT (1797–1828) a bécsi peremkerületi Lichtentalban született egy szegény sorsú tanító tizenkettedik gyermekeként. Egyénisége – életútja tanúsága szerint – inkább passzív volt, mint lázadó; megváltoztathatatlan adottságként fogadta el a korszakot és a körülményeket, amelyben élt. Kiemelkedő tehetsége már nyolcéves korában megmutatkozott, énekelni, hegedülni, zongorázni és orgonálni tanult apjától és M. **Holzertól**.

1808-tól a bécsi udvari énekkarban (Hofkapelle) énekelt és a városi konviktusban basso continuot (számozott basszus) és zeneszerzést tanult A. **Salieri** udvari karmestertől. 1813-tól a mutálás (a gégeporcok elmeszesedésével, a gége hirtelen megnövekedésével járó hangszervi változás a serdülőkor idején, aminek következtében a gyermekhangból néhány hónap alatt felnőtt hang lesz) után három évig a Szt. Anna Tanítóképzőben volt apja mellett segédtanító. Az iskolai munka elviselhetetlen robotot jelentett számára és a tanítást nem sokáig bírta összeegyeztetni a sok időt és energiát igénylő zeneszerzői munkával, így 21 évesen a szabad művész útjára lépett, hogy csak az alkotásnak élhessen.

A teljes művészi függetlenség számára nem biztos megélhetést jelentett, hanem csalódásokkal terhes, küzdelmes életet. Otthona, állása, pénze, összeköttetése, hivatalos mecénása nem volt, mégis hajtotta az elhivatottság, az alkotás belső kényszere. Ezekben az időkben kialakult egy muzsikusból, írókból, költőkből, festőkből, jogászokból álló vidám baráti kör, ahol rend-

szeresen tartottak felolvasásokat, kirándulásokat, zenés összejöveteleket („*Schubertiádák*”).

A kör legfőbb tagjai voltak: Franz von **Schober**, **Mayrhofer**, **Spaun**, **Schwind** és a nagy tekintélyű operaénekes, dalainak első felfedezője és tolmácsolója, Michael **Vogl**. Ő maga azt írta Schuberről: „*Semmi sem bizonyította be oly kézzelfoghatóan egy jó énekiskola hiányát, mint éppen ezek a Schubert-dalok.*

Ha ilyen létezne, ezeknek az igazán isteni ihlettel megkomponált daloknak, eme éles és tiszta látású zenei clairvoyance (különleges kitalálérezék) termékeinek, az egész világ azon tájékain, ahol a német szót megértik, lehengető általános hatást kellene gyakorolniuk.”³

Schubert alkotóművészetének két központi tere van: egyiket a dalok, másikat a hangszeres művek alkotják.

Az újfajta téma és hangulatkör (az intim, árnyalt személyes érzésvilág) már nem kívánczik a régi nagy zenekari formák közé, sőt a miniatűr kereteket igényli. Így kerül a magányos, mély érzésű, szabadságra vágyó, a rendkívül színes képzelettel megáldott **Schubert** művészetének középpontjába a *dal*, amely az egyik legalkalmasabb műfaja a szubjektív hangulatnak a tömör, szűkszavú, szuggesztív kifejezésére. Dalt úgy ír, ahogy gondolkodik, ahogy érez, ahogy beszél. Fantáziája a lét intuitív megérzéseitől vezetettve zeneileg dolgozik. A szöveg az Ő művészi elképzeléseiben csak a hangulatok és az érzések kulcsaként szolgál. Ulrich **Michels** „abszolút zenésznek” tartja, akinek a szöveg csak hangulatok és érzések kulcsaként szolgál. **Schubert** dalai azért olyan különlegesek, értékesek és lenyűgözőek, mert a szavak minden logikáján túl tisztán zenei valóságot hoznak létre. A szerző a korabeli gyakorlatnak megfelelően az előadási jelekkel meglehetősen szűken bánt, de erre a néhány zenei instrukcióra jellemző volt a szabatos pontosság. Főleg a több strófás dalokból hiányoztak a részletes előírások azért, hogy nagyobb szerepet kapjon bennük a versszakról versszakra változó szó- és hangulattartalom. Azt a kevés dinamikai jelzést, amit közölt, főleg a zongora szólamába írta, megbízva az énekes művészi felfogásában, ízlésében, stílusérzékében, képzelőerejében. Énekeseitől azért kívánt visszafogottságot a kifejezés és a mimika terén, mert a dalokban minden „meg van komponálva”.

Dalait ambitusuk, zenei, szövegi, hangulati és érzelmi tartalmuk miatt többféle hangfajra írta **Schubert**.

Saját magáról, tényekről, szeretetről, csalódottságról így ír: „*Számos testvér között nőtem fel. Apám és anyám jó volt. Én mélységes szeretettel csüngtem rajtuk. Apám egyszer egy pazar lugasba vitt minket. Testvéreim nagyon boldogok voltak. Én ellenben szomorkodtam. Apám azt parancsolta, hogy*

---

³ Fábíán László: Franz Schubert élete és krónikája (44. o.).

fogyasszam el a legfinomabb falatokat, de én nem tudtam enni. Apám ezen feldühödött s elzavart. Szüleim iránti végtelen szeretettel szívemben messze tájakra vándoroltam. Éveken át a leggyötrőbb fájdalom s a legnagyobb szeretet tépett ketté engem.

Közben anyám halálának híre jutott el hozzám. Látni akartam őt, s apám a gyásztól meglágyult szívvel nem zárta be a kaput előttem.

Azóta ismét odahaza laktam. Apám újból elvitt kedvenc ligetébe. Azt kérdezte, tetszik-e nekem? Én nem mertem felelni. Lángoló arccal még egyszer feltette a kérdést. Remegve nemet mondtam. Apám erre arcul ütött, s én elmenekültem, és végtelen szeretettel szívemben újból idegenbe távoztam. Hosszú, nagyon hosszú éveken át énekelgettem. Ha szeretetről akartam dalolni, fájdalom öntött el, és ha fájdalomról énekeltem, ez a szeretet melegévé változott át bennem. A szeretet és a fájdalom így viaskodott szívemben.”⁴

Életéről nem sok mondanivalónk lehet, mert teljességgel belső élet volt ez, melyet a komponálás belső kényszere határozott meg. Amit Ő maga nem élhetett meg, azt képzeletével pótolta. Ezért fordult olyan szeretettel a költökhöz. Ők adtak neki ösztönzést és buzdítást, általuk ismert meg olyan képeket, formákat és eseményeket, amelyekről máskülönben nem tudott volna. „Velük” a szavak birodalmába lépett és különlegesen bensőséges kapcsolatba került. Erre azért volt módja, mert a saját élete sosem vette igénybe teljes intenzitással.

Schubert a dalok megkomponálásánál mindig a versből indult ki, és annak értelmezésével jutott a legváltozatosabb formai megoldásokhoz. De nála nem csak a szerkezeti felépítés, hanem az énekszólám jellege, az ének és a hangszer viszonya, a mű hangnemi felépítése, ill. a hangszer elő- és utójátéka is a vers értelmezésének függvénye.

Schubert dalaiban a zongora sem egyszerű kíséret már: egyenrangú szereplő az énekszólám mellett, amely háttérrel fest, drámai hangsúlyt ad, jellemez és sokszor a vers mögötti értelmet fejezi ki (pl. a „*Margit a rokkánál*” kísérete egyidejűleg érzékelteti a rokka pergését és a szerelemről éneklő lány lelkének nyugtalan vibrálását). Fontosak a zongoraszólám énekhang nélküli összekötő, bevezető és lezáró részei is. Tehát a *kíséret* többé nem csak az énekhang ritmikai és harmóniai alátámasztása, hanem önálló életet él, és egyenrangú szerepet tölt be az énekszólámmal. A zongoristák számára nem könnyű feladat ezeket a dalokat kíséreni, hiszen egyenrangú szereplőként együtt kell érezni és „énekelni” az énekessel. A három kiemelt **Schubert** dal kíséreteinek nehézségét összehasonlítva a sorrend a következő: legnehezebb az „*Erlkönig*” (a gyors tempó, a bal kézben játszott dallam és a jobb kéz oktávrepeticója miatt), könnyebb a „*Gretchen am Spinnrade*” (a mérsékel-

---

⁴ Fábíán László: Franz Schubert élete és krónikája (92. o.).

ten gyors tempó és a jobb kéz tizenhatodjai miatt), legkönnyebb az „Ave Maria” (a nagyon lassú tempó és az egyenletes ritmus miatt). Az énekes szempontjából nem lehet nehézségi sorrendet felállítani, hisz más-más szempontok miatt nehéz mind a három dal előadása. Részletesebben erről a dalok bemutatásánál fogok írni.

Dalalkotásainak kezdetén a dalok komponálásához az ösztönzést nem a klasszikus zeneszerző elődöktől kapta, hanem inkább a **Goethe** verseivel való találkozásoktól. Élete során **Schubert** összesen 72 **Goethe**-verset zenésített meg.

A **Schubert** által megzenésített versek költőinek sorába tartozott még: **Schiller, Matthisson, Rückert, W. Müller, Mayrhofer, Schober** és **Heine**.

Itt kell megemlítenünk a romantikára és **Schubertre** szintén jellemző vokális műfajt: a *dalciklust*, amely tartalmában és jellegben összetartozó műdalok sorozatát jelenti. A ciklushoz hozzáértendő a versírói egység, vagyis az, hogy egy költőtől valók a szövegek. Meg kell neveznünk a két legismertebb – az esetek nagyobb többségében – **W. Müller** verseire írott ciklusát, melyekben rendkívül meggyőzően vall **Schubert** a romantikára oly jellemző világfájdalmas (Weltschmerz) életérzésekről, az örökös elvagyódásról, a folyamatos útkeresésről, az otthontalanságról (a „*Die schöne Müllerin*” és a „*Winterreise*”).

Most a megzenésítés sorrendjében rátérnék a címben szereplő három dal bemutatására.

A „*Gretchen am Spinnrade*” c. dalt **Schubert** 17 évesen írta. Ez a dal a műfaj őstípusának számít. Kiindulópontja a **Goethe**-vers tartalma és hangvétele. Margit bűnösnek gondolt, ellenállhatatlan erejű szerelmet érez Faust iránt és erről az érzésről első találkozásuk után vall. A találkára való visszaemlékezés közben egyre inkább fokozódik a feszültség, amikor a férfi csókjának felidézésekor (második strófa végén) hirtelen elszakad a szál. A dal utolsó strófájában Margit meghozza a végzetes döntését, miszerint Faustot választja, még ha szerelmébe bele is kell halnia. Ezt a dalt mezzoszoprán hangfajra írta a szerző, hiszen ez a hangfaj mutatja be leginkább a szerelmes lány szenvedélyes érzéseit. A XX. századtól viszont inkább lírai szopránok éneklik ezt a dalt azért, mert ebben a században a magas hangterjedelmű lány, érzelmes, viszonylag mozgékony hangfaj a líra kifejezésének tökéletes megtestesítője. Az csak segíti az előadás hitelességét, ha ez a lírai beállítottság drámai színezettel párosul.

A zongorakíséret a dal lényeges alkotórészévé válik: a jobb kéz gyors tizenhatod hangjainak körkörös mozgása a rokka forgását, a balkéz felső szólamában lévő nyolcadok a lendkereket mozgató lábmozdulatokat jelzik, a basszusban megszólaló félhangok pedig a rokka állványát jelenítik meg.

A dal formailag a rondóformát képviseli. Ez a forma a XII. századi francia körtáncból indult ki. Minden rondó legfőbb elve egy kezdőtéma (rondó) többszöri, de legalább kétszeri visszatérése (refrén). **Schubert** után a rondó, mint önálló kompozíció főleg csak a divatos szalonzeneszerzők körében maradt fent. **Goethe** verse nyolc négysoros strófából áll. A rövid sorok csak 3-6 szótagúak, de **Schubert** dalában egy-egy verssor két ütem terjedelművé alakul úgy, hogy Ő a jambikus sorok hangsúlyos, hosszú szótagjait (Hebung) a szokásosnál jobban megnyújtotta kiemelve ezzel az érzelmileg fontos szavakat.

A dal énekszólama egy három és félszer visszatérő témából (rondó) és három közjátékból áll. A közjátékok dallama a téma motívumainak továbbfejlesztése.

A közjátékok ütemszáma nő (16, 26, 28), így a terjedelem növekedése és az ismétlés miatt az utolsó versszak formai és érzelmi csúcsponttá válik. Az utolsó strófában a témának csak az első két sora tér vissza, a dallam lezárás nélkül a hangsor ötödik hangján nyitva marad, majd a zongora utolsó négy ütemében tovább él a fájdalmas hangulat, mellyel a szerző mottószerűen hangsúlyozza a vers alap gondolatát.

A dal két ütem zongora-előjátékkal indul, melyben a zongora vibráló, gyors mozgása azonnal megadja a mű alaphangulatát.

A vers tartalma **Závodszy** Zoltán fordításában a következő:

*Nyugodt álmom nincs, a szívem fáj; Csak hajszol, csak hajszol ez édes, ez édes vágy!
Velem ő, ha nincs, oly gyászos mind: a bérc, a völgy, az ég, a föld.
A vágyam hajt, a vérem űz, mely lánggal ég, mint máglyatűz.*

*Nyugodt álmom nincs, a szívem fáj, Csak hajszol, csak hajszol ez édes vágy.
Hogy várom, nézem az úton ha jó, vad lázban égve hívom őt.
Ha jár, ha néz, mily délceg, mily szép. Mosolyog rám az ajka, szeme kék, mint az ég.
Halk, drága hangja lágyan szól, s ha átölel, mily jó, a csók!*

*Nyugodt álmom nincs, a szívem fáj; Csak hajszol, csak hajszol ez édes, ez édes vágy.
Hisz éjjel nappal várok rá. Hogy édes ajka egy csókot ad!
Hogy szálljak így az égbe fel, s ez édes csókban hogy éjtek el,
Hogy szálljak az égbe, az égbe fel, s ez édes csókban hogy éjtek el,
Ez édes csókban hogy éjtek el! Nyugodt álmom nincs, a szívem fáj!*

Az köztudott, hogy a dalok eredeti nyelven történő éneklése mindig kifejezőbb és könnyebb, mint magyar nyelvre történő fordítással. A különböző nyelvekben más helyre esnek a hangsúlyok, így az eredeti nyelvre került zenei hangsúly nem mindig esik egybe a fordított nyelv zenei hangsúlyával. A zene és a szöveg helyes alkalmazkodásával a prozódia tana foglalkozik. A fordított szöveg a prozódiai hangsúlyok különbsége miatt az énekes számára

nehézséget okoz, nagy tapasztalat és jó technikai felkészültség szükséges ahhoz, hogy stílusos előadás jöjjön létre. A **Závodszy**-féle fordítás prozódiai és énekesi szempontból is kifejezetten jól énekelhetőnek számít.

Nehézséget okozhat az énekes számára a magas hangokon történő magánhangzók megéneklése is. Főleg a tartott hangokon nem szerencsés a magas gégeállású vokálisok (i, í, e, é, ö, ő, ü, ű) artikulálása, mert a magas hang éneklésénél eleve feszítettebb a gége, a hangzó magas gégeállása miatt pedig még feszesebbé, zártabbá és keményebbé teheti a hangzót. Viszonylag kényelmesebb a mély gégeállású vokálisok (a, á, o, ó, u, ú) megéneklése.

Énekesi szempontból más-más technikai feladat miatt mind a három dal viszonylag nehéznek számít. A „*Gretchen am Spinnrade*” két fő nehézsége: a felfokozott szerelmi érzések permanens kifejezése és a két tetőpont dinamikai felépítése úgy, hogy az énekes kifejezően bár, de ne a teljes hangerejét felhasználva fogalmazza meg az érzések legmagasabb hőfokát.

Az énekesek számára nehéz, nagy gyakorlatot igénylő, de rendkívül hálás feladat ennek a dalnak az előadása.

A következő **Schubert**-dal a szintén **Goethe** versére íródott „*Erlkönig*”.

Spaun így ír a dal keletkezésének körülményeiről: „*Egyik nap délutánján Mayrhofer társaságában meglátogattam Schubertet. Apjánál lakott. Amikor beléptünk hozzá, kipirult arccal olvasta az Erlkönig strófáit. Könyvvel a kezében többször fel és alá járt a szobában, majd hirtelen asztalhoz ült, és meglepően rövid idő alatt lekottázta a remek ballada muzsikáját. Schubert kéziratával a kezünkben a konviktusba siettünk, s ott nyomban leénekeltek. Azért mentünk oda, mert Schubertnek akkoriban nem volt zongorája...*”⁵

A dal műfaja: ballada (ösrégi olasz népdaltípus, mely eredetileg táncdal, a XVIII. századtól drámai elbeszélés). A dal tartalma röviden: az apa lóháton vágat hazafelé beteg gyermekével, aki lázalmában a halállal, azaz a Rémkirályal viaskodik. Hiába a vad száguldás, mire hazaérnek, a gyermek az apja karjában meghal.

Most szeretném bemutatni két fordításban a verset, melyek szolgáljanak szemléltetésül a műfordítás lehetséges változatairól. A prozódiaileg helyesebb és könnyebben énekelhető változat szintén **Závodszy** Zoltán fordítása, a második pedig **Lányi** Sarolta munkája.

Závodszyk:

*Ki vágat, mint szél, bár zord az éj?
Egy férfi jő, s hozza gyermekét;
a hűvös szélről úgy óvja őt,
s oly búsan nézi a szenvedőt.*

Lányi:

*Mely vágatva jó az éjben künn
egy férfi s gyermeke rajta csüng;
a férfi karja szélről is óv
a gyermek rajta elnyugszik jól.*

⁵ Fábíán László: Franz Schubert élete és krónikája (27. o.).

Ó, mondd, én jó gyermekem, szólj, mi bánt?

Jaj, nézd csak, ott a rémkirály áll,
sok díszre, éke úgy csillogott.

Mit látsz, nem rém, csak köd van ott.

„Jó gyermek, jöjj, a váram szép,
ott vígan játszom veled, míg élsz;
benn színes, tarka a hímes rét,
s anyám néked adja szép köntösét.”

Úgy félek, jaj, félek, mondd nem hallod még,

hogyan engem suttogva csábít a rém?

Légy nyugton maradj nyugton, ne félj:
csak hervadt lombot zörget a szél.

„Jöjj, drága gyermek az erdőn át,
ahol tündér lányaim várnak rád;
vidám dallal hívnak e szépséges nők
és táncolva álomba ringatnak ők,
és táncolva álomba ringatnak ők.”

Úgy félek, jaj, félek, most hallhatsz jól,
az éjben tündérek hangja szól!

E hang, mely zsong, hisz jól hallom én,
szél suttog a fákon, s játszik a fény.

„Te szép legény, nos, váramba jöjj, légy enyém,

de, vélem, ha nem jössz, úgy elviszlek én.”

Úgy félek, jaj, végem, ott vágtat felém,
két karja átfog, úgy bánt a rém!

Hogy űzi, hajtja, a ló szinte száll,
mert sír és jajgat a kis lázas száj;
s hogy végre otthonába ér,
karjában gyermeke már nem él.

Ó szólj, mért reszketsz, mi bánt, szólj,
mi fáj?

Atyám, ott, nézd, a rémkirály áll
a bűvös vessző már nála van
csak ködlő fény az én fiam.

„Ó jöjj, ne félj, te drága lény,
meglásd, mily szépen játszom én,
oly tarka hímes szép zöld a rét
csupa bűvös árnyék leng szertesét.”

Jaj hallgasd csak atyám, nem jól értem én,

mit lágyan suttogva ígér a rém.

Légy bátor hisz a rém nem beszél,
a száraz lombot rázza a szél.

„Jöjj forró gyermek, oly jó lesz lásd
itt az Éjnek lányai várnak rád,
hisz a hűvös Éj puha lányai ők,
majd csendesén álomba ringatnak ők,
majd csendesén álomba ringatnak ők.”

Jaj látod, a fák közt, ó nézd most kigyúl
Éjlányok árnya a sűrűn túl.”

Ne félj, ne félj, ó gyermek, ne szólj,
csak kusza tölgy az, én látom jól.

„Jöjj légy velem, jöjj szívemre szép kicsi lény,

ha engedve nem tudsz, úgy elviszlek én.”

Jaj fáj már, ne engedd, most karja kinyúlt,
Ó most a rém, jaj, lesújt, lesújt.

A férfi vágtat, szíve borzongva fáj,
mert kínban hördül a bús gyermekszáj,
eléri most, hol háza volt:
karjában gyermeke jaj! már holt.

Ez a dal szintén középhangra íródott, de az előadási gyakorlat szerint főleg baritonok éneklék, hisz a szerepek szerint is és a drámai hangvétel miatt is férfi hangon hiteles az előadás.

Már említettem, hogy a zongoraszólam nem egyszerű kíséret **Schubert** dalainál.

Ebben a dalban a tragédiát sejtető dübörgést a zongora jobb kezében megszólaló oktáv állású gyors tempójú triolás ritmus adja (oktávrepeticíó), miközben a bal kéz játssza a felfelé törő mozgékony dallamot. A dal zongorabevezetése a dalirodalom leghíresebb előjátéka a terjedelme és a technikai nehézsége miatt.

A tizenöt ütemes előjáték két nyolc ütemes frázisból áll úgy, hogy a nyolcadik ütemben a zárás és az indítás egyszerre, egy ütemben történik. A zongora irányító szerepe az egész dalban érvényesül, ami azonnal kiderül a dal elején azzal, hogy a folyamatosan lüktető zongoraszólam felett hirtelen megjelenik az énekszólam. A drámai zongorakíséret mellett az énekes hol a túlvilágra csalogató Rémkirály, hol a lázálomban vergődő gyermek, hol pedig az aggódó apa hangján szólal meg, vagyis ezt a három szerepet személyesíti meg.

A „Berlinische Zeitung”-ban megjelent kritika így ír a dalról: *„Az egészen sajátos zongorakíséret az énekszólam koloritjához alkalmazkodik. Találónan fejezik ki ezek a hangok a gyengéd szeretet vágyát. Az Erlkönig igen eredeti, tragikusan komoly mű. Éj és borzadály, vihar és rémület félelmetes-fantasztikus ábrázolása ez az éji darab.”*⁶

A dal formai felépítése zeneelméleti összefüggésekkel vázlatosan a következő: tizenöt ütem zongorabevezetés után a tizenhét ütemes első versszak a főhangnemben egy kétszakaszos dalforma. Négy ütem zongoraátvezetés után a tizennyolc ütemes átvezető rész következik, amely modulál a következő rész hangnemébe. Ismét zongoraátvezetés következik három ütemben, majd egy tizennégy ütemes triószerű kétszakaszos dalforma párhuzamos dúrban. A szintén tizennégy ütemes negyedik versszak visszatér a főhangnembe. A strófa első két sorában használja **Schubert** zseniális módon a félelem kifejezésére a folyamatosan kopogó, megmerevedett váltóhangdisszonanciát. A tizenkét ütemes ötödik versszak ismét kétszakaszos dalforma az alsó domináns hangnemben. Ebben a strófában használja **Schubert** az egyik legkedveltebb ritmusképletét, a daktilust. Erre a lendületes dallamvonalú szárnyalásra kiváló példa a rémkirály második csábító dallama. A tizenöt ütemes hatodik versszakban egy nagy szekunddal magasabban megismétlődik a negyedik versszak dalformája, hisz megismétlődik a fiú félelme és könyörgése is apjához. Ennek a strófának a harmadik-negyedik sorában egy klasszikus mintájú kromatikus modulációt hallhatunk (cisz-mollból átmege az öt előjegyzés különbségű nápolyi d-mollba). Négy ütem zongoraközjáték után a hetedik versszak első hét üteme a Rémkirály utolsó megszólalása, majd nyolc ütemben a fiú apjához intézett utolsó szavai hangzanak el a fokozás kedvéért még egy kisszekunddal magasabban. Az utolsó tizenhét

---

⁶ Dietrich Fischer–Dieskau: A Schubert-dalok nyomában (257. o.).

ütemes strófa ismét a főhangnemben szólal meg, keretbe foglalva a dal hangnemi kitéréseit. Az utolsó két sor nápolyi hangneme (Ász-dúr) a hazaérkezést, a látszólagos megnyugvást fejezi ki, bár a fortepiano ütemkezdetek és a tizenharmadik ütem orgonapontos szűkített szeptimjei jelzik, hogy az izgalomnak még nincs vége. A jelentésváltozás a tizenötödik ütemben következik be: az alapállású Ász-dúr akkordból drámai színű nápolyi-szext lesz. A befejezés zseniális: recitálva (énekbeszéd) szólal meg az utolsó sor úgy, hogy a korona utáni domináns akkordon az énekes utolsó hangja „elcsuklik”.

Énekesi szempontból ennek a dalnak az előadása sem számít könnyű feladatnak. A fő nehézséget a „szereposztás” különböző hangvétele, kifejezés-módja okozza. A három hangszín gyors váltása és megfelelő interpretálása magas technikai tudást és intuitív lelki beállítottságot követel.

A harmadik dal, amit szeretnék bemutatni, az a bizonyos értelemben slágerként ismert „Ave Maria”. **Schubert** így ír a dal Gmundenben történő keletkezésének körülményeiről: „Az egész környék igazán mennyei szépséggel van teli. Szívemet nagyon megfogta. Schiller udvari tanácsos úrnál étkezünk.

Vogl társaságában mindennap nála voltunk s muzsikáltunk. Különösen Walter Scott-dalaimat kedvelték. Azon is csodálkoztak, hogy mennyire ájtatos vagyok, aki a Szent Szűz tiszteletére komponált himnuszomban ezt kifejezésre is juttattam. Úgy veszem észre, hogy ez itt mindenkit áhítatra hangol. Azt hiszem, hogy ez azért van így, mert én sohasem erőltetem magamra az ájtatosság ábrázatát, és ilyesféle himnuszokat vagy imákat csak akkor írok, ha az ájtatosság érzése hirtelen meglep. Ilyen esetben azonban a kellő és igaz áhítat jut kifejezésre.”⁷

Az 1825-ben született huszonekét dal sorában fontos helyet foglal el a Walter **Scott** „Tavi kisasszony” című verses eposzából megzenésített hét dal. Ebből az „Ellen harmadik dala” címet viselő dal vált legismertebbé, amely a keresztény liturgia Szűz Máriához szóló fohászának szavait veszi alapul:

„Ave Maria, gratia plena,
Dominus tecum,
benedicta tu in mulieribus,
et benedictus fructus ventris tui, Jesus.
Sancta Maria, mater Dei,
ora pro nobis peccatoribus
nunc et in hora mortis nostrae. Amen.”

„Üdvözlégy Mária, malasztal teljes,
az Úr van teveled
áldott vagy te az asszonyok között,
és áldott a Te méhednek gyümölcse,
Jézus.
Asszonyunk, Szűz Mária, Istennek szent
Anyja,
Imádkozzál érettünk, bűnösökért,
most és halálunk óráján. Úgy legyen.”

⁷ Fábíán László: Franz Schubert élete és krónikája (117. o.).

Scott versében az ellenségtől üldözött hősnő (Ellen) egy sziklán éjszakázva imádkozik a Szűzanyához. **Schubert** a fenyegető környezet bemutatása helyett a hárfaszerű szextolák fölötti dúsan díszített emelkedett, bensőséges ima hangvételét állítja a dal középpontjába. Régebben egyes kritikusok túl világiasnak találták a „hárfa”-kíséretet, ez azonban pontosan megfelel az eredeti költői szándéknak, hisz **Scott**nál is hárfakísérettel énekli Ellen a dalt.

Az „*Ave Maria*” szerkezetét tekintve három versszakos strófikus dal, melynek fordítása **Lányi Viktor** munkája nyomán a következő:

*Ave Maria! égi szűz im földi híved sóhajt Hozzád,
kit künja eget, bánat űz. Szent kegyel fordítsd erre orcád.
És küldd le rám az enyhe álmot, és el ne hagyj, míg jó a reggel
Ó szánjad sorsüldözte híved és hő fohását halljad meg. Ave Maria!*

*Ave Maria! szűzi lény te örködj rajtam majd az éjben,
mert akkor nyugton alszom én, a durva szírtet lágynak érzem.
És rózsairat száll a földre, ha nyájas szemed földerül.
Ó hallgass rám, ki összetörve itt búsan sírok egyedül. Ave Maria!*

*Ave Maria! tiszta szent! az áldást lelkem bízva várja,
ha rám az arcod fátyla leng, eltűnik az éj sok rémes árnya.
Én kész örömmel sírba térnék, ott szebb valóság vár reám.
Csak jó apámnak óvd meg életét, oly esdve kérlek szűz anyám. Ave Maria!*

A dalnak minden szoprán énekesnő repertoárján szerepelnie kell még akkor is, ha eléneklése technikai szempontból igazi próbatételnek bizonyul mindenki számára. A fő nehézséget a frázisok íveinek kitöltése jelenti azért, mert ezek megénekléséhez sok levegő szükséges, amit ráadásul meg is kell tartani és be is kell tudni osztani. Azt hiszem, mégis szívesen énekli minden énekesnő, hisz nem csak hallgatni élmény az „*Ave Mariá*”-t, hanem – saját tapasztalatból tudom – elénekelni is.

Schubert rendkívül nagy hatást gyakorolt zeneszerző kortársaira és a következő komponista nemzedékre egyaránt (**Schumann, Mendelssohn, Brahms, Fauré, Csajkovszkij, Smetana, Grieg, Ravel**). Legtöbbit nyilván a német dal fejlődése érdekében tett: az akkori primitív dalformát kitágította, belső tartalmát rendkívül magas szellemi színvonalra emelte. Tízennyolc évesen a két **Goethe**-dallal beírta nevét a halhatatlanok közé. Ettől kezdve állandó inspirációban, szakadatlan kompozíciós munkában „égette el magát”. Hallatlan koncentráció, rendkívüli összefogottság, céltudatosság, belső fűtöttség és nagy szorgalom jellemezte munkamódszerét, mely egy külsőleg teljesen szervezetlen élet keretében történt egy otthontalan, állás nélküli nyomorgó zeneszerző körülményeként. Művészetét Yehudi **Menuhin**

„*imádsággal nemesedett madárdal*”-nak nevezi. Fiatalon halt meg, mégis teljes, kiforrott, gazdag életművet hagyott ránk. Végakarata szerint 1828-ban **Beethoven** mellé temették el a következő sírfelirattal: „*A halál itt egy nagyon gazdag tehetséget, de még nagyobb reménységet temetett el.*”

Kácsor Zsolt

Az egeri rendszerváltás története (1988–1990)

Ebben a tanulmányban Eger társadalmi és politikai életének az 1988–1990-ben bekövetkezett fontosabb történéseiről, eseményeiről kívánok áttekintést adni, arról, hogy ebben a csaknem 60 ezres lakosú kisvárosban hogyan, milyen körülmények között zajlott a szocialista egypártrendszer leépítésének, és az új, demokratikus berendezkedés megalapozásának folyamata. Előjáróban rövid összeállítást készítettem a nyolcvanas évek Magyarországnak gazdasági és politikai helyzetéről, a rendszerváltás előzményeiről, amely országos képet ad a folyamatokról. Ezután a fontosabb egeri események következnek kronológiai rendszerben, amelyben kitérek a Magyar Szocialista Munkáspárt helyi szervezete által hozott intézkedések ismertetésére éppúgy, mint az akkor született (vagy újjászületett) politikai pártok, társadalmi szervezetek egeri csoportjai által szervezett rendezvények fölelevenítésére. A helyi események közé *dőlt betűvel szedve* beillesztettem a rendszerváltás szempontjából fontosabb belpolitikai események ismertetését is, hiszen ezáltal szemléletesebb képet kaphatunk arról, hogy Egerben milyen országos előzményei voltak egy-egy intézkedésnek, megmozdulásnak vagy tüntetésnek. A következő fejezetben a politikai pártok, társadalmi szervezetek egeri csoportjait mutatom be, rávilágítva a megalakulásuk körülményeire, céljaira, terveikre, s természetesen az eredményeikre is. Az első blokkban a parlamenti pártok helyi szervezeteiről lesz szó, a második blokkban pedig a kisebb szerveződésekről, azokról, amelyeknek nem sikerült helyhatósági, országgyűlési képviselőnek jutniuk. Ezután az országgyűlési és helyhatósági választások egeri eredményeinek bemutatása következik, majd a munka az első szabadon választott egeri önkormányzat első, legfontosabb intézkedéseinek ismertetésével zárul.

A rendszerváltás előzményei – Magyarország az 1980-as években

Amint a magyar szocialista rendszer bukását nem lehet egyetlen okra visszavezetni, úgy a magyarországi rendszerváltás bekövetkeztét sem tudjuk egyetlen dátumhoz vagy konkrét eseményhez kötni. A Kádárrendszer leépülése hosszú évekig tartott, és sok időbe telt az is, mire maga a rendszer ellenzéke – egy későbbi kifejezéssel élve az úgynevezett rendszerváltó elit – rádöbbsent: a nyolcvanas évek végén már egy átfogó, mindenre kiterjedő reformfolyamat sem menti meg a szovjet típusú berendezkedést az összeomlástól. Még a nyolcvanas évek második felében a legradikálisabban gondolkodók számára is szinte elérhetetlen, vagy legalábbis sok évtizedes

álomnak tűnt a piacgazdaságra való átállás, 1956 mártírjainak rehabilitálása, a Szovjetunió és a Varsói Szerződés megszűnése, a szovjet csapatok kivonása, a NATO-hoz való csatlakozás, illetve egy nyugati típusú népképviselési rendszer, parlamentáris demokrácia alapjainak megteremtése Magyarországon, vagyis mindaz, ami az 1990-es évekre kézzelfogható valósággá vált. A szocialista rendszer bukásának okai között első helyen említendő az a tény, hogy a magyar gazdaság az 1980-as évekre súlyos válságba került. Maga a struktúra, az évtizedek óta elavult gazdasági szerkezet volt az, amely csődöt mondott, hiszen a gazdaságot nem a szabad verseny kínálta piaci igények és lehetőségek, a kereslet–kínálat másutt egészséges egyensúlya tartották életben, hanem a külföldi hitelek. Az állampolgárok nagy többsége – mivel a szocialista rendszer vezetői ezt igyekeztek leplezni – nem tudott arról, hogy a nyolcvanas években kizárólag a kölcsönök révén működött a népgazdaság. De a nyolcvanas évek végére kialakultak azok az ellenzéki csoportok, amelyek a rendszerváltozás éharcosai és „lebonyolítói” lettek. Az akkori ellenzék ideológiailag természetesen már a nyolcvanas évek elején sem volt egységes.¹ Ami akkor közös volt minden, saját magát másképp gondolkodónak tartó értelmiségiben, az a szocialista rendszerrel való egyértelmű szembenállás megfogalmazása és a rendszer elutasításának kinyilvánítása volt. Az ellenzéken belül két nagyobb csoportot lehetett megkülönböztetni: az úgynevezett urbánusokat és a népieket. A liberális szellemiségű urbánusoknál az általános emberi és személyi szabadságjogok biztosítása állott középpontban, míg a falusi, paraszti gyökerű ellenzékiek a népi mozgalom talaján álltak, és a magyarság sorskérdéseit – a nemzeti egység, a határokon túli magyar kisebbségek ügyét – tartották leginkább szem előtt. A különböző ellenzéki csoportok illegális, szamizdat kiadványok köré csoportosultak. Az egyik legismertebb szamizdat az 1981-ben indult liberális Beszélő volt. A népi ellenzékiek a legálisan megjelenő folyóiratokban jelentették meg a rendszert bíráló írásaikat, így a Tiszatájban, a Forrásban, vagy a Mozgó Világban. Mivel ez a dolgozat az egeri rendszerváltás eseményeiről kíván képet adni, ezen a ponton adódik a kérdés: a főntebb felsorolt ellenzéki csoportokkal, szervezetekkel és szamizdat folyóiratokkal volt-e élő kapcsolata egeri ellenzéki csoportoknak, személyeknek? Erre a kérdésre azért körülményes választ adni, mert 1988–89-ig Egerben nem beszélhetünk jó körülhatárolható ellenzéki csoportosulásokról. Azok a helyi közéleti szereplők, akik az évtized végén a nyilvánosság előtt is ismertséget szerezve a helyi pártok, társadalmi szervezetek élére álltak, tudomásom szerint nem számítottak ellenzékinek a szónak abban az értelmében, ahogyan azt például a Beszélő köré

---

¹ Erről bővebben lásd: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

tömörült budapesti – szilenciumra ítélt, évekig munkanélküli – ellenzékiekkel kapcsolatban használjuk. Egerben a másként gondolkodók nem tartottak nagyobb létszámú csoportos összejöveteleket kifejezetten azzal a szándékkal, hogy ott rendszerkritikai előadásokat hallgathassanak meg, s eszmét cserélhessenek a szocialista társadalom problémáiról. Az 1956-os forradalom nevezetes évfordulóin nem vonultak csoportosan az utcára, mint tették azt Budapesten a nyolcvanas évek elején a Petőfi szobornál a fővárosi ellenzékiek. A szamizdat kiadványok mindenestre eljutottak Egerbe, sőt még az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola marxista-leninista tanszékén is akadtak olyan oktatók, akik a Beszélő rendszeres olvasói voltak.² A Budapesten szerkesztett szamizdat folyóiratnak egyébként volt egri szerzője is, a nyolcvanas években ügyészként, majd ügyvédként dolgozó dr. Magyar Elemér személyében, aki 1988 elejétől rendszeres kapcsolatot tartott fenn a fővárosi ellenzék egyes tagjaival, közülük is elsősorban Kőszeg Ferencsel. Miután a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé váltak a titkosszolgálatok adatbázisai, a dokumentumokat átvizsgálva kiderült: a titkosszolgálat lehallgatta azokat a telefonbeszélgetéseket, amelyeket Magyar Elemér folytatott Kőszeg Ferencsel.³ Magyar Elemér alapító tagja lett a Szabad Demokraták Szövetsége egri csoportjának, később azonban fokozatosan kiszorult a helyi közéletből, és a pártból is kilépett.

Az egri polgárok számon tartották azokat az ismertebb személyeket, akikről a kisvárosban mindenki tudta, hogy nem azonosulnak a szocialista eszmékkel, s ezért egzisztenciális hátrányban is részesültek. Közülük említést érdemel dr. Korompai János, a szociáldemokrata párt egri szervezetének létrehozója, akiről később még bővebben szó lesz. Ugyancsak sokan ismerték Kapor Elemér újságíró, költőt, aki az 1956-os forradalom egri eseményeiben való részvétel miatt évekig segédmunkásként dolgozott, s nem publikálhatott.⁴ A költő a rendszerváltás során közéleti szereplést nem vállalt. Megemlíthető Mészáros György romológus, szerkesztő is, akit ugyancsak 1956-os szereplése miatt ítélték szilenciumra. Mészáros György részt vett az 1989-ben indult Egri Újság szerkesztésében, majd 1990-ben tagja lett az első szabadon választott egri közgyűlésnek, ahol a kulturális bizottságot vezette korán bekövetkezett haláláig.

Mint említettem, a rendszerváltozás kezdetét, végét nem lehet egyetlen dátumhoz kötni. Ha a folyamat jogi jellegét tekintjük elsődlegesnek, akkor a rendszerváltás az 1990-ben módosított, új (1949-es) alkotmány kihirdetésével fejeződött be, ha a politikai oldalról közelítünk, akkor az 1990-es parla-

---

² Sike Sándor újságíró – az említett tanszék volt oktatójának – szóbeli közlése.

³ Magyar Elemér ügyvéd szóbeli közlése, illetve a Történelmi Hivatal dokumentumai alapján.

⁴ Kapor Elemér költő, újságíró (1906–2000.) Verseit Apor Elemér néven jegyezte. A kilencvenes években Eger díszpolgára lett.

menti és helyhatósági választások jelentenek cezúrát, de ha az államforma megváltozását fogadjuk el határköként, akkor a köztársaság kikiáltásának 1989-es dátuma jelzi az átalakulás folyamatának végét. Ugyancsak nehéz volna konkrét dátummal megjelölni azt is, hogy mikor kezdődött meg az a folyamat, amely az új típusú parlamenti demokrácia megteremtése szempontjából már visszafordíthatatlannak bizonyult. A fontosabb dátumok közül említést érdemel az 1988. május 20–22. között összehívott rendkívüli pártértekezlet, amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt küldöttei úgy döntöttek, hogy leváltják Kádár Jánost első titkári, főtítkári posztjáról. Kádárt akkor a párt elnökévé nevezték ki, valódi, tényleges hatalom nélkül. A vezető testületeket szinte teljes mértékben átalakították: a 13 tagú Politikai Bizottságból 3 tagot választottak újjá, míg a Központi Bizottság Grósz Károlyt választotta meg főtitkárrá Kádár helyére. A Kádár-korszak ezzel véget ért.

Az egri rendszerváltás kronológiája 1988. március 15-től 1990. október 26-ig

(Dőlt betűvel szedve a fontosabb belpolitikai események ismertetése)

1988. március 15.: *Ellenzéki tüntetés az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulóján. A résztvevők száma megközelítőleg 15 ezer.*

1988. március 30.: *Megalakul a Fiatal Demokraták Szövetsége.*

1988. május 1.: *Megalakul a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Szabad Demokraták Szövetsége elődje.*

1988. május 20–22.: *Az MSZMP országos pártértekezlete, amelyen leváltják Kádár Jánost, s főtitkárrá választják Grósz Károlyt.*

1988. június 17.: „A rendőrség közleménye: Csütörtökön, a délutáni órákban, az 1956-os októberi események idején aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyek egy csoportja és mások a rendőri szervek előzetes figyelmeztetése ellenére a belvárosban gyülekeztek. Rendszerellenes jelszavakkal megpróbálták az általuk mozgósított mintegy 350-400 fős tömeget befolyásuk alá vonni. A rendőrség a közrend fenntartása érdekében megtette a szükséges intézkedéseket. Ennek során előállították Rácz Sándor, Demszky Gábor, Hodosán Róza, Nagy Jenő és Égető Péter budapesti lakosokat.”⁵

1988. október 7.: *A Parlament sajtóirodájának vezetője petíciót vett át a Fidesz ideiglenes választmányától az Országgyűlés elnökéhez címezve. Ebben kérték, hogy március 15-ét pirosbetűs nappá, október 6-át pedig gyász-nappá és iskolai szünetté nyilvánítsák.*

1988. szeptember 23.: Az egri városi pártbizottság Németh László első titkár vezetésével úgy dönt, hogy pártértekezletet hívnak össze.

---

⁵ Heves Megyei Népjátság, XXXIX. évf. 144. szám

1988. november 12.: Lezajlik a városi pártértekezlet, a mottója: Összefogással, cselekvéssel a megújulásért. Új összetételű pártbizottságot választanak, de a vezetés nem változik.

1988. november 13.: *Megalakul a Szabad Demokraták Szövetsége.*

1988. december 30.: A Heves Megyei Népújságban Barta Alajos megyei első titkár így nyilatkozik: A megye lakosságának döntő többsége a szocializmusban látja a kibontakozás útját, újabb, demokratikusabb szocializmust, és nem más rendszert akar.⁶

1989. január 21.: Az MSZMP megyei értekezletén új vezetés váltja föl a régit: első titkár Kiss Sándor lesz, titkárok: Vasas Joachim⁷ és Juhász Lajos.

1989. január 28.: *Pozsgay Imre rádiónyilatkozata 1956 átértékeléséről, mely szerint nem ellenforradalom, hanem népfelkelés történt.*

1989. március 22.: *Az Országgyűlés megalkotja a sztrájtörvényt. Ezzel alapvető munkavállalói joggá válik a munkabeszüntetés.*

1989. március 30.: Az MSZMP városi bizottságának képviselői találkoznak a Magyar Demokrata Fórum képviselőivel. Az MSZMP részéről megjelent: Németh László városi első titkár, Barna Zoltán és Kovács Attila, a megyei apparátus tagjai, valamint dr. Gábor László vb-tag. Az MDF-et dr. Farkas Gabriella⁸, Kovács Endre, Sándor András, Szabó Pál és Szarvas Béla⁹ képviselte.

1989. április 1.: *A hozzátartozók azonosítják Nagy Imre, Maléter Pál és más kivégzettek földi maradványait a Rákoskeresztúri temető 301-es parcellájában. A Történelmi Igazságtétel Bizottság vezetésével megkezdődnek az újratemetés előkészületei.*

1989. április. 13.: Az MDF egri csoportjának taggyűlése, amelyen kimondták a szervezetté alakulást, elfogadták az alapszabályt, az MDF országos programját, és vezetőséget választottak. Az egri szervezet kollektív vezetősége elnökség, amely öt tagból, valamint a munkacsoportok vezető titkárából áll. Az elnökség tagjai: dr. Farkas Gabriella, dr. Kamrás István, Sándor András, Szabó Pál, Szarvas Béla. A munkacsoportok vezető titkára dr. Török László. Az elnökség tagjai havonta, rotációban gyakorolják az elnöki tiszteletet.

1989. április. 17.: Pozsgay Imre államminiszter látogatása Egerben, az Egri Dohánygyárban az ő részvételével megalakul a városi MSZMP-

---

⁶ Uo. XXXIX. évf. XII. 30.

⁷ Vasas Joachim az MSZMP KB területi titkára, az MSZMP Heves Megyei Oktatási Igazgatóságának vezetője, a kilencvenes években a Munkáspárt jelöltje a parlamenti és helyhatósági választásokon. 1998-tól egri önkormányzati képviselő.

⁸ Farkas Gabriella 1990–1998 között a Magyar Demokrata Fórum parlamenti képviselője. 1987-ben részt vett a lakitelki találkozón, az MDF-be 1989-ben lépett be, 1990-ben a párt országos alelnöke lett.

⁹ Szarvas Béla 1990–94 között az MDF egri parlamenti képviselője, 1989-től az MDF egri elnöke volt.

reformkör. A reformkör megalakításáról az egri pártbizottság döntött. A reformkör szervezője dr. Gábor László vb-tag, a Heves Megyei Népújság újságírója, és Pálffy István, az MSZMP városi titkára volt. A kezdeményezés célja, hogy az MSZMP 1988. májusi értekezletének jelszavaihoz – fordulat, reform, megújulás – kapcsolódva új, aktív politikai fórumot teremtsen. Mit akar az egri Reformkör? című közleményükben kifejtik: „olyan változások történtek társadalmi és politikai életünkben, amelyek megkövetelik, hogy a legfőbb kérdésekkel vitában ismerkedhessen meg a párttagság, illetve alkotó módon adaptálja a haladó országos törekvéseket, vagy a helyi sajátosságoknak megfelelő elvi és cselekvési programot dolgozzon ki. Ennek érdekében a kör eszmecseréjére meghívjuk a magyar reform jelentősebb egyéniségeit, mind a központi, mind a vidéki politikai élet jeles képviselőit. (...) Munkánk során szembe kívánunk nézni a magyar társadalom alapvető kérdéseivel, illetve azok helyi vetületeivel. Újra kívánjuk értelmezni a központ és a vidék kapcsolatát, kialakítva azt a helyi szellemi közeget, amely aktívan részt vesz a városi és város környéki problémák leoptimalisabb megoldásának keresésében. Olyan kérdésköröket tűzünk napirendre, amelyek közérdeklődésre tarthatnak számot: a politikai intézményrendszer reformja, a gazdaság és a politikai kölcsönhatása, a neosztálinizmus problémái, az alkotmányozás jelentősége, külpolitikánk útja stb. Helyt adunk a menet közben felvetődő problémáknak, amennyiben a kialakuló állandó tagság kívánja, más napirendeket is megvitatunk. Meggyőződésünk, hogy saját eszközeinkkel sokat tehetünk a helyi, sőt az országos reformtörekvések továbbviteléért. Az elmúlt évtizedek megújulási szándékait sok esetben éppen az hiúsította meg, hogy nem váltak elég mély hajtóerővé a magyar társadalomban. Mindvégig megmaradt bennük a felülről kezdeményezett és irányított jelleg, pedig céljuk nemegyszer az önállóság és a demokratizálódás volt. Véleményünk szerint a mostani változások éppen ebben különbözhetnek minden megelőzőtől, mert a helyi kezdeményezés és a helyi cselekvés alakíthatja visszafordíthatatlanná. Nézetünk szerint a tavaly májusban megrendezett országos pártértekezlet szelleme Heves megye és Eger területén még nem hat olyan mértékben, mint az szükséges volna. Lassúak és tétovázók a szervezeti és intézményi változások, s ennek az objektív körülményeken túl szubjektív, tudati okai is vannak. Ebben az időszakban, amikor országszerte, így körzetünkben is felgyorsultak a politikai változások, s várhatóan még nagyobb ütemben folytatódnak, minden késlekedést veszélyesnek ítélnék. Azt sem tartjuk elfogadhatónak, hogy belső meggyőződés nélkül, pusztán a pártfegyelem alapján kövessék az alapszervezetek, illetve az egyes párttagok a központban megfogalmazott reformtörekvéseket. Ezek alapján határoztunk e forma mellett, amely az előadásokon, vitákon túl arra is alkalmas, hogy állást foglaljon azokban a kérdésekben, melyekről véleményét kíván nyilvánítani. Ezek az

álláspontok nem konkrét testületi határozatok, hanem elvi-politikai nézetek, amelyek érzelmi és gondolati úton, érvelésükkel kívánnak hatni. A kör foglalkozásai nyitottak; párttagokat, illetve pártonkívülieket is várunk rájuk. Elsősorban a szellemileg igényes, gondolkodó, folyamatosan tájékozódó tagok részvételére számítunk. A megyei és a városi párt életében nem a szét-húzás, de az újabb kohézió megeremtése a szándékunk, ezért hívjuk és várjuk a különböző álláspontok képviselőit.”¹⁰ Az egri reformkör alakuló ülésén – amelyen Németh László, az MSZMP Eger Városi Bizottságának első titkára elnökölt – Pozsgay Imre, a Politikai Bizottság tagja, államminiszter tartott előadást. Pozsgay Imre kifejtette: „az ország többsége tudja, reform nélkül nincsen magyar újjászületés sem hazánkban, sem Kelet-Európában. A megújulás elkerülhetetlen. Azok a rendszerek, amelyek a szocializmus építésének programjával indultak, napjainkra kifutottak, elveszítették összes lehetőségeiket, belső rugóikat, mozgatóerőiket. Az a térség, ahol ez a vállalkozás elkezdődött, a világ talán legnagyobb válságövezetévé vált. (...) Jelenlegi feladatunk, hogy a történelemben először megkíséreljük átalakítani a sztálinista szerkezetet, mégpedig az uralkodó párt vezetésével. A diktatúrából demokráciát kell teremteni. (...) A reformkörökről elmondta, hogy tükrözik a párt tagságának nyugtalanságát. Viszont kifejtette, hogy ő személy szerint nem látja szükségesnek a pártszakadást, a fennálló ellentmondásokat a párton belül is meg lehet oldani.”¹¹

1989. április 12.: A Ho Si Minh Tanárképző Főiskola oktatóinak egy csoportja megalakítja az MSZMP főiskolai reformkörét. Leszögezik: „(...) Ahhoz, hogy a többpártrendszer keretei között az MSZMP eséllyel vegyen részt a politikai életben, feltétlenül szükség van eszmei és szervezeti megújulásra. Elegünk van a reformretorikából! Itt az ideje egy markáns reformirányzat megjelenésének. (...) Elégedetlenek vagyunk azzal, hogy az országos méretekben megindult változások késve vagy egyáltalán nem érezhetőek megnyünk, városunk és emiatt intézményünk pártbizottságának működésében sem. Feltétlenül tisztázandónak tartjuk, hogy az ország és a felsőoktatás jelenlegi helyzetéért kiket terhel felelősség. Elutasítjuk azt a párton belül is fellelhető magatartást, amely az egyéni felelősséget nem vállalva a kollektív felelősségbe menekül, és a döntésekből kirekesztett párttagokra zúdítja a következmények politikai, erkölcsi terheit. Elhatároljuk magunkat a történelmi tényeket a politikai változások igazolására felhasználó szemlélettel, amely lehetetlenné tette közelmúltunk megismerését, az 1956-os népfelkelés nemzeti tragédiába torkolló eseménysorozatában részt vevő szereplők felelősségteljes megítélését. A reformkör tagjai fontosnak tartják, hogy ne csak

---

¹⁰ Heves Megyei Népújság, 1989. április 15.

¹¹ Heves Megyei Népújság, 1989. április 18.

akkor és arról mondják el véleményüket, amikor és amiről kikérik azt, hanem amikor azt szükségesnek ítélik. A nyilvánosság előtt kívánjuk hallatni hangunkat országos, helyi és intézményi ügyekben is. Segíteni akarjuk a párton belüli véleménykülönbségeket, platformok kinyilvánítását és azok békés, erőszakmentes megvitatását. (...) Aláírók: Hacsai Lajos, dr. Hauser Zoltán, Horváth Ágnes, dr. Kiripolszky Mária, dr. Kis-Tóth Lajos, dr. Kohajda József, dr. Koncsos Ferenc, dr. Kovács Ernő, dr. Loboczky János, Lőrinczné Thiel Katalin, Milinki Éva, Rácz József, Suba István, Szabóné dr. Stefán Edit, Szilvási László, dr. Töröcsik Miklós. Ügyvivők: Hacsai Lajos, Hauser Zoltán, Rácz József, Szilvási László és Töröcsik Miklós.¹²

1989. április 17.: A különböző alternatív szervezetek, a Fidesz, az MDF, a Szociáldemokrata Párt és az SZDSZ egri csoportjai megalakítják az egri független politikai kerekasztalt. Az állandó konzultatív testület állást kíván foglalni a legfontosabb társadalmi kérdésekben. A megalakuláshoz segítséget nyújtott a Hazafias Népfront Eger Városi Bizottsága is.

1989. április 20.: Bemutatkozó nagygyűlést és programismertetőt tart a Technika Házában az SZDSZ. Vendég: Kőszeg Ferenc és ifj. Rajk László.

1989. április 20.: Az MSZMP Eger Városi Bizottságának állásfoglalása a párt munkájával összefüggő időszerű kérdésekben.

1. Az MSZMP Városi Bizottsága támogatja a gazdasági, társadalmi, politikai reformfolyamatok megvalósítását, egyetért a Központi Bizottság által elfogadott rövid távú programmal. A testület azon dolgozik, hogy gyökeres változás következzen be munkastílusában és politikai eszközök alkalmazásával elősegíti a demokratikus szocialista társadalom építését és helyi politikai programot dolgoz ki. (...) A feladatok végrehajtásában, a kibontakozást segítő tevékenységben kész együttműködni az alkotmányt elfogadó szerveződésekkel. Folytatja megkezdett tárgyalásait az MDF és az SZDP helyi csoportjának képviselőivel.

2. Munkájában csökkenti, megszünteti a hatalmi helyzetből folytatott tevékenységet. Befolyását politikai eszközökkel érvényesíti. Ennek érdekében a) radikálisan megváltoztatja a régi módon érvényesülő hatáskörgyakorlást, megszünteti a jelenleg érvényben lévő hatásköri listát. A városi pártbizottság személyi kérdésekben döntési jogkört saját tisztségviselői és az apparátus vonatkozásában tart fenn. (...)

3. A többpártrendszer kialakulásával módosulnak a politikai munka színterei is. Felkészülünk arra a körülményre, hogy a lakóterületi politizálás az eddiginél nagyobb jelentőségű lesz. (...) Fel kell készülni az új típusú választási munkára, reális helyzetképet alkotva területünk politikai állapotáról, a jelenlegi képviselők, tanácsstagok munkájáról, a kitűzhető feladatokról. (...)

---

¹² Heves Megyei Népújság 1989. április 24.

4. Realitásként kell számba venni, hogy a szektorsemleges, piacorientált gazdaság kialakulásával a munkahelyi politizálás jellege megváltozik. A változást a szervezeti kereteknek is követniük kell. A párt munkahelyi szervezetei jelenlétének megszüntetését rövid távon nem tartjuk indokoltnak. A többpártrendszer kialakulását követő új politikai szituáció azonban hozhat olyan eredményt, hogy adott munkahelyeken nem lesznek pártszervezetek, itt a politikai jelenlétet az egyes kommunisták, vagy kommunista csoportok tevékenységén keresztül kell biztosítani. (...) A városi pártbizottság függetlenített titkárai számának és a városi apparátus létszámának további csökkentését a párt működési rendjének korszerűsítésével – a jelenleg még meglévő „ügyintézői” kötelezettségek megszüntetésével – együtt reálisnak tartjuk és folytatni kívánjuk. (...)

5. A városi pártbizottság a párt kezelésében lévő intézmény, épület, szolgáltatáshálózat jobb, racionálisabb kihasználását, hasznosítását szorgalmazza. Kezdeményezi az oktatási igazgatóság épülete és más hasznosítását (pl. átadását a tanárképzés céljaira). (...) Az alsóbb pártszervezetek önállóságának növelésével megítélésünk szerint radikálisan csökkenthető a megyei pártbizottság irányító szerepe. Ezzel együtt lehetővé válik az apparátus létszámának és a jelenleg rendelkezésre álló infrastruktúrának (gépkocsipark, irodahelyiség stb.) csökkentése, vagy más célú hasznosítása is. (...)¹³

1989. április 22.: *Feloszlik a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ).*

1989. április. 27.: A tanácsülés saját kezdeményezésére nyugállományba vonulása miatt fölmentette tanácselnöki tisztségéből dr. Varjú Vilmost.

1989. április 27.: A KISZ Eger Városi Bizottsága nyilatkozata:

Üdvözljük Eger politikai életében az elmúlt hetek, napok során tapasztalt biztató változásokat. A fiatalság kedvezően fogadja, hogy mind az MSZMP-n belül, mind kívül tagoltabb politikai viszonyok érzékelhetők. Különösen nagy visszhangot keltett az Egri Reformkör zászlóbontásakor elhangzott Pozsgay Imre-beszéd, amely hiteles módon tárta elénk a radikális reform, az alapvető modellváltás szükségességét. Ehhez szervesen kapcsolódott véleményünk szerint az MSZMP Eger Városi Bizottságának állásfoglalása. Meggyőződésünk, hogy az eddigi, a nép bizalma által meg nem erősített hatalmi helyzetből kellő önmérséklettel lép vissza ez a testület. (...) Egyetértünk az egri tanárképző főiskola MSZMP reformkörének nyilatkozatával is, amely élesen veti fel a társadalom, ezen belül a felsőoktatás válságáért viselt felelősség kérdését. Elfogadjuk az MDF egri szervezetének 12 pontos programját is, amelyet a város érdekében fogalmazzak meg. Rokonszenvvel figyeljük a Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének biztató törekvéseit. Ezek alapján véleményünk szerint megalakítható a

---

¹³ Uo. 1989. április 25.

nagy múltú, nagy szellemi értékekkel rendelkező városban az a reformcentrum, amely az együttműködés erejével segít a válsághelyzet áthidalásában, és egy új, demokratikus helyi politikát hoz létre. Ennek érdekében szükségesnek látjuk, hogy az MSZMP reformerői és az új szervezetek nyílt és együttműködésre kész gondolkodói a településért érzett felelősségtől áthatva közösen alakítsák ki Eger politikai és társadalmi programját. Az ifjúság érdeke az, hogy elhúzódó válság és az egymással versenyző, hangzatos pártprogramok helyett reális jövőképet, biztos megélhetést, ha sok munkával is, de belátható időn belül megszerezhető lakást kapjon. Azokkal a pártokkal vagy más szerveződésekkel vállalunk szövetséget, amelyekkel együtt az ifjúság ezen céljait közösen elérhetjük.

A városi KISZ-bizottságban még 1988 decemberében is 21 ember dolgozott, 1989 májusára a létszám három főre apadt, közülük egy függetlenített munkatárs, egy titkárnő és egy gazdasági ügyintéző. A DEMISZ-kongresszus után Barta Imre – a korábbi városi első titkár – társadalmi elnökként, Bóta Mária alelnökként és Honfi Gábor társadalmi alelnökként dolgozott tovább. 1988-ban 40 KISZ-bizottság 83 alapszervezete működött a városban, 1989. március 31-ig pedig 66 szervezet 3700 taggal jelezte, hogy a DEMISZ-ben folytatja tovább.¹⁴

1989. április 28.: Az egri Vörös Csillag Filmszínház videómóziójában levetítik a Kizárt a párt című filmet, amely Bihari Mihály, Bíró Zoltán, Lengyel László és Király Zoltán ügyét dolgozta föl.

1989. április 28.: Megjelenik az Egri Újság első száma. A kétheti, majd később hetente megjelenő lap főszerkesztője Hekeli Sándor. A lap – amelynek több állandó munkatársa bejut az első szabadon választott országgyűlésbe és a helyi közgyűlésbe – az egri rendszerváltozás eseményeinek egyik legfontosabb krónikásává válik.

1989. április 29.: Az egri MDF fórumot hirdetett az APEH-székházról. (Korábban a nyilvánosság kizárásával hoztak döntést egy új APEH-székház 100 millió forintos felépítéséről.)

1989. május 2.: Heti Hírnök címmel új hetilap indul Egerben, a három megyében – Hevesben, Borsodban és Szabolcsban – megjelenő lapot a Rádium Hungaricus Részvénytársaság adja ki. Az egri szerkesztőség vezetője Homa János¹⁵, főmunkatárs Kis Szabó Ervin.

1989. május 4.: Az új Városi Népfrentbizottság az egri városházán megválasztotta a tisztségviselőket, és az elnökség 11 tagjából 10-et. Az elnök Molnár István lett, aki éveikig látta el a népfrent titkári tiszteket. Az „egri jelö-

---

¹⁴ Uo. 1989. április. 27.

¹⁵ Homa János újságíró 1998-tól a Fidesz egri egyéni, majd 2002-től listás parlamenti képviselője. A 2002-es országgyűlési választáson Nagy Imre szocialista polgármestertől szenvedett vereséget.

lőbizottságban helyet foglalt az egeri Szociáldemokrata Párt képviselője, a vitában a rokonszenv és a gondokban való osztozás hangján szólt az MDF és az SZDSZ szónoka, az alelnökök egyike MDF-tag”.¹⁶

1989. május 4.: Megszületik a Független Politikai Kerekasztal alapító okirata:

A Független Politikai Kerekasztal (továbbiakban FPK) célja:

1. Az Egerben működő független, ellenzéki társadalmi, politikai csoportok, pártok érdekegyeztető fóruma.

1.1. Az FPK alapítói: Fialat Demokraták Szövetsége Egeri Csoportja, Magyar Demokrata Fórum Egeri Szervezete, Magyarországi Szociáldemokrata Párt Egeri Szervezete, Szabad Demokraták Szövetsége Egeri Csoportja.

1.2. FPK állásfoglalás, nyilatkozat:

– Csak minden alapító szervezet egyetértésével tehető.

1.3. FPK nevében nyilatkozattételre jogosult:

– A soros elnök (csak az FPK egyhangú meghatalmazásával)

– FPK bizottság együttesen (szervezetenként egy-egy képviselő alkotja)

2. Az FPK működése:

– Az FPK üléseit kéthetenként tartja.

– Soron kívüli ülést bármely tagszervezet kezdeményezhet a soros elnöknel.

2.1. Az FPK megbeszélésén részt vehet:

– Az FPK megbeszélésein minden tagszervezet képviselteti magát, maximum 3 fővel.

– A tagszervezetek nevében azok a személyek jogosultak nyilatkozni, akiknek neveit a saját szervezetük vezetősége előre bejelentette.

– A kerekasztal tagszervezeteinek bármely tagja megfigyelőként.

3. Elnök:

– Személye kéthetenként változik.

– E tisztség betöltésében a tagszervezetek abc-sorrendben követik egymást.

3.1. Elnök feladata:

– A soros ülése megszervezése, levezetése.

– Bármely tagszervezet kérésére rendkívüli értekezletet kell összehívnia.

– A két ülés közötti időben képviseli a kerekasztalt, valamint az időközben történekről beszámol a soron következő ülésen.

4. Tárgyalás a jelenlegi hatalom képviselőivel:

– A tagszervezetek közös döntés alapján együttesen tárgyalnak a jelenlegi hatalom bármely szervével vagy képviselőjével.

---

¹⁶ Részlet az Egeri Újság 1989. májusi számának tudósításából.

- Az egyes tagszervezeteknek az önálló kapcsolattartáshoz is joga van. Ekkor azonban – lehetőség szerint – ezt a szándékát előzetesen be kell jelenteni az FPK többi tagszervezetének, és az FPK valamennyi tagszervezetét érintő kérdésekről a tárgyalások után bejelentési kötelezettsége van.

1989. május 6.: A KISZ EVB felsőtárkányi küldöttértekezletén döntöttek a DEMISZ Városi Szövetségének megalakulásáról. A 80 alapszervezethez 60 csatlakozott az új szervezethez. Barta Imre vitaindítójában közölte: az ifjúságnak nem a politika elviselőjének, hanem cselekvő résztvevőjének kell lennie.

1989. május 10.: Az egri szociáldemokraták felhívással fordulnak az ország valamennyi szociáldemokrata szervezetéhez és az országos vezetőséghez. A felhívásban elvtelen torzsalkodásnak minősítik a fővárosi frakcióharcokat, s hatpontos javaslatot tesznek a helyzet megoldására.

1989. május 11.: Az MSZDP egri szervezetének állásfoglalása Grósz Károly MSZMP-főtítkárral Veszprémben április 26-án, a Szociáldemokrata Pártnak följánlott egyoldalú segítségével kapcsolatban.¹⁷ 1. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt Egri Szervezetének álláspontja szerint az MSZDP nem tart igényt egyoldalú előnyökre az MSZMP részéről a többi párttal szemben. Ezzel szemben követeli jogtalanul elvett vagyona legalább egy részének visszaszolgáltatását. 2. A szociáldemokraták nem kívánnak előzetes koalícióra lépni az MSZMP-vel. 3. A pártok közötti esélyegyenlőség érdekében követeljük az alábbi elkerülhetetlen döntések mielőbbi meghozatalát: a régi rendszer szervezeteinek vagyonát zárolni, felmérni a pártok alapvető működési feltételeinek megteremtése érdekében. Indokunk az, hogy az MSZMP a maga által kreált törvények alapján az államtól 100 forintért vette, vehette székházait. 4. Meg kell adni a teljes sajtónyilvánosságot a demokratikus szervezeteknek. Ennek érdekében a sajtó irányítását helyezték pártközi bizottságok irányítása alá. 5. A régi rendszer szervezeteinek állami támogatását mielőbb újra kell osztani, mert a pártok így tudnák biztosítani a működés és a választási kampány során felmerülő költségeket. A pártok közötti esélyegyenlőségről csak követeléseink teljesítése után lehet beszélni, a közmegegyezést ezek teljesítése nélkül nem tudjuk elképzelni.

1989. május 12.: Az SZDSZ egri csoportjának taggyűlésén elfogadják az egri szervezet rövid távú programját.

1989. május 13.: Létrejön az MDF Heves Megyei Szervezeteinek Egyeztető Tanácsa. Feladata, hogy rendszeres alkalmat teremtsen a megye MDF-szervezeteinek a találkozásra, egymás kölcsönös tájékoztatására.

---

¹⁷ Népújság, XL. évf. 109. szám.

1989. május: Az Egri Újság májusi száma Sortüz a Fő utcán címmel közöl írást az 1956. december 12-i, halálos áldozatokat követelő egri sortűzről.

1989. május: Megalakul az Egri Szociális Unió (ESZU). Programja szerint nyilvánosan működik, az egri polgárok és közösségek érdekeit kívánja összehangolni és képviselni.

1989. május.: *Az MDF országos elnöksége úgy határoz, hogy a mozgalom párttá alakul.* Emiatt lemond tisztségéről Sándor András író, újságíró, az MDF egri szervezetének elnökségi tagja, elhatározása szerint ugyanis semmiféle pártban nem kíván vezető tevékenységet folytatni.

1989. május 22.: Horn Gyula külügyminiszter előadása az egri dohánygyárban az MSZMP városi bizottsága és az Egri Reformkör szervezésében a reformtörekvések céljáról, lényegéről.

1989. május 27.: A megye ifjúsági szervezeteinek küldöttei Felsőtárkányban tanácskoznak, ahol kimondják a 32 éves múltra visszatekintő KISZ Heves megyei megszűnését, s megalakítják a Heves Megyei Ifjúsági Szervezetek (Hemisz) megszűnését. A KISZ utolsó megyei első titkára Sós Tamás¹⁸ volt.

1989. június 13.: Megkezdődnek a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai az MSZMP-vel a hatalom megosztásáról és a békés átmenetről.

1989. június 16.: Nagy Imre és mártírtársai újratemetése.

1989. június 16.: Az MDF kezdeményezésére a Csíky Sándor és a Széchenyi utca sarkán megemlékezést rendeznek az '56-os sortüz áldozatainak emlékére, a résztvevők száma mintegy 150. A Fidesz ülőstrájkot rendez a megyei pártbizottság lépcsőin, tiltakozva a pártvagyon kiárusítása ellen, s követelve a párt kivonulását a munkahelyekről.

1989. június 29.: Az MSZMP Heves megyei bizottsága és az egri tanárképző főiskola képviselői, Kiss Sándor első titkár és Szűcs László főigazgató megállapodást ír alá, melynek értelmében az MSZMP Egészségház utcai oktatási épületének egy részét a főiskola átveszi. Hosszú huzavona után a városi tanács 1990 márciusában úgy dönt, hogy a főiskola 1990. április 1-től az épület egészét használhatja. Ugyanakkor a megyei pártbizottság bizalmat szavaz dr. Vasas Joachim ideológiai titkárnak, és elvetette a reformkörösök kezdeményezését a pártvagyon elszámolásáról, és a többpártrendszerre való áttérésről. Az MDF követelte Barta Alajos országgyűlési képviselő lemondását, mondván, hogy az ő első titkársága idején Hevest a legkonzervatívabb megyeként tartották számon.

1989. július 6.: *Meghal Kádár János.*

1989. július: A pártok és alternatív mozgalmak egri szervezetei székházat kapnak a Széchenyi utca 18. szám alatt, a volt KISZ-bizottság épületében. A

---

¹⁸ Sós Tamás 1998-ban a Heves megyei közgyűlés elnöke lett MSZP-színekben.

székházat a Heves Megyei Ifjúsági Szövetség, a HEMISZ örökölte, amely szerződést kötött az MDF, az SZDSZ, a Szociáldemokrata Párt és a Fidesz helyi szervezeteivel. Ennek értelmében a szervezetek egy-egy helyiséget kapnak az épületben.

1989. szeptember 1.: „Az egri Ellenzéki Kerekasztal felhívása a társadalmi szervezetekhez, intézményekhez, Eger város és Heves megye lakóihoz az ún. pártvagyon felmérése, igazságos megosztása és közérdekű használata érdekében. Az egri Ellenzéki Kerekasztal tagszervezetei aggódva látják, hogy az általános politikai kibontakozást nagymértékben gátolja, hogy az MSZMP nem hajlandó érdemi tárgyalásokra az elmúlt négy évtized alatt felhalmozott többmilliárdos »pártvagyon« megosztásáról, illetve közérdekű hasznosításáról. A közvélemény azt sem tudja, hogy miből áll, s milyen értékű ez a vagyon! Annak érdekében, hogy Egerben és Heves megyében ebben a fontos kérdésben hatékony intézkedést kezdeményezhessünk, felhívással fordulunk a társadalmi szervezetekhez, intézményekhez, a város és a megye minden lakójához, hogy személyes tapasztalataik alapján adjanak tájékoztatást az MSZMP és társult szervezeteinek vagyonára vonatkozó ismereteikről, és tegyenek javaslatot a »pártvagyon« egyes részeinek közhasznú felhasználására. (Gondolunk pl. körzeti pártházakra, vadásztanyákra, üdülőkire stb.) Az egri Ellenzéki Kerekasztal címére eljuttatott közlések tartalmazzák a vagyonrész pontos megjelölését, a múltbeli és jelenlegi felhasználásával kapcsolatos tényeket, és ismertessék a javasolt jövőbeni felhasználást. Kérjük, segítsenek közreműködésükkel! Címünk: Ellenzéki Kerekasztal, Eger, Széchenyi u. 18. Pf. 187.”¹⁹

1989. szeptember: A Remenyik Zsigmond Művelődési Társaság és az SZDSZ egri szervezetének közös rendezvénysorozata a Megyei Művelődési Központban. Az első előadók: Solt Ottilia, Tamás Gáspár Miklós és Pető Iván.²⁰

1989. szeptember 10.: *Magyarország megnyitja a határokat a kelemémet menekültek számára.*

1989. szeptember 15.: Az MDF levele Szabó Sándor egri tanácselnök-helyetteshez:

---

¹⁹ Egri Újság, I. évf. 10. szám.

²⁰ Pető Iván, az SZDSZ meghatározó politikusa – aki az egri Dobó István Gimnáziumban érettségizett – 1990-ben az SZDSZ Heves megyei listavezetője volt a parlamenti választásokon.

Tisztelt Elnökhelyettes úr!

Mi, a Magyar Demokrata Fórum egeri szervezetének tagjai a 60. gyalogezred és II. világháborús áldozatok emlékműveinek helyszínére vonatkozólag a következőket javasoljuk: 1. A 60. gyalogezred emlékműve az eredeti helyére, a Szvorényi utca elején, a színházzal szemben levő parkban állíttassék fel. 2. Javasoljuk, hogy a II. világháború áldozatainak emlékművét²¹ vagy a Népkertben, a szovjet katona szobra, vagy a Bazilika mögötti parkban, az ún. „felszabadulási emlékmű” helyén állítsuk fel. Kérjük Önt, hogy a lakosság megkérdezése nélkül semmiféle szerv ne döntsön a két emlékmű helyszínének kérdésében.²²

1989. szeptember 29.: Szabó Sándor válasza az MDF-nek.

1. A II. világháborús áldozatok emlékművének felállítását a Hazafias Népfront Eger Városi Bizottsága indítványozta. A szervezőmunkát 1988. évben kezdték el, a sajtó útján felhívást tettek közzé, hogy az emlékmű felállításához egyéni adakozásra is szükség van. A Városszépítő Egyesülettel karöltve kiválasztottak egy – a Hatvani temetőben lévő, korábban családi síremlékként fölállított – neobarokk stílusú, öntöttvas emlékművet. A Városszépítő Egyesület az emlékmű elhelyezésére tanulmánytervet készíttetett, és a megvalósítást anyagilag is támogatja. A kezdeményezők feladata volt a lakossági egyeztetés is. Az emlékmű felállítását az elkészült tervek alapján a Városi Tanács Műszaki Osztálya hagyta jóvá a szükséges építési eljárások figyelembe vételével. 2. A 60-as gyalogezred emlékművének elhelyezésére a Népújságban Sugár István által írott cikk után, a Városi Tanács Műszaki Osztályának tervezői megbízást adtak az Egerben élő, és sokak által jól ismert Fekete Miklós Árpádnak. A megbízás az elhanyagolt katonai temető rendezésére is szólt, ahol jelenleg az az obeliszk áll.²³ A cikk írója a 60-as gyalogezred emlékművét nem az eredeti helyére – a Szvorényi út elejére – javasolja, hanem a főiskola és a székesegyház közötti parkba. A több mint 10 méter magas obeliszk már valóban egy nagyobb teret kíván, és városkeresztzeti szempontból is kívánatos, hogy szakember adjon javaslatot az elhelyezésére. A tervezővel közöltük az MDF javaslatát. Arra gondoltunk, hogy a tervező javaslatait lakossági fórumon mutatjuk be, és az ott elhangzott többségi vélemény alapján kerül elhelyezésre az emlékmű. Az értesítést a sajtóban időben közzé tesszük, és minden érdeklődőt szívesen látunk. Tisztelettel: Szabó Sándor, a városi tanács elnökhelyettese.²⁴

---

²¹ A II. világháború áldozatainak emlékművét, a Battyhány-örökmécsést a Tüzoltó téren állították föl 1989 októberében (K. Zs. megjegyzése)

²² Uo. I. évf. 11. szám.

²³ Pontosabban nem állt, hanem több darabban hevert a földön (K. Zs. megjegyzése.)

²⁴ Uo. I. évf. 12. szám.

1989. szeptember 20.: Az egri tanárképző főiskola pártszervezeti titkárához a főiskolai dolgozók egy csoportja, 20 MSZMP-tag levelet juttatott el a következő szöveggel:

„Tekintettel a párt jelenlegi helyzetére, úgy határoztunk, hogy 1989. október elsejétől felfüggesztjük a párttagsági díj fizetését. A továbbiakban a párttagságunkról és így a tagdíj fizetéséről is a kongresszus eredményeinek függvényében döntünk.”

1989. szeptember 21.: Megalakul a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom egri szervezete.²⁵

1989. szeptember 28.: Békési József, a városi tanács elnökhelyettese tanácskozársra hívta az MDF, az SZDSZ, az MSZDP, valamint a DEMISZ, a Fidesz, a városi szakszervezeti bizottság, a Hazafias Népfront Eger városi bizottsága és a Városszépítő Egyesület képviselőit. A rendezvény napirendjén négy téma szerepelt: javaslat Eger új utcaneveire, illetve a névadás irányelveinek meghatározására, a testületek üléseinek képviseleti rendje, a Pro Agraria kitüntetés adományozása, s javaslat a városi tanács 1990. évi munkatervére.

1989. szeptember. 29.: Az egri MDF, SZDSZ, Fidesz, FKGP felvonulást rendez, követelve a Munkásörtség megszüntetését. A Fidesz jelszava: Munkásörtség, oszloj! Az SZDSZ jelszava: A munkához nem kell ór!

1989. szeptember 30.: Oktatás–Kultúra–Magyarország címmel városi fórumot rendezett az MDF egri szervezete. Az MDF helytelennek tartja, hogy a Hámán Kató Megyei Úttörőházat (a későbbi Forrás Gyermek-szabadidőközpont épületét – K. Zs. megj.) a Heves Megyei Tanács művelődési osztálya a színház számára szeretné „kisajátítani”. Mint írják, „tiltakozunk a hatalmi alapon szerveződő kulturális imperializmus ellen, mely a Heves megyei tanács művelődési osztályának támogatásával folyik abból a célból, hogy indokolatlanul előnyös helyzetbe juttassa a Gárdonyi Géza Színházat!”²⁶

1989. október 1.: Cserkészavatás az egri Bazilikában. A Felföldi Sándor által celebrált szentmise után megszentelték a cserkészek lobogóját, aztán a cserkészek fogadalomtétele következett. Az egri csoport a 212. Bornemissza Gergely Cserkészcsapat néven alakult meg.

1989. október: Vezetőségválasztó taggyűlést tartott az MDF egri szervezete. Az öttagú elnökségbe hárman kerültek be a korábbi tagokból: Farkas

---

²⁵ Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XXII. (Szerk.: Pócs Tamás, V. Raisz Rózsa) Sectio Politológia, Diktatúrából a demokráciába, A politikai rendszerváltozás Heves megyében. Suba István: A rendszerváltozás kronológiája 1988–1990. 177. p.

²⁶ A tiltakozás ki nem mondott oka lehetett az is, hogy az MSZMP utolsó Heves megyei első titkára, Kiss Sándor lett a Gárdonyi Géza Színház műszaki igazgatója (K. Zs. megjegyzése).

Gabriella, Szabó Pál és Szarvas Béla. Beválasztották az elnökségbe Sóvári Tivadart és Patkó Józsefet. Elnököt is választottak, a szervezet nagy többséggel Szarvas Bélát választotta meg a posztra.

1989. október 5–9.: *Az MSZMP utolsó kongresszusa, a Magyar Szocialista Párt megalakulása.*

1989. október.: A tanárképző főiskola hallgatói és dolgozói titkos szavazáson úgy döntöttek, hogy az intézmény a Ho Si Minh elnevezés helyett a Líceum építetójének, gróf Eszterházy Károly egri püspöknek a nevét veszi föl.

1989. október 11.: A tanárképző főiskola MSZMP-bizottsága föloszlatta magát, s levélben kérte a párttagokat, hogy semmilyen pártszervezést ne végezzenek az intézményben.

1989. október 13.: Az MSZMP Eger Városi Bizottsága határozatban mondja ki a testület megszűnését. Kongresszusi küldöttek, volt pb-tagok és apparátusi dolgozók részvételével létrejön az Intéző Bizottság arra az időszakra, amíg az új párt, a Magyar Szocialista Párt egri alapszervezetei meg nem választják a városi pártszervezet vezető szervét. Az Intéző Bizottság határozathozatali joggal nem rendelkezik.

1989. október 23.: Megemlékezés Egerben az 1956-os forradalom évfordulójáról, az ellenzék közösen ünnepel.

1989. október 23.: *A Magyar Köztársaság kikiáltása. Életbe lép az 1949-es alkotmányt hatálytalanító új alaptörvény.*

1989. november 26.: *Lezajlik az ún. „négyigenes” népszavazás.* Egerben a 43 775 szavazásra jogosult állampolgárból 27 781-en adják le szavazatukat. Az első kérdésre leadott szavazatok közül érvénytelen volt 756, igennel 12 946-an, nemmel 14 079-en voksoltak. A második és harmadik kérdésre az érvényes szavazatok 95,9 százalékát, a negyedikre 95,3 százalékát adták le igennel.

1989. december 12.: Az MDF képviselői az áldozatok emlékére koszorúzást rendeznek az 1956-os, halálos áldozatokat követelő egri sortűz helyszínén.

1989. december 23.: Tiltakozó nagygyűlés és gyertyagyújtás az egri Dobó téren a romániai diktatúra ellen. Az akciót az ellenzéki szervezetek szervezik. Ugyanakkor gyűjtést rendeznek Románia számára, az első teherautó adomány el is indul. A román forradalom eseményeiről a Heves Megyei Népújság munkatársai – Kovács Attila újságíró és Szántó György fotóriporter – helyszíni tudósításokat közölnek.

1990. január 10.: A városi tanács vezetése döntött a pártok egri szervezeteinek elhelyezéséről. Az MSZP Heves megyei szervezete megtartotta kezelői jogát a Telekessy utca 2. szám alatti, korábbi megyei pártház földszinti három irodájára. Ugyancsak kezelőként birtokolja az MSZP városi szerveze-

te a Köztársaság tér 10. szám alatti körzeti pártházat, valamint a Széchenyi utca 23. és a Ráckapu tér 1. szám alatti körzeti pártirodát. Ideiglenes használatra az MSZMP a Mindszenty Gedeon utca 12. szám alatti körzeti pártházat, a Szarvas Gábor utca 2. szám alatti körzeti pártirodát, és a Diófakút utca 1. szám alatti irodát veheti birtokba. A Hazafias Népfront városi bizottsága a megyei népfrentbizottsághoz kerül, helyükre az MDF és a Magyar Néppárt költözik a Sándor Imre utca 6. szám alá. A KDNP és a kisgazdapárt közösen használhatják a Zalka Máté (később Malomárok) utca 54. szám alatti, volt körzeti pártirodát. Az SZDSZ maradt két helyiségben, a Fidesz pedig egy helyiségben a Széchenyi utca 18. szám alatt, és közösen használnak egy irodát a volt megyei pártszékház (Telekessy utca 2. szám) első emeletén. Az MSZDP a Széchenyi utca 18. szám alatti emeleti helyiségek egyik felében működhet, s más pártokkal együtt használhatja a földszinti tárgyalót. Az MSZMP hivatalos hozzájárulás nélkül elfoglalt két helyiséget az egykori pártoktatási igazgatóság Egészségház utcai épületében.

1990. január 11.: Ülészett az egri városi tanács végrehajtó bizottsága, amelyen döntés született arról, hogy még 1990-ben elvégzik a Hősök temetőjének rekonstrukciós munkálatait, az eredeti helyén állítják föl a 60-as ezred emlékművét, és országos pályázatot írnak ki a népkerti szovjet katona szobra helyén fölállítandó szökőkút terveinek elkészítésére. Nem tudtak dönteni arról, hogy hol helyezték el a Lenin-szobrot, Makrisz Agamemnón alkotását, illetve az – egriek által Ivánnak nevezett – népkerti szovjet katonát.²⁷ A végrehajtó bizottság döntését a városi tanács a február 22-i ülésén megerősítette.

1990. január 12.: Az SZDSZ és a Fidesz levélben fordul a Heves Megyei Rendőr-főkapitánysághoz, követelve a III/III-as ügyosztály megszüntetését. A Dunagate botrány²⁸ miatt az ellenzéki pártok tüntetést rendeznek az egri rendőrkapitányság előtt.

1990. február 2.: *Megkezdődik az országgyűlési választások kampánya.*

1990. március 9.: Az Egri Újság II. évf. 5. számában bemutatkoznak a pártok országgyűlési képviselőjelöltjei.²⁹ Heves megye, 1. sz. választókerület: a KDNP jelöltje dr. Lukács Tamás³⁰, az SZDSZ jelöltje dr. Novák Ru-

---

²⁷ A szobrokat nem állították föl újból. A városi főkertészethen helyezték el az alkotásokat (K. Zs.)

²⁸ A botrány lényege az volt, hogy egy titkosszolgálati őrnagy felhívta a közvélemény figyelmét a titkos dokumentumok illegális megsemmisítésére a Belügyminisztériumban. Mire az ügy kipattant, addigra számos dokumentumot megsemmisítettek.

²⁹ Uo. II. évf. 5. szám.

³⁰ Lukács Tamás ügyvéd, a KDNP parlamenti képviselője 1990–94 között.

dolf³¹, az FKGP jelöltje dr. Bánhidy Péter, a Republikánus Nemzeti Párt jelöltje dr. Jantsky Erzsébet, az MDF jelöltje: Szarvas Béla, az MSZMP jelöltje: dr. Vasas Joachim, az MSZP jelöltje Bársony Dénes, függetlenként indul: Szabó Péter.

1990. március 10.: *Kormányközi megállapodást írnak alá Moszkvában a szovjet csapatok teljes kivonásáról Magyarországról.*

1990. március 23.: Az SZDSZ rendszer- és kampányzáró bulit rendez a Szépasszonyvölgyben.

1990. március 25.: *Az országgyűlési képviseléválasztás első fordulója.*

1990. április 8.: *A választások második fordulója.* Az egri képviselők: Szarvas Béla (MDF), dr. Lukács Tamás (KDNP) és dr. Novák Rudolf (SZDSZ).

1990. május 18.: *Mindszenty József bíboros, hercegprímás rehabilitálása.*

1990. május 23.: *Antall József (MDF) alakít kormányt.*

1990. július 1.: A Ho Si Minh Tanárképző Főiskola fölveszi Eszterházy Károly nevét.

1990. július: A Művelődési Minisztérium Egyházi Főosztálya közli azoknak az egri ingatlanoknak a listáját, amelyekre az egyház igényt tart. A Szent Orsolya Rend a 3-as sz. ált. iskola Széchenyi utcai épületét, az Angolkisasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete a Kossuth Lajos u. 8. szám alatti ingatlant (a Szilágyi Erzsébet Gimnázium épületét), a Római Katolikus Servita Rend a múzeumi raktárt (Szaicz Leó u. 7.), a Római Katolikus Minorita Rend a Dobó tér 1. szám alatti ingatlant (rendház, újoncház és oktatási épület céljára), a Magyarországi Református Egyház a Markhot Ferenc u. 2. szám alatti ingatlant kéri vissza.

1990. július 23.: Habsburg Ottó és két fia Egerbe látogat.

1990. július 29.: *Népszavazás a köztársasági elnök megválasztásának közvetlen vagy közvetett módjáról.* A megyében a szavazásra jogosult 255 470 állampolgárból 41 094-en szavaznak, ez csaknem 16 százalék. A többség (36 076) fő a közvetett választásra szavaz.

1990. augusztus 3.: *Az Országgyűlés Göncz Árpádot köztársasági elnökké választja.*

1990. szeptember 14.: Megalakul a Szabadelvű Választási Szövetség Egerben, amely az SZDSZ-t, a Fideszt, az ipartestületet és a zöldeket tömöríti.

1990. szeptember 30.: *A helyhatósági választás első fordulója.* A szavazók aránya 37,01 százalék. Az 16 egri választókerületből hat választókerületben volt érvényes a szavazás. 1. sz. vk. Herman István, 443 szavazat, az összes leadott voks 34,85 százaléka. 3. sz. vk. Balázs Mihály, 351 szavazat,

---

³¹ Novák Rudolf ügyvéd, 1990-ben néhány hónapig az SZDSZ parlamenti képviselője. Mandátumáról lemondott, arra hivatkozva, hogy nem tudja összeegyeztetni ügyvédi munkáját képviselői teendőivel.

az összes voks 32,03 százaléka. 5. sz. vk. Mészáros György, 397 szavazat, az összes voks 33,73 százaléka. 8. sz. vk. dr. Ringelhann György, 678 szavazat, az összes voks 48,09 százaléka. 9. sz. vk. Irlanda Dezső, 455 szavazat, az összes voks 35 százaléka. 10. sz. vk. dr. Molnár Miklós, 448 szavazat, az összes voks 40,80 százaléka. Az MSZDP 247, a Demokrata Nyugdíjasok Pártja 620, az MSZP 1395, a DEMISZ 177, az FKGP 970, az MDF 2875, az MSZMP 863, az SZDSZ 4781, a Fidesz 2503, a KDNP 1871 szavazatot szerzett.

1990. október 5.: Novák Rudolf SZDSZ-es képviselő lemond mandátumáról, amit azzal indokol, hogy az ügyvédi munkát és a politikai megbízatást nem tudja ellátni egyszerre. Az SZDSZ Horváth László egri főiskolai oktatót jelöli meg Novák utódjaként, Horváth László azonban nem sokkal később átül a Fidesz képviselőcsoportjába.³²

1990. október 14.: *A helyhatósági választás második fordulója.* A szavazók aránya 30,25 százalék. Az MSZDP 159, a Demokrata Nyugdíjasok Pártja 312, az MSZP 1130, a DEMISZ 91, az FKGP 690, az MDF 2516, az MSZMP 663, az SZDSZ 4338, a Fidesz 1897, a KDNP 1656 szavazatot szerzett.

1990. október 20.: Az egri képviselő-testület ünnepélyes alakuló ülése az egri főiskola dísztermében. A testület dr. Ringelhann Györgyöt³³ választja polgármesterré 21:10 arányban.

1990. október 26–28.: *Taxisblokád a benzinárak növekedése miatt. Az országban napokra leáll a közúti közlekedés.*

A parlamenti pártok helyi csoportjai (betűrendben)

Fiatal Demokraták Szövetsége: A Fidesz 1988. szeptemberében megalakult egri csoportjának fő bázisát a tanárképző főiskolások alkották, ifj. Révész Tamás³⁴ vezetésével. A városban 1989-ben két Fidesz-csoport is működött, az egyiket Jan Palach csoportnak nevezték. Az egri Fidesz részint a főiskolás Daróczy Attila által vezetett Agria Körből nőtt ki, ez az öntevékeny hallgatói csoport a KISZ vetélytársaként sokat tett a főiskolai élet demokratizálásáért. Ördögsekér című kiadványuk a főiskolások érdekképviselői.

---

³² Horváth László 1998-ban Heves megye Pétervására és környezete választókerületéből jut be a parlamentbe a Fidesz egyéni képviselőjeként. Egy időben a Fidesz pártigazgatója. A 2002-es parlamenti választáson vereséget szenved Sós Tamástól, a Heves megyei önkormányzat szocialista elnökétől, a parlamentbe listáról jut be.

³³ Ringelhann György orvos, válogatott vízilabdázó két cikluson keresztül, 1998-ig vezeti az önkormányzatot. 1998-ban a szocialista Nagy Imrétől szenved vereséget.

³⁴ Ifj. Révész Tamás és édesapja, id. Révész Tamás a Fidesz színeiben bekerülnek a város első szabadon választott közgyűlésébe. 2003-tól ifj. Révész Tamás a Fidesz-Magyar Polgári Szövetség egri elnöke.

leti, érdekvédelmi szócsöve lett. Az egri főiskola a nyolcvanas évek végén a megye és a város fontos politikai centruma volt, több ellenzéki szervezet indult innét, s a főiskolai oktatók egy csoportja hozta létre a megye egyik legjobban működő MSZMP reformkörét. Az Agria Kör 1986. december 8-án alakult. Alapító tagok: Barkóczi István, Bereczki László, Berei Zsolt, Csoma Lajos, Csörgő Péter, Daróczy Attila, Figezki István, Pamper Zsuzsanna, Patkós László, Ponyi László, Pristyák Zsolt, Skoda Róbert, Szabó Gyula és Teski Tibor. 1987 őszén előadássorozatot szerveztek a főiskolán Nemzet és reform címmel. 1989-ben – miután Daróczy Attila elvégezte a főiskolát – a kör elsorvadt.³⁵ Részlet a programból:

„A Fidesz egri csoportja egyetért a Fidesz alapelveivel, működése alkotmányos. Központi jelentőségűnek tartja az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartását, támogatja az egységes és demilitarizált Európa gondolatát, a külföldi csapatok hazarendelését. Szolidáris a környező országok demokratikus mozgalmával. Elengedhetetlennek tartja a nemzeti kisebbségek jogainak védelmét. A többpártrendszerű parlamentáris demokrácia, a piacgazdaság híve. Fontosnak tartja a tudatos szociálpolitikát, az esélyegyenlőség biztosítását. A kormánynak lépéseket kell tennie a fiatalok hátrányos helyzetének megszüntetésére. Követeli a szabadságjogok törvénybe foglalt garantálását. Elő kell segíteni a társadalmi önszerveződést. Együttműködésre törekszik és szolidáris minden demokratikus erővel. Szükség esetén élni kíván az állampolgári engedetlenség békés eszközeivel, de az erőszakot, mint vitás helyzetek megoldását, elveti. A mindent szabad, ami más szabadságjogait nem sérti kijelentés a kiindulási alap, amelyhez ragaszkodik. Az egri Fidesz-csoport részt kíván venni a helyi közéletben.”³⁶

Független Kisgazdapárt: A Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt alapszervezetei szinte a megye teljes területén jelen voltak, hiszen a párt bázisa főleg a falusi lakosság köréből került ki. A párt megyei központja Egerben jött létre, a megyei vezetők közül Román István kötődött a párthoz még a negyvenes évektől kezdve. Román István – aki 1956-ban több társával együtt megpróbálta újjászervezni Egerben a kisgazdapártot – 1989 novemberétől 1990 júniusáig vezette a megyei választmányt. A párt elnöke később Somodi Miklós lett, majd 1994-től Horváth Gábor, aki az egri közgyűlésbe is bekerült. A párt a megyéből 1990-ben nem tudott képviselőt juttatni a

---

³⁵ Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XXII. (Szerk.: Pócs Tamás, V. Raisz Rózsa) Sectio Politológia, Diktatúrából a demokráciába, A politikai rendszerváltozás Heves megyében. Kovács Ernő–Hacsi Lajos: A politikai szervezetek adatai 1988–1991. 106. p.

³⁶ Uo. I. évf. I. szám.

parlamentbe.³⁷ Részlet a Független Kisgazdapárt Egerben közzétett választási programjából:

„A Független Kisgazdapárt harcol a falvak helyzetének rendezéséért, egy olyan agrárreform végrehajtásáért, amely segíti a falvakat vállalkozói, piaci közeggé alakítani. A Független Kisgazdapárt elindulása óta hirdeti és védi a földmagántulajdont, mely a mindenkori magyar parasztság létalapja. A parasztoktól elvett földet nekik, illetve törvényes örököseiknek – amennyiben ezt igénylik – vissza kell adni és erről törvényt kell alkotni. (...) A Független Kisgazdapárt harcol az adórendszer megváltoztatásáért. A személyi jövedelemadót maximum 35%-os felső határban, az általános forgalmi adót maximum 20%-os felső határban, a vállalkozási nyereségadót maximum 30%-os felső határban kell megvalósítani. A nyugdíjjárulék mértékét tekintve elfogadható a jelenlegi 10%, azonban a társadalombiztosítási járulék mértékét a bruttó jövedelem legfeljebb 20%-ban tartjuk elfogadhatónak. (...) Minden eszközt meg kell ragadni a forint mielőbbi konvertibilissé tételére. Új bankrendszert kell kialakítani, mely az üzleti alapon nyugvó vállalkozói szemléletet képvisel, és nem idegenkedik az ésszerű kockázatvállalástól. A továbbra is veszteségesen működő vállalatokat népgazdasági érdek alapon felül kell vizsgálni, és a még kisebb hátránnyal járókat is fel kell számolni, hiszen egy valós verseny piac új, nyereségesen működőket hoz majd létre helyettük. (...) A Független Kisgazdapárt különös súlyt helyez az egészségügy azonnali és teljes átalakítására. Sürgős reform szükséges a biztosítási rendszerben, és az úgynevezett hárompólusú betegellátás rendszerében: körzeti orvos, szakrendelő, kórház háromszögben. Szabad orvosválasztást tartunk szükségesnek, az orvosok fizetésének rendezését, így megszüntethető a hálapénz, amely ma már államilag is elismert rendszerre vált. Olyan egészségügy kialakításáért fáradozunk, amelyben a szabadon választott és jól képzett házi orvos, jól felszerelt kórház áll a betegek rendelkezésére. (...) A felsőoktatási intézmények felvételi vizsgáit, melyek a protekció és korrupció melegágyai voltak, el kell törölni, a szelekció az intézményi munkán belül történjen, ott dőlhet csak el, hogy ki képes a követelményeknek megfelelni. A pedagógusok helyzete az elmúlt évtizedekben sok tekintetben megalázó volt. A pedagógusok, főiskolai és egyetemi oktatók jogi és anyagi körülményeinek rendezése a jövő nemzedékek képzésének, magas szintű tudásának alapja. A Független Kisgazdapárt követeli a szovjet csapatok mielőbbi teljes kivonását. Követeli, a néphadsereg elnevezést szüntessék meg, állítsák vissza a honvédséget, és annak 1848–49-es szellemét. Állítsák vissza a történelmi magyar kitüntetések. A honvédség, határőrség és a

---

³⁷ Uo. Hacsí Lajos: Politikai pártok és szervezetek Heves megyében. 13–14. p.

seket. A honvédség, határőrség és a rendőrség szervezete, vezénylese és öltözete magyaros vonásokat viseljen (...)”.³⁸

Kereszténydemokrata Néppárt: Heves megyében az első KDNP-szervezet Gyöngyösön alakult meg 1989. november 8-án, ezt követte az egeri és a hatvani szervezet megalakulása decemberben. Az egeri szervezet 17 fővel alakult meg, elnökké Chikán Zoltán nyugalmazott ügyvédet választották meg. Chikán Zoltánt választották meg a megyei szervezet élére is 1990 őszén. Ezután az egeri csoport háromtagú elnökséget választott, melynek tagjai voltak: Bárdos Rezső nyug. jogtanácsos, Bossányi László közgazdász (a kilencvenes évek második felében ő volt a párt megyei elnöke), és Molnár Miklós főorvos, egeri önkormányzati képviselő.³⁹ A pártot dr. Lukács Tamás képviselte az országgyűlésben egeri kereszténydemokrata politikusként. Részlet a KDNP választási programjából:

„(...) Az uralkodó rendszer legnagyobb vétké, hogy módszeresen rombolta azt az értékrendet, amely a magyarságot a keresztény Európához kapcsolta, és egy évezreden keresztül nemzeti fennmaradását biztosította, anélkül, hogy új, a nemzet számára megfelelő értékrendet tudott volna elfogadtatni, vagy akárcsak ajánlani. (...) Választási célkitűzéseink: 1. Többpártrendszerű parlamentáris demokráciát és jogállamot! Az egyéni képességek szabad kibontakoztatását! 2. Tiszta erkölcsű közéletet! Harcot a korrupció és a személyes protekció ellen. Vissza kell állítani a keresztényi erkölcsű nevelést. 3. Tisztas megélhetés megteremtését az állam minden polgárának, társadalmi szolidaritást az idősekkel és a nagycsaládosokkal szemben. Alsó, felső nyugdíjhatárokat! 4. A munkaerőt árán kell megfizetni. A kiugró jövedelmek korlátok közé szorításával, az önhibájukon kívül a munkájukból kirekesztett embereknek szociális védelmet kell biztosítani. (...) Az önkormányzati elv gyakorlati megvalósítása nem korlátozódhat az államigazgatás területére. Pártunk politikai támogatást kíván biztosítani az ideológiánkkal ellentétben nem álló egyesületeknek, szakszervezeteknek, érdekképviseleti szerveknek, társulásoknak, szövetkezeteknek, melyeknek az önkormányzati elv alapján kell működniük. (...)”.⁴⁰

Magyar Demokrata Fórum: Az MDF egeri szervezete 1988. november 17-én alakult meg, és első tevékenysége az volt, hogy programot vitatott meg és hagyott jóvá Eger város legsürgősebben megoldandó problémáira. A nyilatkozatot és állásfoglalást megküldték a városi tanácsnak, az MSZMP városi bizottságának, a Hazafias Népfront városi bizottságának. A programra pozi-

³⁸ Egeri Újság, 1990. II. 9. II. év. 3. szám.

³⁹ Uo. 113. p.

⁴⁰ Egeri Újság, 1990. II. 9.

tív válaszok érkeztek: az MSZMP városi bizottságának képviselője 1989. februárban személyesen találkozott az MDF képviselőivel.⁴¹ Az MDF programja a nyilvánosság, kultúra, oktatás, művelődés, gazdaság, infrastruktúra, szociálpolitika, lakáspolitikai, környezeti kultúra, közigazgatás fejezetekre oszlik. Néhány javaslat: induljon független városi lap, a lakosságot tájékoztassák a részletes költségvetésről, be kell vezetni a városi népszavazást, városgyűlést, hóstyagyűlést. Sürgeti a kistermelők szövetkezeteinek megalakítását, a nagykereskedelem kikapcsolását az élelmiszer-ellátásból, városi találkozási kamara alakítását, vezetőképző program a vezetői kultúra emelésére. Az állásfoglalás a város húzóágazatának az idegenforgalmat tartja, hangsúlyozza a Szent József-forrásban rejlő lehetőségeket, és azt, hogy az uszodát csak a gyógyforrás egyidejű megvédésével szabad felépíteni. Követeli az egerszalóki hőforrással kapcsolatos tervek nyilvánosságra hozatalát. Szót emel az üres és kihasználatlan lakások fenntartása ellen, javaslatot tesz lakásgazdálkodási koncepcióra, déli és északi nagyparkolók megépítését sürgeti, Eger közvetlen környezetének parkerdővé nyilvánítását. Végül a program városi önkormányzatot követel, javasolja a hóstyamesteri (fertyalmesteri) tisztség visszaállítását, a tanácselnöki tisztség polgármesterré nyilvánítását, és a polgármester általános és titkos választáson való megválasztását. Nem értenek egyet Huszár István főtitkárral abban, hogy a népfront önálló mozgalom legyen. A népfront számára egy általános, az egész társadalmi szférára kiterjedő politikai szolgáltatás szerepét szánják. Az egri MDF alapító tagjai: Balogh László képzőművész, Benedekffy Vilmos mérnök, Berta Csilla főiskolai hallgató, Borhy Imre kisiparos, Csóka János főiskolai hallgató, Farkas Gabriella jogász, Herczeg László orvos, Kelemen István vállalkozó, Koós Anna főiskolai hallgató, Kovács Endre főiskolai oktató, Mandák Attila technikus, Mogyorósi Zsolt főiskolai hallgató, Offenbacher Géza jogász, Őrsi Tibor pedagógus, Poór Tibor számítógép-technikus, Sándor András író, Szabó Pál népművelő, Szarvas Béla üzemgazdász, Széll László nyugdíjas, Széll Lászlóné nyugdíjas, Szkalák István mérnök, Szokolay Károly főiskolai oktató, valamint: Baráz Csaba, Benkő Endre, Berecz Lajos, Holló Gábor, Király Gábor, Offenbacherné Czákó Judit, Patrik János, Péchi Dezső, Poórné Tánicsics Györgyi, Szokolay Károlyné, Szűcs András, Tompos József, Tóth Gábor, Tresó András. (Az MDF-szervezetnek 1991-ben már 140 tagja volt.) Az első intéző bizottság tagjai: Benedekffy Vilmos, Borhy Imre, Dósa László, Herczeg László, Kovács Endre, Offenbacher Géza, Patkó József, Sándor András, Szabó Pál. 1990 júliusától a szervezet elnöke Szarvas Béla (későbbi országgyűlési képviselő) volt, vezetőségi tagok:

---

⁴¹ Egri Újság, 1989. április. 28. I. évf. I. szám.

Farkas Gabriella (későbbi országgyűlési képviselő), Sándor András, Sóvári Tivadar és Szabó Pál.⁴²

Magyar Szocialista Párt: A párt az MSZMP 1989. október 9–11-i kongresszusán az állampárt jogutódjaként jött létre. A kongresszus után Heves megyében koordinációs tanácsot hoztak létre, melynek vezetője Kiss Sándor, az MSZMP megyei első titkára lett. 1989 végén a megyei taglétszám mintegy 1300 fő volt 23 szervezetben, 1991 áprilisában pedig 7 pártszervezet mintegy 1000 taggal működött. 1990 januárjában a pártszervezetek új koordinációs tanácsot választottak, melynek vezetője dr. Vass Géza igazgatási osztályvezető lett. Dr. Vass Géza 1990 májusában lemondott és a koordinációs tanács feloszlott. Decemberben létrehozták a pártszervezetek megyei szövetségét, a szövetségi tanács elnökévé az egri Kalmár Pétert⁴³ választották. 1991-ben Korózs Lajos⁴⁴ az egri szervezet elnöke.⁴⁵ Részlet az MSZP választási programjából:

„(...) Elvetjük a diktatúra minden formáját. Felfogásunk szerint a szocializmus jogállam, demokrácia, szociális piacgazdaság, a félelem nélküli emberi élet, a biztonság, az egyéni és közösségi önmegvalósítás társadalma. Elvetjük a sztálinizmus minden formáját, a szocializmus nevével való gátlástalan visszaélést. (...) A városban és környékén sok a gyáregység, önállóság nélküli termelőüzem. Olyan helyzetet kívánunk teremteni, hogy ezek alkalmassá váljanak a működő tőke befogadására, a vegyes tulajdonná alakulásra. Támogatjuk új, rugalmas gazdasági szervezetek alakulását, amelyeknek megnevezhető, felelős gazdái lesznek, amelyekben az alkalmazottak tulajdonosok. (...) A válság, az életszínvonal csökkenése, az infláció a legfiatalabb és a legidősebb korosztályokat sújtja elsőként. Felül kell vizsgálni a gyermek- és ifjúságvédelem kérdéseit. Elfogadhatatlan egy „szociális gettó” kialakulása a gyermekvárosban és környékén. Az át nem gondolt, felesleges pénzkidobást jelentő mamutintézmények helyett, amelyek elszigetelik a fiatalokat, családi nevelésre van szükség. (...) A város ellátása belvárosi szemlélet alapján alakult ki. Külső területeink felé közeledve csökken a közellátás színvonala. Különösen elhanyagolt Felnémet, de a környező községek is. Javaslatunk, hogy a magántőke ösztönzésével, esetleg adókedvezményel változtassanak a helyzeten az önkormányzatok. (...) Legyen Eger

---

⁴² Uo. Kovács Ernő–Hacsi Lajos: A politikai szervezetek adatai 1988–1991. 115. p.

⁴³ Kalmár Péter 1990-től egri MSZP-s önkormányzati képviselő, 1994-től parlamenti képviselő, 1995-től az Országos Műemlékvédelmi Hivatal elnöke 1999-ig, 2002-től az egri önkormányzat kulturális bizottságának elnöke.

⁴⁴ Korózs Lajos 1994-től 1998-ig Eger egyéni parlamenti képviselője, 1998-tól és 2002-től listás parlamenti képviselő.

⁴⁵ Uo. 127. p.

valóban a »magyar Athén«, váljon valóra végre a századok óta dédelgetett terv: az univerzitás. Forradalmi változást az idegen nyelvek oktatásában! Önálló iskolákra és felemelt fejű pedagógusokra van szükség, megfelelő körülményeket kell számukra biztosítani. (...) Egerben is feszült a lakáshelyzet. Ésszerűbb lakásgazdálkodás szükséges, és agglomerációs szemlélet. (...) Szakítani kell a rövidlátó tervezéssel, el kell kerülni a rögtönzést, az ideiglenességet (pl. szűkös pályaudvar, vasútállomás, piac, helyi közlekedés stb.). Ilyen a Csebokszári lakótelep kérdése. (Már a nevét is át kellene gondolni!)⁴⁶ Ésszerűtlen, elavult elvek alapján jött létre, hiányoznak fontos közintézmények, kulturális létesítmények, a közösségi lét keretei. Gyökeresen megváltoztatni már lehetetlen, de korrigálni kell, hogy emberibb, otthonosabb lehessen (...)”.

Szabad Demokraták Szövetsége: Az SZDSZ egri csoportja 1989. februárjában alakult meg a tanárképző főiskola pinceklubjában. Alapító tagok: Bajzáth Mária pedagógus, Brosszmann Zsuzsanna főiskolai hallgató, Cseh Zita levéltáros, Csoma Lajos főiskolai hallgató, Csóka János főiskolai hallgató, dr. Dékány László ügyvéd, Dér Péter egyetemi hallgató, Erdei Zoltán szervezési osztályvezető, dr. Gyurkó Péter ügyvéd, Hertelendi Csaba főiskolai hallgató, Horváth Mátyás banktisztviselő, dr. Magyar Elemér jogtanácsos, Marsi László vegyésztechnikus, Mogyorósi Zsolt főiskolai hallgató, Nagy Miklós anyaggazdálkodó, dr. Novák Rudolf ügyvéd, Pál László nyug. kisiparos, Redela Anna főiskolai hallgató, Szászfai Gyula főiskolai hallgató, Széplaki Ferenc nyugdíjas, Tözsér Ferenc főiskolai hallgató, Weil Zoltán egyetemi hallgató. Az ideiglenes vezetőség tagjai: dr. Magyar Elemér, dr. Novák Rudolf, Erdei Zoltán, Horváth Mátyás, Szabó István. 1990-ben területi irodát hoztak létre Egerben, az irodavezető Hordós Julianna, területi szervező Csóka János lett. 1990-ben megalakult a Liberális Klub, amely a városháza pincéjében tartotta összejöveteleit, s rendezett előadásokat. A klub célja: vitalehetőséget teremteni a városi értelmiségnek, megteremteni a polgári társas élet feltételeit, és segíteni a civil társadalom szerveződését. 1991-ben hétfős ügyvivői testület irányította az egri szervezetet. Ügyvivők: dr. Balás Gyula fogorvos, dr. Komlósi Marianna vállalkozó, Weil Zoltán szellemi szabadfoglalkozású, Boros László tervező, Gálfi Antal mérnök, Kovácsné dr. Nagy Magdolna jogász, Pető Ernő muzeológus. A régiót az országos tanácsban Weil Zoltán képviselte.⁴⁷ Az SZDSZ-nek 1989 júliusában Egerben 37, októberben 55, 1990 márciusában pedig 243 tagja volt.⁴⁸

⁴⁶ Megtörtént: a Csebokszárit később Északi lakótelepnek, majd Felsővárosnak nevezték el.

⁴⁷ Uo. 129. p.

⁴⁸ Uo. Hacs Lajos: Politikai pártok és szervezetek Heves megyében, 26. p.

Részletek az SZDSZ egri csoportja ideiglenes választmányának elvi nyilatkozatából:⁴⁹

„Teendők: felderíteni a szabadelvű gondolat helyi hagyományait, ápolni annak emlékeit. Az országos szervezethez való csatlakozás erkölcsi és érzelmi döntés, e döntés politikumának teljessé válásához ki kell dolgozni a konkrét helyi feladatokat. Keresni és megtalálni az államhatalom helyi társadalmi ellenőrzésének lehetőségeit. Minden demokratikus erővel összefogva, deklarálva, hogy csak politikai eszközöket alkalmaznak, kinyilvánítva, hogy tartózkodnak az erőszaktól, mindent meg kell tenni azért, hogy a város és a megye ne legyen a posztsztálinizmus fészke. Törekedni kell arra, hogy az SZDSZ ne ellenlábasként, hanem partnerként legyen ellenzéke a helyi hatalomnak. Elvbarátokként köszöntik a Fideszt, az új és jobb Magyarországért harcba induló társaként az MDF-et, s az együttműködés reményében az újjáéledő helyi szociáldemokráciát”.

Részlet az egri csoport rövid távú programjából (az 1989. május 12-i taggyűlésen elfogadott dokumentum):

„Az SZDSZ egri csoportja kinyilvánítja, hogy tevékenységét közgyűlésének országos programjával összhangban, e szervezet alapítóinak hagyományos bátorságához, nyíltságához és ellenzéki szelleméhez híven igyekszik végezni. Igen fontosnak tartjuk a félelem legyőzését. Higgyük el: nincs anynyi állambiztonsági rendőr és besúgó, hogy az egyre növekvő létszámú ellenzéki csoportok minden tagjára jusson belőlük. Egyébként is: a szabad politizálás mindenki legalapvetőbb emberi joga, amelyért nem megtorlás, hanem elismerés jár. (...) A készülő párttörvény hatályba lépéséig is jogot formálunk a többi velünk szövetséges ellenzéki egyesüléssel arra, hogy a helyi államhatalom tevékenységünk tárgyi feltételeit biztosítsa. Az MSZMP vezetése által oly gyakran és előszeretettel emlegetett pluralizmus elvei a gyakorlatban is megfelelően kell, hogy érvényesüljenek. (...) Nincs szükségünk a munkásőrségre mint a kommunista diktatúra termékére, a fegyveres fenyegetés eszközére, a pártbizottsági székházak rossz lelkiismeretű főnökeinek őrzőire. Nem a pártvezéreket kell megvédeni a társadalomtól, hanem éppen fordítva. Ezért követeljük a munkásőrség városi szervei haladéktalan megszüntetését, objektumainak más célú igénybe vételét. (...) Nagyobb nyíltságra tartunk igényt a tájékoztatásban: a városunkat, lakóit érintő legfontosabb kérdésekben. Ilyennek tekintjük elsősorban a pénzügyi helyzetünk, költségvetésünk részletes megismerhetőségét, a tanácsi bérlakások kiutalását, cseréjét, az állami ingatlanok sorsát (elidegenítését, bérbe adását), továbbá a luxuslakások építésére adott állami kedvezményeket. Igényt tartunk arra, hogy közétegyék a város bűnözési helyzetére, közbiztonságára

---

⁴⁹ Egri Újság. 1989. május 1. évf. 2. szám.

vonatkozó tételes adatokat, de nyilvánosságot kell, hogy kapjon a katonai szolgálatot megtagadók ügye, e személyek további sorsa is. (...) Jelenleg a legfontosabb feladatunk a közpénzek, s egyéb értékeink további elherdálásának megakadályozása. Figyelemmel kísérjük a városban megvalósítandó beruházásokat, azok indokoltságát, költségkihatásait. Felmérjük Egerben és környékén a mozgalmi székházakat, egyéb párt-, szakszervezeti és KISZ-létesítményeket, azok jelenlegi funkciójának indokoltságát, kihasználtságukat, az ott dolgozók tevékenységének szükségességét, indokolt esetben anyagi helyzetüket. Javaslatot teszünk eme épületek célszerűbb hasznosítására. (...)”.

Egyéb politikai szervezetek (betűrendben)

Demokrata Nyugdíjasok Pártja: 1990. január 16-án alakult Egerben 12 fővel. Mint országos szerveződésű és egri központú pártot a Heves Megyei Bíróságon jegyezték be 1990. február 9-én. Önmeghatározásuk szerint demokratikus középpártként kívántak működni. Céljuk az igazságos nyugdíjrendszer megvalósítása. Elnök: Kiss Jánosné. 1991-ben 620 fős volt a taglétszám.⁵⁰

Egri Szociális Unió: 1989. március 30-án alakult Egerben, április 10-én mint politikai és kulturális szervezetet jegyezték be. Az egri polgárok és közösségek érdekeit kívánta összehangolni és képviselni. Ügyvivők: Farkas Gábor, Farkas Zsuzsanna, Mogyorósi Zsolt, Csóka János. 1989. december 6-tól ügyvivői testületet választottak, melynek tagjai: Farkas Zsuzsanna, Király József, Móczár Katalin, Némedi Varga Helga. A tagok létszáma 1991-ben 18 fő volt.⁵¹

Egyesült Magyarok Szövetsége: 1990. november 22-én jegyezték be Egerben mint politikai és foglalkozási csoportokat tömörítő szervezetet. Az elnöke Boros Béla volt, az alelnök Huszti József, ügyintéző Veres Károly.⁵²

Hazafias Választási Koalíció: A Hazafias Népfront és a köréje tömörülő helyi társadalmi szervezetek hozták létre 1989 novemberében Egerben. Mint választási párt az országgyűlési választások idején képviselőjelölteket állított. Az ügyvivője Kovács Pál volt. A Hazafias Népfront 1990. június 23-án szűnt meg.⁵³

Társadalmi Egyesülések Szövetsége: A megyei társadalmi szervezetek 1990. szeptember 21-én hozták létre Heves megyében 42 tagszervezettel.

---

⁵⁰ Uo. Kovács Ernő–Hacsi Lajos: A politikai szervezetek adatai 1988–1991. 102. p.

⁵¹ Uo. 102. p.

⁵² Uo. 103. p.

⁵³ Uo. 109. p.

Többségük nem politikai jellegű szervezet volt. A megyei elnök Molnár István volt, a taglétszám 1991-ben 3300 fő volt.⁵⁴

HEMISZ – Heves Megyei Ifjúsági Szervezetek Szövetsége: 1989. május 27-én alakult meg a KISZ Heves Megyei Bizottsága jogutódjaként. A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DEMISZ) tagszervezete volt. A DEMISZ egri szervezete 1989. május 6-án alakult meg a KISZ egri városi bizottságának jogutódjaként. Tagszervezetei az Egri Diákok Egyesülete (elnöke Bóta László, kiadványa a Fintor című egri közéleti diákújság) és az Agria Ifjúsági Egyesület (elnöke Burgermeister Edit).⁵⁵

Magyar Néppárt–Nemzeti Parasztpárt: A szervezet a Nemzeti Parasztpárt, valamint a Petöfi Párt utódjának tekintette magát. A párt egri, illetve Heves megyei bizottsága 1989. december 15-én alakult meg Egerben. Alapító tagok: Denke Gergely, Fekete István, Gyóri László, dr. Kamrás István, Kovács Gyula, Puchi Béla, Tóth Mihály.

Magyar Politikai Foglyok Szövetsége: A POFOSZ Heves megyei szervezet 1989 augusztusában alakult meg Egerben. Önmeghatározásuk szerint az 1956-os forradalom és szabadságharc igazságának érvényre juttatásáért kívánnak küzdeni. Ügyvivő: Széll Lászlóné.⁵⁶

Magyarországi Szociáldemokrata Párt: 1989. március 13-án az egri városháza dísztermében alakult meg az MSZDP egri szervezete 32 taggal. A párt újjászervezésében nagy szerepet játszott dr. Korompai János. A párt részt vesz a helyi politikai eseményekben és az országos kezdeményezésekben, tervszerű szervező és politikai nevelőmunkát végez, készül a közelgő választásokra. Az egri szervezet dr. Korompai Jánost választotta meg ügyvezető elnöknek. Korompai János 1919-ben született, 1945-ben egri polgármester-helyettes, 1948-ban polgármester. 1945-től az MSZDP tagja, részt vett az 1948-as „egyesítő” kongresszuson, ugyanebben az évben a tágrevízió során kizárják a pártból. 1956 októberében a megyei tanács hivatali munkástanácsának elnökévé választják, 1957 júniusában letartóztatták, augusztusban pedig 12 év börtönre ítélték. Fellebbezésére az ítéletet 8 évre csökkentették, ebből 5 évet ült le. 1962-es szabadulása után segédmunkásként dolgozott, később az egri múzeum munkatársa lett, ahonnan 1979-ben tudományos főmunkatársként ment nyugdíjba. A párt helyi vezetősége: dr. Korompai János nyug. közgazdász (elnök), Tarjányi Gyula mérnök (titkár), dr. Komáromy Endre nyug. muzeológus (vezetőségi tag). A taglétszám 1989 decemberében 150 fő volt, ami 1991 márciusában 50 főre csökkent. Az országgyűlési választásokon való eredménytelen szereplés (a párt nem jutott be a parlamentbe) válságot idézett elő a pártban. Az egység fölbomlott, és több szociálde-

---

⁵⁴ Uo. 109. p

⁵⁵ Uo. 110. p.

⁵⁶ Uo. 118. p.

mokrata párt jött létre. A Heves megyei és az egri vezetőség 1990. április 6-án lemondott. Az új vezetőség tagjai: Kárpáti Gyula kisiparos (elnök), Pallagi Miklós műszaki vezető (titkár). Vezetőségi tagok: Angyal István tisztviseelő, Gyepes László nyomdász, Hemelóczki József revizor, dr. Bernáth Imre főtanácsos, Bajzáth Csaba vállalkozó. Az önkormányzati választásokon való sikertelen szereplés újabb válságot idézett elő. Új vezetőség alakult: az elnök ismét Kárpáti Gyula lett, a titkári teendőket dr. Garami Zoltán látta el, vezetőségi taggá pedig két személyt választottak meg: Angyal Istvánt és Gyepes Lászlót.⁵⁷

Münnich Ferenc Társaság: 1989. május 31-én alakult meg az MSZMP-reformkörökkel egy időben. Egerben 40 fős tagsággal rendelkezett.⁵⁸

Vállalkozók Pártja: A párt megyei szervezete 1990. január 14-án alakult meg Egerben a vállalkozók érdekeinek képviseletére. A megyei elnök 1990 áprilisáig Havasi László volt.⁵⁹

A parlamenti választások Egerben

A választások első fordulóját 1990. március 25-én, a második forduló pedig április 8-án rendezték meg. A jelöltállítás folyamata, vagyis az ajánlószelvények leadási határideje (február 24.) után kezdődött meg a kampány, amely nem volt atrocitásoktól mentes.⁶⁰ A versengő pártok leragasztották, összefirkálták, megrongálták az ellenfelek plakátjait. Egerben ilyen feliratoakat olvashattunk különböző plakátokon: „Eddig szívtam a véretek – ezt akarjátok?” vagy: „Zsidó vagy?”. Durvább volt az az akció, melynek során felgyújtották az MSZP választási centrumát, jelentősebb kár nem keletkezett. A pártok kisebb-nagyobb számú közönséget vonzó választási gyűlésekre több, országosan ismert politikus látogatott Egerbe a kampány során, így többek között Fodor Gábor (Fidesz), Surján László (KDNP), Bánffy György, Kéry Kálmán (MDF), Petrasovits Anna (MSZDP), Thürmer Gyula (MSZMP), Nyers Rezső (MSZP), Pető Iván (SZDSZ). A pártok a választási gyűléseken kívül akciókat, vásárokat rendeztek: az MDF piacot, az SZDSZ cipővásárt, kabaréműsort, kerékpártúrát, a Fidesz pólóvásárt, kerékpáros tüntetést, az MSZP kirakodóvásárt, a KDNP bowlingversenyt az SZDSZ jelöltjével. Az első forduló országos részvételi aránya 65%-os volt, az egri

---

⁵⁷ Uo. 120–121. p.

⁵⁸ Uo. 127. p.

⁵⁹ Uo. 132.

⁶⁰ Lásd erről bővebben: Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XXII. Szerk.: Pócs Tamás, V. Raisz Rózsa) Sectio Politológia, Diktatúrából a demokráciába, A politikai rendszerváltozás Heves megyében. Kiss László: Az 1990. évi parlamenti választások Heves megyében.

választókerületben azonban ennél magasabb volt a részvétel: a szavazásra jogosultak valamivel több mint 70 %-a adta le a voksát. (1. 1. sz. táblázat)

*1. sz. táblázat: Az országgyűlési választások 1. fordulójának eredménye Egerben
Megjegyzés: a második fordulóra továbbjutott jelöltek neve szürke háttérrel látható*

Képviselőjelöltek	Párt, társ. szervezet	Érvényes szavazatok	A voksok megoszlása
dr. Bánhidyi Péter	FKGP	2206	6,42 %
Bársony Dénes	MSZP	2381	6,93 %
Farkas Zsuzsanna	Fidesz	2000	5,82 %
Gyetzvai József	Vállalkozók Pártja	1235	3,59 %
Kádár Zsolt	HVK	1881	5,47 %
dr. Korompai János	MSZDP	2044	5,94 %
dr. Lukács Tamás	KDNP	2961	8,61 %
dr. Nagy Imre	független	1161	3,37 %
dr. Novák Rudolf	SZDSZ	6496	18,9 %
dr. Somogyi Márton	független	848	2,46 %
Szabó Péter	független	2926	8,51 %
Szarvas Béla	MDF	6573	19,13 %
dr. Vasas Joachim	MSZMP	1644	4,78 %

In: Az EKTF tudományos közleményei, 1994, Eger.

Az első és a második forduló között a pártok egyeztető tárgyalásokat folytattak az együttműködésről, ezen belül a visszalépésekről a másik, esélyesebb jelölt javára. Együttműködést kötött egymással az MDF és a KDNP, a másik oldalon pedig az SZDSZ, és – az akkor az SZDSZ „kistestvérenek, kisöccsének” nevezett – Fidesz. A második fordulóban a részvétel jóval alacsonyabb volt az előzőnél: mindössze 45%-os. Ennek oka részint az volt, hogy a választóknak hamar elégük lett az általuk korábban nem tapasztalt kampányból, másrészt pedig sokan úgy gondolhatták: ha az első fordulóban kiesett a jelöltjük, a második fordulóban már el sem mennek szavazni. Egerben Szarvas Béla (MDF) győzött, listáról pedig bejutott dr. Lukács Tamás (KDNP) és dr. Novák Rudolf (SZDSZ). Lásd a 2. számú táblázatot.

2. sz. táblázat: Az érvényes szavazatok megoszlása a képviselőjelöltek mögött álló pártok szerint a második forduló után

MDF (Szarvas Béla)		KDNP (dr. Lukács Tamás)		SZDSZ (dr. Novák Rudolf)	
szavazatok	%	szavazatok	%	szavazatok	%
9002	40,44	4280	19,2	8976	40,3

In: Az EKTF tudományos közleményei, 1994, Eger.

Az önkormányzati választások Egerben

Eger 16 egyéni választókerületében 120 jelölt, a 10 párt által állított listákon 116 jelölt, vagyis összesen 236 egyéni és listás jelölt indult.⁶¹ Az 1990. szeptember 30-i egeri önkormányzati képviselőválasztáson induló jelöltek:

1. számú választókerület: Herman István (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), Honfi Gábor (DEMISZ), dr. Hrabecz József (MSZP), Kocsis Zoltán (MSZMP), Konja Tamás (független), dr. Korompai János (független), Várkonyi György (MDF, KDNP, FKGP).

2. sz. vk.: dr. Generál Veronika (KDNP, MDF, FKGP), Gyetvai József (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), Kerek Gyula (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Kmeicz András (MSZMP), Luzsi Antal (független), Petrényi János (MSZP).

3. sz. vk.: Balázs Mihály (független), dr. Bernáth Imre (MSZDP), dr. Nagy Péter (KDNP, MDF, FKGP), dr. Révész Tamás (Fidesz), Sós Tamás (MSZP), dr. Tóth Ferenc (MSZMP).

4. sz. vk.: Csontos Ágostonné (MSZP), Hegedűs Sándor (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Katona Józsefné (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), dr. Kohajda László (KDNP, MDF, FKGP), Szűk Balázs (MSZDP), Tihaméri Imre (MSZMP).

5. sz. vk.: Előházy Kálmán (MDF, FKGP), Fülöp Béláné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Mészáros György (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), dr. Renn Oszkár (KDNP), Szántó Márton (MSZP), dr. Vasas Joachim (MSZMP).

6. sz. vk.: dr. Bárdos Rezső (KDNP, FKGP), Benke Ferencné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Harsányi Jenő (MDF), Kárpáti Gyula (MSZDP), Láng András (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), Orosz Endre (MSZMP), dr. Szigethy Anna (MSZP).

7. sz. vk.: Árvai Lászlóné (KDNP), Bíró József (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), Bujdosó Sándorné (MSZMP), Flaskay Miklós (MSZP), Kovács Istvánné (MDF, FKGP), Pallagi Miklós (MSZDP), Tóth Kéri Róza (Demokrata Nyugdíjasok Pártja).

8. sz. vk.: Kádár Zsolt (FKGP), Koós Tivadar (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Madarasi Gyula (független), Radnóti Tibor (MDF, KDNP), dr. Ringelhann György (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz)⁶², Sebes-

---

⁶¹ Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XXII. (Szerk.: Pócs Tamás, V. Raisz Rózsa) Sectio Politológia, Diktatúrából a demokráciába, A politikai rendszerváltozás Heves megyében. Kiss László: Az 1990. évi önkormányzati választások Heves megyében. 77. p.

⁶² Ringelhann György lett Eger első, szabadon választott polgármestere 1990-ben.

tyén Zoltán (MSZMP), Szakács Sándor (MSZDP), Szekeres Károly (MSZP), Török Zsolt (DEMISZ).

9. sz. vk.: dr. Bánhidy Péter (FKGP, KDNP, MDF), Békési József (független), Csutorás Ágnes (független), dr. Farkas András (független), Irlanda Dezső (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), dr. Kaszás Mária (független), Kiss Jánosné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Ladányi László (MSZDP), Müller Józsefné (MSZMP), dr. Zám István (MSZP).

10. sz. vk.: Balatoni László (MSZMP), Barta Károly (MSZDP), Jobb László (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), Losonczy József (MSZP), dr. Molnár Miklós (KDNP, MDF, FKGP), Varga István (független).

11. sz. vk.: Becskei Istvánné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Garay Gábor (független), Gyepes László (MSZDP), Illés Mihály (MSZMP), Király József (Fidesz), Mandák Attila (MDF, KDNP), Rugyai Attila (FKGP), Tompos Erzsébet (MSZP).

12. sz. vk.: Arnóti Árpád (FKGP), Barta Miklós (KDNP), Bukucsné Eperjessy Zsuzsanna (MDF), Erdei László (független), Fehér Lászlóné (MSZP), Ferenczi Károly (MSZMP), Jakab Emilné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Kovács Attila (Fidesz), Láng Lajos (DEMISZ).

13. sz. vk.: Jordán Csaba (KDNP), Korózs Lajos (DEMISZ, MSZP), Pogonyi Béla (MSZMP), ifj. Révész Tamás (Fidesz), Soóváry Tivadar (MDF), Szabó Istvánné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Zahusky Józsefné (MSZDP).

14. sz. vk.: Bessenyei János (MSZMP), Farkas Zsuzsanna (SZDSZ), Kürthy Béla (MSZP), dr. Löffler Erzsébet (KDNP, MDF, FKGP), Már Gábor (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Szőke Gabriella (DEMISZ).

15. sz. vk.: Bajzát Pál (független), Barta László (KDNP), dr. Garami Zoltán (MSZDP), özv. Kácsor Lászlóné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Pataki Sándor (MSZP), Patkó József (MDF), Sipos Irén (MSZMP), dr. Sipos Mihály (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz).

16. sz. vk.: Bakalár László (DEMISZ), Barta János (MSZP), Deme Mihály (MSZDP), Hangay Szabolcs János (MSZP), Makovics Károlyné (Demokrata Nyugdíjasok Pártja), Sempurger Sándor (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), Suha András (Magyarországi Cigányok Igazság Pártja), Thummerer Vilmos (MDF, KDNP), Török Jenő (FKGP).

Az első forduló legnagyobb meglepetése a választáson való igen alacsony részvétel volt. Heves megye településein a választóknak átlagosan 53,8 százaléka ment el szavazni, a négy nagyvárosban (Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban, Hevesen) pedig a polgárok 34,1 százaléka élt szavazati jogával.⁶³

---

⁶³ Uo. 85. p.

Eger 16 választókerületében az első fordulóban 6 körzetben volt érvényes a szavazás. 1. vk.: Herman István. 3. vk.: Balázs Mihály. 5. vk. Mészáros György. 8. vk. Ringelmann György. 9. vk. Irlanda Dezső. 10. vk. Molnár Miklós.

A Heves Megyei Hírlapban helyi politikusok nyilatkoztak az első fordulóról. Az MDF részéről Farkas Gabriella megyei szóvivő kifejtette: nem az MDF várná a gyengébb szereplését fájalta, hanem azt, hogy érzése szerint az emberek nem bíztak a politikában, nem érzik át a szabadság lehetőségét és felelősségét. Elismerte, hogy az első forduló eredményeire az országos problémák is rányomták a bélyegüket. Molnár Miklós, a KDNP társelnöke a pártja szempontjából tisztesnek minősítette az eredményt. Szerinte az alacsony részvételnek több oka volt, így a rossz közhangulat, az ország kedvezőtlen gazdasági helyzete, a romló közbiztonság, a meddő sajtóviták, a parlamenti csatározások. A Fidesztől Béres Attila megyei kampányfőnök nyilatkozott, aki elmondta: az emberek úgy érzik, hogy a „nagypolitika” nem ér el hozzánk, sokan a parlamenti vitákat is fölösleges szócsatáknak érzik. Weil Zoltán, az SZDSZ megyei ügyvivője örült a párt sikerének, de úgy fogalmazott: nem az első, hanem a második forduló részvételi aránya lesz katasztrofális, szerinte ugyanis akkor még kevesebben mennek el szavazni. A távolmaradás szerinte azt jelzi, hogy az embereknek a kormánypolitikába vetett bizalma elveszett, a helyzet megváltoztatásába vetett hitük pedig megrendült. Somodi Miklós, az FKGP megyei elnöke a kiszáradt szereplését a várakozásoknak megfelelőnek ítélte, a kormánypártok koalíciós együttműködését jónak tartotta.⁶⁴ Az október 14-én megrendezett második fordulóban a részvételi arány a megye 114 településén 52,6 százalékos volt. A 4 város 50 egyéni választókerületéből 37-ben ismételték meg a szavazást, a részvétel itt már csak 21,5 százalékos volt. A szavazatok 26,5 százalékát a négy városban az SZDSZ szerezte meg, összesen 11 listás mandátumhoz jutott, Egerben 6-hoz. A szavazatok megoszlását tekintve az MDF végzett a 2. helyen 20,5 százalékkal, összesen 9 listás képviselői mandátumhoz jutott a négy városban, ebből 3-at szerzett Egerben. Harmadik a Fidesz lett 19,1 százalékkal, 9 listás mandátumot szerzett, ebből kettőt Egerben. Negyedik a KDNP lett 18,3 százalékkal, ami 9 listás mandátumot jelentett, ebből 2-t Egerben. Az MSZP a szavazatok 12 százalékát nyerte el, 6 mandátumot szerzett, egyet Egerben. Az FKGP lett az utolsó, amely 3,6 százalékot szerzett, 2 mandátumhoz jutott, ebből egyhez Egerben.⁶⁵

---

⁶⁴ Heves Megyei Hírlap, 1990. október 3.

⁶⁵ Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XXII. (Szerk.: Pócs Tamás. V. Raisz Rózsa) Sectio Politológia, Diktatúrából a demokráciába, A politikai rendszerváltozás Heves megyében. Kiss László: Az 1990. évi önkormányzati választások Heves megyében. 91–92. o.

Az 1990–94-es ciklus első egri önkormányzati képviselői:

Egyéni képviselők:

1. sz. vk.: Herman István (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 443 szavazat, 34,85%. 2. sz. vk.: dr. Generál Veronika (KDNP, MDF, FKGP), 351 szavazat, 43,17%. 3. sz. vk.: Balázs Mihály (független), 351 szavazat, 32,03%. 4. sz. vk.: Katona Józsefné (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 381 szavazat, 49,54%. 5. sz. vk.: Mészáros György (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 397 szavazat, 33,73%. 6. sz. vk.: Láng András (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 447 szavazat, 49,94%. 7. sz. vk.: Bíró József (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 537 szavazat, 53,54%. 8. sz. vk.: dr. Ringelmann György (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 678 szavazat, 48,09%. 9. sz. vk.: Irlanda Dezső (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 445 szavazat, 35%. 10. sz. vk.: dr. Molnár Miklós (KDNP, MDF, FKGP) 448 szavazat, 40,80%. 11. sz. vk.: Mandák Attila (MDF, KDNP), 375 szavazat, 44,38%. 12. sz. vk.: Kovács Attila (Fidesz), 265 szavazat, 41,34%. 13. sz. vk.: ifj. Révész Tamás (Fidesz), 291 szavazat, 42,36%. 14. sz. vk.: Farkas Zsuzsanna (SZDSZ) 376 szavazat, 49,28%. 15. sz. vk.: dr. Sipos Mihály (SZDSZ, Eger és Vidéke Ipartestület, Zöldpárt, Fidesz), 324 szavazat, 52,51%. 16. sz. vk.: Thummerer Vilmos (MDF, KDNP), 413 szavazat, 48,30%.

Listás képviselők: dr. Balás Gyula (SZDSZ), dr. Dékány László (SZDSZ), Erdei Zoltán (SZDSZ), dr. Gyurkó Péter (SZDSZ), Horváth Gyula (SZDSZ), Weil Zoltán (SZDSZ), dr. Németh Imre (MDF), Szabó Pál (MDF), Várkonyi György (MDF), Király József (Fidesz), dr. Révész Tamás (Fidesz), dr. Bárdos Rezső (KDNP), dr. Löffler Erzsébet (KDNP), dr. Bánhidny Péter (FKGP), Kalmár Péter (MSZP).

Az ellenzéki pártok fölénye egyértelmű volt, hiszen a 31 testületi helyből 20-at az ellenzék képviselői töltöttek be, 10-et a kormánypártok politikusai, s volt egy független képviselő.⁶⁶ Egyéni választókerületi képviselők megoszlása Egerben: SZDSZ, SZDSZ–Fidesz–EVI–MZP: 9 képviselő. MDF, MDF–KDNP: 2 képviselő. KDNP–MDF–FKGP: 2 képviselő. Fidesz: 2 képviselő. Független: 1 képviselő.

---

⁶⁶ Ez a felállás az önkormányzat megalakulása után néhány hónappal gyökeresen megváltozik, ugyanis az SZDSZ és a többi, említett szervezet támogatásával a testületbe jutott képviselők nagy része – több mint tíz politikus – megalakítja a lokálpatrióta frakciót Ringelmann György, Várkonyi György és Herman István vezetésével. Ezzel teljesen új viszonyokat teremtenek a testületben, az SZDSZ fokozatosan marginális pályára kényszerül, elveszíti befolyását a városvezetésben, míg a lokálpatrióták a jobbközép konzervatív pártok felé orientálódnak.

A választások azt igazolták, hogy Magyarországon tendencia a választási részvételtől való tartózkodás⁶⁷, ez megfigyelhető volt a 10 ezres népesség-szám feletti településeken lebonyolított szavazáson, vagyis abban a kategóriában, ahová a maga csaknem 60 ezernyi lakosával Eger is tartozik. Mivel a törvény az első fordulóban 40 százalékot ír elő az érvényességhez, a 34 százalékos részvétel a legtöbb városban eredménytelen voksolást eredményezett. A második fordulóban – ahol már nincs küszöbérték – a részvétel még alacsonyabb, csak megközelítőleg 29 százalékos volt. Egyes szakértők az alacsony választási részvételt üzenetértékűek tartották a politikacsinálók felé. A 10 ezernél nagyobb lélekszámú településeken kétszavazatos rendszer működik: a választópolgár szavazhat a választókerülete jelöltjére, s a listát állító pártok, szervezetek egyikére. Nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy egy – az adott közösségben sokak által ismert – kisvárosi jelölt szereplését mennyiben befolyásolja a jelöltek állító párt, pártok országos népszerűsége. A szakemberek feltételezik, hogy az országos politikai mező dominál a szavazat leadásában.⁶⁸ A parlamenti választásokhoz képest az SZDSZ és a Fidesz javította pozícióit az önkormányzati választásokon, s ez az országos átlag Egerben különösen látványosan jelent meg. Az említett két párt és koalícióik a mandátumok 42,4 százalékát szerezték meg országos szinten, míg a parlamenti választások győztese, az MDF jelöltjei igen gyengén szerepeltek, ami Egerben is tapasztalható volt. A hat parlamenti párt közül országosan az MSZP szerepelt a leggyöngébben, ami Egerre is jellemző volt, hiszen Kalmár Péter személyében csak egy szocialista került be a közgyűlésbe.

Az első közgyűlés

Az első szabadon választott egri közgyűlés 1990. október 20-án ülésezett az egri líceum dísztermében. Az eseményen dr. Kerekes Lajos, a választási bizottság elnöke köszöntötte az új képviselőket, majd átnyújtotta a megbízóleveleket.⁶⁹ A beiktatás után az ülés korelnöke, az akkor 62 éves id. dr. Révész Tamás (Fidesz) vette át az ülés vezetését. A képviselő köszönetet mondott a távozó városi végrehajtó bizottság tagjainak, Békési József távozó megbízott vezetőnek, valamint Szabó Sándor általános elnökhelyettesnek azért, hogy az önkormányzat megalakulásáig „odaadással vitték a település ügyeit”. Békési József is felszólalt az ülésen, s elmondta: nem gazdag a város, bár nem üres a kassza, de az ország gazdasági helyzetében az is pozitív

---

⁶⁷ Az 1990. évi tavaszi parlamenti választásokon is alacsony volt a részvétel: az első fordulóban országosan 63, a második fordulóban pedig 46 százalék.

⁶⁸ Önkormányzati választások 1990, MTA Politikatudományi Intézet, Szoboszlai György tanulmánya 7–12. p.

⁶⁹ A Heves Megyei Hírlap tudósítása nyomán, 1990. október 21.

tény, hogy nincs eladósodva. Ez a város élni akar, polgárai ezért készek áldozatot vállalni”. A testület ezután döntött a leendő polgármester fizetéséről, amely a határozat értelmében nem haladhatja meg a 65 ezer forintos miniszteri bér 80 százalékát. A fizetést a képviselők 51 ezer forintban határozták meg. A képviselők ezután tehettek javaslatot a testület által megválasztandó polgármester személyére. Az SZDSZ-es Gyurkó Péter Ringelhann Györgyöt, míg az MDF-es Szabó Pál Várkonyi Györgyöt javasolta erre a posztra. A 31 tagú testületben Ringelhann 21, Várkonyi pedig 10 szavazatot kapott, így a korelnök számára nem maradt más hátra, hogy átadja az ülés vezetését az új polgármesternek ezekkel a szavakkal: „Eger város üdve legyen Ön előtt is a legfőbb törvény”.

Irodalom

- A politikai rendszerváltozás Heves megyében. Diktatúrából a demokráciába. Szerk.: Kovács Ernő. Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XXII. (Szerk.: Pócs Tamás, V. Raisz Rózsa) Sectio Politológia, EKTF, Eger, 1994.
- Egri Újság (1989–1990).
- Heves Megyei Népujság 1988–1990-es évfolyamának számai.
- Önkormányzati választások 1990, MTA Politikatudományi Intézete, 1991.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Vadásziné Varga Éva

„Ismertté vált, de még vannak titkai...”

A feldebrői templom kutatása, műemlékvédelme

*„Őrizzük meg eleink
emlékét tisztelettel
és erősítsük saját gyökereinket azzal,
hogy mélyebben megismerjük
múltunkat.”
(Kovalovszki Júlia)*

Feldebrő ősi magyar település, a Mátra délkeleti lábánál, az Alföld síkságába simuló dombok között, a Tarna völgyében fekszik. Lakóinak száma 1100 fő. A hozzá legközelebb eső város Eger, ami 20 kilométerre van a falutól, s autóbusszal 45 perc alatt jól megközelíthető.

Feldebrői vagyok, mindig is érdekelt községünk múltja, különösen azért, mert a falu közepén egy szokatlan megjelenésű régi templom áll, amely mellett szinte naponta elmegyek. Elhatároztam, hogy utánajárok a különleges templom történetének. Ez év tavaszán szakdolgozatom számára összegyűjtöttem azokat az anyagokat, véleményeket, amelyeket az építészek, illetve művészettörténészek, történettudósok, régészek kialakítottak az Európaszerte páratlannak számító templom felfedezése óta eltelt csaknem 140 év alatt.

Ezúton is őszintén, tiszta szívemből köszönöm minden élő és már nem élő kutatónak, szakembernek, hogy a templom titkait igyekeztek megfejteni és azért dolgoztak, hogy megóvják, felújítsák. Köszönetemet fejezem ki Kovalovszki Júlia régésznek a legutóbbi tíz éven át tartó kutatás vezetőjének, aki lektori munkájával jelen írásom létrejöttét segítette.

Kutatás, műemlékvédelem

A feldebrői templom, illetve annak altemploma az intézményes műemlékvédelem kezdete óta ismert, és azóta mint legfontosabb műemlékeink egyikét tartják számon. A templom a korai magyar építészet egyik legtöbbet vitatott emléke. A szakembereket folyamatosan foglalkoztatta, s igyekeztek válaszokat adni a kérdésekre, melyben ők sem vallottak egységes nézeteket.

A keletkezés időpontját illetően Henszlmann Imre a XIII. századra,¹ Lux Kálmán a IX. századra teszi.² Ez a kettő képviseli az ellenpólust, a kutatók többsége a XI. és XII. századra datálja. Megoszlanak a vélemények arról, hogy az altemplom egyszerre vagy két időpontban került-e kifestésre, egy vagy két mester munkája-e, s milyen eljárással készült.

A következőkben a műemlékvédelmi munkálatokat, feltárásokat, illetve az ezek során megfogalmazott nézeteket ismertetem időrendi sorrendben.

Henszlmann Imre fedezte fel a feldebrői templomot, a falképekről 1865-ben írt először az Österr. Revue 203. lapján³, majd 1876-ban a *Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti Stylű Mű-emlékeinek rövid ismertetése* c. munkájában több mint egy oldalnyi terjedelemben számol be Feldebrőről, s őt ábrával illusztrálja. Henszlmann Imre XIII. századi építésűnek vélte az altemplomot, a felső templomot három hajósnaak gondolta. Az altemplomot temetőhelynek használják, hová a koporsókat egyszerűen leteszik, mi még a felső templom látogatóra is ártalmasan hat – írta⁴.

Ő ásatásokat még nem végzett, így helytelenül szerkesztette meg az alaprajzot, de felismerte a falfestmények különleges értékét, amelyeket az építkezéssel egykorúnak tekintett, s hazánk legrégebbi, legsikerültebb XIII. századi falfestményei közé sorolta. Káinnak megvan az egész alakja, Ábelé félig ép, sőt „arczának” csak alsó része látható. Az előbbi három kalászt, az utóbbi bárányt tart, a középkorban szokásos módon, ruhájával eltakart kezében.⁵

Henszlmann nem volt megelégedve a kerekded fejekkel, a nagy szemmel és szájjal, a lábakkal. Remeknek tartotta viszont a ruhák természetes redőzetét, s úgy vélte, hogy ennél jobbat nem fognak találni nemcsak e korban, de későbbi korokból sem.⁶

Henszlmann után **Ipolyi Arnold** említi a feldebrői altemplomot és falfestményeit egy kisebb tanulmányában⁷, majd **Rómer Flóris** ír róla az 1874-ben megjelent „Régi falképek Magyarországon” című könyvében, ahol Feldebrő külön fejezetet kapott.

1897-ben volt az első tájékozódó ásatás, amelyet a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából **Gerecze Péter** végzett az altemplomban.

---

¹ HENSZLMANN Imre (1813–1888) 1876. 136.

² LUX Géza (1910–1945) 1942. 92.

³ RÓMER Flóris (1815–1889) 1874. 105.

⁴ HENSZLMANN Imre 1876. 136–137.

⁵ HENSZLMANN Imre 1876. 137.

⁶ HENSZLMANN Imre 1876. 137.

⁷ KAMPIS Antal 1955. 178. (A feldebrői altemplom)

Munkájáról még abban az évben beszámol az Archeológiai Értesítőben.⁸

Felmerült az a kérdés, hogyan került az alttemplomba a vastag pillérnyalábok közé az egyetlen karcsú hengeroszlop mint boltozattámasztó, melynek díszítése és kora sem illik ezek közé. Gerecze Péternek feltűnt, hogy míg a pillérnyalábok alatt lábazat is található, addig ez a hengeroszlop minden átmenet nélkül tűnik el a talajban. Első dolga volt ennek a hengeroszlopnak a környékén a törmelék alatti durva kövekből összerakott padozatot felbontani, s a kemény talajba olyan mélyen lehatolni, míg a hengeroszlop alapjára nem talált. Ekkor 30 cm mélyen érdekes díszítésű faragott kődomborművet talált, mely díszítményes részével lefelé fordítva, mint törmelék hevert.

Díszítése alapján IX. századnak vélte, s azt feltételezte, hogy ez a kőtöredék egy közelben álló kora román ízlésű templomnak a díszítményes maradványa, s arra a következtetésre jutott, hogy e templom helyén már a szláv kereszténység idején egyházi épület létezett, amely végképp elpusztult, s csak e töredéke maradt ránk.⁹

Gerecze az altemplom falképeit egykorúnak tekinti, de magát az altemplomot két különböző korszakból valónak véli, illetve az összes építkezést öt korszakra osztja.

Gerecze Péter közleménye után hosszabb szünet következett. 1922-ben veti fel újból Feldebrő problémáját **Éber László** az Árpád-kor művészetét tárgyaló dolgozatában.

Az altemplom építési korát a XII. sz. első felére teszi, de a festményeket Karoling és Ottó korabeli stílus vetületeinek, a nyugati festészet régebbi irányai hagyományos folytatásának gondolja. A képek még maradványaikban is megkapóan gazdagok, s nemcsak helyi jelentőségük.¹⁰

A boltozatokat kötegpillérek és egy oszlop támasztja alá. Az oszlopról úgy vélekedik, hogy finoman faragott, akantuszos fejével, az altemplomnál régebbi lehet, ókeresztény mű, melyet úgy használtak fel, hogy mivel hosszú a pillérekét meghaladta, a földbe ásták.¹¹

Divald Kornél 1927-ben a „Magyarország művészeti emlékei” című művében foglalkozik Feldebrő kérdésével. Ő volt az első, aki Feldebrővel kapcsolatban felvetette a bizánci kérdést, amit az altemplom falképeihez kötödvé vizsgált: Szerinte az altemplom falképei a XI. században, bizánci miniatúrák hatása nyomán keletkeztek, s a feldebrői kripta nem más, mint az egykori, Aba Sámuel alapította sári monostor maradványa.¹²

---

⁸ GERECEZÉ Péter (1865–1914) 1897. 405–417.

⁹ GERECEZÉ Péter 1897. 410.

¹⁰ ÉBER László (1870–1935) 1922. 164.

¹¹ ÉBER László 1922. 162.

¹² PUSKÁS Lajos 1932. 7.

Péter András (1903–1944) 1930-ban „A magyar művészet története” című kiadványban szól Feldebrőről. Divald Kornél nyomán ő is Aba Sámuel sári monostortemplomáról számol be, a freskókat a XI. század második felére keltezi, s úgy véli, Bizáncból bevándorolt festők készítették.¹³

Puskás Lajos 1932-ben „A magyar falfestés Árpádkori emlékei” címmel írt doktori értekezésében foglalkozik Feldebrővel. Történeti és határozott irányú művészeti vizsgálódással közelíti meg a falképek kérdését. Kimutatja az eddigi vélemények gyengeségeit. Az Árpádkori falfestményekre, így a feldebrőire sem lehet igaz, hogy csak bizánci hatásra utalnak. Gerevich mutatott rá először, hogy a magyar művészet e három első századában nem önálló ugyan, de nem is a bizánci művészet provinciája, hanem nyugatra tekint, ahonnét egész keresztény világnézetét kapta.¹⁴

Az altemplom kifestőjéről azt feltételezi, hogy alsóitáliai szerzetes volt, talán éppen Montecassinóból került Magyarországra a XI. és XII. század fordulóján. A keze alól kikerült képek a XI. századi alsóitáliai festészetre jellemző vonásokat mutatnak.¹⁵

Hekler Antal az 1937-ben megjelent, magyarul és németül is kiadott „A magyar művészet története” című összefoglalásában Puskás fejtegetéseire támaszkodva foglalkozik Feldebrővel.¹⁶

Lux Géza 1942-ben ismerteti az 1936-ban **Lux Kálmán** által végzett feltárások eredményeit. Utal az 1925-ös megállapításokra is, amikor Lux Kálmán és **Szőnyi Ottó** végzett ásatásokat az altemplom teljes terjedelmének megállapítására és további középkori nyomok feltárására.

1925-ben igen érdekes eredménnyel találkoztak a kutatók. Miután a felső templom északi oldalán a vakolatot leverték, kiderült, hogy az északi homlokzat kora középkori nyomokat őrzött meg. Befalazott pillérkötegeket találtak, amelyek a felső templom tartozékai voltak. A pillérkötegek közötti faragottkő fal szintén középkori eredetűnek bizonyult. Az egyik pillérközi falban románkori, rézsűs, félköríves ablakok bukkantak elő, felettük néhány ívből álló jellegzetes román ívsoros párkánnyal. Az 1925-ben végzett munkák alapján a kutatók arra a véleményre jutottak, hogy a befalazott pillérkötegek a felső őkeresztény bazilika árkádsorába tartoztak, bár zavarta őket, hogy a pillérközők nem voltak egyenlők, noha más bazilikák árkádsorában ezek egyformák. Ez újabb problémát vetett fel, kétségesé vált, hogy a felső templom bazilika volt-e?¹⁷

---

¹³ PUSKÁS Lajos 1932. 8. KAMPIS Antal 1955. 179. (A feldebrői altemplom)

¹⁴ PUSKÁS Lajos 1932. 4.

¹⁵ PUSKÁS Lajos 1932. 10–12.

¹⁶ KAMPIS Antal 1955. 179. (A feldebrői altemplom)

¹⁷ LUX Géza 1942. 89.

A kérdés eldöntésére újabb ásatás kezdődött 1936-ban Lux Kálmán vezetésével. 1936-ig az altemplomnak csak három kötegpillére állott szabadon az öt közül. A szélsők a barokk kori templom alapfalaihoz voltak befalazva, csak a falazatból kiálló részeik látszottak. Ezeket a szélső pilléreket ekkor kiszabadították, és kiásták a felső templom területén kívül eső altemplomi részeket is. Az így kikerült fedetlen harántcsarnok szakaszokat téglával újra beboltították, és bevonták az altemplom terébe.¹⁸

Ismertté vált az altemplom alaprajza és térszerkezete.

Megtalálták az oldalapszisokat, s megállapították, hogy a honfoglalás kori feldebrői templom egykor centrális elrendezésű volt, ami ellentmond a korábbi bazilika feltevésnek. Az egykori templom alapfalai 20 x 20 méter alapterületű szabályos négyzetet határolnak.¹⁹

Észrevették, hogy az al- és felső templom terét félköríves rézsűs ablakok kapcsolták össze; rajtuk keresztül lehetett betekinteni a felső templomból az altemplomba. Ezek a nyílások nem voltak üveggel elzárva, a templomterek egyikében tartózkodók így módon hallhatták a felső- vagy altemplomban folyó szertartásokat.²⁰

A szentéllyel átellenben lévő dongaboltozatos tér padlóját 1936-ban felásták, és egy dísztelen, nagy kősírládára bukkantak, ami üres volt.²¹

Az altemplom kötegpilléreinek lábazatai egyszerűek, fejezetei majdnem mind dísztelenek, de a jobb oldali szélső kötegpillér fejezetén elmosódott, ám mégis határozottan felismerhető palmettasor látható. Ezt a palmettát sajátságos magyar honfoglalás kori motívumnak könyvelték el a műtörténetírók, amely még az őshazából hozott – de a nyugati kultúrához való csatlakozásunk után mindinkább elfelejtett – motívumkincsből származik. A feldebrői pillérfőn felismert palmettasor gyakran jelentkezik bizánci szövetmintákon medalionokat keretelő díszként.²²

A centrális építkezés Bizáncban fejlődött ki leginkább, ezért Luxék ott keresték a párhuzamokat. A Wulf által ismertetett bizánci emlékek sorában nem találtak a feldebrőihez hasonló templomot. Ezért az a meggyőződésük alakult ki, hogy a feldebrői emlék sajátságos és egyedülálló építészeti sajátosság. Feldebrőn különösek a kötegpillérek is, mind az alsó, mind a felső templomban, melyek előképeit vagy párhuzamát nem ismerték. Mivel a centrális építés nyugaton is előfordult, és a kereszties hadjáratok idején erős lendületet vett, amikor a Szent Sírra, illetve a Szent Keresztre való utalással centrális templomokat kezdtek építeni, így ott is lehet a párhuzamait keresni.

---

¹⁸ Lux Géza 1942. 90.

¹⁹ Lux Géza 1942. 92.

²⁰ Lux Géza 1942. 92–93.

²¹ Lux Géza 1942. 91.

²² Lux Géza 1942. 91.

A Franciaország területén lévő Germiny des Prés templomát látták hasonló-nak, melynek szabályos négyszögű és oldalkonchákkal kialakított centrális alaprajza csaknem pontosan olyan, mint a feldebrői, noha felépítésében és részleteiben a Germiny des Prés-i templom más képet mutat és altemploma sincs.²³

Fontos a közelben lévő Tarnaszentmárián lévő templom megemlítése, amelynek a szentélye alatt altemplom is van, akárcsak Feldebrőn. Így a feldebrői templom mégsem áll teljes elszigeteltségben, hanem valamely tarnavölgyi építőkultúra keretébe illik, melynek kiterjedését, hatását nem ismerték Luxék, s szerintük a kutatók legfontosabb feladata ennek megállapítása.²⁴

Gerevich Tibornak az altemplom falképeiről az a véleménye, hogy két mester készítette, erre vall a stílus és a technika. A két mester egy időben dolgozott. A freskók az altemplom építésével nem egyidősek. Gerevich szerint akkor készültek, amikor az altemplomot átépítették, vagyis az oszlopfő biztos keltezése alapján a XI. század első felében, valószínűleg még Szent István korában.²⁵

Radocsay Dénes 1954-ben „A középkori Magyarország falképei” című munkájában ír Feldebrőről. Jogutódja 1977-ben jelenteti meg a „Falképek a középkori Magyarországon” című könyvet, melyből megismertem nézeteit.

Szerinte a feldebrői falképek legközelebbi rokonai Lombardiában, a civatei S. Pietro al Montéban található meg, vagyis ő az olasz igazodást fogadja el. A feldebrői és civatei képek formai és stílárius hasonlóságot mutatnak egymással, s az a véleménye, hogy a XII. század első felében készültek a feldebrői falképek. A formai és színezésbeli különbségek és a festői előadás más-más karaktere alapján úgy véli, hogy az apszis és a hajó festményei két mestertől származnak. A stílárius eltérések ellenére a két festő munkássága között nincs nagy időbeli távolság.²⁶

Kampis Antal 1955-ben két munkájában szól Feldebrőről. A német emlékkörben, Regensburgban találja meg azokat az összefüggéseket, amelyek a feldebrői emlékek megismeréséhez szükségesek.

Véleménye szerint a feldebrői első templom 1050 és 1080 között épült. A keltezés alsó határát a feldebrői altemplom és a paderborni Abdinghofkirche kriptájának hasonlósága alapján állapította meg. A paderborni templomot Meinwerk püspök építtette 1016-tól 1036-ig.

A felső határ 1080-ban történő megállapítása mellett többirányú érvelése is van. Egyrészt 15-20 év szükséges ahhoz, hogy egy ilyen méretű építkezés

---

²³ LUX Géza 1942. 93.

²⁴ LUX Géza 1942. 94.

²⁵ GEREVICH Tibor (1882–1954) 1938. 217–219.

²⁶ RADOCSAY Dénes 1977. 8.

befejeződjön. Másrészt a bencés építkezésekben 1080 körül volt az a változás, amely átvette a clunyi építőreformokat.

A Feldebrőn alkalmazott boltozási mód a XI. század utolsó tizedeiben kezdett elterjedni, s a szentély szájában álló faragott oszlop, valamint a szalagfonatos díszű közlaptöredék is erre az időszakra utal.

Kampis szerint a falképek festője bencés miniátor volt, aki a regensburgi Szent Emmeram kolostorban tanult. Nem volt képzett falfestő művész, miniatúra emlékeiből élt, vagy ilyen mintái voltak, s ezeket nagyította a falakra, 1070 körül.²⁷

1957-ben a Budapesten rendezett csehszlovák építészeti kiállítás alkalmával Magyarországon járt **Mencl Vaclav** cseh kutató, s ekkor megvizsgálta a feldebrői templomot. Érdeklődésének oka az volt, hogy olyan nézetek is napvilágot láttak, miszerint a templom a magyarok bejövetele előtti szláv korszakból, talán a Nagymorva Birodalom idejéből származik.

Mencl szerint az első templom öthajós volt, nagy centrális térrel, amelyben a görög kereszt elve alapján öthajós tér öthajós teret keresztel. A görögkereszt alaprajzú építményeket szír eredetűnek tekintik, már a II. században alkalmazták, de főleg a X. század végén, XI. század elején Grúziában fejlődött ki (örmény építményekben 624–631 között). Az ilyen építmények a nyugati világban váratlanul, előzmény nélkül jelentek meg, és azt bizonyították, hogy létrejöttükben keleti hatások működtek közre (mint például a Germiny des Prés Franciaország).²⁸

A feldebrői templom nem vezethető vissza a szentistváni udvari kultúrára, mivel az Felső-Olaszország és Salzburg felé orientálódott, de nem származhat a Nagymorva Birodalomból sem, mivel hasonló építmények Morvaországban nem találhatóak.

A nyugati építkezés még a XI. században nem volt annyira bonyolult, mint az Feldebrőn tapasztalható. Egyes örmény vagy grúz kváderépítkezéseknél alkalmaztak olyan szerkezettani megoldást, mint Feldebrőn. Oszlopkozteget Arméniában főleg a X. századból ismertek.²⁹

A feldebrői templom az európai művészetben egzotikus színezetű kivétel (ezen kívül a tarnaszentmáriai, két francia és egy német templom rendelkezik még ilyen különlegességgel). Az egzotikus formákat a kazár nép juttatta el Magyarországra, amely együtt jött be a magyarokkal, és Aba vezetése alatt a Mátra és a Bükk hegység lábai alatt a Tarna völgyében telepedett le. Szent István idejében felvette a kereszténységet, és a magyar udvari művészet hivatalos irányzatától eltérő stílusú templomokat épített, amelyeket a kaukázusi kultúra által elért őshazájából hozott saját keleti művészetével

²⁷ KAMPIS Antal 1955. 193. (A feldebrői altemplom)

²⁸ MENCL Vaclav 1959. 218–219.

²⁹ MENCL Vaclav 1959. 220.

alkotott meg A feldebrői templom tehát nem szláv eredetű, csupán a XI. század első feléből való.³⁰

Az 1936-os ásatás és az ezt követő helyreállítás után a barokk templom belső terének feltárására nem kerülhetett sor, de a kutatás nem mondott le erről. Az Országos Műemléki Felügyelőség a nagyobb munkálatok megkezdése előtt is gondoskodott a templom értékeiről. 1954-ben konzerválták az altemplom falfestményeit, a beszivárgó nedvesség ellen pedig szigetelést terveztek. Ennek előkészítésével kezdődött meg az újabb régészeti kutatás is 1964-ben, melyet első ízben végzett régész, **Méri István** személyében, aki a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa volt. Feldebrő kutatói közül ő volt az első, aki felismerte, hogy a négyzet alaprajzú épület egyetlen, egységes építészeti koncepció minden részletében következetes megvalósításaként alakult ki. Neki volt alkalma elsősor a barokk templom hajójában feltárást végezni. Megfigyelései alapján az a véleménye alakult ki, hogy az épület „szíve” az altemplom kis helyiségének közepét elfoglaló sír, és az épület mindenestől a sír körül végzett szertartások különleges igényeit szolgálta, vagyis a monumentális épület sírtemplomnak készült. Az idők folyamán többször átalakították, és plébániatemplom lett belőle, de eredeti rendeltetését egészen a XVIII. századi átépítésig megőrizte.³¹

Entz Géza 1967-ben „A középkori Magyarország falfestészetének bizánci kapcsolatairól” című cikkében³² a feldebrői altemplom képeiről úgy vélekedett, hogy változatos, gondosan kivitelezett festészeti díszítést kapott, amely töredékessége ellenére is jól tájékoztat a románkori magyar festészet indulásáról.

Dercsényi Dezső 1972-ben a „Románkori építészet Magyarországon” című művében írt Feldebrőről. A XI. századi templom alaprajzi elrendezése, kezdetleges részletformái örmény-grúz mintaképekre mennek vissza, ami egyedülálló jelenség a magyar emlékanyagban. Az altemplom boltozatát a XII. század első feléből származó felső-itáliai, bizantinizáló stílusú falképek díszítik.³³

A „Heves megye műemlékei II.” címmel 1972-ben megjelent kiadványban **Voit Pál** a feldebrői templomot XI. századi építésűnek, centrális elrendezésűnek, az altemplom falképeit pedig XII. századi keletkezésűnek írja le. Az Aba nemzetség volt az építtető, s feltehetően Aba Sámuel itt temették el.

Tóth Melinda az 1974-ben megjelent „Árpád-kori falfestészet” című munkájában az Árpád-kori falképanyag egészének alapos felülvizsgálatára vállalkozott.

---

³⁰ MENCL Vaclav 1959. 220.

³¹ KOVALOVSKI Júlia 1987. 3–4.

³² ENTZ Géza 1967. 241.

³³ DERCSENYI Dezső 1972. 187.

Hiányolja, hogy az Árpád-kori falképfestészet anyagával általában nem foglalkoztak olyan mélyen és részletesen, mint magával az épületekkel. Ez alól Feldebrő az egyetlen kivétel.

Románkori falképeink ikonográfiai sajátosságait általában nem lehet megállapítani, mert ehhez túl kevés a fennmaradt anyag. Nagyobb összefüggéseiben és a többi hazai freskóhoz képest jó állapotban fennmaradt a feldebrői falkép, amely mutatja, hogy a mennyei hierarchiának mely alakjait s ezenkívül mely bibliai jeleneteket (az eucharisztikus-áldozati vonatkozásúakat) találtak fontosnak megjeleníteni egy jelentősebb XII. századi kifestésen. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy kriptafreskóról van szó.³⁴

A kripta különleges alaprajza és alacsony boltozatrendszere megnehezítette a festő dolgát. A szokásos hosszházas elrendezés helyett itt keresztbe széles hajó, a megszokottól eltérő apszisboltozat s a hajóban álló alakok festésére alig alkalmas kis boltozatdarabok álltak rendelkezésre. A feladat feltehetően az volt, hogy a festő a középbizánci, illetve nyugati templomok fontos ábrázolásait megjelenítse.³⁵

A feldebrői falképek hazai művészetünk szempontjából nagyon jelentősek, hiszen az országon belül elkülönülten, a külföldi anyagban kielégítő párhuzam nélkül állnak. Hiányoznak a mércét jelentő kortársalkotások, melyek segítenének jellegének, helyének, jelentőségének meghatározásában.³⁶

Tóth Melinda szerint a feldebrői kriptában két festett réteg különböztethető meg. A korábbi réteg elsősorban a szentélyt díszítette, majd a második festés során erre ráfestettek, amely díszítés így már az egész kriptát elborította. Tóth Melinda ezzel a második, jelentős méretű felületeket borító kifestéssel foglalkozik.

A festő a szűkebb értelemben vett mennyei szféra megjelenítésére a szentély fölötti boltozatot használta, míg a mennyei Jeruzsálem földi tagjait a hajóban ábrázolta, medalionos büsztökként.

A szentélyben Krisztus maga is medalionba foglalva jelenik meg. Az evangélistaszimbólumok jelenléte arra utal, hogy a kiindulópont itt is a szokásos Majestas Domini-apsziskép volt, a boltozat formája miatt azonban a főalakot leegyszerűsítették. A feldebrői Krisztus valószínűleg nem a bizánci kupoladíszek centrálisan elhelyezett Pantokratorának leszármazottja, hanem valamely monumentális apszisbeli látomásé. Ez a látomás nem végítéletzerű, inkább ótestamentumi: Krisztus könyvének felirata mellett erre utal a hajó ótestamentumi alakjainak sora. (Krisztus könyvének felirata: EGO

---

³⁴ TÓTH Melinda 1974. 18–19.

³⁵ TÓTH Melinda 1974. 30.

³⁶ TÓTH Melinda 1974. 27.

SUM QVI SUM, én vagyok, aki vagyok – Mózesnek a csipkebokorban megjelenő Úr szavai.³⁷⁾

A mester több bizánci elemet is felhasznált, de nem az épület jellegéhez jobban illeszkedő bizánci dekorációrendszert alkalmazta, hanem egy az ő számára nyilván idegen térrendszerhez mindenáron nyugati elrendeződési sémát adaptált. A szentélybe formailag leegyszerűsítve bezsűfolta mindazt, amit az általa ismert apszisábrázolásokból legszükségesebbnek gondolt: Krisztust és közvetlen kíséretét. A mennyei Jeruzsálemnek a földről befogadott lakóit pedig a helyhiány miatt álló alakok helyett büsztök formájában, a hajó medalionjaiban helyezte el. A dekoratív mezők alkalmazása némi bizonytalanságot árul el. Mivel a feldebrőihez hasonló emlékek nem maradtak meg, nem lehet megállapítani, hogy mi az, amit a megrendelő meghatározott, és mi az, amit a festőre bízott. Azt lehet tudni, hogy konkrét előképek alapján készült, melyeket kissé mereven követettek, s amelyek Észak-Itáliából, közelebbről Lombardiából származnak. Ezért mondják a feldebrői altemplomról, hogy ikonográfiája keleti és nyugati elemek találkozásával jellemezhető.³⁸⁾

Levárdy Ferenc 1976-ban „Feldebrő Kelet vagy Róma?” címmel megjelent írásában fejti ki nézeteit. Úgy gondolja, hogy az építészettörténeti kérdések megválaszolása nem lehetséges a keleti vagy római eredet eldöntése nélkül.

A mindkét irányban öthajós, pillérekkel tagolt, négy oldalán apszissal bővített, feltételezése szerint kupolás építmény Levárdy szerint feltétlenül a bizánci liturgia igényeinek megfelelően készült, megépítése bizonyosan az ortodox missziós tevékenységgel függött össze.³⁹⁾

A feldebrői templomban különös az altemplom léte, mert a bizánci jellegű építményekben nincs altemplom, ez a római, illetve bencés hagyományokra utal. A pillérkiosztásnak ellentmondóan épült bele a centrális bazilika szerkezetébe, ezért Levárdy (és Erdei Ferenc is) úgy gondolta, hogy az altemplomot másodlagosan, a már megépült bizánci templomba vájták építői. Azt is feltételezi, hogy az altemplomot nem egyszerre alakították ki. A pogány lázadás (1046) pusztíthatta el a templom egy részét, s ezt követően nyugati szellemben újították meg a bencések, alapítójuk emlékére. Az altemplomban helyezték el Aba Sámuel holttestét, és itt tartották a halotti megemlékezéseket, s az ő tiszteletére festették ki a falakat. Csak a keleti és nyugati szerzeteseket egy családban egyesítő kolostori koncepció adhat ma-

---

³⁷⁾ TÓTH Melinda 1974. 31.

³⁸⁾ TÓTH Melinda 1974. 33–34.

³⁹⁾ LEVÁRDY Ferenc 1976. 148.

gyarázatot a falképek képrombolás előtti – lényegében görög – képrendszerére, s a latin felirataira, formáinak kevert jellegére.⁴⁰

A középkori templomi falfestészet az aktuális politikai történéseket bibliai formában jelenítette meg, ezért Levárdy Ferenc azt a következtetést vonta le, hogy Káin és Ábel története Aba Sámuelre, a nomadizáló állattartó királyra, illetve nyugati, lényegében földműves kultúrát képviselő Henrikre és magyar vazallusára, Péterre s a két tábor élet-halál harcára utal.⁴¹

A szentély melletti hajófalón a falpillérre lefutó boltozati szakaszon egy-egy négyzetes keretbe foglalt férfiábrázolás látható. Fejüket nem kör alakú glória keretezte, hanem négyszögletes nimbusz, ami Levárdy Ferenc szerint a kolostor templomának alapítóját és első apátját jelölheti.

Tóth Sándor az 1977-es cikkében cáfolja Erdei Ferenc és Levárdy Ferenc megállapításait. Szerinte a feldebrői templom nem volt szigorúan centrális elrendezésű, és Feldebrő esetében hiányzik még az az újfajta szemléletmód, amely az építészeti emléket a maga környezeti, társadalmi összefüggésében vizsgálná. Ezt pedig sajnálatosnak tartja, mivel Feldebrőn olyan emlékről van szó, amely nemcsak egyenértékű az írott adatokkal, hanem – mint Levárdy jól látja – bizonyos vonatkozásban helyettesíti is hiányzó forrásszövegeinket.⁴²

Szerinte ha az altemplom a korai templom többi részénél később keletkezett volna, akkor ott ahol a különböző korú falak összeérnek, ennek valamilyen érzékelhető falazat- és kötőanyagváltás formájában ki kellett volna jeleznie.⁴³

Tóth Sándor szerint a feldebrői templom alaprajza valóban keleties, de típusának elterjedése nem korlátozódik csupán a keleti világra.

Tóth Sándor helyesli Levárdy-nak azt a megállapítását, amely a földrajzi környezetre mutat rá, ahonnan a templom alaprajzi megoldása származhat. Van azért aggálya ezzel kapcsolatban is, mert a közép-itáliai vidéken nem találtak még olyan kriptát, ahol oszlopok helyett kötegpilléreket alkalmaztak volna. E sajátos támforma kifejlődési területe nem Közép-Itália. A Cambridge közelében, Great Paxton templomában – amit a kutatás a XI. század közepére keltezett – állnak olyan kötegpillérek, mint Feldebrőn. Ezzel Tóth Sándor nem azt állítja, hogy a feldebrői templom építői Cambridge környékéről érkeztek, csak arra mutat rá, hogy Feldebrő művészettörténeti kapcsolatai mennyire szerteágazóak. Ezért az építés időrendjének pontos rögzítése nélkül nem lehet konkrét történeti kapcsolatokat feltételezni.⁴⁴

---

⁴⁰ LEVÁRDY Ferenc 1976. 150.

⁴¹ LEVÁRDY Ferenc 1976. 295.

⁴² TÓTH Sándor 1977. 38.

⁴³ TÓTH Sándor 1977. 32–33.

⁴⁴ TÓTH Sándor 1977. 37.

Levárdy Ferenc úgy érezte, hogy Tóth Sándor bírálatát, hangnemét nem lehet válasz nélkül hagyni. Még ugyanabban az évben a Műemlékvédelem 3. számában válaszolt neki. Nem helyeselte, hogy miközben Tóth Sándor hipotézis nélküliséget követelt tőlük, ő maga is egy újabb hipotézissel állt elő.

A Műemlékvédelem című folyóirat ebben az időszakban többször is foglalkozott Feldebrővel. Az 1977-ben megjelent 1. számban szerkesztői megjegyzésként leírták, hogy erre azért van szükség, mert a feldebrői műemlék eredetkérdése igen fontos. Minél többen foglalkoznak vele, annál inkább remélhető, hogy a kérdéseket több szempontból megvilágítva végül megnyugtató, tudományosan is elfogadott álláspont alakul ki.

Kovalovszki Júlia a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaként vezette azt a régészeti kutatást, amely 1972–1982 között zajlott Feldebrőn. A tíz éven át tartó munkálatok ideje alatt választ találtak olyan kérdésekre, amelyekre korábban csak feltételezések voltak. Az ásatást előre meghatározott terv szerint végezték, az épület szakaszokra bontásával. A templom minden részletére kiterjedő falkutatást is végeztek, Dávid Ferenc művészettörténész az Országos Műemlék Felügyelőség munkatársa segítségével. A templomkertben is nagyobb összefüggő területeket tártak fel, s ekkor találták meg a monostorra utaló részletet is.

A kutatók az akkor meglévő állapotból indultak ki, és visszafelé haladva jutottak el a kezdetekig.⁴⁵

Az épület ismertté vált e kutatás során, de továbbra is vannak titkai. Nem sikerült kideríteni, hogy kinek a tiszteletére építették. Számításba jöhetnek a területet birtokló Aba nemzetség tagjai, esetleg maga Aba Sámuel, de legutóbb az a gondolat is felmerült, hogy Szent István a Bulgáriában zsákmányolt Szent György-eréklye számára építtette. Ezekre a kérdésekre a jövőben még választ kell adni.⁴⁶

Az 1970-es évek elején halaszthatatlanná vált a templom teljes helyreállítása. Ennek megkezdése előtt az épület statikájával összefüggő talajvizsgálatokat végeztek. A kutatógödöröket az épület kritikus pontjainál az alapozások alá is le kellett ásni. Ekkor találták meg például a nyugati félköríves apszis maradványát a barokk torony két oldalán és belsejében. Így már a négyzet alaprajzú épületnek mind a négy apszisa megvolt, minek következtében a zárófal is körös-körül ismertté vált. Ekkor derült ki az is, hogy a sírkamrának megvan az eredeti terrázó padlója, amely az 1936-ban helyreállított padlószintnél kb. 60 centiméterrel mélyebben volt. Ezért tervbe vették az altemplom új téglapadlójának a felbontását, hogy hiteles képet kapjanak az eredeti szintviszonyairól. Kiderült az is, hogy a sírkamra nyugati fala eredetileg nem

---

⁴⁵ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 40.

⁴⁶ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 42.

volt áttörve, tehát innen nem lehetett feljutni a felső templomba, a fal felső szakaszában ablaknyílás maradványai bukkantak elő.⁴⁷

Kovalovszki Júliának a négyzet alaprajzú templom északi és déli falának már csak az alapjait ismerhették meg. A keleti fal azonos az altemplom keleti falával, ezért abból a barokk templom belső terébe eső szakaszon 1,5 méter magas szakasz megmaradt az alapozás fölött, vagyis itt a falat csak a felső templom szentélyének szintjéig bontották le. A keleti zárófal egy-egy kis szakaszát a barokk falban, metszetben nagy magasságig megfigyelték, mely részletekből a négyzet alaprajzú templom belső terének fedésmódjára is következtettek. Leverték az újkori vakolatot, s 6 méter magasságig előbukkant a centrális templom nyugati fala, amely azonos a barokk templom nyugati falával. Annak belső oldalán az apszis ívelt felső záródásának vállkövei is megmaradtak.⁴⁸

Az altemplom alapozása és fala szervesen együtt épült az egész épületével, az altemplom nyugati falának alapozása is kötésben van a külső zárófallal.⁴⁹

A mai templom északi és déli falában a vakolatot leverték, s kiderült, hogy az északi falban az oszlopokat áthidaló ívek is megmaradtak, sőt fölöttük vízszintes vonalban lezáródó falszakasz jelzi a templom egykori belső magasságát. Amikor a hajót feltárták, előbukkantak az oszloprend további részletei. A befalazottakhoz hasonló két oszlop alsó dobjára bukkantak a nyugati apszis sarkaival szemben, a középső négyzet sarkain pedig egy-egy nagy, négyszögletes pillér maradványát találták meg. A templom keletnyugati tengelye mentén szimmetrikus, öthajós, ám lényegében mégis centrális épület volt, középen kiemelkedő toronnyal. A templom keleti harmada alatt húzódó altemplom, illetve ennek boltozata fölött elhelyezkedő emelt szintű felső szentély bontja meg a templom keleti és nyugati felének szimmetriáját.⁵⁰

Kovalovszki Júliának megállapították, hogy a sírkamra is egykorú az egész templommal, s a templom centrumában helyezkedik el úgy, hogy a szögletes pillérek közül a keleti pillérpár alapozása a sírkamra megfelelően kiszélesedő falára épült. A sírkamra különös hangsúlyt kapott nemcsak azzal, hogy központi helyen épült, hanem azzal is, hogy a felső templomban is megjelent oly módon, hogy dongaboltozata fölött vízszintes síkban kialakított, kváderekkal szegélyezett teteje dobogószerűen kiemelkedett a hajó padlószintjéből. A dobogónak az altemplom falához csatlakozó középső részén egy oltár lépcsőzetének maradványait találták meg. Az oltár két oldalán egy-

---

⁴⁷ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 40.

⁴⁸ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 40.

⁴⁹ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 40.

⁵⁰ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 40–41.

egy keskeny, félkörívvel záródó kis ablak nyílt az altemplom hajójába. A sírkamra nyugati zárófalához pedig a hajóból széles lépcsősor vezetett le, s itt két kis kerek ablakon át lehetett betekíteni a sírkamrába.

A megtalált lépcsősor későbbi ugyan a négyzetes templom építésénél, de a korábban itt lévő, elbontott hasonló előtér maradványai is előkerültek. A jelenlegi lépcső bizonyította a régészeknek, hogy e különleges kegyhely még a viszonylag késői időben is ismert volt.

A falazott sír két végénél azonos korú két oltár maradványát találták meg. Oltáralapozás volt az altemplom szentélyben is. Egy teljes faragott kőoltárra is rábukkantak az egyik barokk pillérbe másodlagosan befalazva.

A szakemberek arra a következtetésre jutottak, hogy a templom geometriai és szellemi középpontja a sírkamra, illetve az a különösen tisztelt személy volt, akit ide temettek. Az egész templom láthatólag e sír tiszteletére épült. A sír tisztelete a templom átépítése után is megmaradt, egészen a XVIII. századig.⁵¹

A kutatók a négyzet alaprajzú, négy félköríves apszissal bővülő épületet tekintik az első templomnak.

Ezt az úgynevezett első templomot már az Árpád-korban átalakították. Északi és déli zárófalát az apszisokkal együtt lebontották, a mellékhajók oszlopait pedig befalazták. Az eredetileg öthajós teret háromhajóssá szűkítették. Az altemplom és a fölötte lévő emelt szentély is teljes szélességében megmaradt; az eredetileg centrális templom hosszhajós, kereszt alakú épületté alakult. Az altemplom eredeti bejárati lépcsői a templom testén kívülre kerültek, ezért új bejáratot kellett kialakítani. Ezt a déli oldalon a hajóból kis íves záródású átjárón keresztülvezető lépcsősorral képezték ki. Az északi bejáratot egyszerűen befalazták, így maradhatott meg eredeti állapotában. A felső templom emelt szentélyére újonnan épített lépcsőkön lehetett feljutni, az északi, illetve déli mellékhajóból. Megmaradt a hajó közepén kiemelkedő dobogó – a sírkamra teteje – a hozzá vezető lépcsősorral.

A nyugati apszist kiegyenesítették, és belül széles bejárati lépcsőt építettek. A két nyugati sarokban pedig egy-egy tornyot alakítottak ki.

A XV. században felújították a templomot, ekkor épült a déli gótikus kapu, s ekkor kapott a felső templom egységes, fehérre meszelt vakolatot, amelyen helyenként falfestmények is voltak. A kutatók ezt tekintik a második templomnak.

A templom alaprajzi elrendezése nem változott ugyan, de a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején téglapadlózatot készítettek a hajóban (az emelt szintű szentély eredeti terrazzo padlója végig megmaradt), amely azo-

---

⁵¹ KOVALOVSKI Júlia 1981. 41.

nos szintben fedte az egész padlót, eltüntetve a sírkamra kiemelkedő tetejét és a mellékhajó lépcsőjét is.⁵²

A XVIII. század közepén alakult ki a mai barokk, azaz a harmadik templom. Ekkor eltávolították a főhajó még meglévő oszlopait és pilléreit, és lebontották a templom testéből kinyúló altemplom-szakaszokat. Ugyancsak elbontották a keleti apszis felső részét, majd kelet felé megnyújtották az új templomot. A nyugati homlokfal elé tornyot építettek, ezzel megszüntették az átalakított nyugati apszis még meglévő maradványait is.⁵³

A templom helyreállítása

A hosszú kutatómunka és helyreállítás után 1983-tól ismét látogatható a templom. A helyreállítás tervezője, Erdei Ferenc arra törekedett, hogy a különböző korok bemutatásra kerüljenek, így a templom építési periódusai mindenki számára láthatóvá váljanak úgy, hogy esztétikus, egységes hatású legyen, miközben megfelel az egyházi funkcióknak is. A helyreállítás érdekessége a barokk és a részleteiben felidézett középkori részek egymásba kapcsolódásában van.

A külső alapokat támfalszerűen felmagasították, a hajó belső terében anastylosis módszerrel visszaállították a pillérállást. A középkori részleteket, falakat letisztították, nyers állapotban láthatóak, a barokk építkezés falait vékony (spricc) rétegű, anyagában színezett vakolattal fedték.

A belsőben a barokk tér mintegy keretbe foglalja a korábbi építési korszakok maradványait, amit a külsőben alkalmazott módszerrel alakítottak ki. A belső színezés több árnyalatban készült, mivel a barokk belső eredetileg is díszes kifestésű volt. Részben alkalmazkodtak az eredetihez: a boltmezők, falmezők tört rózsaszínűek, a pillérfők fehérek, illetve a középkori részletek kiemelésére a pilléreket és hevedereket sötét (zöldesszürke) színűre festették. Az eredeti szinten (XVI. század) helyreállított padlót az akkorihoz hasonló méretű új téglából készítették, más burkolattal rajzolva ki az első periódusnál későbbi, de fontos, elbontott részeket és falakat. Az eredeti padlószint visszaállításával járó szintsüllyesztés révén a pillérmaradványok is láthatók, kis kiegészítéssel. A lépcsőket, a sírkamrába letekintő ablakokat is visszaállították.

A templomhajóba padok helyett székek kerültek. Az altemplom kiálló tetejére új oltár és ambó került. Eredeti helyén maradt a barokk mellékoltár, amit restauráltak, és a neobarokk főoltár, valamint a szószék, amit letisztítottak. (Az elbontott karzaton nagyméretű orgona volt, ehelyett most elektro-

---

⁵² KOVALOVSZKI Júlia 1981. 41.

⁵³ KOVALOVSZKI Júlia 1981. 41.

mos orgona került a templomba.) A „kiemelendő” felületeket és az oltárt irányított fénnel világították meg.

Az első templomhoz tartozó altemplom szinte teljes egészében megmaradt, s ma XI–XII. századi megjelenésében látható. Oltár, belső lépcső, letekintő körablakok, a maradványok alapján a terrazzopadló visszaállítása megtörtént. Az altemplomban kerültek kiállításra a másodlagos helyekről előkerült faragott kövek. A sírkamrában állították fel azt a román kori oltárt, amelyet egy barokk pillérből bontottak ki.

A falképek restaurálása

A templom műemléki helyreállítása érintette az altemplom építészeti viszonyait amelyek hatással voltak a falfestmények állapotára is. 1986-ra a falképek elhalványultak, helyenként eltűntek.

Restaurálásuk 1995 novemberében kezdődött el és 1996 augusztusában fejeződött be. Ezt a munkát *Fabó Éva, Sztrakai Judit, Nemessányi Klára, Boromisza Péter* restaurátorok végezték *Fonád Zoltán* segítségével.

Az esztétikai helyreállításnál az erősen töredékes falképegyüttes látványának logikai és esztétikai rendezése volt a cél.

Megállapították, hogy a sírkamra falazóhabarcsa és vakolatanyaga azonos a hajóban használtakkal. Ez a tény is alátámasztotta az altemplom és a sírkamra egyidejűleg történő vakolását. A sírkamrában csak a bejárat kettős ívmezőjén alkalmaztak figurális kifestést, melynek a falképtöredékeit a keret egyes részleteivel Kovalovszki Júlia régész tárta fel. Visszaültetésüket konzerválás és tisztítás után végezték el.⁵⁴

A festést több festő végezte a vakolást követően, illetve azzal párhuzamosan. A komplikált és viszonylag szűk belső tér és elrendezés (oszlopok által tagolt hajó, szentély, sírkamra viszonya) igen nehéz feladat elé állította a festőket az ikonográfiai program betartása, az ábrázolások elhelyezésének mikéntje (keretezések, kiosztások) tekintetében. Ezért a festést szakaszosan végezték a freskótechnikának megfelelően indítva a napi munkát, vagyis egyszerre csak egy befogható, együtt látható falszakaszt vakoltak fel, illetve készítettek elő festésre. A festővakolat elkészítése után a még nedves, de már meghúzott vakolatba karcolták a képmezők kerethatárait, majd lemeszelték, s azonnal felvázolták a meszelt vakolatra a képmezők kereteit. Ezután lazúros vörös festékekkel elkészítették a leendő falkép előrajzát. Ezt követően a végső kidolgozás már mészszecco technikával készült el.⁵⁵

Az altemplom belseje teljesen ki volt vakolva, meszelve. A festés az oldalfalakon a pillérkötegek párkányvonaláig, illetve a lunetták alsó vonala

⁵⁴ BOROMISZA Péter–NEMESSÁNYI Klára 2002. 544.

⁵⁵ BOROMISZA Péter–NEMESSÁNYI Klára 2002. 548.

alatt 30-40 centiméterig tartott. A faragott építészeti tagozatokon festést nem találtak. A szentélyben a keretek bekarcolását és a meanderes sávot szénnel is kijelölték. A festés megegyezik a bizánci festés gyakorlatával: az arcok esetében az előrajzra okker testszín került, erre fehér fényekkel és vörös árnyékolással készült az arc megmintázása, végül a sötét rajzos részeket feketével húzták ki.⁵⁶

Az altemplom építése és falképei tehát egy időpontban készülhettek.

Titkok a templomon kívül

Legnagyobb titkára a minden részletre kiterjedő kutatás sem adhatott választ. Ki építtette és kit temettek ide?

A monostor részlete

1219-ben monostorként írták le Debrőt. 1977-ben az első templom délkeleti sarkánál feltártak egy kőépületrészt, amelyet Kovalovszki Júlia a monostor épületével azonosított. (Bár korábban is foglalkoztatta a kutatókat a monostor léte vagy nem léte, nem találtak erre semmiféle bizonyítékot; a fenti adaton kívül egyik magyarországi rendtörténet sem említi.) Az épületnek azért csak ilyen kis részlete maradt meg, mert maradványainak nagyobb felét feltehetően elválták a nagy árokkal, amellyel a templom első átalakítása idején körülvették a templomkertet. Ez az árok 8 méter széles és 3-4 méter mélységű, ezért nem csupán templomkerítés vagy vízelvezető árok lehetett, hanem az árokkal körülzárt templomkert menedékhelyül is szolgált a falu népének. Az árok még a középkor folyamán betemetődött.

A monostor 4-5 méter széles, 12 méter hosszú, kétszintes épület lehetett, falát ugyanúgy és ugyanolyan kváderkövekből építették, mint az altemplomot, amely alkalmas volt az itt élő kis létszámú szerzetesi közösség számára, melynek feladata a sír körüli szolgálat volt.

Feltehetően a Váradi Regestrumban megőrzött adat éppen ennek a már nem létező monostornak az emlékét őrzi. Ezért említik két évvel később már csak az egyházat. A monostor elpusztulása összefügghet azzal, hogy Abasáron is épült egy nemzetségi monostor, s Aba Sámuel holttestét is oda szállítják, így a monostor fenntartására nem volt szükség.

A sírokból előkerült tárgyi emlékek

A templom környékén mintegy 500 sír feltárására került sor, melynek nagyobb részében nem voltak tárgyi leletek. A mellékletes sírok csaknem

---

⁵⁶ BOROMISZA Péter–NEMESSÁNYI Klára 2002. 549.

mind késő középkoriak, amelyek a temetkezési szokásokról, a viseletekről, az egyes emberek társadalmi helyzetéről adnak információt.

Az egyszerű embereket általában olyan öltözékben fektették a koporsókba, amely nyomtalanul elenyészett. A gazdagabbak viszont díszes, drága ruhákba öltöztették halottaikat, felékszerezték, gyakran pénzt is adtak nekik útravalóul. Főleg a XVI–XVII. századi temetkezések között találtak gazdag sírokat, melynek leletanyagából válogattak egy tárlóra valót a Magyar Nemzeti Múzeum kiállítására.

Arról, hogy Debrőn valóban létezett monostor, közvetve, különleges értékű leletek is tanúskodnak. Az 1936-ban végzett ásatáson előkerült egy állatsontból faragott XI–XII. századi apáti pásztorbot feje, 1964-ben pedig egy XII. századi arany mellkereszt: a lemezből kivágott, sima keretelt alapon öntött corpus-szal, amelyet Méri István vásárolt meg a Magyar Nemzeti Múzeum számára.⁵⁷

Bronzöntőműhely

A templom melletti ásatások közben Árpád-kori bronzöntőműhelyt is találtak a földben. Az öntőforma töredékeinek alakjából arra következtettek a régészek, hogy itt nem harangot, hanem egy kb. 80 cm átmérőjű keresztelő kemencét öntöttek ki. A műhely korát a benne előkerült pénz alapján a XII. század végére határozták meg. Ez is a plébániatemplommá való alakítással hozható összefüggésbe, ekkor lett szükség a templom felszerelésének kiegészítésére, új keresztelő medencére is.

A korai Árpád-kori bronzöntőműhely egyedülálló ipartörténeti emlékünk Magyarországon, de az e korból származó ilyen leletegyüttes igen nagy ritkaságnak számít egész Európában is.

Egyelőre azonban, anyagi okok miatt a műhely maradványai pontosan dokumentálva a Magyar Nemzeti Múzeumban, de még sok egyéb érdekes emlékkal együtt a debrői templom mellett a földben rejtőznek.

Összegzés

A feldebrői templom a korai magyar középkori építészet reprezentatív alkotása. Az épületre vonatkozó, kialakulásával közel egyidős középkori írott történeti források csekély számban maradtak fenn. Nincs egyértelmű történeti forrásunk arról, ki volt az építtetője. Az államalapítás utáni harmadik királyunk nemzetsége a honfoglalás óta a Mátra-vidék ura volt. A hatalmas birtokon a debrői templom az egyetlen különleges rendeltetésű, monumentális királyi építmény. Építtetője valószínűleg maga a király. Hogy a sírkamra a

---

⁵⁷ KOVALOVSKÍ Júlia 1981. 42., 2000. 15.

meggyilkolt Aba Sámuel testét rejtette-e vagy nem, nagyon fontos, de szinte másodlagos kérdés.

Ez a templom – amely talán a véletlen szerencsének köszönhetően, viharos történelmünk folyamán nem enyészett el számos hasonló korú emlékünkel együtt – elsősorban azért különleges, mert alaprajzát tekintve a keleti (bizánci) kereszténység centrális templomaira emlékeztet, ám ezekben nincs altemplom. Nyugat-Európában a XI. századtól építettek altemplomokat, viszont ott ezidőben nem voltak centrális templomok. Alaprajzi elrendezése (apszissokkal tagolt négyzetes test, középen kiemelkedő torony) alapján a legközelebbi rokona Franciaországban, a Loire völgyében található a Germigny des Prés IX. századi apátsági temploma, ami azonban a feldebrőinél kisebb és nincs altemploma.

A feldebrői templomot, amely nemcsak Magyarországon, de Európaszerte páratlan építmény, többször felújították, átépítették, s közben keresték a titkait.

Sok gondot okozott a szakembereknek a templom alakja, építészeti rendszere, falfestményei, építésének ideje és építtetője és az, hogy a keleti vagy nyugati kereszténységhez tartozik-e.

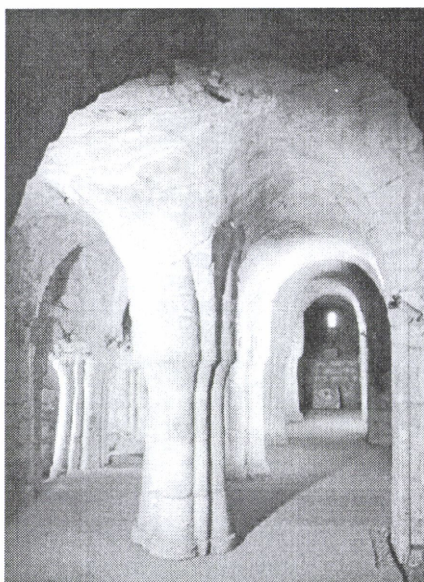
A több mint egy évszázadon át tartó vita során az építészet, a történettudomány, a művészettörténet kutatói fejtették ki véleményüket. Ki úgy, hogy saját kutatásait, megfigyeléseit tette közzé, mások a meglévő ismeretek alapján próbáltak következtetéseket levonni. A technika fejlődésével sikerült újabb módszerek alkalmazása révén egyre előbbre jutni.

A legutóbbi kutatás és helyreállítás tíz évig tartott (1972–1982), majd 1995-ben sor került a falképek restaurálására is.

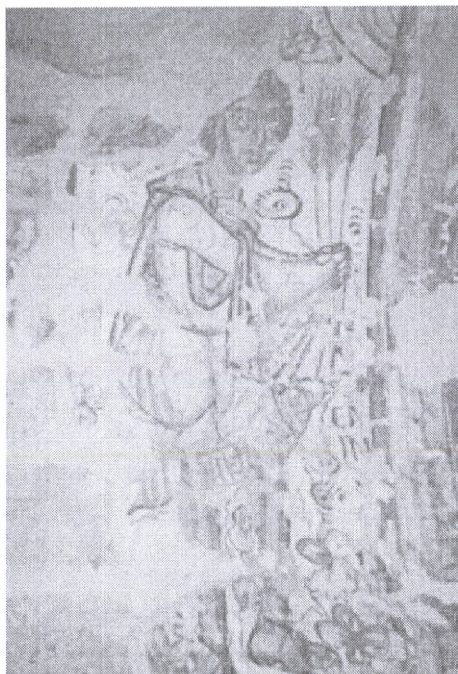
A templom ma nyitva áll a turisták előtt, naponta látogatható. Évente általában egy alkalommal hangversenynek ad otthont, kiváló akusztikája révén csodálatos élményt nyújt.

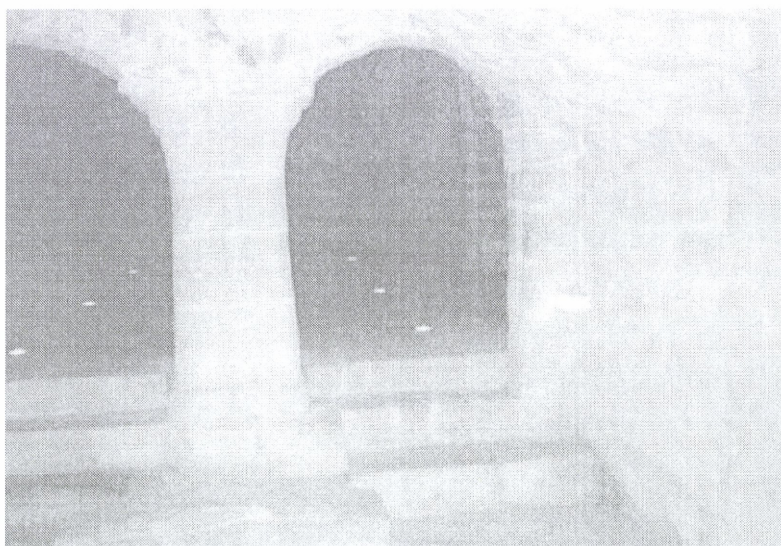
1. A feldebrői templom

2. Oszlopkötegekkel tagolt altemplom

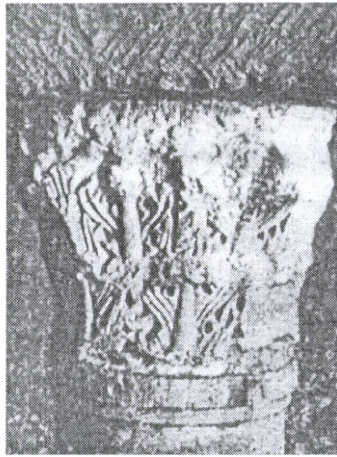
3. Káin

4. A sírkamrába vezető lépcső

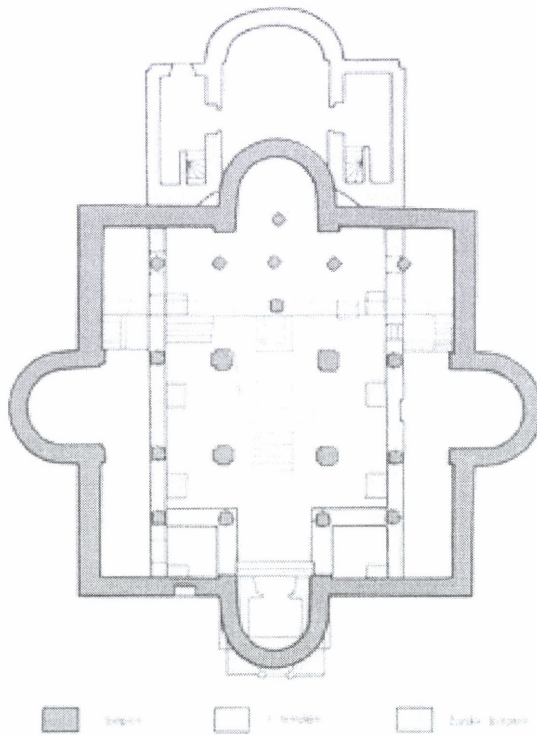
5. Palmettasor a déli szélső oszlopköteg fedőlapján

6. Faragott oszlopfő

7. Szalagfonatos kőlaptöredék

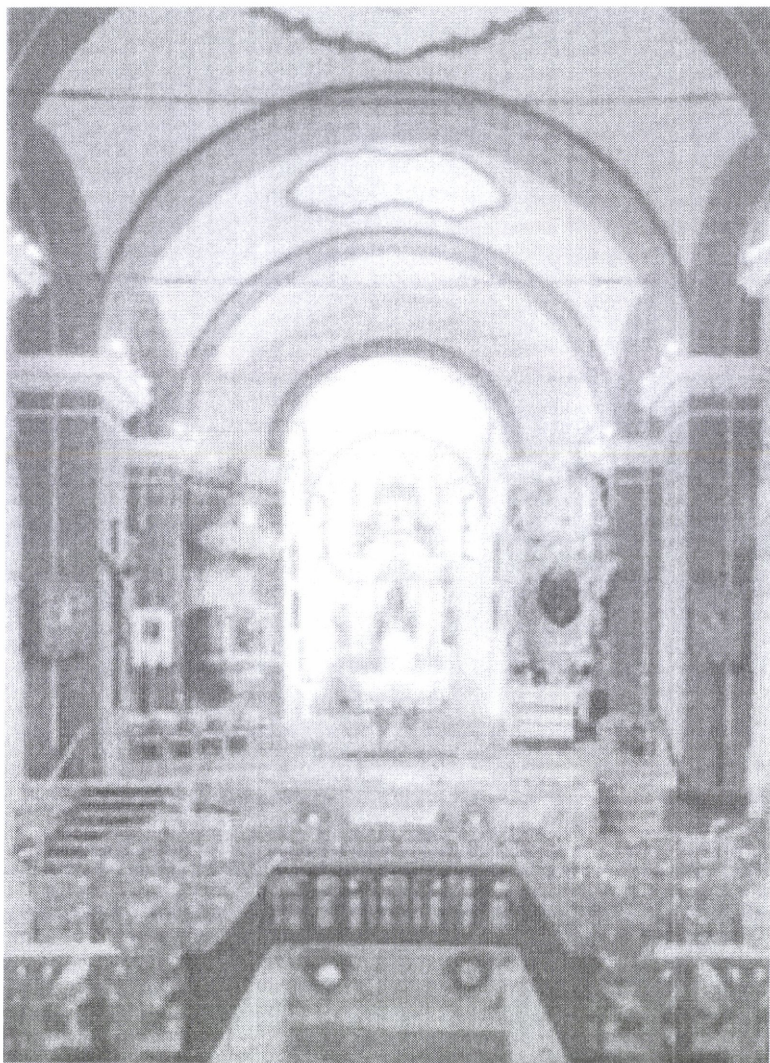

8. A templom alaprajza

9. A hajó nézete a bejárat (nyugat) felé. A hajó nyersen hagyott fala a XI. századi templom megmaradt nyugati fala, előtte anastylosis módszerrel visszaállított pillér, mely a XI. századi centrális templom belső téréarányára utal.

10. A hajó és a szentély nézete a helyreállítás után

Felhasznált irodalom

- BOROMISZA Péter–NEMESSÁNYI Klára, 2002: A feldebrői altemplom falképeinek és restaurálásának ismertetése. In.: Magyar Műemlékvédelem XI. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal évkönyve (1991–2001). Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest 535–552.
- DERCSÉNYI Dezső, 1972: Románkori építészet Magyarországon. Magyar Helikon.
- ÉBER László, 1922: Magyarország Árpád-kori művészete. A Műbarát 161–168.
- ENTZ Géza, 1967: A középkori Magyarország falfestészetének bizánci kapcsolatairól. Művészettörténeti Értesítő XVI. 241–250.
- GERECZE Péter, 1897: A debrői altemplom. Archeológiai Értesítő. 405–417.
- GEREVICH Tibor, 1938: Magyarország románkori emlékei. Műemlékek Országos Bizottsága.
- HENSZLMANN Imre, 1876: Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stylú Műemlékeinek rövid ismertetése. Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottságának előadója. Vallás- és Közoktatásügyi M. Kir. Miniszter Úr meghagyásából. Budapest 136-?
- KAMPIS Antal, 1955: A feldebrői altemplom. Művészettörténeti Értesítő II. 178–194.
- KAMPIS Antal, 1955: Feldebrő. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest
- KOVALOVSZKI Júlia, 1981: A feldebrői templom régészeti kutatása. Az Egri Nyári Egyetem előadásai. A Heves Megyei TIT és az Országos Műemléki Felügyelőség szervezésében. 39–42.
- KOVALOVSZKI Júlia, 2000: Feldebrő. Plébániatemplom. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 644. szám.
- LEVÁRDY Ferenc, 1976: Feldebrő Kelet vagy Róma? Műemlékvédelem III. 145–151.
- LEVÁRDY Ferenc, 1976(?): A feldebrői falképek ikonográfiai rendszere. Különnyomat az Építés- és Építészettudomány X. kötet I–IV. számából. 283–297.
- LEVÁRDY Ferenc, 1977: A „feldebrői felvetések” értelme (válasz Tóth Sándornak). Műemlékvédelem III. 129–135.
- LUX Géza, 1942: A feldebrői templom. A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye LXXVI. kötet 23–24. szám 89–94.
- MENCL, Vaclav, 1959: Két ősi építészeti emlék Magyarországon. Művészettörténeti Értesítő. 217–220.
- PUSKÁS Lajos, 1932: A magyar falfestés Árpád-kori emlékei. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetében készült doktori értekezés, Budapest.
- RADOCSAY Dénes, 1977: Falképek a középkori Magyarországon. Corvina Kiadó, Budapest.
- RÓMER Flóris, 1874: Régi falképek Magyarországon. (Magyarországi régészeti emlékek sorozat) Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága.
- TÓTH Melinda, 1974: Árpád-kori falfestészet. Akadémia Kiadó, Budapest.

TÓTH Sándor, 1977: Feldebrőről hipotézisek nélkül. Múemlékvédelem I. 29–39.
VOIT Pál, 1972: Feldebrő. In: Heves megye műemlékei II. Akadémiai Kiadó, Budapest 714–729.

VÁLOGATÁS KAKUK JENŐ ÍRÁSAIBÓL

Ünnepi bizonytalanság

Mostanában (jó szó, mert bizonytalanságot áraszt) aggasztó tüneteket észlelek magamon. Felerősödtek bizonyos tulajdonságaim. Gyakrabban – és bizonyára igazságtalanabban – veszekszem családom tagjaival. Bár demokratikusan, mert nem hagyok ki senkit. Cinizmusom, melyet eddig alig volt szerencsém ismerni, olykor szabadon szárnyal. Érzelmeim, amikről azért tudtam, hogy léteznek, sőt, mint hűségesebket nevükön szólítva hívtam elő őket, vagy – mint hűségesebket – az alkalomhoz illően maguktól is előálltak, most zabolátlan lovakként összevissza nyargalásznak, s nevük sincs, mert nem tudom megnevezni őket. Gondolataim önálló életet kezdenek élni, s kétségbeesve térnek vissza hozzám. Bocsánat a képzavarért: szájukban nincsen olajág. S rettentően hallgatom a testem. Olyan élményekhez juttat, amiket eddig sikerült kihagynom, s sose vágytam rá: kishúgom aggódó orvosi pillantása, családom megnyugtatómra tett tétova kísérletei és hűségeseb, mindennapjaimba elkísérő gyógyszerek.

Rendszerváltok. Azaz, megpróbálok felszabadultan felsóhajtani, kihajigálni agyam, sorsom, életem minden szegletéből az elrongyolódott, bepiszkolódott gondolatokat és emlékeket. Megpróbálok egy új világból szelektálni a régit.

Csakhogy nem megy. Csakhogy minél inkább kidobálnám, annál jobban ragaszkodom hozzá. Titkos értelmet kapnak nyíltan feltörő emlékek. Azon kapom magam, hogy egyre kevésbé hiszek rendszerem változásában. Hogy maradi vagyok, és csökkent. Pedig bíztam a kormány száz napjában, s ma is elhiszem nehézségeit. Pedig olykor elképedt, perverz gyönyörűséget érzek a Parlament bajvívóinak a játék szépségébe feledkező csörtéi láttán. Pedig olvastam a Három testört, amiben az annyira különböző Athos, Porthos, Aramis, na és D'Artagnan (mellesleg mindannyian felkészült, jó vívók), mégiscsak *együtt* hozták haza – dacolva ezer veszéllyel – a királynő nyakékeit, megmentvén őt a szégyentől, a széteséstől, a morális és anyagi pusztulástól.

Pedig ma október 23-a van. Reggel katonazene ébreszt, aztán járom a várost. Kék ég, napsütés, mesebeli októberi nap. Tiszta a levegő, mint – gondolom – mások érzései, csak az enyéim nem. Pedig jártomban felnézek az iskola falán libegő koronás címeres nemzeti zászlóra: ott van.

Pedig a Széchenyi utcában sokaság a decemberi áldozatok (köztük apám egyik legkedvesebb barátja) emléktáblájánál: ott vannak. Pedig rádió, televízió, újság figyelmeztet: itt van az ünnep. Egyenesen háromnapos, mint kará-

csonykor. Sorban állás, evés, ivás, vendégségek... Esküszöm, csak a karácsonyfa hiányzik. Nekem mégis nagyanyai nagynéném jut eszembe. Aki az ötvenes évek elején matematika–fizika szakos tanárként Győrbe száműzetett (mellesleg egy Öveges József nevű, szintén megbízhatatlanná vált tanárral tanított egy tantestületben). Aki e száműzetést nem királyok, hercegek, grófok, naplopók és burzsoákkal való paktálásáért érdemelte ki, hanem, mert az Egri Katolikus Legényegyletben – s azon kívül is – iparos fiatalokat nevelt hitre, tisztességre, szeretetre. Nem „korszerű” iskolánk lombikszagú módszereivel. Csak kirándulással, beszélgetésekkel, énekkel, általa betanított színelőadásokkal – egész életével. Aki a száműzetésből hazatérve magára vette egy többgenerációs nagy család minden külső és belső gondját, baját. Megtanult főzni, megtanult hajnalban elsőnek kelni és éjszaka utolsónak lefeküdni. Aki ettől kezdve soha nem lépett ki a ház kapuján, mert megaludni nem tanult meg. Aki, miközben ellátta az egész családot, aggódva engedte ki az elmenőket, és szemei ölelésével köszöntötte a visszajövőket, kis fekete rádióján követte a forradalom hangjait, s akinek a szemében megcsillanó könnycsepp számomra ma is a forradalom egyik kitörölhetetlen jelképe. Akit megkerestek ezekben a napokban volt tanítványai, s kérték, hogy jöjjön vissza, s aki erre azt válaszolta: „Korai még! De ami most történik veletek, meg velem is – az a remény!”

Rendszert váltok? Nekem szerencsém volt. Hatéves voltam 1956-ban, már iskolás. Élményeim már tudatosan feldolgozhatóak voltak, de amin átszűrődtek: közvetlen nagycsaládi környezetem inspiratív közege nélkül nem váltak volna olyan tisztán egyértelművé, mint amilyenné lettek. Nekem nem kellett kételkedve fogadnom az utólagos magyarázkodásokat, majd tananyagká vált bizonyításokat. Én láttam, mert *láttatták* velem a Hatvani temető halottak napi sokaságának reménykedő szemeit. Mikor emberek a gyertyák fölött ismeretlenül egymásra mosolyogtak. Én érezhettem, mert *érezteték* velem a világháborús hősi emlékmű előtti néma tüntetés nagyszerűségét. Hallhattam, mert *hallattatták* velem Nagy Imre november 4-i szavaiban a kétségbeesést: „... csapataink harcban állnak!” Átéleltem, mert *átélelték* velem az egri színház Bánk Bán-előadásában Petur szavait: „Üsd az orrát magyar, ki bántja a tied!” A dübörgő lábakat, melyek ennél a pillanatnál percekre megszakították az előadást. Pedig akkor már december volt. És rajzolhattam Kossuth-címert egyetemisták (vajon mi lett velük?) igazolványaiba a Vámosgyörk felé tartó vonaton, az akkori hosszú téli szünetre utazva nagyanyámhoz, aki aggódva, de egy kis elfogult büszkeséggel figyelte heraldikai ténykedésemet. És két évvel később szintén egy vakációs nap reggelén sírhattam, mert *megsírattatták* velem a mesebeli hős öregember igaztalan halálát.

Szerencsém volt. Úgy lett titkom, biztonságot adó titkom, hogy nem kellett megszenvednem érte. Nem kellett szenvednem akkor sem, amikor anyám még '56 szeptemberében rosszul lett, mert elsős tanítónénim nevem mellé az osztálynaplóba az X-es megkülönböztető jelzést írta. Talán vannak, akik emlékeznek még, hogy ez mit jelentett. És nem az én szívemről gördült le a kő, mikor negyedik tanítónénim (Isten áldja meg érte!) önkényesen, apám szeme láttára radírozta ki az akkori naplóból ezt a jelet.

Nem az én érdemem, hogy a sportújság, mióta olvasója lettem: Nemzeti. Apám nevezte így. Nem az én érdemem, hogy mindig Urániának hívtam a mozit, ahová jártunk. Otthon máshogy nemigen hallottam. Nem az én érdemem, hogy nyíladózó irodalomszerelmem első idejétől Márai Sándor volt az egyik legnagyobb magyar író számomra. Keresztapám adta kezembe köteteit.

De tagadjam le, hogy a „szenvetések” és „megpróbáltatások” kora – az ötvenes-hatvanas évek – életem nem leggyötrőbb, hanem legszebb időszaka volt? Hogy az úttörőházban láttam először tv-t, és a kis fászpincéjében berendezett meseszoba ott van kidobhatatlan kacataim között? Hogy igenis szerettem úttörő lenni, s kitüntetésnek vettem a csillebérci jutalomüdvölést? S hogy úgy készültem az útra, ahogy ma nem tudok Velencébe készülni? Hogy Gagarin nekem tényleg a Súlyom volt? Ma is őrzöm az összes újságot, ami akkor róla tudósított, s amit akkor gyermeki hevülettel egész rokonsággal és baráti körömmel gyűjtöttem és gyűjtöttem össze. Tagadjam le, s kerüljön a szemétkosárba az a pillanat, amikor a IV-es (Gagarin) iskola fizikai előadójában, osztályunkban másodikként, felvettek a KISZ-be? Vizsgáljam felül akkori büszkeségemet? S hogy korántsem én léptem ki dacos fővel a szervezetről, hanem az hagyott le, „mint József Attilát a párt. Hogy életem legnagyobb élményei közé tartoztak a szovjet filmek: Ballada a katonáról, Szállnak a darvak, Tiszta égbolt, Negyvenegyedik, Vörös kányafa, s uram bocsá' – korábról még a Gyapottündér, meg a Csuk és Gek is? Hogy könyveztem, mikor apám Gal Cézárként énekelte az egri színpadon: „Szél, szél, szállj keletről hozzánk” Dunajevszkij Szabad szél című operettjében? Hogy háromszor olvastam el Koszmogyemjanszkaja asszony Zója és Sura című könyvét, és hogy szavalóversenyt nyertem Súlyom György: Csak a béke című, erősen propagandaízü versével?

Biztonságérzetem volt, és nem keveredtek bennem a dolgok. Szerencsém volt megint: soha nem kellett kimondanom azt a szót, hogy ellenforradalom. Természetemmé vált, s nem érdememmé, hogy ezt ne tegyem. Családom nevelt istenhívővé, s csak magammal kellett megküzdeni, hogy gyerekeim is azok legyenek. Nem kellett mártír önfeláldozás ahhoz, hogy elsős koruktól hittanra járjanak, áldozzanak, imádkozzanak.

Ma október 23-a van, piros betűs ünnep lett végre – és mégse vagyok boldog. Pedig ünnepek...: stb. Pedig a sport Nemzeti, pedig a mozi Urá-

nia, pedig Márai Sándor-összkiadás indult. Pedig újjáalakult a Katolikus Legényegylet, a kisebbik lányom cserkész, és az iskolában bevezették a hit-tan tanítását. Pedig ebben a városban, ahol dédnagybátyámról utcát neveztek el (ez az utcanév kibírta különféle rendszerváltozások névadói kedvét), néhányan érdemesnek találtak volna arra, hogy helyhatósági képviselőjelölt-ként indítsanak. Nekik megpróbáltam megmagyarázni, hogy a belül érzett nem kis büszkeség ellenére miért nem vállalom ezt a megtisztelő küldetést.

Nem megy nekem igazán ez a rendszerváltás. Bolondság talán, de úgy érzem, mintha áruvá váltak volna gyermekkorom óta őrzött kis titkaim. A biztonságom. A rendszerem, amit nem óhajtok váltani, de mindenünnen azt harsogják, hogy kell. Úgy vagyok, mint Ibsen Nórája – alkalmatlan ily nehéz feladatra. Talán egy kis magányos nyugalom. És ne mondják nekem, hogy most erre nincs idő. Talán egy kis fölösleges bibelődés, hogy érezhessem: haszontalan, rendszertelen kacatjaim igenis az enyéme. Jogom van hozzájuk, és megtarthatom őket.

Legnagyobb politikus-példaképem, Deák Ferenc egyik, manapság sokat emlegetett példázata jut eszembe a rosszul gombolt lajbiról. De azt hiszem, nem volt igaza. Nem lehet azt a lajbit kigombolni és újragombolni. Vacakolni kell inkább azokkal a gombokkal és gomblyukakkal.

Drága Burci néném, akinek egyetlen szavában több erő és hit volt, mint az én egész eddigi életemben: Korai még? És ami most történik velünk, az a remény?

Népújság, 1989. március 6. 4. oldal

Egy polgár halálára

Márai Sándor író 89 évesen, saját elhatározásából emigrált az életből. Négy évtizeden keresztül élt hazájától távol, de egész életében magában hordozta s írásaiban rögzítette az elvesztett pátria utáni vágyakozást. Kettős körgyűrűben feszült ez a vágy. A szűkebb belső teret a trianoni, párizsi döntések határai közé szorult ország, a tágabbat a kulturális identitását fokozatosan veszítő Európa jelentette. „Idegen emberek” című önéletrajzi (de hát melyik műve nem volna az?) regényének hősét idézve „...egyszerre fájdalmas honvágyat érzett valamilyen haza után, melyet nem tudott geográfiailag meghatározni, s melyben benne volt a Vérmező, a budai utcák, a Louvre japán osztálya, *Rainer Maria Rilke*, a gyárak Billancourban, az Engenbertuskápolna – honvágyat s rokonságot emberekkel... Oly fájdalmasnak tűnt ez a honvágy, reménytelennek, el nem múlónak, hogy mélyen sebzettnek érezte

magát, s valószínűnek tartotta, hogy bármit csinál is és akárhová megy a jövőben, ezt a honvágyat érzi majd mindig, s ezt a rokonságerzetet...”

De hát ki is volt ez a kaliforniai magyar, aki az elmúlt 40 évben csak az általa hagyott emlékekben, antikváriumokból előbukkanó köteteiben, külföldről becsempészett naplóiban, néhány elszánt rajongónak hittérítő el- és rábeszélésében volt jelen a honi irodalmi közéletben?

Elsősorban polgár volt. Egy kassai patrícuscshalád szigorú értékek szerint nevelt fia. Polgár a szó középkori értelmében; a munka, az alkotás, az érték teremtése és befogadása, az emberi tisztesség gyakorlása ötvözeteként. Ahogy *Kassai polgárok* című drámájának János mestere hirdeti: „*A polgár messzire néz és látja, hogy mindenfelé ő építi az új világot... Mázos fazekat és tálat gyúrnak az agyagból, hogy ember módra étkezzenek az emberek, szövüink vásznat és barchetet, hogy ember módra öltözzenek az emberek, díszítjük Isten és az emberek házait, vigyázunk a közös szokásokra, dolgozunk, olvasunk és zenélünk.*” Jellemző itthoni megítélésére, hogy e művét a magyar irodalomtörténet kánonja, a „spenót” (A magyar irodalom története I–VI. kötet) tíz oldalon belül minősíti „reménytelenül gyöngé munkának” fontos, izgalmas alkotásnak.

De polgár volt a szó XX. századi értelmében is. Kíváncsian és riadtan figyelte az önmaga pusztítására kísérleteket tevő Európa. Érdeklődése ennek a világnak megfigyelését, rögzítését (Egy polgár vallomásai 1934; Szegények iskolája 1930; Napnyugati őrjárat 1936; Kassai őrjárat 1942), az őrtálló, a krónikás szerepét bízta rá. Azt a szellemi értékmentést, amely irodalmi mozgalmakban és azokon kívül is olyan erősen jellemezte a '30-as évek európai literátorait. Egyik legnagyobb hatású művéről írta *Cs. Szabó László*: „A Féltékenyek csöndes honviszszaszerzés, nemzeti mű.” De alkotásaiban a XX. századi polgár kultúráját, hinterlandját vesztett, a cselekvést csak szemlélve megélt lelki válsága is hangot kapott. A *Zendülő*k kamaszai metafizikus nyugtalansággal élék át a kisvárosi lét sivár egyhangúságát, *A nővér* zongoraművész hőse nem akar tudomást venni a sikerrel kecsegtető jelenről, *Casanova* (Vendégszínház Bolzanóban), milyen ismerős Fellinitől, az elvont esztétikum világát választja a valóság helyett.

A polgár Márai számára példa, emlék és fájdalom maradt. Visszavonuláshoz vezető kincs, a lélek mélyén rejtegetett lehetőség. Olyan tartalom, mely nem bírja el a konzekvenciákat nélkülöző formai változásokat. „Szemléletemben, életmódomban, lelki magatartásomban polgár vagyok, s minde-nütt hamarabb érzem otthon magam, mint polgárok között: anarchiában élek, amelyet erkölcstelennek érzek, s nehezen bírom ezt az állapotot” – írja naplójában. A II. világháború után ismét az őrjáró mindent feltérképezni akaró tekintetével járja be második otthonát, Európát. Az eredmény vékony kötet, itthon az utolsók egyike: Európa elrablása. Még hazajön, még riasztja az

emigránsors, de erről írott gondolatai életének utolsó 40 évét előlegezik: „*Emigránsok, akik tegnap balra, ma jobbra disszidáltak, s most valahogyan ég és föld között élnek, morognak a kis körzetben, ahová beszorította őket sorsuk, marják egymást, az otthont és a távot... Ez a legrosszabb sors. Akkor inkább élni vagy halni, de otthon.*”

1948 óta élt külföldön. Olaszország, Svájc, az NSZK, Egyesült Államok életének különböző állomásai. Állomások, de nem pihenőhelyek. Lépése, mellyel hazáját elhagyta, szemléletéből következően logikus volt, talán nem is tehetett mást, de személyisége soha nem tudta egyetlen írói gondolat erejéig sem feldolgozni. Hazájától távol született regényei (*Béke Ithavában* 1952; *San Gennaro vére* 1963; *Ítélet Canudosban* 1970. stb.) az otthontalanság hideg talajából nőttek ki, iszonyú, gögös magányát naplóinak egyre elkomorultabb, a fájdalom igazságtalanságát hordozó gondolatai rögzítik. A haza számára halott. A honi kultúrpolitika nem bocsátja meg „hütlenségét”, tétova kísérleteit ő maga utasítja vissza. A II. világháború után fölnőtt nemzedékek jószerével egyetlen verséből tudnak róla. A prózaíró Márai „Halotti beszéd” című versével kap gombostűnyi helyet a magyar irodalom itthoni palettáján.

„*Látjátok feleim szem'tekkel mik vagyunk./ Por és hamu vagyunk./ Emlékeink szétesnek mint a régi szövetek./ Össze tudod még rakni a Margit szigetet? /...Nyelviünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak / Elporladnak, elszáradnak a szájpadlat alatt.*”

A nyelv foszlása számára tragikus. Mert Márai Sándor másodsorban szépíró volt. A szó valóságos, legnemesebb értelmében. Ismerte sámánkodóan birtokolta mágikus varázsát. Az írói attitűdben tőle meglehetősen távol álló Kassák elragadtatottan írja róla 1940-ben:

„*Különös ízelet élvezhet az, aki ízlelni tudja Márai stílusát... A magyar mondatszerkesztés lehetőségeit tágította ki, Krúdyval és Prousttal tartott rokonságát olyan szintézisban fogta össze, amely belső zengésében gazdagabbá, formailag hajlékonyabbá és általában kifejezőbbé tette nyelviünket.*” A szigorúságáról, pontosságáról ismert Bálint György 1942-ben iskolateremtőnek tartotta: „Márai Sándornak, a magyar lírai regény mesterének sok kiváló, egyéni utakat járó tanítványa van már.”

A mostani mondat soha sem hallott új zenéjét köszönhetjük neki. A nyelvhez fűződő életmeghatározó szeretet hozza haza utolsó európai örjártából: „Mihez is megyek én 'haza'? A családomhoz, munkámhoz? Nem, a nyelvhez megyek haza a nyelv a hazám.” (Európa elrablása)

Csak remélhetjük, hogy 1989. február 23-án Márai Sándor is hazajött. Hogy mégsem igaz az, amit naplójában írt: „*Az emigráns, aki a hazamenésre gondol, nem igazi emigráns. Hazamenni lehet, de csak úgy, mint Ulysses: meghalni.*” Hogy életének összefoglalása, s szülőföldjének új megítélést adó feloldozása Füves könyvének befejező gondolataiból táplálkozik majd:

„Utolsó lehelettemmel is köszönöm a sorsnak, hogy ember voltam és az értelem egy szikrája világított az én homályos lelkemben is. Láttam a földet, az eget, az évszakokat. Megismertem a szerelmet, a valóság töredékeit, a vágyakat és a csalódásokat. A földön éltem és lassan felderültem. Egy napon meghalok: ez is milyen csodálatosan rendjén való és egyszerű! Történhetett velem más, jobb, nagyszerűbb? Nem történhetett. Megértem a legtöbbet és a legnagyszerűbbet: az emberi sorsot. Más és jobb nem is történhetett velem.”

Heves Megyei Hírlap, 1990. május 5. 3. oldal

A nap...

Mert ugye az elején a semmiből kezdünk érezni, érzékelni *egy napot*, s az már tudatosan (ösztönei ősi megisméltésével) süt ránk déli lángolással. Úgy, hogy ne is érezzünk mást, betölti érzékelésünk, majd cseppnyi gondolataink minden idejét, s terét. *Tehát van ez a nap.* Nincs járása. Nem kel föl, nem nyugszik. Vonzása erős, távolodásra nincs is lehetőség. Zsarnoksága érzelmi tömegéből fakad, elfogadásának gravitációs tere tehetetlenségünkéből. Egyfelől süt: glóbusznyi létünk első szakaszában mi forgunk csupán. Felhők tollázkodnak közénk, mi érezzük földagyú zsarnokságunkkal, így a villámokat, az esőt. A természet a mi természetünk – érlelődő gondolatainkkal –, törvényeink önös törvények, miközben a nap: öntörvényű.

Persze érzi, s olykor csak sejti, s akarja is az esőt, felhőt, villámokat. Szférikus ereje azonban megbonthatatlan. Miatta áll vissza a rend, a csillagközi béke, nem tudja, csak teljesíti saját napságát. S bennünk nő, burjánzik, egzotikus tájakat, helyzeteket teremt a vegetáció. Azt gondoljuk, hogy földrészeinket, tengereinket, hegycsúcsainkat, vízmélységeinket magunk alakítjuk. Lehetőségeink végtelenjének sorjázása közben csak néha pislantunk rá. No persze ott van, látjuk. Tágul terünk, szemünk, sokfelől sokfelé kutat, s lehetőségünk is van: kisebbnek látjuk. S életünk normális menetében létrejön tragédiánk alapja: sugarai elhanyagolhatóak lesznek, s ezt nem mondjuk meg neki. *Egyszerű a jelenség: ő ott marad, mi távolodunk.*

Időnkét az új, s új világ leköti, néha felnézünk rá (napünnep, napnap stb.), a kezdetekre gondolunk önbe-, s ötbecsapóan. De ekkor már *visszavonhatatlanul, végérvényesen* úgy látjuk, hogy kisebbsége objektív. Hogy kopik, hogy veszít a fényéből, hogy a korábbi felhők már szeplők az ő arcán, hogy reszketni is tud odafönn. De a legrosszabb az, hogy duhaj nagyföldségünkben úgy gondoljuk: néha mi adhatunk neki fényt, energiát, hogy sugározni tudjon. *Mit gondolhat eközben ő odafönn?* Naptudósok, s nappá váló

tudósok is csak találgathatják, „ne ítélj a látszat képeiből, ha mindent értesz, akkor vagy a kezdet elején”. Talán fájni kezd? Talán várja, hogy mondják, amit tud: te vagy a nap? Talán rádöbben a megnőtt, s visszafordíthatatlan távolság iszonyúságára? Talán megpróbál önámító kis naprakétákat lövöldözni vélten ismert, valójában kiszámíthatatlanná vált földje, földjei felé? Esetleg tüzeit grillsütőnek, kandallótűzhelynek, érzelem-gyorsforralónak, biztonságradiátornak álcázza? Sohasem tudjuk meg. Mert minden kiszámítható, csak az *egy* nem: és nap csak egy van!

S miközben elfogadjuk, s tudjuk ezt, még egyetlen dologtól rettegünk csupán. Az első pillanat, az első idők megismétlésétől. Attól, ami a kezdeti távolságot, a kezdeti lángolás érzését visszaadja. Amikor a horizont teljességét megint ő, a nap sűti át. Sugarai nem adnak lehetőséget szemünknek, agyunknak, létünknek más befogadására. A tér, a távolság ismét szűk lesz. Hazatértünk, ismét földyerekek lettünk.

S innentől már magunkban kell hordanunk őt. A Napot, az Egyetlent.

Népújság, 1990. február 1. 4. oldal

Öreg utakon kilencven éve született Fekete István

„Hallgatom a szívem.

Ha majd egyszer megáll, és elszakad a testemből az, ami én vagyok, lehajlok még egyszer, és megcsókolom a szívem; megcsókolom, mert szeretett engem, és szerette az egész világot. Jól tudom: a fényt a szemem itta, a dalt a fülem fogta, a simogatást a kezem érezte, szép utakon a lábam vitt, és a gondolatok a fejemben születtek, mint az ég távoli villódzása, de mindezt a szívem gyűjtötte össze, és belőle lett minden, ami Szeretet.”

Napok óta ünnepre készülök, napok óta olvasom újra írásait, s halogatom a felköszöntést. Inkább elbújok vele a berekbe, az erdőbe, az idő téli országútjára, dunántúli kis falu napfényes tornácára, öregesen emlékeket mesélő présházak hordói közé – titkokat hallgatni emberről, állatról, fényről és virágról, illatokról, neszekről – erről a teremtett világról, melyben minden fondorkodásunk, fennhéjzásunk, lesajnálásunk, bugyuta és primitív kísérleteink.

Kilencven éve 1900. január 25-én született Fekete István. A göllei iskolamester fia csodálatos élményekből gyúrt pogácsákat kapott gyermekkorában kis tarisznyájába, olyan mennyiségben és ízekkel, melyek élete végéig táplálták az embert és az írókat. Benne szigorú, kevés beszédű, de az emberi

együttélés törvényeit tudó és következetesen alkalmazó, az apai szigort kellő tapintattal, együttérzéssel ellensúlyozó édesanyával, a család történetét csodálatos mesékké színező nagymamával. „Áldott szabad életem volt – írja – , fürödtem a tavaszban, ösztönös zseneségemben és gondolataimban, melyek éppen olyan fiatalok és édesek voltak, mint a füvek csorduló, zöld vére.”

Barátságok, gyermekszerelmek, csínytevések és kalandok népesítik be ezt az életet, s kohéziós erőként a mindenütt jelenlévő természet. Ballagó idő című önéletrajzi regényéből ismerhetjük e természeti színtereket: a Cönde szarkafészkes akácfáit, a Kácsalja nádszarak között bújkáló patakját, a Palánkos rétet és a Kisrétet, a gyermekálmok valósággá izmosodó színtereit. Itt születik, s válik az érett férfikorban irodalmi szemléletté az a gondolatvilág, mely az ember elszakíthatatlan tulajdonságának tartja természeti voltát. A gyermek Fekete István ösztönösen érzi, az író esztétikai törvényévé teszi a természet törvényeit.

Nemcsak csodálja, hanem tudós kutatója is lesz e törvényeknek. Kíváncsisága az ajtókat nyitogató meshőse. Csakhogy nála a zárt ajtó mögött mindig a létezés, az élet lakozik, sokszor mámorító, sokszor csendes, sokszor szomorú szépségében. Kibontja szirmát a hóvirág, sólyom cikázik a varjúcsapat felett, tavaszi hallelujáját zengi az ezernyi új életet simogató erdő, panaszosan elbődül egy tehén az istálló mélyén – képek, érzések, ismeretek.

Iskolák, katonaság, iskolák, rövid kitérővel mind a szeretett Dunántúlon. Az iskolákban rendszerbe zabolázza ösztönös érdeklődését s hatalmas tapasztalati ismeretanyagát. A rendszer címszavai később írásainak témáit is jelzik: állatok, növények, föld.

A hosszú katonáskodás a barátságok mellett tovább erősíti lelkében legmélyebb, legnagyobb élményét: a szeretetet és a békét: S bár többször megdicsérik az iskolákban szép fogalmazásáért – írói indulását, a világ elé való kilépését nem hamarkodja el. Harminc évesen házasodik, s már két gyermek boldog apja, amikor első írása megjelenik a „Nimród” című vadászújságban. Harminchárom éves ekkor – élete delelőjén, élményekkel, tudással rakottan indul egy új világ meghódítására.

Sokan, nagyon sokan vagyunk, akik innentől kezdve mindent tudunk róla. Nem a lexikonok száraz és személytelen adataiból, nem az irodalmi munkásságát elemző, egyébként nem túl nagyszámú írások értékítéleteiből, nem kor- és pályatársai emlékezésekből, hanem elsősorban (és nagyon jól van az így) tőle.

Tudjuk, hogy mit álmodott Húval, a bagollyal nagy vizek partjain portyázó turbános törökökről, s szikrázó kardú magyar vitézeikről. Vele vagyunk ébredő hajnalon, mikor a fonyódi vár tölgyfakapujába fúródik a koppányi aga nyílveaszőre tűzött levele. Együtt sétálunk a badányi erdőben, ahol egy

szerelmes molnárlegény először fogja meg kenyéradó gazdája gyönyörű kislányának kezét. A poros úton kis fekete puli trappol felénk, Bogács az, Galamb Máté számadó juhász csavargó kiskutyája. Békésen ballag el mellettünk egy szekér, rajta csendesen nótázgató öreglegényekkel. Megismerjük őket? Ribizke János az és Berti, s most vásárból jönnek haza és kellően vidámak. Mert otthon meleg konyha várja őket, mert új kucsma van a fejükön, mert melegít az áldomásra ivott szilvórium, mert a sebesült madár Kele immár összebarátkozott a ház állatseregletével.

A nagy folyó mellett öreg fa gyökerei közé nézünk: barlangot rejt a sötét, s rejtí Lutrát, a kedvencet, akinek történetét kunszentmártoni tanárkodása idején veti papírra az író. És ott ülünk két budapesti kamasz között a vonaton s utazunk velük Náncsi néni védőszárnyai alá. Hajnalban halk ablakkocogtatásra ébredünk: Matula bácsi az. És megyünk vele a berekbe, mely nyáron és télen is férfias nevelője Ladó Gyula Lajosnak és Pondorai „Bütyök” Bélának.

Magáról szól az író. Arról, amit látott, tapasztalt, megélt, elképzelt és megértett. Arról, hogy az élet nagy dolog, s nincs jogunk lekicsinylően bánni vele. Arról, hogy legyen bennünk kellő alázat elfogadni: része vagyunk ennek a világnak s nem ura. Arról, hogy lelkünk legcsodálatosabb tulajdonsága a szeretet. Hogy érezzük meg a szépet, merjünk megállni mellette, eltenni szívünk mélyére és elővenni, hogy nagy szükségét érzi életünk.

Elképzelem, ahogy egy erdei tisztáson ül. Kedvenc évszakának, az ősznek piktorai millió színű világot varázsolnak köré és a tisztás lassan megtelik kedves és ismerős árnyakkal. Illemtudó mátyásmadarak telepszenek vállára, okos pofájú rókakölykök szemei csillognak, és nem félnek most tőlük Kalán gyermekei, a nyulak. Itt vannak mind. Az ezeryi bogár és madár, őzek, szarvasok, vaddisznók, a föld feletti, s föld alatti világ lakói. És emberek. Akiknek örömet, megnyugvást, hitet és reménységet adott. Akiknek percekre, órákra, napokra vagy egész életükre szóló gyönyörűséget jelentett, s jelent ma is. És ünnepelnek, ünnepelünk. Csendesen, komolyan, ahogy tőle tanultuk. Tudja, hogy ő tehet erről az ünnepről, tudja, hogy most beszélni kell, keveset, útravaló szavút. Hallgassuk:

*„Elmegy lassan a berek, ez erdő
El a nádas, a tél meg a nyár
A hegy, a völgy, a nappal
s az éjjel
A szemem látta egész határ.
Elmegy? De talán mégsem
egészen
Meglátom tán az örök vízen,*

*Hiszen a Szépség: maga az Isten
Lelkemben ott lesz, hiszem,
hiszem!”*

Népújság, 1989. március 6. 4. oldal

Memento mori...

Ha megszólalnának képzeletünk csengői, melyek a hajdan volt önálló egri színházi évadzáró társulati ülésére szólítanak, a kis előcsarnokban ránk néző ismerős fényképek egyre többjén láthatnánk a társulattól végleges kilépést jelző fekete szalagot. A csengő talán értünk is szólhatna, s színházinségű időnkben elgondolkozhatnánk azon, hogyan gyülekezik az égi csapat szerepre, előadásra várva, s miként tudnának ők színházat teremteni. Nem lenne rossz évad. A zsöllyék, az emlékezetes páholysor és kakasülő közönsége megtalálná kedves előadását, kedves színészt, akivel Thália szentélyén kívül piacon, fodrásznál, totózóban, strandon is találkozhatott. Akik úgy hozzátartoztak Egerhez, mint a vár, líceum, a hordalékait egyre nehezebben viselő patak, vagy a tovatűnő örömszerzés pincéi. S akik a szellem, képzelet turistáit vonzották esténként a maszix-olajfesték-forgácscsagú, színházszagú színházba. Akik a próbák szünetében a színház melletti kis sétány padjait királyi természetességgel birtokolták, s akik délutánonként kis hódító csapatban sorakoztak a tájelőadás és a szállító busz előtt.

Milyen is lehetne ez az évad? Kinek tapsolnánk mi egriek? Forgács Tibor délceg Csongorjának, Kárpáthy Zoltán indulatos Szakmáry Zoltánjának, Stefanik Irén „csodálatos” Vargánéjának, Pálffy György igazságot osztó Taláros úrjának, Olasz Erzsébet Terézia mamájának. Elénk lépne Solthy Bertalan szikár Bánkja, Szili János keményöklű Tom Miglese, Mihályi Vilcsi mesegonosz Mirigyé. Tapsolhatnánk Lenkei Edit elegáns alakításának, Demeter Hedvig királynői színrelépésének. A zenekart Gyulai Gaál Ferenc vezényelné, s az igazgatói iroda névtábláján Szöllősy Gyula neve állna. Esténként hosszan dübörögne a taps, s hogy volt... Hogy volt?

Csak a reményvesztetten színház körül ólálkodók tudják, hogy a közelmúltban újabb tagokkal bővült az égi társulat. Szerényen, hírverés nélkül „igazolt át” Kanalas László virágjátékok és operettek egri kedvence és Gyuricza Ottó színész-rendező, akit koreográfusként is jegyeztek a színlapok. Erősödött velük a képzeletbeli társulat, s gyengültünk, mi, akik szeretjük a földi színházat, az egri színházat.

Jó társulat lenne. Jó évad. S olyanok írnának kritikákat, méltatnák az előadást, miközben saját színházi elképzeléseiket is ügyértően fogalmazzák, akik immár elmentek, s bérlettulajdonosként várják a gongszót: Márkus László, Gyurkó Géza...

A KÖTET SZERZŐI

Dr. Nagy Sándor Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Közművelődési Tanszék, főiskolai docens

Dr. Veress József a Magyar Nemzeti Filmarchívum főszerkesztője; az Irodalomtudomány kandidátusa; főiskolai docens

Havas András újságíró, Heves Megyei Hírlap

Dr. Hauser Zoltán Eszterházy Károly Főiskola, Eger, főiskolai rektor

Dr. Kis-Tóth Lajos Eszterházy Károly Főiskola, Eger, rektorhelyettes

Dr. Forgó Sándor Eszterházy Károly Főiskola, Eger, *távoktatási igazgató*

Hegyesi Hudik Margit Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Ének-Zene Tanszék, adjunktus

Hidy Pálné dr. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Közművelődési Tanszék, tanszékvezető főiskolai docens

Kácsor Zsolt újságíró, Népszabadság

Kakuk Jenő † Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Közművelődési Tanszék, főiskolai adjunktus

Kocsis István Hatvan, Ady Endre Könyvtár, igazgató

Ködöböcz Gábor Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Magyar Irodalomtudományi Tanszék, főiskolai adjunktus

Dr. Lisztóczy László Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Magyar Irodalomtudományi Tanszék, főiskolai docens

Patkós Magdolna Polgármesteri Hivatal, Gyöngyös, vezető főtanácsos, kulturális menedzser

Ponyi László Heves Megyei Önkormányzat, Művelődési és Sport Iroda, vezető tanácsos

Szabóné dr. Stefán Edit Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Közművelődési Tanszék, docens

Szúk Balázs Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Közművelődési Tanszék, főiskolai adjunktus

Vadásziné Varga Éva Feldebrői Könyvtár, könyvtáros, művelődésszervező

Kiss Lajos Agria Film Kft, ügyvezető igazgató

Kozma György Bertalan Heves Megyei Levéltár, levéltáros

Tartalom

HIDY PÁLNÉ: A lélek szárnyán	3
HIDY PÁLNÉ: Tíz év múlva (Előszó helyett)	5
HAVAS ANDRÁS: Sírni szabad	7
KOCSIS ISTVÁN: Jelentés a Tekintetes Úrnak	9
LISZTÓCZKY LÁSZLÓ: Versekben tündöklő Erdély	17
PATKÓS MAGDOLNA: Muzsikáló Gyöngyös	29
VERESS JÓZSEF: Adalékok a magyar filmirodalom 1945 előtti történetéhez	61
SZŰK BALÁZS: Archetipusok a mozgó fényben	85
NAGY SÁNDOR: A filmfinanszírozásról	101
SZABÓNÉ STEFÁN EDIT: Főiskolások Egerről	121
KISS LAJOS: Az egri Filmművészeti Nyári Egyetem történeti áttekintése a 30 éves jubileum kapcsán	137
FORGÓ SÁNDOR—HAUSER ZOLTÁN—KIS-TÓTH LAJOS: A média informatizálódása	141
KOZMA GYÖRGY BERTALAN: Táncsics könnyei	159
PONYI LÁSZLÓ: A létezés méltósága. Márai Sándor polgárképe	223
KÖDÖBÖCZ GÁBOR: Kányádi Sándor költészetszemléletének ala- kulása, a lírai személyiség formálódása	229
HEGYESI HUDIK MARGIT: A romantikus dal kialakulásának körül- ményei és három Schubert-dal művészi előadásmódjának sajátosságai	241
KÁCSOR ZSOLT: Az egri rendszerváltás története (1988—1990)	255
VADÁSZINÉ VARGA ÉVA: „Ismertté vált, de még vannak titkai. . .”	293
Válogatás Kakuk Jenő írásaiból	321
Ünnepi bizonytalanság	323
Egy polgár halálára	326
A nap	329
Öreg utakon. Kilencven éve született Fekete István	330
Memento mori	333